

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ
Τμήμα Περιβάλλοντος

1^ο ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ
ΣΥΝΕΔΡΙΟ

Περιβαλλοντικής
Πολιτικής &
Διαχείρισης

20-22 Ιουνίου 2008, Μυτιλήνη

<http://www.aegean.gr/environment/eppd/CONF2008.htm>

Με την ευγενική χορηγία & υποστήριξη:

ALPHA BANK

Μεταπτυχιακό πρόγραμμα σπουδών στην

ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ
ΠΟΛΙΤΙΚΗ &
ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ

Πρακτικά

1^ο Πανελλήνιου Συνεδρίου
Περιβαλλοντικής Πολιτικής & Διαχείρισης

Τμήμα Περιβάλλοντος, Πανεπιστήμιο Αιγαίου

20-22 Ιουνίου 2008

Έκδοση: Νοέμβριος 2008

Τα κείμενα τα οποία ακολουθούν βασίζονται στις εισηγήσεις των ομιλητών, όπως αυτές παρουσιάστηκαν κατά την διάρκεια του Συνεδρίου και κατατέθηκαν στην Οργανωτική Επιτροπή του Συνεδρίου **μέχρι και 30 Οκτωβρίου 2008**.

Οι απόψεις οι οποίες εκφράζονται δεν αντιπροσωπεύουν κατ' ανάγκη την Οργανωτική Επιτροπή, το Τμήμα Περιβάλλοντος ή/και το Πανεπιστήμιο Αιγαίου.

Η Οργανωτική Επιτροπή του Συνεδρίου δεν προέβη σε καμία αλλαγή, σχολιασμό ή άλλη αξιολόγηση των κειμένων τα οποία κατατέθηκαν από τους κ.κ. Συνέδρους.

Η βιβλιογραφική αναφορά σε κάποιο από τα συμπεριλαμβανόμενα στον παρόντα τόμο κείμενα οφείλει να είναι της μορφής:

<Ονοματεπώνυμο Συγγραφέα/Συγγραφέων> (2008) <Τίτλος κειμένου>, παρουσίαση στο 1^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Περιβαλλοντικής Πολιτικής & Διαχείρισης, Τμήμα Περιβάλλοντος, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Μυτιλήνη, 20-22 Ιουνίου

Η Οργανωτική Επιτροπή του Συνεδρίου,

*Δίας Χαραλαμπόπουλος, Καθηγητής
Κωνσταντίνος Ευαγγελινός, Λέκτορας
Ιωσήφ Μποτετζάγιας, Λέκτορας*

Πρόγραμμα Συνεδρίου

Παρασκευή 20 Ιουνίου 2008

17:00-17:30 Έναρξη Συνεδρίου

Καθηγητής κ. Ανδρέας Τρούμπης, Πρύτανης Πανεπιστημίου Αιγαίου

Καθηγητής κ. Κωνσταντίνος Χαλβαδάκης, Πρόεδρος Τμήματος Περιβάλλοντος

17:30-19:45 Προστατευόμενες Περιοχές και Περιβαλλοντική Πολιτική

Συντονιστές: Δημητράκοπουλος Π. & Θεοδώρου Κ. (Πανεπιστήμιο Αιγαίου)

[Ανδρέα Β., Τσαντόπουλος Γ & Ταμπάκης Στ.](#) (Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης)

Διαχείριση του Εθνικού Πάρκου του Αμβρακικού Κόλπου: οι απόψεις του τοπικού πληθυσμού για έναν αποτελεσματικότερο σχεδιασμό

[Χοβαρδάς Γ.](#) (Πανεπιστήμιο Κύπρου),

Η διάχυση του οικολογικού λόγου σε προστατευόμενες περιοχές: κρατική πολιτική, μη-κυβερνητικές περιβαλλοντικές οργανώσεις και τοπικές κοινωνίες σε ένα διπλό σύστημα κοινωνικής επιρροής

Κουμούτσου Ε. κ.α. (Φορέας Διαχείρισης Εθνικού Πάρκου Χελμού -Βουραϊκού), *Φορείς Διαχείρισης σε Προστατευόμενες Περιοχές: το χθες, το σήμερα και το μέλλον τους. Προβλήματα και προοπτικές ανάπτυξης*

Σάββατο 21 Ιουνίου 2008

09:30 – 11:30 Η Ελληνική εμπειρία εντός του διεθνούς πλαισίου

Συντονίστρια: Γιούργα Χρ. (Πανεπιστήμιο Αιγαίου)

[Μυρωνίδης Δ.](#) (ΤΕΙ Καβάλας),

Σύγκριση των περιβαλλοντικών πολιτικών Ελλάδας και ΗΠΑ στο πεδίο της αποκατάστασης των καμένων εκτάσεων

[Αραμπατζής Γ. & Μανωλάς Ευαγ.](#) (Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης)

Η πολιτική της ΕΕ για τις δασώσεις γεωργικών εκτάσεων: Η περίπτωση της Ελλάδας

[Αλεξόπουλος Αρ.](#) (Πανεπιστήμιο Αιγαίου), *Πολιτικές Ολοκληρωμένης Διαχείρισης της παράκτιας ζώνης των περιβαλλοντικά ευαίσθητων μικρών νησιών και των ακατοίκητων νησίδων*

12:00 – 14:30 Η Περιβαλλοντική Πολιτική στην Ελλάδα

Συντονιστής: Χααραλαμπόπουλος Δ. (Πανεπιστήμιο Αιγαίου)

Χατζή Χρ. (Συνήγορος του Πολίτη), *Ο διοικητικός έλεγχος της περιβαλλοντικής αδειοδότησης: ελλείψεις και παραλείψεις*

Γιαννακούρου Τζ. (Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας), *Η εφαρμογή της κοινοτικής πολιτικής περιβάλλοντος στην Ελλάδα: τυπικός ή ουσιαστικός "εξευρωπαϊσμός";*

[Λουλούδης Α.](#) (Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών),

Χθές η πολιτική οικολογία, σήμερα ο περιβαλλοντισμός, αύριο τι;

[Σοφούλης Κ.](#) (Πανεπιστήμιο Αιγαίου),
Το πολιτικό πλαίσιο της Περιβαλλοντικής Πολιτικής

17:00 – 19:30 Κοινωνία και Περιβαλλοντική Πολιτική
Συντονιστής: Μποτετζάγιας Ι. (Πανεπιστήμιο Αιγαίου)

[Κατσίκης Ι. & Βαμβακούση Ε.](#) (Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο & Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών), *Περιβαλλοντική Πολιτική, Κοινωνικά Κινήματα, ΜΚΟ και Κράτος στην Ελληνική Εμπειρία*

Παπαδημητρίου Ευαγ. & Παπαστυλιανού Αντ. (Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης), *Κοινωνικές αξίες και περιβαλλοντική ευαισθητοποίηση.*

[Βουλβούλη Αμ.](#) (University College London), *Περιβαλλοντικές Συγκρούσεις Στην Τουρκία: Ανάμεσα στην 'Κοινωνία των Πολιτών' και στο Κράτος*

[Τσιφοδήμου Κ., Μανωλάς Ευαγ. & Τσαντόπουλος Γ.](#) (Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης), *Τα περιβαλλοντικά δημοσιεύματα στον Ελληνικό ημερήσιο Τύπο την τριετία 1997-2000*

Κυριακή 22 Ιουνίου 2008

10:00 -13:00 Μελέτες Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων & Βιώσιμη Ανάπτυξη
Συντονιστής: Μποτετζάγιας Ι. (Πανεπιστήμιο Αιγαίου)

[Χατζηευσταθίου Μ. & Σπιλάνης Γ.](#) (Πανεπιστήμιο Αιγαίου), *Μεθοδολογία εκτίμησης της συμβολής της θαλάσσιας ιχθυοκαλλιέργειας στην βιώσιμη ανάπτυξη των νησιωτικών περιοχών*

[Κόγια Φ. κ.α.](#) (ΤΕΙ Καβάλας κ.α.), *Περιβαλλοντικές επιπτώσεις των σύγχρονων διατάξεων αξιοποίησης της ενέργειας της θάλασσας*

Ράπτης Κ. κ.α. (ENVIROPLAN A.E.), *Στρατηγική μελέτη περιβαλλοντικών επιπτώσεων του ειδικού πλαισίου χωροταξικού σχεδιασμού και αειφόρου ανάπτυξης για τις ανανεώσιμες πηγές ενέργειας στην Ελλάδα*

Άνυτος Αγγ. (ΤΕΙ Χαλκίδας), *Το συντελεστικό υπόβαθρο διαχείρισης περιβαλλοντικών επιπτώσεων στις επιχειρήσεις*

Σπιλάνης Γ. κ.α. (Πανεπιστήμιο Αιγαίου), *Πλαίσιο Ανάλυσης Επιπτώσεων με στόχο την βιώσιμη ανάπτυξη: η περίπτωση του τουρισμού*

Τσιρτσής Γ. & Σπυροπούλου Α. (Πανεπιστήμιο Αιγαίου), *Ανθρωπογενείς δραστηριότητες στην παράκτια ζώνη και θαλάσσιος ευτροφισμός: Ανάπτυξη ολοκληρωμένης μεθοδολογίας στήριξης αποφάσεων*

13:00 – 13:30 Κλείσιμο Συνεδρίου

Κείμενα Εισηγήσεων

Ανδρέα Βερόνικα., Τσαντόπουλος Γεώργιος & Ταμπάκης Στυλιανός
(Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης)

Διαχείριση του Εθνικού Πάρκου του Αμβρακικού Κόλπου: οι απόψεις του τοπικού πληθυσμού για έναν αποτελεσματικότερο σχεδιασμό

Περίληψη

Τα φυσικά οικοσυστήματα παρουσιάζουν τεράστιο επιστημονικό ενδιαφέρον, γιατί είναι αποτέλεσμα πολλών ετών και γι' αυτό η προστασία τους από κάθε επέμβαση του ανθρώπου είναι απαραίτητη και επιβάλλεται σε πολλές περιπτώσεις. Η προστασία των διάφορων φυσικών οικοσυστημάτων από κάθε άμεση ή έμμεση επέμβαση του ανθρώπου επιβάλλεται, για να αφηθεί η φύση ανενόχλητη, και να εξελιχθεί σύμφωνα με τους νόμους της κάτω από επιδράσεις του αβιοτικού και του βιοτικού περιβάλλοντος εκτός του ανθρώπου. Σκοπός των προστατευμένων περιοχών είναι να προστατεύσουν τα θαλάσσια και χερσαία οικοσυστήματα σε τοπικό, εθνικό και διεθνές επίπεδο ευθύνης καθώς και η αναγνώριση ή η προστασία και η παρουσίαση άμεσα ή έμμεσα περιοχών που αποτελούν σημαντικά παραδείγματα της παγκόσμιας κληρονομιάς. Όλα αυτά θα έχουν σαν αποτέλεσμα το κοινό να κατανοήσει, να εκτιμήσει, να απολαύσει και να χρησιμοποιήσει αυτές τις περιοχές απεριόριστο κάλλους με αειφορικό τρόπο έτσι ώστε να μπορούν να χρησιμοποιηθούν και από τις επόμενες γενιές.

Επίσης σπουδαίο ρόλο στη διαχείριση των προστατευόμενων περιοχών παίζει και η συμμετοχή των πολιτών στις διαδικασίες λήψης περιβαλλοντικών αποφάσεων. Το αποτέλεσμα της συμμετοχής των πολιτών αναφέρεται στις τελικές αποφάσεις που λαμβάνονται και αξιολογείται με διάφορα κριτήρια όπως ο βαθμός ικανοποίησης των ομάδων συμφερόντων από την έκβαση όλης της διαδικασίας ή την ελαχιστοποίηση της επικινδυνότητας. Σημαντικό είναι επίσης το στοιχείο της προσβασιμότητας του πολίτη σε όλους τους μηχανισμούς που σχετίζονται με τις περιβαλλοντικές αποφάσεις. Ομάδες μειονοτήτων ή χαμηλής κοινωνικής και οικονομικής θέσης, πρέπει να διαθέτουν την ίδια ικανότητα πρόσβασης, τόσο στην πληροφορία, όσο και στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων, με άλλες, πιο ευνοημένες ομάδες πολιτών.

Σταδιακά, νέες τάσεις έχουν προκύψει, σε σχέση με τις στρατηγικές που στοχεύουν στη διευκόλυνση της τοπικής συμμετοχής όπου οι αρμόδιες αρχές διαχειρίζονται φυσικούς πόρους με τοπική αξία. Ο συνδυασμός της διαχείρισης των προστατευόμενων περιοχών μεταξύ των τοπικών κοινοτήτων και των αρχών συντήρησης για να γίνει από κοινού διαχείριση των πόρων υψηλής αξίας και συντήρησης εφαρμόζεται σε αναπτυγμένες χώρες. Σε ορισμένες περιπτώσεις, οι προστατευόμενες ζώνες ρυθμίζονται από τις μη κυβερνητικές οργανώσεις ή από δημόσιες υπηρεσίες.

Η παρούσα έρευνα διεξήχθη σε περιοχές τριών Νομών, του Νομού Άρτας, Πρέβεζας και Αιτωλοακαρνανίας. Η διεξαγωγή της έρευνας έγινε με τη βοήθεια δομημένου ερωτηματολογίου και

χρησιμοποιήθηκε η μέθοδος της προσωπικής συνέντευξης. Ειδικότερα, περιλαμβάνει ερωτήσεις οι οποίες αφορούν τα ατομικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά των ερωτώμενων και επιπλέον γίνεται διερεύνηση για τις στάσεις, τις αντιλήψεις και τις απόψεις των κατοίκων του Αμβρακικού Κόλπου σχετικά με την διαχείριση της περιοχής. Ως μέθοδος δειγματοληψίας εφαρμόστηκε η απλή τυχαία δειγματοληψία, η επιλογή της οποίας οφείλεται στην απλότητα της μεθόδου και στο γεγονός ότι απαιτεί τη λιγότερη δυνατή γνώση σχετικά με τον πληθυσμό από οποιαδήποτε άλλη μέθοδο. Τελικά συμπληρώθηκαν συνολικά 264 ερωτηματολόγια.

Η εργασία έχει ως σκοπό να διερευνήσει τις απόψεις των τοπικών κατοίκων για βασικά χαρακτηριστικά της προστατευόμενης περιοχής έτσι ώστε οι φορείς εφαρμογής πολιτικής να εφαρμόσουν τα αποτελεσματικότερα μοντέλα περιβαλλοντικής επικοινωνίας.

Συμπερασματικά μπορούμε να πούμε πως οι πολίτες της περιοχής του Εθνικού Πάρκου του Αμβρακικού Κόλπου πιστεύουν ότι η σημερινή και η μελλοντική ανάπτυξη της περιοχής πρέπει να στηριχθεί στην γεωργία. Τα αναγκαία έργα για την ανάπτυξη της περιοχής είναι η ίδρυση τουριστικών επιχειρήσεων, έργα αρχιτεκτονικής τοπίου και έργα αναψυχής. Σχετικά με τη γνώση των ορίων της προστατευόμενης περιοχής το μεγαλύτερο μέρος των ερωτηθέντων με ποσοστό της τάξης του 64,8% είχε άγνοια σχετικά με τα όρια. Ακόμη το μεγαλύτερο μέρος των ερωτηθέντων, περίπου έξι στους δέκα, γνωρίζει τους λόγους ένταξης του Αμβρακικού Κόλπου στη Συνθήκη Ramsar. Ως πηγή πληροφόρησης για τους λόγους ένταξης θεωρούν ότι αυτή είναι η Τοπική Αυτοδιοίκηση. Τέλος σχετικά με την υποβάθμιση ή όχι που δέχεται ο Αμβρακικός Κόλπος από τον τουρισμό, σχεδόν τέσσερις στους πέντε θεωρούν ότι η περιοχή δεν υποβαθμίζεται εξαιτίας του τουρισμού

Abstract

The natural ecosystems present enormous scientific interest, because they are the result of many years and that 's why their protection from any human intervention is essential and is imposed on a lot of cases. The protection of various natural ecosystems from each direct or indirect human intervention is imposed in order to be left the nature unspoiled to develop according to her laws under the effects of abiotic and biotic environment apart from the people. The aim of the protected areas is to protect the marine and land ecosystems in local, national and international responsibility level as well as the recognition or the protection and the presentation, of areas directly or indirectly that constitute important examples of worldwide legacy. All these will have as a result the public to comprehend, appreciate, enjoy and use these areas of unlimited beauty in a sustainable way so they can also be used by the next generations.

Furthermore, important role in the management of protected areas plays the citizens' participation in the process of making environmental decisions. The result of citizens' participation is reported in the final decisions that are taken and it is evaluated with various criteria such as the satisfaction degree of interested teams from the result of all process or the minimisation of risk. It is also important the element of citizens participation in all the mechanisms that are related to the environmental decisions. Minorities or people with low social and economic status should also have the same access ability both in information and making decision process with others, more favoured teams of citizens.

Gradually, new tendencies have emerged in relevant to the strategies that aim to the facilitation of the local participation where the local authorities manage natural resources as a local value. The combination of protected areas management between the local communities and the maintenance authorities in order to be common management of high value and maintenance resources is applied in developed countries. In certain cases, however, the protected areas are regulated by no governmental organisations or by public services.

The present research took place in three prefectures. In prefecture of Arta, Preveza and Aitolosakarnania. The conduct of the research was based on the use of structured questionnaire and the personal interview. In particular, the questionnaire includes questions that refer to personal and social traits of the respondents and additionally questions about the attitudes, the perceptions and the opinions of the people living in the area of the Amvrakikos gulf about the management of the area. As method of sampling was applied the simple random sampling, which was chosen due to its simplicity and to the fact that requires the less possible knowledge about the population in contrast to any other method. Finally, were supplemented 264 questionnaires totally. This paper aims to investigate the opinions of local residents for basic characteristics of the protected area so that the relative authorities to apply the more effective models of environmental communication.

To sum up, we can say that the citizens of the area of Amvrakikos Gulf National Park believe that the current and future development of the area should be based on the agriculture. So, the necessary projects for the area's development are concerned the establishment of tourist companies, as well as the landscape architecture and the recreation. As far as the limits of the protected area is concerned, the major part of the respondents with a percentage of 64,8% had no idea about the limits. Additionally, the major part of the respondents, roughly six to ten, knows the reasons of integration of Amvrakikos Gulf in the Ramsar treaty and they consider that the Local Self-government is an important resource of information about the reasons of its integration. Finally, with regard to the degradation or no that Amvrakikos Gulf receives from the tourism, almost four to five consider that the region is not downgraded because of the tourism.

Λέξεις-Κλειδιά: Εθνικό Πάρκο, Προστατευόμενη Περιοχή, Αμβρακικός Κόλπος, Περιβαλλοντική Επικοινωνία

Keywords: National park, Protected Areas, Amvrakikos Gulf, environmental communication

Εισαγωγή

Οι προστατευόμενες περιοχές αποτελούν τη φυσική κληρονομιά κάθε τόπου. Ωστόσο οι προσπάθειες διαχείρισής τους, απομονώνοντας τις ανθρώπινες δραστηριότητες, δεν απέφεραν ενθαρρυντικά αποτελέσματα. Οι σύγχρονες πρακτικές στην προστασίας, διαχείριση και βιώσιμη ανάπτυξη, επιβάλλουν κατάλληλες στρατηγικές περιβαλλοντικής επικοινωνίας και την παρουσία και συμμετοχή των τοπικών πληθυσμών.

Μέχρι τις προηγούμενες δεκαετίες ο προγραμματισμός για τα εθνικά πάρκα είχε βασιστεί σε μια παραγωγική αλυσίδα που οι αποφάσεις λαμβάνονταν από την αρμόδια δημόσια αρχή και που υπεύθυνη για την εφαρμογή των περιβαλλοντικών αποφάσεων ήταν η τοπική κοινωνία.. Σε πολλές χώρες οι διαφωνίες και οι συγκρούσεις για την διοίκηση και την διαχείριση προστατευόμενων περιοχών βρίσκονται στο επίκεντρο (Moore and Lee, 1999 and Trakolis, 2001).

Σταδιακά, νέες τάσεις έχουν προκύψει, σε σχέση με τις στρατηγικές που στοχεύουν στη διευκόλυνση της τοπικής συμμετοχής όπου οι αρμόδιες αρχές διαχειρίζονται φυσικούς πόρους με τοπική αξία (Francis, 1996), (Conway, 1997), (Mehta and Heinen, 2001), (Nepal, 2002). Ο συνδυασμός της διαχείρισης των προστατευόμενων περιοχών μεταξύ των τοπικών κοινοτήτων και των αρχών συντήρησης για να γίνει από κοινού διαχείριση των πόρων υψηλής αξίας και συντήρησης εφαρμόζεται σε αναπτυγμένες χώρες (McNeely, 1995), (Harris et al., 1996), (Venter and Breen, 1998), (Beltran, 2000). Σε ορισμένες περιπτώσεις, οι προστατευόμενες ζώνες ρυθμίζονται από τις μη κυβερνητικές οργανώσεις ή από δημόσιες υπηρεσίες (IUCN, 1991), (Schneider and Burnett, 2000). Στο μέλλον, τα μέτρα προστασίας των υγροτόπων συνίσταται να ικανοποιούν εκ των προτέρων το συνδυασμό οικολογικών αναγκών με τις διαχειριστικές απαιτήσεις των περιοχών των υγροτόπων ώστε να προάγουν την ανάπτυξη της περιοχή και να επωφελούνται οι ντόπιοι πληθυσμοί (Pimbert and Gujia, 1997, Gopal, 1991, Τσαντόπουλος και Τσαχαλίδης, 2000, Τσαχαλίδης και Τσαντόπουλος, 2000, Τσαχαλίδης κ.ά. 2000, Christopoulou and Tsachalidis 2003).

Η περιβαλλοντική επικοινωνία είναι η διαδικασία αυτή μέσα από την οποία μπορεί να διασφαλιστεί η προώθηση των καταλληλότερων περιβαλλοντικών αποφάσεων και νομοθεσιών. Πρόκειται βέβαια για μια έννοια ευρύτερη από εκείνη της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης καθώς είναι μια αμοιβαία διαδικασία μάθησης (Bollí, 1999), με σκοπό την αποτελεσματική υποστήριξη της σχεδίασης πολιτικής, της συμμετοχής των πολιτών και της εφαρμογής προγραμμάτων προσανατολισμένων στην περιβαλλοντική βιωσιμότητα (OECD, 1999). Ο ρόλος της επικοινωνίας στη διαχείριση προστατευόμενων περιοχών

είναι σημαντικός. Η επικοινωνία μπορεί να χρησιμοποιηθεί προκειμένου να εφαρμοστούν τα επιτεύγματα της επιστήμης, για αύξηση του κεφαλαίου ή της χρηματοδότησης μέσα από εκστρατείες και τέλος να εξομαλύνει τις αντιδράσεις της κοινής γνώμης σε αντικρουόμενες καταστάσεις.

Τα προγράμματα περιβαλλοντικής επικοινωνίας και περιβαλλοντικής εκπαίδευσης μπορούν να χρησιμοποιούν κοινωνικές νόρμες προς όφελος τους (Monroe and Deyoung, 1994). Ο ρόλος της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης κρίνεται καθοριστικός καθώς μπορεί να επηρεάσει στάσεις των πολιτών γύρω από την προστασία και να χρησιμοποιηθεί για το κοινό καλό αλλά και για τη χάραξη περιβαλλοντικής πολιτικής.

Η εμπειρία από εκστρατείες ενημέρωσης όπου η επικοινωνία παίζει τον πρώτο ρόλο, απέδειξε ότι αν η διαχείριση της προστατευόμενης περιοχής επενδύει και δίνει αξία στην ανάπτυξη συνεργασίας, στην επικοινωνία και στη στρατηγική της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης, στο άμεσο μέλλον οι κοινωνία θα απολαύσει τα οφέλη της υποστήριξης των πολιτών για την προστασία των περιοχών αυτών (Zingales, 2000). Η επικοινωνία και η περιβαλλοντική εκπαίδευση υπήρξαν βασικό στοιχείο στο πρόγραμμα του WWF στο Νεπάλ της Ινδίας και στη δράση του από το 1993. Το πρόγραμμα περιλάμβανε προγράμματα ενημέρωσης για την προστασία του φυσικού και πολιτισμικού περιβάλλοντος και την προστασία της βιοποικιλότητας και των δασικών εκτάσεων και απέφερε πλήθος πλεονεκτημάτων στο άμεσο και έμμεσο μέλλον. Χρησιμοποιώντας πολλά εργαλεία για την αύξηση της ενημέρωσης στους ανθρώπους που ζουν γύρω από εθνικά πάρκα και προστατευόμενες περιοχές, η επικοινωνία και η εκπαίδευση παίζουν σημαντικό ρόλο στην καλύτερη κατανόηση των ανθρώπων αυτών για τα θέματα της προστασίας γενικά και συγκεκριμένα για τη σημασία της διατήρησης του φυσικού και πολιτισμικού περιβάλλοντος. Η περιβαλλοντική επικοινωνία στη διαχείριση προστατευμένων περιοχών έχει χρησιμοποιηθεί ως τώρα για την προώθηση του τουρισμού και την απλοποίηση των περιβαλλοντικών νόμων ώστε να γίνονται κατανοητοί από τους πολίτες. Κατά την επιλογή ενός σχεδίου διαχείρισης λαμβάνονται σοβαρά υπόψη κάποια στοιχεία που αφορούν την τοπική κοινωνία όπως οι αξίες, οι συμπεριφορές, οι επιλογές και οι αποφάσεις που παίρνει η κυβέρνηση και οι πολίτες σχετικά με την χρήση των φυσικών πόρων (www.ceeindia.org/esf/download/paper15.pdf).

Σκοπός της έρευνας

Η παρούσα έρευνα επιδιώκει να καλύψει το επιστημονικό- ερευνητικό πλαίσιο στον τομέα της χάραξης περιβαλλοντικής πολιτικής, για την καλύτερευση και βελτίωση του περιβάλλοντος, καθώς και την επίλυση των σχετικών περιβαλλοντικών προβλημάτων. Μέσα από μια συστηματική επιστημονική διαδικασία, η οποία ερευνά τις στάσεις, τις αντιλήψεις και τις απόψεις των κατοίκων του Αμβρακικού Κόλπου σε σχέση με την προστασία του περιβάλλοντος και την ανάπτυξη της περιοχής, η παρούσα

έρευνα φιλοδοξεί επίσης να συμβάλλει στην επέκταση της επιστημονικής θεωρίας και έρευνας πάνω στο ρόλο της περιβαλλοντικής επικοινωνίας.

Οι αντικειμενικοί σκοποί που επιδιώκονται με τη διεξαγωγή της έρευνας είναι η προσέγγιση των παραγόντων εκείνων που καθορίζουν τις στάσεις και τη συμπεριφορά των πολιτών απέναντι στα περιβαλλοντικά προβλήματα και συγκεκριμένα στη διαχείριση μιας προστατευόμενης περιοχής. Συγκεκριμένα εξετάζονται περιγραφικά τα χαρακτηριστικά της περιοχής, οι τομείς πάνω στους οποίους στηρίζεται η ανάπτυξη της περιοχής, η γνώση των ορίων της προστατευόμενης περιοχής, οι λόγοι ένταξης του Αμβρακικού κόλπου στη Συνθήκη RAMSAR, η πηγή ενημέρωσης των κατοίκων, καθώς και οι απαγορεύσεις που ισχύουν στην περιφερειακή ζώνη, στον πυρήνα και στην ευρύτερη περιοχή του Αμβρακικού κόλπου. Τέλος περιγράφονται τα κοινωνικά και οικονομικά χαρακτηριστικά των πολιτών που συμμετείχαν στην έρευνα.

Μεθοδολογία της έρευνας

Η παρούσα έρευνα διεξήχθη σε περιοχές τριών Νομών, του Νομού Άρτας, Πρέβεζας και Αιτωλοακαρνανίας. Πρόκειται για μια κοινωνιολογική έρευνα για τη συλλογή ατομικών και κοινωνικών στοιχείων για την οποία κρίθηκε αναγκαία η χρησιμοποίηση ερωτηματολογίου. Η διεξαγωγή της έρευνας έγινε με τη βοήθεια δομημένου ερωτηματολογίου και χρησιμοποιήθηκε η μέθοδος της προσωπικής συνέντευξης. Η προσωπική συνέντευξη είναι ο καλύτερος τρόπος συλλογής στατιστικών στοιχείων και χρησιμοποιείται πολύ συχνά στις δειγματοληπτικές έρευνες (Κιόχος, 1993, Καραμέρης, 1996, Κυριαζή, 1998, Σιάρδος, 2005, Δαουτόπουλος, 2002).

Το ερωτηματολόγιο συντάχθηκε ειδικά για την παρούσα έρευνα και περιλάμβανε 22 ερωτήσεις ημί-ανοιχτού αλλά και κλειστού τύπου με απλή ή πολλαπλή επιλογή, κατάφασης ή άρνησης, συμφωνίας – διαφωνίας, με τη μορφή πενταβάθμιας κλίμακας Likert. Στη πενταβάθμια κλίμακα Likert που χρησιμοποιήθηκε ο αριθμός 1 αντιστοιχεί στο "διαφωνώ απόλυτα", ο αριθμός 2 αντιστοιχεί στο "διαφωνώ", ο αριθμός 3 στο "ούτε συμφωνώ, ούτε διαφωνώ", ο αριθμός 4 στο "συμφωνώ" και τέλος ο αριθμός 5 αντιστοιχεί στο "συμφωνώ απόλυτα". Η δομή του ερωτηματολογίου αποτελείται από τις ενότητες: τα χαρακτηριστικά της περιοχής, η ανάπτυξη της περιοχής, τα χαρακτηριστικά της προστατευόμενης περιοχής, η τουριστική ανάπτυξη και οι επιπτώσεις της στην προστατευόμενη περιοχή, και τέλος τα κοινωνικοοικονομικά χαρακτηριστικά των ερωτηθέντων

Ο υπό έρευνα «πληθυσμός» είναι το σύνολο των νοικοκυριών των Δήμων Πρέβεζας, Ζαλόγγου, Λούρου, Φιλιπιάδος, Αμβρακικού, Αράχθου, Αρταίων, Κομποτίου, Κοινότητας Κομμένου, και των Δήμων Αμφιλοχίας, Ανακτόριου, Κεκροπίας και η δειγματοληπτική έρευνα που επιλέχθηκε ήταν η Απλή Τυχαία Δειγματοληψία (ΑΤΔ), εξαιτίας της απλότητας της και της λιγότερης δυνατής

απαιτούμενης γνώσης, σχετικά με τον πληθυσμό από οποιαδήποτε άλλη μέθοδο (Καλαματιανού, 1997, Δαμιανού, 1999 και Μάτης, 2001). Η ΑΤΔ, προϋποθέτει την ύπαρξη ενός πλήρους καταλόγου (πλαίσιο δειγματοληψίας) των στοιχείων του πληθυσμού χωρίς ελλείψεις ή επαναλήψεις (Φίλιας κ.α., 1996). Ως πλαίσιο δειγματοληψίας χρησιμοποιήθηκαν οι κατάλογοι καταναλωτών οικιακού ηλεκτρικού ρεύματος. Αυτοί οι κατάλογοι είναι καταλληλότεροι απ' ότι άλλοι, αφού σχεδόν το 100% των νοικοκυριών της περιοχής έρευνας έχουν ηλεκτρικό ρεύμα.

Κατά το σχεδιασμό μιας δειγματοληπτικής έρευνας πρέπει να αποφασιστεί το μέγεθος δείγματος n που θα εκλεγεί από τον πληθυσμό. Εκλογή μεγαλύτερου δείγματος από το απαιτούμενο, οδηγεί ασφαλώς σε σπατάλη χρόνου και χρήματος. Από την άλλη μεριά εκλέγοντας μικρότερο αριθμό μονάδων στο δείγμα, σημαίνει ότι πάρθηκε ανεπαρκής πληροφορία για την εκτίμηση της παραμέτρου του ενδιαφερόμενου πληθυσμού. Στην περίπτωση αυτή τα αποτελέσματα μας δεν θα είναι αξιόπιστα, δηλαδή, οι παράμετροι δεν έχουν εκτιμηθεί με το προκαθορισμένο περιθώριο σφάλματος και τη δεδομένη αξιοπιστία εκτίμησης (Δαμιανού, 1999).

Το μέγεθος του δείγματος εκτιμήθηκε με βάση τους τύπους της ΑΤΔ (Καλαματιανού, 1997 και Μάτης, 2001). Αν και χρησιμοποιήθηκε ΑΤΔ χωρίς επανάθεση, η διόρθωση πεπερασμένου πληθυσμού μπορεί να αγνοηθεί επειδή το μέγεθος του δείγματος n είναι μικρό σε σχέση με το μέγεθος του πληθυσμού N (Pagano και Gauvreau, 2000).

Επειδή οι μεταβλητές αναφέρονται σε αναλογίες, ο καθορισμός του συνολικού μεγέθους του δείγματος δίνεται από τον τύπο:

$$n = \frac{t^2 p(1-p)}{e^2}$$

όπου

πίνακες πιθανοτήτων της κανονικής κατανομής για την επιθυμητή πιθανότητα. Στην πράξη για πιθανότητα 95% η τιμή είναι 1,96 (Μάτης, 2001)

Για να υπολογισθεί το μέγεθος του δείγματος πρέπει να διενεργηθεί προδειγματοληψία, με μέγεθος δείγματος 60 άτομα. Έτσι για κάθε μεταβλητή υπολογίστηκε η αναλογία του πληθυσμού (p).

Η χρήση ερωτηματολογίου δεν περιορίζεται στην εκτίμηση μιας μόνο μεταβλητής του πληθυσμού, αλλά περισσότερων μεταβλητών. Έτσι πρέπει να εκτιμηθεί το μέγεθος του δείγματος για κάθε μια από τις μεταβλητές. Αν τα μεγέθη δειγμάτων που εκτιμήθηκαν είναι παραπλήσια και το μέγεθος όλων είναι μέσα στις οικονομικές δυνατότητες της δειγματοληψίας, τότε ως μέγεθος του δείγματος επιλέγεται το μέγιστο. Με αυτόν το τρόπο η πιο μεταβαλλόμενη μεταβλητή εκτιμάται με την επιθυμητή ακρίβεια ενώ οι υπόλοιπες με μεγαλύτερη ακρίβεια απ' ότι έχει αρχικά καθοριστεί (Μάτης, 2001).

Οι μεταβλητές, «γνωρίζετε αν η απαγόρευση της Δασοπονίας ισχύει στον πυρήνα του Αμβρακικού;» και «γνωρίζετε αν η απαγόρευση της Υλοτομίας ισχύει στον ευρύτερη περιοχή του Αμβρακικού;» παρουσίασαν το μεγαλύτερο μέγεθος δείγματος, με αναλογία $p=0,55$ άρα $1-p=0,45$ και επομένως το μέγεθος του δείγματος, για $t=1.96$ και $e=0.06$ είναι:

$$n = \frac{t^2 p(1-p)}{e^2} = 264,11 \approx 264 \text{ νοικοκυριά}$$

Έτσι το μέγεθος του δείγματος καθορίστηκε σε 264 άτομα. Επομένως οι άλλες μεταβλητές με το συγκεκριμένο μέγεθος δείγματος υπολογίζονται με μεγαλύτερη ακρίβεια.

Τα νοικοκυριά του δείγματος στη συνέχεια εντοπίστηκαν επακριβώς (ονοματεπώνυμο και διεύθυνση) και με την βοήθεια τυχαίων αριθμών που πάρθηκαν χρησιμοποιώντας πίνακες τυχαίων αριθμών. Στα επιλεγμένα νοικοκυριά διενεργήθηκαν προσωπικές συνεντεύξεις σε κάποιο μέλος της οικογένειας, το οποίο επιλέχθηκε με τυχαίο τρόπο. Σε περιπτώσεις μη εύρεσης οικείων στο σπίτι ή αρνήσεως τους, γίνονταν άλλες δύο φορές προσπάθεια να παρθεί η άποψη τους. Στις περιπτώσεις που δεν γίνονταν αυτό δυνατό, με ίδια διαδικασία επιλέγονταν νέες μονάδες δειγματοληψίας.

Αποτελέσματα

1. Τα χαρακτηριστικά της περιοχής

Στο πρώτο μέρος της έρευνας εξετάστηκαν τα χαρακτηριστικά της περιοχής. Συγκεκριμένα ζητήθηκε η άποψη των πολιτών σχετικά με την ποιότητα ζωής, την ανοικοδόμηση της περιοχής, την ύπαρξη εγκληματικότητας, τις ευκαιρίες για απασχόληση, τη συμμετοχή των απλών κατοίκων στην ανάπτυξη της περιοχής, το επίπεδο των παρεχόμενων υπηρεσιών, τις ευκαιρίες για άθληση και αναψυχή, τα δάση της περιοχής, τον αριθμό των επισκεπτών/τουριστών και τέλος τη βιομηχανική ανάπτυξη.

Στον Πίνακα, 1 όπου παρουσιάζονται γενικότερα οι εκατοστιαίες αναλογίες για το σύνολο των χαρακτηριστικών της περιοχής, εξετάζονται όλες οι μεταβλητές που συνθέτουν τον παράγοντα χαρακτηριστικά της περιοχής. Διαπιστώνεται ότι ένας στους τρεις πιστεύει ότι η ποιότητα ζωής στην περιοχή δεν βρίσκεται σε καλό επίπεδο, ενώ οι μισοί σχεδόν από τους ερωτηθέντες υποστηρίζουν ότι η περιοχή βρίσκεται σε στάδιο μεγάλης ανοικοδόμησης. Το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού συμφωνεί ότι δεν υπάρχουν ευκαιρίες στον τομέα της απασχόλησής. Ένα μεγάλο ποσοστό των ερωτηθέντων, της τάξης του 88,6% πιστεύει ότι στην περιοχή δεν υπάρχει μεγάλη εγκληματικότητα. Το μεγαλύτερο μέρος των κατοίκων υποστηρίζει ότι ο Αμβρακικός Κόλπος στερείται τον μεγάλο αριθμό επισκεπτών-τουριστών, μεγάλης βιομηχανικής ανάπτυξης, καθώς και ευρείας έκτασης δασικών εκτάσεων

Πίνακας 1. Εκατοστιαίες αναλογίες των χαρακτηριστικών της περιοχής

	Συμφωνώ απόλυτα	Συμφωνώ	Ούτε συμφωνώ Ούτε διαφωνώ	Διαφωνώ	Διαφωνώ απόλυτα
1. Η ποιότητα ζωής είναι σε πολύ καλό επίπεδο	0,8	22,3	44,7	26,5	5,7
2. Μεγάλη ανοικοδόμηση	2,7	36,0	28,8	27,7	4,9
3. Πολύ μεγάλη εγκληματικότητα	1,9	2,7	6,8	71,2	17,4
4. Δεν υπάρχουν ευκαιρίες για απασχόληση	27,3	46,2	16,7	7,2	2,7
5. Καμία συμμετοχή των απλών κατοίκων στην ανάπτυξη της περιοχής	9,5	16,7	37,5	33,3	3,0
6. Οι παρεχόμενες υπηρεσίες είναι σε καλό επίπεδο	1,5	22,7	44,7	23,5	7,6
7. Πολλές ευκαιρίες για άθληση	1,9	12,9	42,4	36,0	6,8
8. Πολλές ευκαιρίες για αναψυχή	4,2	31,4	32,2	24,6	7,6
9. Πολλά δάση	1,5	12,9	33,0	43,6	8,7
10. Πολύ μεγάλος αριθμός επισκεπτών/τουριστών	1,1	9,8	42,4	31,8	14,8
11. Πολύ μεγάλη βιομηχανική ανάπτυξη		2,3	12,5	56,4	28,8

2. Ανάπτυξη της περιοχής

2.1 Σημερινή ανάπτυξη

Ο μοχλός για την ανάπτυξη μίας περιοχής στηρίζεται σε διάφορους τομείς όπως η γεωργία, η κτηνοτροφία, η δασοπονία, η οικοτεχνία, η βιομηχανία, το εμπόριο και ο τουρισμός. Οι πολίτες της περιοχής γύρω από τον Αμβρακικό Κόλπο ερωτήθηκαν για την άποψή τους σχετικά με τη σημαντικότητα και το ρόλο καθενός από αυτούς τους τομείς στην ανάπτυξη της περιοχής.

Σύμφωνα με τα στοιχεία που προκύπτουν από τον Πίνακα, 2 παρουσιάζονται γενικότερα όλες οι μεταβλητές όπου περίπου οχτώ στους δέκα πιστεύουν ότι η ανάπτυξη της περιοχής στηρίζεται στη γεωργία και την κτηνοτροφία. Το μεγαλύτερο ποσοστό, ένα ποσοστό της τάξης του 77% περίπου πιστεύει ότι η ανάπτυξη δεν στηρίζεται στη δασοπονία. Κάτι ανάλογο συμβαίνει και με τον τομέα της οικοτεχνίας όπου μόνο ένα ποσοστό της τάξης του 19% πιστεύει ότι η ανάπτυξη της περιοχής στηρίζεται στην οικοτεχνία. Περίπου τέσσερις στους πέντε διατείνονται ότι δεν υπάρχει στην περιοχή ανάπτυξη λόγω της απουσίας βιομηχανιών. Περισσότεροι από τους μισούς υποστηρίζουν ότι υπάρχει ανάπτυξη εξαιτίας των εμπορικών συναλλαγών που λαμβάνουν χώρα στην περιοχή, ενώ κάτι αντίστοιχο συμβαίνει και με τον τουρισμό.

Πίνακας 2. Εκατοστιαίες αναλογίες των τομέων σημερινής ανάπτυξης της περιοχής

	Μεγάλη ανάπτυξη	Μικρή ανάπτυξη	Δεν υπάρχει ανάπτυξη	ΔΑ/ΔΞ
	(%)	(%)	(%)	(%)
1. Γεωργία	10,6	69,7	19,3	0,4
2. Κτηνοτροφία	8,3	69,3	22,0	0,4
3. Δασοπονία	0,4	16,7	76,9	6,1
4. Οικοτεχνία	1,1	17,8	77,3	3,8
5. Βιομηχανία	1,1	17,8	80,3	0,8
6. Εμπόριο	4,5	56,4	37,9	1,1
7. Τουρισμός	7,2	55,3	35,6	1,9

2.2 Μελλοντική ανάπτυξη της περιοχής

Επίσης εξετάστηκε η άποψη των πολιτών σχετικά με τους τομείς όπου μπορεί να στηριχθεί η μελλοντική ανάπτυξη της περιοχής. Ύστερα από μελέτη των στοιχείων που προκύπτουν από τον Πίνακα, 3, γενικότερα εξετάζονται όλες οι μεταβλητές όπου πάνω από τρεις στους τέσσερις θεωρούν ότι μελλοντική ανάπτυξη της περιοχής θα πρέπει να στηριχθεί στη γεωργία και την κτηνοτροφία. Οι μισοί σχεδόν πιστεύουν ότι η ανάπτυξη της δασοπονίας θα καθίστατο ευεργετική για τη μελλοντική ανάπτυξη του τόπου, ενώ κάτι αντίστοιχο πιστεύουν ότι θα επέφερε και η ανάπτυξη της οικοτεχνίας. Επίσης οχτώ στους δέκα θεωρούν ότι για να υπάρξει ανάπτυξη στο μέλλον κρίνεται αναγκαία η ανάπτυξη της βιομηχανίας και επομένως και του εμπορίου. Κάτι αντίστοιχο παρατηρείται και στην άποψη που επικρατεί και για τον τουρισμό καθώς σχεδόν οχτώ στους δέκα πιστεύουν ότι η μελλοντική ανάπτυξη της περιοχής του Αμβρακικού στηρίζεται στο τουριστικό προϊόν.

Πίνακας 3. Εκατοστιαίες αναλογίες των τομέων μελλοντικής ανάπτυξης της περιοχής

	Μεγάλη ανάπτυξη	Μικρή ανάπτυξη	Δεν υπάρχει ανάπτυξη	ΔΑ/ΔΞ
	(%)	(%)	(%)	(%)
1. Γεωργία	87,5	8,3	3,8	0,4
2. Κτηνοτροφία	84,8	9,5	5,3	0,4
3. Δασοπονία	46,2	34,8	17,0	1,9
4. Οικοτεχνία	56,4	26,1	16,3	1,1
5. Βιομηχανία	44,7	41,3	13,3	0,8
6. Εμπόριο	79,9	10,6	8,3	1,1
7. Τουρισμός	84,1	8,3	7,2	0,4

2.3 Αναγκαία έργα για την ανάπτυξη της περιοχής

Στη συνέχεια ζητήθηκε η γνώμη των πολιτών σχετικά με την αναγκαιότητα κάποιων έργων τα οποία θα συμβάλλουν στην ανάπτυξη της περιοχής, όπως δασικούς δρόμους, αναδασώσεις, τουριστικές επιχειρήσεις, έργα αναψυχής στο δάσος, έργα αρχιτεκτονικής τοπίου, κέντρα ενημέρωσης πολιτών, έργα διευθέτησης χειμάρρων και άλλα. Κατά την ανάλυση των αποτελεσμάτων διαπιστώθηκε ότι το μεγαλύτερο μέρος των ερωτηθέντων έκριναν αναγκαία την ίδρυση τουριστικών επιχειρήσεων με ποσοστό της τάξης του 92,4%. Περίπου εννιά στους δέκα ανέφεραν ότι στην περιοχή χρειάζονται έργα αρχιτεκτονικής τοπίου, ενώ περίπου οχτώ στους δέκα θεωρούν αναγκαία τα έργα αναψυχής στο δάσος. Σχετικά με τις αναδασώσεις, σχεδόν τρεις στους τέσσερις πιστεύουν ότι πρόκειται για αναγκαίο έργο που θα ωφελήσει στην ανάπτυξη της περιοχής. Οι μισοί περίπου από τους ερωτηθέντες θεωρούν ότι η περιοχή χρειάζεται περισσότερα κέντρα ενημέρωσης πολιτών. Σχεδόν δύο στους πέντε κρίνουν απαραίτητη τη δημιουργία δασικών δρόμων και έργων διευθέτησης χειμάρρων. Τέλος, ένα πολύ μικρό ποσοστό της τάξης του 1,1% θεωρεί ότι η περιοχή χρειάζεται άλλης φύσεως έργα προκειμένου να επιτευχθεί ανάπτυξη (Πίνακας, 4).

Πίνακας, 4. Έργα για την ανάπτυξη της περιοχής

Έργα	Συχνότητα	Ποσοστό
1. Δασικοί δρόμοι	115	43,6
2. Αναδασώσεις	177	67,0
3. Τουριστικές επιχειρήσεις	244	92,4
4. Έργα αναψυχής στο δάσος	207	78,4
5. Έργα αρχιτεκτονικής τοπίου	213	80,7
6. Κέντρα ενημέρωσης πολιτών	142	53,8
7. Έργα διευθέτησης χειμάρρων	96	36,4
8. Άλλο	3	1,1

3. Χαρακτηριστικά της Προστατευόμενης Περιοχής

3.1 Όρια προστατευόμενης περιοχής

Πίνακας, 5. Συχνότητες και εκατοστιαίες αναλογίες για τη γνώση των ορίων της προστατευόμενης περιοχής

Γνώση	Συχνότητα	Ποσοστό
Ναι	93	35,2
Όχι	171	64,8
Σύνολο	264	100,0

Κατά την ανάλυση των αποτελεσμάτων διαπιστώθηκε ότι το μεγαλύτερο μέρος των ερωτηθέντων με ποσοστό της τάξης του 64,8% είχε άγνοια σχετικά με τα όρια της προστατευόμενης περιοχής (Πίνακας, 5).

3.2 Λόγοι ένταξης στη Συνθήκη Ramsar

Πίνακας, 6. Συχνότητες και εκατοστιαίες αναλογίες για τη γνώση των λόγων ένταξης του Αμβρακικού Κόλπου στη Συνθήκη Ramsar.

Γνώση	Συχνότητα	Ποσοστό
Ναι	137	51,9
Όχι	127	48,1
Σύνολο	254	100,0

Κατά την ανάλυση των αποτελεσμάτων διαπιστώθηκε ότι το μεγαλύτερο μέρος των ερωτηθέντων, περίπου έξι στους δέκα, γνωρίζει τους λόγους ένταξης του Αμβρακικού Κόλπου στη Συνθήκη Ramsar (Πίνακας, 6).

3.3 Πηγή ενημέρωσης

Πίνακας, 7. Συχνότητες και εκατοστιαίες αναλογίες για τη πηγή ενημέρωσης των πολιτών σχετικά με τους λόγους ένταξης του Αμβρακικού Κόλπου στη Συνθήκη Ramsar.

Πηγή	Συχνότητα	Ποσοστό
1. ΜΜΕ	37	14,0
2. Εκπαιδευτικοί φορείς	53	20,1
3. Τοπική Αυτοδιοίκηση	62	23,5
4. Περιβαλλοντικές Οργανώσεις	19	7,2
5. Δασική Υπηρεσία	15	5,7
6. Περιβαλλοντικά Σεμινάρια	24	9,1
7. Κέντρα Περιβαλλοντικής Ενημέρωσης	37	14,0
8. Συνεταιρισμοί	48	18,2

Οι κάτοικοι της περιοχής γύρω από τον Αμβρακικό Κόλπο ερωτήθηκαν σχετικά με τις πηγές ενημέρωσής τους για την ένταξη του Αμβρακικού Κόλπου στη Συνθήκη Ramsar. Πηγές ενημέρωσης μπορεί να είναι τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας, εκπαιδευτικοί φορείς όπως σχολεία, η τοπική αυτοδιοίκηση, οι περιβαλλοντικές οργανώσεις, η δασική υπηρεσία, κάποια περιβαλλοντικά σεμινάρια, τα κέντρα περιβαλλοντικής ενημέρωσης, και τέλος οι συνεταιρισμοί. Κατά την ανάλυση των αποτελεσμάτων διαπιστώθηκε ότι το μεγαλύτερο ποσοστό των ενημερωμένων πολιτών είχε ως πηγή πληροφόρησης την Τοπική Αυτοδιοίκηση με ποσοστό της τάξης του 23,5%. Περίπου δύο στους δέκα δήλωσαν ως πηγή ενημέρωσης εκπαιδευτικούς φορείς. Σχεδόν δύο στους πέντε ισχυρίστηκαν ότι έλαβαν τη σχετική ενημέρωση από τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας και τα κέντρα περιβαλλοντικής ενημέρωσης. Περίπου ένας στους δέκα ενημερώθηκε μέσω περιβαλλοντικών σεμιναρίων, ενώ ένα μικρό ποσοστό της τάξης του 6,5% περίπου ενημερώθηκε από περιβαλλοντικές οργανώσεις και από τη δασική υπηρεσία (Πίνακας, 7).

3.4 Απαγορεύσεις

Πίνακας, 8. Συχνότητες και εκατοστιαίες αναλογίες για τη γνώση των πολιτών σχετικά με τις απαγορεύσεις που ισχύουν στην περιφερειακή ζώνη της προστατευόμενης περιοχής

Απαγορεύσεις	Συχνότητα	Ποσοστό
1. Εγκατάσταση Οικισμών	39	14,8
2. Βιομηχανία	147	55,7
3. Βόσκηση	41	15,5
4.Υλοτομία	59	22,3
5. Θήρα	70	26,5
6. Κτηνοτροφία	35	13,3
7. Κοπή/Ξερίζωμα φυτών	61	23,1
8. Γεωργία	29	11,0
9. Αλιεία	27	10,2
10. Δασοπονία	21	8,0
11. Αναψυχή	22	8,3

Οι γνώσεις των πολιτών σχετικά με τις απαγορεύσεις που ισχύουν στην περιφερειακή ζώνη της προστατευόμενης περιοχής ποικίλουν. Και συγκεκριμένα οι μισοί σχεδόν θεωρούν απαγορευμένη τη βιομηχανία, ενώ περίπου δύο στους δέκα την κοπή ή το ξερίζωμα φυτών, τη θήρα και την υλοτομία. Ένα ποσοστό της τάξης περίπου του 15% θεωρεί απαγορευμένη δραστηριότητα τη βόσκηση και την εγκατάσταση οικισμών, ενώ ένα ποσοστό περίπου της τάξης του 13% , την κτηνοτροφία. Επίσης σχεδόν ένας στους δέκα θεωρεί ότι στην περιφερειακή ζώνη απαγορεύεται η γεωργία, η αλιεία, η δασοπονία και η αναψυχή (Πίνακας, 8).

Πίνακας, 9. Συχνότητες και εκατοστιαίες αναλογίες για τη γνώση των πολιτών σχετικά με τις απαγορεύσεις που ισχύουν στον πυρήνα της προστατευόμενης περιοχής

Απαγορεύσεις	Συχνότητα	Ποσοστό
1. Εγκατάσταση Οικισμών	185	70,1
2. Βιομηχανία	231	87,5
3. Βόσκηση	185	70,1
4.Υλοτομία	203	76,9
5. Θήρα	216	81,8
6. Κτηνοτροφία	190	72,0
7. Κοπή/Ξερίζωμα φυτών	194	73,5
8. Γεωργία	187	70,8
9. Αλιεία	123	46,6
10. Δασοπονία	147	55,7
11. Αναψυχή	25	9,5

Οι γνώσεις των πολιτών σχετικά με τις απαγορεύσεις που ισχύουν στον πυρήνα της προστατευόμενης περιοχής επίσης ποικίλουν. Σχεδόν τέσσερις στους πέντε πιστεύουν ότι απαγορεύεται η βιομηχανία καθώς και δραστηριότητες υλοτομίας. Επτά στους δέκα περίπου θεωρούν ότι στον πυρήνα της προστατευόμενης περιοχής απαγορεύεται η εγκατάσταση οικισμών, η βόσκηση, η κτηνοτροφία, η κοπή ή το ξερίζωμα φυτών, καθώς και η γεωργία. Οι μισοί σχεδόν από τους ερωτηθέντες κρίνουν ότι απαγορεύεται επίσης η αλιεία και η δασοπονία, ενώ ένα μικρό ποσοστό της τάξης του 9,5% θεωρεί ότι στον πυρήνα απαγορεύεται και η αναψυχή (Πίνακας, 9).

Πίνακας, 10. Συχνότητες και εκατοστιαίες αναλογίες για τη γνώση των πολιτών σχετικά με τις απαγορεύσεις που ισχύουν στην ευρύτερη περιοχή της προστατευόμενης περιοχής

Απαγορεύσεις	Συχνότητα	Ποσοστό
1. Εγκατάσταση Οικισμών	54	20,5
2. Βιομηχανία	223	84,5
3. Βόσκηση	49	18,6
4. Υλοτομία	132	50,0
5. Θήρα	152	57,6
6. Κτηνοτροφία	51	19,3
7. Κοπή/Ξερίζωμα φυτών	153	58,0
8. Γεωργία	43	16,3
9. Αλιεία	37	14,0
10. Δασοπονία	40	15,2
11. Αναψυχή	24	9,1

Σχετικά με τις απαγορεύσεις που θα πρέπει να ισχύουν στην ευρύτερη περιοχή του Αμβρακικού Κόλπου οι πολίτες θεώρησαν ως περισσότερο απαγορεύσιμη δραστηριότητα την ανάπτυξη της βιομηχανίας με ποσοστό της τάξης του 84,5%. Περίπου τρεις στους πέντε κρίνουν αναγκαίο να απαγορευθεί η θήρα και η κοπή ή το ξερίζωμα φυτών, ενώ οι μισοί επιλέγουν την υλοτομία ως δραστηριότητα που θα πρέπει να απαγορευθεί στην ευρύτερη περιοχή. Σχεδόν δύο στους δέκα θεωρούν ότι πρέπει να απαγορευθεί η βόσκηση και γενικά η εφαρμογή της κτηνοτροφίας. Ένα ποσοστό της τάξης περίπου του 15% επιλέγει τη γεωργία, την αλιεία και την δασοπονία ως επιλέξιμες δραστηριότητες. Τέλος, ενώ ένα μικρό ποσοστό της τάξης του 9,1% θεωρεί ότι στον πυρήνα απαγορεύεται και η αναψυχή (Πίνακας, 10).

4. Τουριστική Ανάπτυξη και επιπτώσεις στην προστατευόμενη περιοχή

Πίνακας, 11. Συχνότητες και εκατοστιαίες αναλογίες για την άποψη των πολιτών σχετικά με το αν η περιοχή δέχεται υποβάθμιση εξαιτίας του τουρισμού

Υποβάθμιση	Συχνότητα	Ποσοστό
Ναι	34	12,9
Όχι	232	87,9
Σύνολο	264	100,0

Σχετικά με την υποβάθμιση ή όχι που δέχεται ο Αμβρακικός Κόλπος από τον τουρισμό, σχεδόν τέσσερις στους πέντε θεωρούν ότι η περιοχή δεν υποβαθμίζεται εξαιτίας του τουρισμού (Πίνακας, 11).

Πίνακας, 12. Η άποψη των πολιτών σχετικά με τα αίτια της υποβάθμισης της περιοχής εξαιτίας του τουρισμού

	Μεγάλο Ποσοστό	Μικρό Ποσοστό	Μεγάλο Ποσοστό	Μικρό Ποσοστό
Αίτια Υποβάθμισής	(%)	(%)	Συχνότητα	Συχνότητα
1. Αγνοια-Έλλειψη Ενημέρωσης	11,0	1,5	29	4
2. Αμέλεια	11,0	1,5	29	4
3. Αδιαφορία	11,7	3	31	1,1
4. Επιβλαβείς Δραστηριότητες	3,4	9,1	9	24
5. Έλλειψη φύλαξης	11,0	1,9	29	5
6. Αύξηση αριθμού επισκεπτών	3,8	9,1	10	24

Ωστόσο ένα ποσοστό της τάξης περίπου του 13% θεωρεί ότι η περιοχή δέχεται υποβάθμιση εξαιτίας της τουριστικής ανάπτυξης και εκθέτει τα συγκεκριμένα αίτια που οδηγούν στην

κατάσταση αυτή. Περίπου ένας στους δέκα καταγγέλλει την άγνοια, την έλλειψη ενημέρωσης, την αμέλεια και την έλλειψη φύλαξης ως αίτιο υποβάθμισης, ενώ το μεγαλύτερο ποσοστό καταγγέλλει την αδιαφορία. Ένα μικρό ποσοστό περίπου της τάξης του 3,5% καταγγέλλει επίσης την αύξηση του αριθμού των επισκεπτών καθώς και τις επιβλαβείς δραστηριότητες γενικότερα (Πίνακας, 12).

Πίνακας, 13. Συχνότητες και εκατοστιαίες αναλογίες για την άποψη των πολιτών για τη συνέχιση του τουρισμού

Συνέχιση	Συχνότητα	Ποσοστό
Όχι	7	2,7
Ναι	257	97,3
Σύνολο	264	100,0

Από τα δεδομένα της έρευνας προκύπτει ότι η συντριπτική πλειοψηφία με ποσοστό της τάξης του 97,3% πιστεύει ότι ο τουρισμός πρέπει να συνεχιστεί στην περιοχή (Πίνακας, 13).

Πίνακας, 14. Συχνότητες και εκατοστιαίες αναλογίες για την άποψη των πολιτών για τους λόγους συνέχισης του τουρισμού

Λόγοι Συνέχισης Τουρισμού	Συχνότητα	Ποσοστό
1. Οικονομικοί	251	95,1
2. Πολιτιστικοί	247	93,6
3. Δημιουργία Νέων Θέσεων	245	92,8
4. Αποτροπή Μετανάστευσης	223	84,5
5. Ανοικοδόμηση Περιοχής	230	87,1

Ένα ποσοστό της τάξης του 97,3% των πολιτών θεωρούν απαραίτητη τη συνέχιση του τουρισμού στην περιοχή του Αμβρακικού (Πίνακας, 14) για λόγους οικονομικούς, πολιτιστικούς, για τη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας, την αποτροπή της μετανάστευσης, καθώς και για την ανοικοδόμηση της περιοχής. Συγκεκριμένα το μεγαλύτερο ποσοστό περίπου 95% θεωρεί ότι ο

τουρισμός κρίνεται αναγκαίο να συνεχιστεί για οικονομικούς λόγους, ενώ ένα ποσοστό της τάξης του 94% περίπου υποστηρίζει πολιτιστικούς λόγους συνέχισης. Επίσης τέσσερις στους πέντε αναφέρουν ως λόγους συνέχισης του τουρισμού τη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας, την αποτροπή της μετανάστευσης, καθώς και για την ανοικοδόμηση της περιοχής (Πίνακας, 14).

Πίνακας, 15. Συχνότητες και εκατοστιαίες αναλογίες για την άποψη των πολιτών για τους λόγους μη συνέχισης του τουρισμού

Λόγοι μη συνέχισης τουρισμού	Συχνότητα	Ποσοστό
1. Αλλοίωση Ηθών και Εθίμων	7	2,7
2. Αλλαγή Τρόπου Ζωής	8	3,0
3. Αύξηση Εγκληματικότητας	11	4,2
4. Αλλαγή Φυσικού Χαρακτήρα	12	4,5
5. Υποβάθμιση Περιβάλλοντος	12	4,5
6. Αύξηση της Ρύπανσης	20	7,6

Ένα ποσοστό της τάξης του 2,7% των πολιτών κρίνουν αναγκαία τη διακοπή του τουρισμού στην περιοχή του Αμβρακικού (Πίνακας, 15) καθώς πιστεύουν ότι ο τουρισμός επιφέρει αλλοίωση ηθών και εθίμων, αλλαγή του τρόπου ζωής, αύξηση της εγκληματικότητας, αλλαγή του φυσικού περιβάλλοντος και υποβάθμισή του, και τέλος αύξηση της ρύπανσης στην περιοχή. Συγκεκριμένα, σε αυτούς που υποστηρίζουν τη διακοπή του τουρισμού, ένα ποσοστό της τάξης σχεδόν του 8% θεωρούν ότι η συνέχιση του τουρισμού προκαλεί αύξηση της ρύπανσης, Ένα ποσοστό της τάξης του 5% περίπου θεωρεί ότι ο τουρισμός δεν πρέπει να συνεχιστεί καθότι επιφέρει αλλαγή στο φυσικό χαρακτήρα της περιοχής και υποβάθμιση του περιβάλλοντος. Ένα ποσοστό της τάξης του 4% περίπου, υποστηρίζει ότι παρατηρείται αύξηση της εγκληματικότητας εξαιτίας του τουρισμού και τέλος ένα μικρό ποσοστό της τάξης του 3% κρίνει ότι ο τουρισμός δεν πρέπει να συνεχιστεί στην περιοχή διότι προκαλεί αλλαγή στον τρόπο ζωής.

5. Κοινωνικό-Οικονομικά χαρακτηριστικά των ερωτηθέντων

Πίνακας, 16. Συχνότητες και εκατοστιαίες αναλογίες για τη μεταβλητή φύλο

Φύλο	Συχνότητα	Ποσοστό
Ανδρας	170	64,4
Γυναίκα	94	35,6
Σύνολο	264	100,0

Από τα δεδομένα της έρευνας προκύπτει ότι η πλειοψηφία των ερωτηθέντων, δηλαδή περίπου τρεις στους πέντε από τους πολίτες που πήραν μέρος στην έρευνα είναι άνδρες (Πίνακας, 16).

Πίνακας, 17. Συχνότητες και εκατοστιαίες αναλογίες για τη μεταβλητή μόρφωση

Μόρφωση	Συχνότητα	Ποσοστό
Καθόλου - μερικές τάξεις δημοτικού	31	11,7
Δημοτικό	56	21,2
Γυμνάσιο	48	18,2
Μέση Τεχνική Σχολή	39	14,8
Λύκειο	40	15,2
ΤΕΙ	21	8,0
Πανεπιστήμιο	29	11,0
Σύνολο	264	100,0

Από τα δεδομένα της έρευνας προκύπτει ότι ένα ποσοστό της τάξης του 12% περίπου από τους πολίτες που πήραν μέρος στην έρευνα ανήκουν στην κατηγορία αυτών που έχουν τελειώσει μερικές τάξεις δημοτικού. Σχεδόν δύο στους δέκα ανήκουν στην κατηγορία των απόφοιτών δημοτικού και γυμνασίου, ένα ποσοστό της τάξης του 15% περίπου ανήκουν στην κατηγορία των απόφοιτών λυκείου. Σχεδόν ένας στους δέκα ανήκει στην κατηγορία των απόφοιτών Ανώτατου Εκπαιδευτικού Ιδρύματος. Ένα ποσοστό της τάξης του 8% ανήκει στην κατηγορία των

απόφοιτών Τεχνολογικών Ιδρυμάτων. Τέλος, ένα ποσοστό της τάξης του 15% περίπου ανήκει στην κατηγορία Σχολής Μέσης Εκπαίδευσης (Πίνακας, 17).

Πίνακας, 18. Συχνότητες και εκατοστιαίες αναλογίες για τη μεταβλητή επάγγελμα

Επάγγελμα	Συχνότητα	Ποσοστό
Γεωργός	23	8,7
Ψαράς	33	12,5
Συνταξιούχος	17	6,4
Ιδιωτικός Υπάλληλος	61	23,1
Δημόσιος Υπάλληλος	55	20,8
Ελεύθερος Επαγγελματίας (Εμπορος, Υδραυλικός κλπ)	16	6,1
Ελεύθερος Επαγγελματίας (Γιατρός, Πολιτικός Μηχανικός κλπ)	6	2,3
Βιοτέχνης	15	5,7
Οικιακά	16	6,1
Άνεργος	22	8,3
Σύνολο	264	100,0

Από τα δεδομένα της έρευνας προκύπτει ότι ένα ποσοστό της τάξης του 8,7% από τους πολίτες που συμμετείχαν στην έρευνα ανήκουν στην κατηγορία των γεωργών, σχεδόν ένας στους πέντε ανήκει στην κατηγορία των ψαράδων, ένα ποσοστό της τάξης του 6% περίπου ανήκει στην κατηγορία των συνταξιούχων, βιοτεχνιών, ελεύθερων επαγγελματιών-εμπόρων και αυτών που ασχολούνται με τα οικιακά. Περίπου δύο στους δέκα ανήκουν στην κατηγορία των δημόσιων και ιδιωτικών υπαλλήλων, ένα ποσοστό της τάξης του 2% περίπου ανήκουν στην κατηγορία των ελεύθερων επαγγελματιών-ιατρών, ένα ποσοστό της τάξης σχεδόν του 8% ανήκουν στην κατηγορία των ανέργων (Πίνακας, 18).

Πίνακας, 19. Συχνότητες και εκατοστιαίες αναλογίες για τη μεταβλητή εισόδημα

Εισόδημα	Συχνότητα	Ποσοστό
< 4.000	22	8,3
4.001-8.000	93	35,2
8.001-13.400	56	21,2
> 13.400	83	31,4
Σύνολο	254	96,1

Από τα δεδομένα της έρευνας προκύπτει ότι τους κατοίκους του Αμβρακικού Κόλπου που συμμετείχαν στην έρευνα ένα ποσοστό της τάξης του 8% περίπου ανήκουν στην κατηγορία με ετήσιο εισόδημα μικρότερο από 4.000 ευρώ, περίπου δύο στους πέντε ανήκουν στην κατηγορία με εισόδημα από 4.001 έως 8.000 ευρώ, σχεδόν δύο στους δέκα ανήκουν στην κατηγορία με εισόδημα από 8.001 έως 13.400 ευρώ, τέλος σχεδόν τρεις στους δέκα ανήκουν στην κατηγορία με εισόδημα μεγαλύτερο από 13.400 ευρώ (Πίνακας, 19).

Πίνακας, 20. Συχνότητες και εκατοστιαίες αναλογίες για τη μεταβλητή ηλικία

Ηλικία	Συχνότητα	Ποσοστό
<30	63	23,9
31-40	69	26,1
41-50	59	22,3
51-60	55	20,8
>60	12	4,5
Σύνολο	258	97,6

Από τα δεδομένα της έρευνας προκύπτει ότι τους κατοίκους του Αμβρακικού Κόλπου που συμμετείχαν στην έρευνα ένα ποσοστό της τάξης του 24% περίπου έχουν ηλικία μικρότερη των 30 ετών, ένα ποσοστό της τάξης του 26% περίπου ανήκουν στην κατηγορία από 31 έως 40 ετών, ένα ποσοστό της τάξης του 22% περίπου ανήκουν στην κατηγορία από 41 έως 50 ετών. Σχεδόν

δύο στους δέκα ανήκουν στην κατηγορία από 51 έως 60 ετών, τέλος ένα ποσοστό της τάξης του 5% περίπου έχουν ηλικία μεγαλύτερη από 60 έτη (Πίνακας, 20).

Συζήτηση- Συμπεράσματα

Η Ελλάδα έχει να επιδείξει πλήθος προστατευόμενων περιοχών, με ιδιαιτερότητες και ιδιομορφίες. Οι πολιτικές διαχείρισής τους θα πρέπει να ενσωματώνουν στην προστασία του εκάστοτε οικοσυστήματος την βιώσιμη ανάπτυξη, μέσα από την προώθηση της τοπικής συμμετοχής. Η κατανομή αρμοδιοτήτων ανά φορέα διαχείρισης αποτελεί το πρώτο βήμα μιας στρατηγικής που στοχεύει στην αποτελεσματική διαχείριση. Επίσης η ενίσχυση της συμμετοχής της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, των περιβαλλοντικών και κοινωνικών οργανώσεων, και των ειδικών επιστημόνων, στις διαδικασίες σχεδιασμού, εφαρμογής και ελέγχου των περιβαλλοντικών αποφάσεων, αποτελεί μια ακόμη σημαντική προσπάθεια στη χάραξη αποτελεσματικής περιβαλλοντικής πολιτικής. Στην περίπτωση της περιοχής έρευνας, οι απόψεις των κατοίκων της ευρύτερης περιοχής του Αμβρακικού Κόλπου, σχετικά με την προστασία του περιβάλλοντος και την ανάπτυξη της περιοχής θεωρούνται χρήσιμες για τη μελλοντική διαχείριση του Εθνικού Πάρκου.

Το μεγαλύτερο ποσοστό των κατοίκων ανταποκρίθηκε με προβληματισμό καθώς παρουσίασε ως το κύριο χαρακτηριστικό της περιοχής, την έλλειψη ευκαιριών στον τομέα της απασχόλησης. Η οικονομική ανάπτυξη όμως, αποτελεί ζωτικό στοιχείο για την επιβίωση του ανθρώπου. Οι περισσότεροι πολίτες, κάτοικοι της υπαίθρου, σε μια περιοχή που κατά κύριο λόγο θεωρείται αγροτική, υποστήριξαν ότι η σημερινή και μελλοντική ανάπτυξη της περιοχής στηρίζεται στο μεγαλύτερο ποσοστό της στη γεωργία και την κτηνοτροφία. Αναμένοντας έτσι, τη χάραξη μιας πολιτικής που θα ευνοεί και αυτές τις μορφές απασχόλησης, στις οποίες στηρίζουν το ετήσιο εισόδημά τους. Παρόλα αυτά οι κάτοικοι της περιοχής επέδειξαν παράλληλα μια συγκρατημένη αισιοδοξία για την ανάπτυξη του τουρισμού, κρίνοντας ως πιο αναγκαίο έργο για την ανάπτυξη της περιοχής την ίδρυση τουριστικών επιχειρήσεων. Στο σημείο αυτό κρίνεται αναγκαία η πληροφόρηση και η περιβαλλοντική εκπαίδευση του πληθυσμού σχετικά με τη σχέση ανάμεσα στην προστασία και την ανάπτυξη. Εκείνο που θα πρέπει να κατανοήσουν είναι ότι η ανάπτυξη της υπαίθρου για να είναι βιώσιμη, θα πρέπει να στηριχθεί στις χρήσεις γης και στα φυσικά της αποθέματα.

Τα επιφανειακά και υπόγεια νερά, το έδαφος, οι υγρότοποι, τα δάση, τα σπάνια οικοσυστήματα, αποτελούν προϋπόθεση βιωσιμότητας τόσο για την αγροτική οικονομία όσο και για την

διατήρηση της ζωής στην ύπαιθρο, και το περιβάλλον αποτελεί συγκριτικό πλεονέκτημα και όχι φραγμό για την ανάπτυξη της υπαίθρου, προσδίδει προστιθέμενη αξία στα παραγόμενα αγροτικά προϊόντα και στηρίζει εναλλακτικές δραστηριότητες δημιουργώντας πρόσθετες πηγές εισοδήματος για τους κατοίκους της υπαίθρου (Obua, 1996).

Στην περιοχή του Εθνικού Πάρκου του Αμβρακικού Κόλπου, στο σπάνιο αυτό υγρότοπο, το υγρό στοιχείο καθόριζε την οικονομική και κοινωνική ζωή της ευρύτερης περιοχής. Πρόκειται για μια περιοχή όπου η βιώσιμη ανάπτυξη κρίνεται τουλάχιστον αναγκαία, τόσο για την προστασία του Εθνικού Πάρκου, όσο και την ανάπτυξη της οικονομίας, διατηρώντας τις χρήσεις γης που αποφέρουν το κύριο εισόδημα του πληθυσμού, αλλά και επιφέρουν έναν πρόσθετο οικονομικό πόρο από τις ειδικές και εναλλακτικές μορφές τουρισμού, για την ανάπτυξη των οποίων, η περιοχή ενδείκνυται. Είναι σημαντικό το γεγονός ότι η πλειοψηφία των πολιτών θεωρεί ότι η περιοχή δεν υποβαθμίζεται εξαιτίας της ανάπτυξης του τουρισμού και ζητά τη συνέχισή του. Απογοητευτικό στοιχείο αποτελεί η παραδοχή των πολιτών ότι η υποβάθμιση που έχει δεχθεί ως τώρα η περιοχή εξαιτίας του τουρισμού, οφείλεται κυρίως στην αδιαφορία των υφιστάμενων. Το συμπέρασμα αυτό οδηγεί στην κατανόηση ότι στην περιοχή κρίνεται αναγκαία η εφαρμογή ενός αποτελεσματικότερου σχεδιασμού, με τη χρήση κατάλληλων μοντέλων επικοινωνίας. Στα προγράμματα περιβαλλοντικής επικοινωνίας, οι ειδικοί επιστήμονες, σχεδιαστές, δημιουργούν στρατηγικές επικοινωνίας, οι οποίες είναι προσαρμοσμένες στο εκάστοτε κοινό στο οποίο απευθύνονται, αναπτύσσουν τα μηνύματα που επιθυμούν να περάσουν, και τέλος επιλέγουν το κατάλληλο Μέσο Μαζικής Επικοινωνίας, ώστε να προσεγγίσουν το κοινό τους (Monroe et al., 2000).

Οι γνώσεις των κατοίκων σχετικά με τα χαρακτηριστικά της προστατευόμενης περιοχής ποικίλουν. Περίπου το 64,8% των πολιτών δηλώσαν άγνοια των ορίων της προστατευόμενης περιοχής. Αυτό που κρίνεται αναγκαίο είναι να διερευνηθούν ακόμη περισσότερο ποιες είναι οι επιμέρους ομάδες πολιτών οι οποίες δηλώνουν άγνοια για τα όρια της προστατευόμενης περιοχής, έτσι ώστε ο φορέας διαχείρισης να εφαρμόσει τα κατάλληλα προγράμματα περιβαλλοντικής εκπαίδευσης, στοχεύοντας στην ενίσχυση της ενημέρωσης των πολιτών για τα όρια της προστατευόμενης περιοχής και τους λόγους της ένταξής της στη Συνθήκη Ραμσάρ. Συμφώνα με τον Freire (1997), ένα μοντέλο το οποίο κερδίζει όλο και περισσότερη αξία στον ανεπτυγμένο κόσμο, βασίζεται στο διάλογο όπου το να ακούει κάποιος είναι κάτι εξίσου σημαντικό με το να μιλάει. Ο στόχος είναι να χτιστούν σχέσεις εμπιστοσύνης και ομοφωνίας, ώστε να διερευνηθούν οι προοπτικές, οι ανάγκες, οι κίνδυνοι, οι ευκαιρίες και τα προβλήματα, και μόνο τότε να σχεδιάζονται οι στρατηγικές που θα οδηγούν σε αλλαγή στα πλαίσια μιας

βιώσιμης ανάπτυξης. Άλλωστε οι πολίτες, ανεξάρτητα από το μορφωτικό τους επίπεδο, την κοινωνική και οικονομική τους κατάσταση, στην πλειονότητα τους ευαισθητοποιούνται σε ένα ζήτημα, όταν το ζήτημα αυτό πιστεύουν ότι τους αφορά άμεσα (Σκαναβή, 2004).

Οι συμπεριφορές των πολιτών σχετικά με την προστασία των υδροτόπων βασίζονται επίσης στις αξίες χρήσης των φυσικών πόρων του υδροτόπου (Infield, 1988). Στο σημείο αυτό διακρίνεται και η σπουδαιότητα του ρόλου της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης και της περιβαλλοντικής επικοινωνίας. Ο Tanner (1980) υπογράμμισε τη σπουδαιότητα του να είμαστε γνώστες του είδους των εμπειριών οι οποίες παράγουν ενεργούς και ενημερωμένους πολίτες που δουλεύουν για να πετύχουν τον τελικό στόχο της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης: Την απόκτηση ενός πλανήτη πλούσιου σε πόρους για τις μελλοντικές γενιές. Η ενημέρωση για τις συνέπειες της υλοποίησης ή μη μιας ιδέας, αποτελεί ένα επίσης είδος πληροφόρησης, το οποίο μπορεί να αποτελεί έναν καθοριστικό παράγοντα όπου συχνά συνδέεται με μελλοντικές συμπεριφορές (Stern and Oskamp, 1987). Η εκπαίδευση των πολιτών περιλαμβάνει κατανόηση των δικαιωμάτων, των υποχρεώσεών τους και ανάπτυξη δεξιοτήτων για πολιτική δράση (Hashway, 1996). Με στόχο τη συμμετοχή, η περιβαλλοντική εκπαίδευση καλείται να δώσει στις κοινωνικές ομάδες και στους πολίτες τη δυνατότητα της ενεργού συμμετοχής σε όλα τα επίπεδα και εργασίας για την επίλυση των περιβαλλοντικών προβλημάτων (UNESCO, 1978). Στην περίπτωση του Εθνικού Πάρκου του Αμβρακικού Κόλπου φαίνεται ότι η κύρια πηγή ενημέρωσης των πολιτών σχετικά με τους λόγους ένταξης του Αμβρακικού Κόλπου στη Συνθήκη Ramsar, είναι η Τοπική Αυτοδιοίκηση με το πολύτιμο έργο της.

Η περιβαλλοντική ευαισθησία των πολιτών είναι προφανής κατά ένα σημαντικό βαθμό, καθώς η πλειοψηφία των ερωτηθέντων συμφωνεί με την ένταξη του Αμβρακικού Κόλπου στη Συνθήκη Ramsar, επιδεικνύοντας έτσι την κατανόηση για την απόλυτη ανάγκη που πηγάζει στην περιοχή αυτή για προστασία. Η ευαισθησία αυτή ενισχύεται ακόμη περισσότερο από το γεγονός που οι πολίτες της περιοχής στην πλειονότητα τους επιθυμούν την απομάκρυνση της βιομηχανικής δραστηριότητας στην ευρύτερη περιοχή. Σύμφωνα με τους Tanner and Peterson (1980 and 1982) οι σημαντικές εμπειρίες ζωής για τους περιβαλλοντικούς ακτιβιστές ξεκινούν σε νεαρή ηλικία μέσω εξωτερικών-υπαίθριων ασχολιών, οι οποίες και επηρέασαν τη μετέπειτα ανάπτυξη της περιβαλλοντικής τους ευαισθησίας και ενδιαφέροντος. Ο Tanner (1980) υπογράμμισε τη σπουδαιότητα του να είμαστε γνώστες του είδους των εμπειριών οι οποίες παράγουν ενεργούς και ενημερωμένους πολίτες που δουλεύουν για να πετύχουν τον τελικό στόχο της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης, την αειφορία, ένα στόχο, για την επίτευξη του οποίου κρίνεται ουσιώδης η ανάπτυξη της περιβαλλοντικής επικοινωνίας, της ευρύτερης αυτής διαδικασίας, όπου

μέσα από την περιβαλλοντική εκπαίδευση και την ευαισθητοποίηση, προσδοκά να επιτύχει τον τελικό της στόχο που είναι η δημόσια συμμετοχή.

Βιβλιογραφία

- Δαμιανού, Χ. (1999). Μεθοδολογία Δειγματοληψίας: Τεχνικές και Εφαρμογές, Τρίτη εκτύπωση, Αίθρα, Αθήνα
- Δαουτόπουλος, Γ. (2002). Μεθοδολογία Κοινωνικών Ερευνών, Γ' έκδοση, Ζυγός, Θεσσαλονίκη
- Καλαματιανού, Α. (1997). Κοινωνική Στατιστική, Μέθοδοι Μονοδιάστατης Ανάλυσης, Αθήνα, Το Οικονομικό
- Καραμέρης, Α., (2005). Πολιτική Δασικής Αναψυχής. Πανεπιστημιακές Παραδόσεις. Υπηρεσία δημοσιευμάτων ΑΠΘ. Θεσσαλονίκη
- Κιόχος, Π. (1993). Στατιστική, Αθήνα, Interbooks
- Κυριαζή, Ν. (1998). Η Κοινωνιολογική Έρευνα και η Κατασκευή της Κοινωνικής Πραγματικότητας, Το Παράδειγμα της Ποσοτικής Προσέγγισης, στο Γιώτα Παπαγεωργίου (Επιμ.) Μέθοδοι στην Κοινωνιολογική Έρευνα, Αθήνα, Τυπωθήτω - Γιώργος Δαρδανός, σελ: 293-313
- Μάτης, Κ. (2001). Δασική Δειγματοληψία, Ξάνθη, Εταιρία Αξιοποίησης και Διαχείρισης Περιουσίας Δημοκρατείου Πανεπιστημίου Θράκης
- Σιάρδος Γ. (2005) Μεθοδολογία Κοινωνιολογικής Έρευνας. Εκδόσεις Ζήτη, Θεσσαλονίκη
- Τσαχαλίδης, Ε., Τσαντόπουλος, Γ., Παπαδόπουλος, Λ., και Γεωργιάδης Ν. (2000). «Διαχείριση Υγροτόπου Λίμνης Ισμαρίδας: Σχέση του επιπέδου μόρφωσης των παραυγροτόπιων κατοίκων και των περιβαλλοντικών μεταβλητών του υγροτόπου». Πρακτικά Πανελληνίου Συνεδρίου Οικολογικής Εταιρίας Έβρου, «Αξιολόγηση Προγραμμάτων Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης για τα γλυκά επιφανειακά νερά». Αλεξανδρούπολη, 22-25 Αυγούστου 2000, σελ.37- 44.
- Τσαντόπουλος, Γ. και Τσαχαλίδης, Ε. (2000). «Διαχείριση Υγροτόπων Λίμνης Ισμαρίδας και Δέλτα ποταμού Έβρου: Συγκριτική μελέτη μεταξύ του επιπέδου μόρφωσης και της περιβαλλοντικής συμπεριφοράς των παραυγροτόπιων κατοίκων». Πρακτικά του 9^{ου} Πανελληνίου Δασολογικού Συνεδρίου. Κοζάνη, 17 – 20 Οκτωβρίου 2000, σελ. 372 – 384.
- Τσαχαλίδης, Ε. και Τσαντόπουλος, Γ. (2000). «Διαχείριση Υγροτόπου Τεχνητής Λίμνης Κερκίνης Σερρών: ατομικά χαρακτηριστικά και στάσεις, τάσεις και επιθυμίες των

παραϋγροτόπιων κατοίκων». Πρακτικά του 9^{ου} Πανελλήνιου Δασολογικού Συνεδρίου. Κοζάνη, 17 – 20 Οκτωβρίου 2000, σελ. 364 – 371

- ΥΠΕΧΩΔΕ, (2006). Θεσμοθέτηση και Οριοθέτηση του «Εθνικού Πάρκου Αμβρακικού Κόλπου. Αθήνα
- Beierle T. C., (1999). Using social goals to evaluate public participation in environmental decisions. *Policy Studies Review*. v16, no3/4, p75-103
- Beierle T. C., (1998). Public Participation in Environmental Decisions: An Evaluation Framework Using Social Goals, Resources for the future. Discussion Paper 99-06
- Beltran, J. (2000). Indigenous and traditional peoples and protected areas: Principles, guidelines and case studies. Gland and Cambridge: IUCN and WWF
- Bolli A. (1999). Environmental Communication and Competitiveness - Case Study in the Car Industry. M.Sc. Thesis, International Institute for Industrial Environmental Economics, Lund University (διαθέσιμο στο: http://www.lu.se/IIIEE/publications/communications/2000/2000_1.pdf)
- Christopoulou O. and Tsachalidis E. (2003). Preservation policies for wetlands in Greece a survey of residents attitude in Northern Greece. *Water, Air and Soil pollution: Focus*. 4: 445-457.
- Conway, K. (1997). Gender and Culture Influences on Attitudes Towards National Park Punta Izoto, Honduras: An Assessment for Participatory Conservation and Management. MA. Thesis, University of Florida
- Francis, M., (1996). Community involvement and the management of vegetation in selected communal areas in Zimbabwe. In Bihini Won wa Musiti (Ed.), 1996 Pan African symposium on sustainable use of natural resources and community participation. Harare: IUCN
- Freire, P. (1997). *Pedagogy of the Oppressed* (Rev. Ed.). Continuum. New York, NY.
- Gopal, B. (1991). Wetland (mis)management by keeping people out: two examples from India. *Landscape and Urban Planning* 20: 53–59
- Harris, J.M., Branch, G.M., Wilson, A.J. (1996). Comanagement and participatory harvesting of mussels by subsistence gathers on the Kwazulu-Natal coast of southern Africa. In Bihini Won wa Musiti (Ed.), 1996. Pan African symposium on sustainable use of natural resources and community participation. Harare: IUCN
- Infield, M., (1988). Attitudes of a rural community towards conservation and a local conservation area in Natal, South Africa. *Biological Conservation* 45: 21–46
- IUCN, (1991). Protected areas of the world: A review of national systems, Vol. 2 (pp. 184-192). Switzerland and Cambridge: IUCN, Gland

- IUCN, (1993). Parks for life, Report of the IVth world congress on National Parks and Protected Areas, 252pp. IUCN, Gland Switzerland
- Karr, J.R., (1996). Ecological integrity and ecological health are not the same. In: Engineering within Ecological Constraints, ed. P.C. Schulze, pp. 97–109. Washington, DC, USA: National Academic Press
- Kassenga, G.R., (1997). A descriptive assessment of the wetlands of the Lake Victoria basin in Tanzania. Resources, Conservation and Recycling 20: 127–141
- McNeely, J., (1995). Expanding partnership in conservation. Washington, DC: Island Press.
- Mehta, J.N. Heinen, J. T., (2001). Does community-based: conservation shape favorable attitudes among locals. An empirical study from Nepal Environmental Management, Vol. 28, pp. 165-177
- Moore, S.A., Lee, R. G., (1999). Understanding dispute resolution processes for American and Australian public wildlands: Towards a conceptual framework for managers. Environmental Management, Vol. 23, pp. 453-465.
- Monroe M. C., Day B. A., Grieser M., (2000). GreenCOM Weaves Four Strands, Chapter 1. In: Day B. A., Monroe C. M., (Eds), Environmental Education & Communication for a Sustainable World, GreenCom. (Avaliable in: <http://www.usaid.gov/environment/greencom>)
- Monroe, M. C. and DeYoung, R., (1994). The Role of Interest in Environmental Information: A New Agenda. Children’s Environments. 11(3). pp. 243-250
- Nepal, S. K., (2002). Involving indigenous peoples in protected area management: Comparative perspectives from Nepal. Thailand, and China. Environmental Management, Vol. 30, pp. 748-763
- OECD, (1999). Environmental Communication: Applying Communication Tools Towards Sustainable Development
- Papageorgiou, K. (1996). An evaluation of the national park system of Greece with particular reference to recreational management in the Vikos - Aaos national park. Ph. D. thesis, Sheffield University
- Pimbert, M.P. and Gujja, B. (1997). Village voice challenging wetland management policies: experiences in participatory rural appraisal from India and Pakistan. Nature and Resources Vol. 33, pp. 34–42
- Schneider, I.E. Burnett, G.W. (2000). Protected area management in Jordan. Environmental Management, Vol. 25, pp. 241-246

- Simkins, T. (1977). Non-formal Education and Development – Some critical issues. Manchester Monographs Vol. 8
- Trakolis, 2001. Local people's perceptions of planning and management issues in Prespes Lakes National Park, Greece. *Journal of Environmental Management*, Vol. 61, pp. 227–241
- UNESCO, (1978). The Tsilisi Declaration Intergovernmental Conference on Environmental Education. October 14-16, 1977, UNESCO
- Venter, A. K., Breen, C. M. (1998). Partnership forum framework: Participative framework for protected area outreach *Environmental Management*. Vol. 22, pp. 803-815
- Zingales F. (2000). Strategy, Communication and Environment: A case study research in the Italian energy and ceramic sectors. M.Sc. Thesis, International Institute for Industrial Environmental Economics, Lund University (διαθέσιμο: <http://www.lu.se/IIIEE/publications/reports/2000/19.pdf>)

[Επιστροφή στο ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ](#)

Χοβαρδός Τάσος

(Πανεπιστήμιο Κύπρου)

Η διάχυση του οικολογικού λόγου σε προστατευόμενες περιοχές: κρατική πολιτική, μη-κυβερνητικές περιβαλλοντικές οργανώσεις και τοπικές κοινωνίες σε ένα διπλό σύστημα κοινωνικής επιρροής

Προστατευόμενες περιοχές και περιβαλλοντικός σχεδιασμός

Η ίδρυση προστατευόμενων περιοχών στην ελληνική επικράτεια αποτέλεσε από τις αρχές της δεκαετίας του '80 και για αρκετά χρόνια πρωτοβουλία κυρίως των μη κυβερνητικών οργανώσεων (ΜΚΟ). Σε μια πληθώρα μελετών περίπτωσης, οι τοπικές κοινωνίες αντέδρασαν έντονα στον περιβαλλοντικό σχεδιασμό, απορρίπτοντας τα προεδρικά διατάγματα ίδρυσης των προστατευόμενων περιοχών. Εξαιτίας της υποχρηματοδότησης προγραμμάτων περιβαλλοντικής διαχείρισης, τα πρώτα χρόνια εφαρμογής των περιβαλλοντικών μέτρων σε προστατευόμενες περιοχές περιορίστηκαν στην απαγόρευση δραστηριοτήτων, όπως αυτές του πρωτογενούς τομέα και του κυνηγιού, σε πυρήνες απόλυτης προστασίας. Το γεγονός αυτό ενέτεινε τις αντιδράσεις των ντόπιων (Hovardas et al. 2008).

Στις δεκαετίες που μεσολάβησαν, οι αρνητικές στάσεις των τοπικών κοινωνιών απέναντι στην περιβαλλοντική διαχείριση μετριάστηκαν και βαθμιαία παρατηρείται ολοένα και ισχυρότερη υποστήριξη παρόμοιων πρωτοβουλιών από σημαντικά τμήματα των κοινωνιών της υπαίθρου. Η μεταβολή αυτή αποδίδεται κυρίως στις δυνατότητες ανάπτυξης που παρέχονται στις προστατευόμενες περιοχές μέσα από ένα εναλλακτικό πρότυπο που στηρίζεται σε μορφές τουρισμού φιλικές προς το περιβάλλον, όπως ο οικοτουρισμός (Machairas and Hovardas 2005, Hovardas and Poirazidis 2006, Hovardas and Stamou 2006a, b, Togridou et al. 2006a). Μιας τέτοιας μορφής ανάπτυξη του τριτογενούς τομέα είναι δυνατόν να συζευχθεί με μορφές γεωργίας και πάλι φιλικές προς το περιβάλλον, όπως η καλλιέργεια βιολογικών προϊόντων. Ανάλογες εφαρμογές προωθούνται από πολλές ΜΚΟ, ενισχύονται από ευρωπαϊκά χρηματοδοτικά πρωτόκολλα και απολαμβάνουν της αποδοχής της κρατικής περιβαλλοντικής πολιτικής.

Δύο δεκαετίες περίπου μετά την ανακήρυξη των πρώτων προστατευόμενων περιοχών στην Ελλάδα, ιδρύθηκαν με τον Ν. 2742/99 φορείς διαχείρισης για 27 προστατευόμενες περιοχές. Στα διοικητικά συμβούλια των φορέων διαχείρισης συμμετέχουν εκπρόσωποι όλων των εμπλεκόμενων εταίρων και αποτυπώνεται με τον τρόπο αυτόν η κοινωνική πολυπλοκότητα στα αντίστοιχα σχήματα λήψης αποφάσεων (Togridou et al. 2006b). Οι αρμοδιότητες των φορέων διαχείρισης είναι μεταξύ άλλων η παρακολούθηση της εφαρμογής του νομικού πλαισίου, η

εκπόνηση μελετών, και η ευαισθητοποίηση κοινού. Με την ίδρυση των φορέων διαχείρισης, η κεντρική διοίκηση παρεμβαίνει ώστε να κατοχυρώσει θεσμικά τον ρόλο της κοινωνίας των πολιτών στον περιβαλλοντικό σχεδιασμό. Σε μια πρόσφατη έρευνα με τη συμμετοχή διαφόρων κοινωνικών εταίρων διαπιστώθηκε ότι οι ΜΚΟ και οι τοπικές κοινωνίες ομαδοποιούνται σε διαφορετικά σύνολα: οι πρώτες ανήκουν στο σύνολο εκείνο που εισάγει καινοτόμες δράσεις στην περιβαλλοντική πολιτική, ενώ οι δεύτερες καλούνται να υποστηρίξουν την εφαρμογή των δράσεων αυτών (Hovardas and Poirazidis 2007).

Η διάχυση του οικολογικού λόγου σε προστατευόμενες περιοχές

Η βαθμιαία μεταστροφή των στάσεων των τοπικών κοινωνιών απέναντι στην εφαρμογή των περιβαλλοντικών μέτρων προϋποθέτει, έστω σε έναν βαθμό, τη διάχυση του οικολογικού λόγου στις κοινωνίες της υπαίθρου (Hovardas and Korfiatis, 2008). Η παρούσα εργασία αποσκοπεί στην κατάδειξη των κοινωνικών εκείνων διεργασιών που ενδεχομένως διαμεσολαβούν τη διάχυση του οικολογικού λόγου. Ως ‘οικολογικό λόγο’ ορίζουμε το σύνολο των θέσεων του περιβαλλοντισμού όπως αυτές διατυπώθηκαν από το οικολογικό κίνημα ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του 70 και απολαμβάνουν σήμερα μιας ευρείας συναίνεσης στις δυτικές, τουλάχιστον, κοινωνίες. Ως ‘διάχυση’ ορίζουμε τις προϋποθέσεις εκείνες εκφοράς, συνοχής και ενσωμάτωσης του οικολογικού λόγου στα συστήματα πεποιθήσεων των κατοίκων της υπαίθρου, που είναι σε θέση να τον καταστήσουν ηγεμονικό σύνολο ιδεών. Σε μια έρευνα απόψεων παιδιών ηλικίας 4 ως 10 ετών στην προστατευόμενη περιοχή της λίμνης Κερκίνης εντοπίστηκαν βιοκεντρικές στάσεις σε μια αγροτική περιοχή, γεγονός ενδεικτικό των διαδικασιών διάχυσης του οικολογικού λόγου στην ύπαιθρο (Korfiatis et al. in press).

Προστατευόμενη Περιοχή Δάσους Δαδιάς

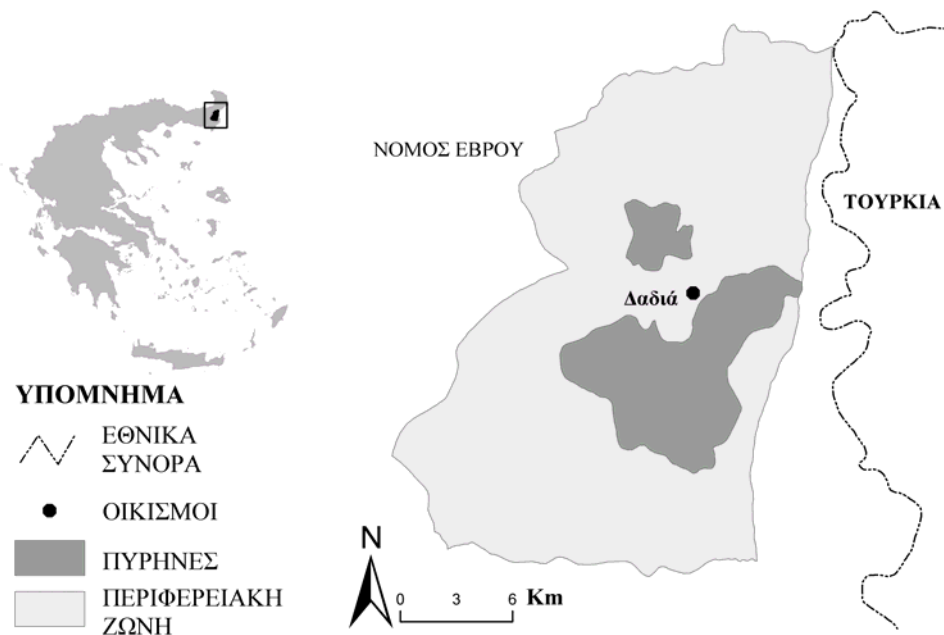
Ως περιοχή μελέτης έχει επιλεγεί η Προστατευόμενη Περιοχή του Δάσους Δαδιάς. Η συγκεκριμένη περιοχή θεωρείται ένα από τα πιο επιτυχημένα παραδείγματα περιβαλλοντικής διαχείρισης στον ελλαδικό χώρο (Hovardas 2005). Θεωρείται, επίσης, πρότυπο οικοτουριστικής ανάπτυξης: στη Δαδιά υπάρχει οργανωμένο πρόγραμμα υποδοχής, ξενάγησης και φιλοξενίας των επισκεπτών του δάσους, ο αριθμός των οποίων αυξάνεται σημαντικά τα τελευταία χρόνια.

Η περιοχή μελέτης (σχήμα 1) βρίσκεται στο μέσο του Νομού Έβρου, σε ίση περίπου απόσταση (60km) από τα δύο κύρια αστικά κέντρα του νομού, την Αλεξανδρούπολη και την Ορεστιάδα. Το δάσος της ευρύτερης περιοχής είναι δημόσιο και υπάγεται στους Δήμους Σουφλίου και Τυχερού. Το 1980 με υπουργική απόφαση οριοθετήθηκαν δύο πυρήνες απόλυτης

προστασίας και μία περιφερειακή ζώνη, έκτασης 7.258 και 31.273 εκταρίων αντίστοιχα, που αποτελούν την προστατευόμενη Περιοχή Δάσους Δαδιάς.

Η συνεχής εναλλαγή ώριμων δασών, λιβαδικών εκτάσεων, μικροκαλλιιεργειών και χειμάρρων σχηματίζει το ανάγλυφο της εικόνας που παρουσιάζει η Προστατευόμενη Περιοχή. Η γεωγραφική θέση της περιοχής σε μια ζώνη μετάβασης από το μεσογειακό στο ηπειρωτικό κλίμα, η ποικιλομορφία των γεωλογικών σχηματισμών της περιοχής, η παρουσία του ποταμού Έβρου, δημιούργησαν μια ποικιλία βιοτόπων. Το μωσαϊκό των τοπίων της Δαδιάς είναι αποτέλεσμα και της μακρόχρονης παρουσίας του ανθρώπου στην περιοχή, κυρίως μέσα από τις ήπιες γεωργοκτηνοτροφικές δραστηριότητες. Οι διαφορετικοί βιότοποι δημιουργούν πληθώρα ενδιατημάτων και φιλοξενούν μια εξαιρετικά πλούσια βιοποικιλότητα.

Το δάσος κατέχει ξεχωριστή θέση και στην ευρύτερη γεωγραφική περιοχή. Βρίσκεται στο σταυροδρόμι της Ευρώπης και της Ασίας, ενώ είναι κοντά στον ανατολικότερο μεταναστευτικό διάδρομο πολλών ειδών ορνιθοπανίδας. Η περιοχή βρίσκεται σε μικρή απόσταση από τον άξονα μετανάστευσης πολλών πουλιών ανάμεσα στο Αιγαίο και τη Μαύρη Θάλασσα και γειτνιάζει με ζώνες πλούσιων σε πανίδα και χλωρίδα βιοτόπων της Βουλγαρίας και της Τουρκίας.

Σχήμα 1. Προστατευόμενη Περιοχή Δάσους Δαδιάς.

Στην προστατευόμενη περιοχή έχουν καταγραφεί 219 είδη πουλιών. Στην ευρύτερη περιοχή έχουν παρατηρηθεί 36 είδη ημερόβιων αρπακτικών πουλιών από τα 38 ευρωπαϊκά είδη. Το Δάσος Δαδιάς θεωρείται ένα από τα ελάχιστα σε όλη την Ευρώπη όπου συνυπάρχουν τρεις ευρωπαϊκοί γύπες: ο μαυρόγυπας (*Aegyptus monachus*), το Όρνιο (*Gyps fulvus*) και ο ασπροπάρης (*Neophron percnopterus*). Η Δαδιά φιλοξενεί έναν από τους τελευταίους πληθυσμούς του μαυρόγυπα σε ολόκληρη την Ευρώπη. Η ερπετοπανίδα της περιοχής είναι από τις πλουσιότερες της Ευρώπης, ενώ στη Δαδιά βρίσκουν καταφύγιο συνολικά 36 είδη μεγάλων και μικρών θηλαστικών.

Το Δάσος Δαδιάς παρέμεινε για αρκετό χρονικό διάστημα χωρίς έντονες ανθρωπογενείς παρεμβάσεις. Την περίοδο 1951-1955, λόγω των μεγάλων δασικών πυρκαγιών που προηγήθηκαν στην περιοχή κατά την περίοδο του εμφυλίου πολέμου, η εκμετάλλευση του δάσους περιορίστηκε στη συλλογή των καμένων ατόμων πεύκης και δρυός. Μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του '70 η Δασική Υπηρεσία εκμεταλλεύονταν το δάσος σε μικρή κλίμακα. Από το 1977, οι δραστηριότητες της Δασικής Υπηρεσίας εντατικοποιήθηκαν με το Πρόγραμμα Ανάπτυξης Έβρου, το οποίο προέβλεπε μεταξύ άλλων την επέκταση του δικτύου δασικών δρόμων για τη διεύρυνση της υλοτόμησης και τη διεξαγωγή αναδασώσεων.

Η οικολογική αξία του Δάσους Δαδιάς ως βιότοπος αρπακτικών πουλιών επισημάνθηκε στη δεκαετία του '70 από ορνιθολόγους που επισκέπτονταν την περιοχή του Έβρου. Την ίδια εποχή, αρκετά είδη αρπακτικών, όπως ο μαυρόγυπας, ο βασιλαετός, ο θαλασσαετός και ο γυπαετός, απειλούνταν με εξαφάνιση. Το 1979, δύο διεθνείς οικολογικές οργανώσεις, η Διεθνής Ένωση για τη Διατήρηση της Φύσης και των Φυσικών Πόρων (IUCN) και το Παγκόσμιο Ταμείο για τη Φύση (WWF), χρηματοδότησαν μια μελέτη αξιολόγησης της περιοχής που συντάχτηκε από τον ορνιθολόγο B. Hallmann. Με βάση αυτή τη μελέτη, δρομολογήθηκε η ανακήρυξη της προστατευόμενης περιοχής το 1980. Βασικός στόχος της ανακήρυξης είναι η διατήρηση των περιβαλλοντικών συνθηκών μέσα στις οποίες θα επιβιώσουν και θα αναπτυχθούν οι πληθυσμοί των αρπακτικών πουλιών και ειδικότερα των μαυρογυπών.

Από το 1986 υλοποιούνται από τα υπουργεία Περιβάλλοντος, Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων και Γεωργίας ευρωπαϊκά προγράμματα για την προστασία και την ανάδειξη του δάσους. Συντονιστής των δράσεων αυτών είναι το WWF-Ελλάς που δραστηριοποιείται στην περιοχή. Στόχος των προγραμμάτων είναι η φύλαξη και παρακολούθηση των πουλιών, η ανάκαμψη του πληθυσμού των ειδών γύπα, η ευαισθητοποίηση του κοινού και η οργάνωση του οικοτουρισμού. Καθώς οι μαυρόγυπες είναι αποκλειστικά πτωματοφάγα ζώα, κατασκευάστηκε το 1987 ταΐστρα για την τροφική ενίσχυση των αρπακτικών πουλιών. Κατασκευάστηκε, επίσης, ένα παρατηρητήριο για την παρακολούθηση των πουλιών από τους επισκέπτες, καθώς και ξενώνας, κέντρο ενημέρωσης και αναψυκτήριο. Ακόμη, εκτυπώθηκαν ενημερωτικά φυλλάδια τόσο για τους επισκέπτες, όσο και για τον τοπικό πληθυσμό. Τα προγράμματα περιλάμβαναν επίσης σύνταξη Ειδικής Περιβαλλοντικής Μελέτης για το Δάσος Δαδιάς, σύνταξη Ειδικού Διαχειριστικού Σχεδίου για τις Ζώνες Αυστηρής Προστασίας, προώθηση σύνταξης και υπογραφής Προεδρικού Διατάγματος για την προστασία της περιοχής, επιστημονική παρακολούθηση των πουλιών και των βιοτόπων, ευαισθητοποίηση του κοινού, καθώς και διεύρυνση των υποδομών οικοτουρισμού.

Το καθεστώς προστασίας των πυρήνων είχαν θετικά αποτελέσματα για την ορνιθοπανίδα του δάσους. Οι δραστηριότητες στους δύο πυρήνες ελέγχθηκαν απόλυτα: οι υλοτομίες για την παραγωγή ξύλου σταμάτησαν, η κτηνοτροφία διατηρήθηκε σε χαμηλά επίπεδα, ο τουρισμός διατηρήθηκε σε ανεκτά επίπεδα και αποφεύχθηκαν έργα, όπως η κατασκευή νέων δασικών δρόμων. Η συνεχής προτίμηση από το μεγαλύτερο αριθμό των αρπακτικών για φωλεοποίηση στη ζώνη των δύο πυρήνων αποδεικνύει ότι το καθεστώς προστασίας έφερε τα επιθυμητά αποτελέσματα. Η λειτουργία της ταΐστρας ως μέσο τροφικής υποστήριξης των αρπακτικών πουλιών αποδείχτηκε και αυτή εξαιρετικά ικανοποιητική. Συγκεκριμένα, οι μαυρόγυπες

αυξήθηκαν από 25 το 1979 σε περισσότερα από 100 άτομα σήμερα. Οι δραστηριότητες που προγραμματίζονται στην προστατευόμενη περιοχή περιλαμβάνουν κατασκευή νέου κέντρου ενημέρωσης στη Δαδιά, δημιουργία κέντρου ενημέρωσης στη Λευκίμμη, εξειδίκευση πλαισίου μέτρων για τη διαχείριση της περιφερειακής ζώνης, παραγωγή ενημερωτικού υλικού, κατασκευή πινακίδων, προμήθεια εξοπλισμού παρακολούθησης των πουλιών, ενημέρωση και ευαισθητοποίηση του κοινού.

Η ανέλιξη του πληθυσμιακού μεγέθους του μαυρόγυπα συνοδεύεται και από αντίστοιχη αύξηση του αριθμού των επισκεπτών που έρχονται στο δάσος για να παρατηρήσουν τους γύπες να τρέφονται στην ταΐστρα. Οι επισκέπτες που επισκέπτονταν τη Δαδιά σε ετήσια βάση ήταν περίπου 5000 το 1995, ενώ σήμερα είναι περισσότεροι/ες από 50.000. Το ιστορικό της οικοτουριστικής ανάπτυξης στην περιοχή δείχνει ότι η βαθμιαία αύξηση των επισκεπτών ακολουθείται και από μια ανάλογη αύξηση των διαθέσιμων υποδομών και υπηρεσιών (Πίνακας 1). Κατά την πρώτη περίοδο ανάπτυξης του οικοτουρισμού (1985-1996) κατασκευάστηκαν βασικές οικοτουριστικές υποδομές, στη δεύτερη περίοδο (1997-2000) οι υποδομές αυτές επεκτάθηκαν ώστε να καλύψουν την αυξημένη ζήτηση και κατά την τρίτη περίοδο κατασκευάστηκαν υποδομές δεύτερης γενιάς (2001-).

Πίνακας 1. Ιστορικό οικοτουριστικής ανάπτυξης

Περίοδος	Έτος	Υποδομές
1η περίοδος, βασικές οικοτουριστικές υποδομές (1985 - 1996)	1985	Αναψυκτήριο
	1987	Ταϊστρα
	1988	Παρατηρητήριο
	1994	Κέντρο Ενημέρωσης, αγορά δύο λεωφορείων, ξενώνας
2η περίοδος, επέκταση υποδομών (1997 - 2000)	1997	Επέκταση αναψυκτηρίου και παρατηρητηρίου, κατασκευή κλουβιών
	1999	Επέκταση ξενώνα
	2000	Επέκταση κλουβιών
3η περίοδος, οικοτουριστικές υποδομές 2ης γενιάς (2001 -)	2001	Αγορά νέου λεωφορείου, κατασκευή νέου Κέντρου Ενημέρωσης

Συλλογή και επεξεργασία δεδομένων

Η συλλογή και επεξεργασία των δεδομένων περιγράφεται αναλυτικά από τους Hovardas and Stamou (2006a). Η συλλογή των δεδομένων έγινε με προσωπικές συνεντεύξεις βάθους με κατοίκους της Δαδιάς. Το πλαίσιο της συνέντευξης περιλάμβανε ερωτήσεις που κατεύθυναν τους συνεντευξιαζόμενους προς προκαθορισμένες θεματικές, οι οποίες αφορούσαν στην περιβαλλοντική διαχείριση και το ιστορικό της προστατευόμενης περιοχής. Η συλλογή των δεδομένων θεωρήθηκε περατωμένη, όταν το ποσοστό της νέας πληροφορίας ανά συνέντευξη μειώθηκε στο ελάχιστο. Συνολικά, πραγματοποιήθηκαν 23 συνεντεύξεις από τον Μάιο του 2001 ως τον Μάιο του 2002.

Με δεδομένο ότι η αποσκοπούμε στην ποιοτική ανάλυση των αναπαραστάσεων των κατοίκων της Δαδιάς και όχι στην γενίκευση των αποτελεσμάτων μέσα από ένα αντιπροσωπευτικό δείγμα, η συλλογή των δεδομένων βασίστηκε στη λογική της σκόπιμης δειγματοληψίας και όχι σε αυτή της τυχαίας δειγματοληψίας. Οι συνεντευξιαζόμενοι επιλέχθηκαν μετά από σχετικές υποδείξεις των εργαζομένων στο γραφείο του WWF – Ελλάς στη Δαδιά, καθώς και μετά από υποδείξεις άλλων συνεντευξιαζόμενων. Επιλέχθηκαν ντόπιοι με διαφορετικά αντικείμενα απασχόλησης, δηλαδή υλοτόμοι, αγρότες, κτηνοτρόφοι και υπάλληλοι στο Οικοτουριστικό Κέντρο Δαδιάς. Η συμμετοχή στην έρευνα ήταν ανώνυμη. Οι συνεντεύξεις πραγματοποιήθηκαν στην καφετέρια του Οικοτουριστικού Κέντρου. Κάθε συνέντευξη μαγνητοφωνήθηκε και η μέση διάρκεια των συνεντεύξεων ήταν περίπου 30 λεπτά.

Αντί της παραγωγής ατομικών εκδοχών για κάθε θεματική, η μεθοδολογία που χρησιμοποιήθηκε στοχεύει στον προσδιορισμό των κοινών στοιχείων ανάμεσα στους συνεντευξιαζόμενους. Η ανάλυση των δεδομένων, επομένως, επικεντρώθηκε στην ανάδειξη των κοινών αφηγηματικών σχημάτων.

Κοινωνικές διεργασίες που διαμεσολαβούν τη διάχυση του οικολογικού λόγου: ένα διπλό σύστημα κοινωνικής επιρροής

Με το όρο ‘κοινωνική επιρροή’ περιγράφουμε την επενέργεια μιας κοινωνικής ομάδας σε μια άλλη κοινωνική ομάδα μέσα από κοινωνικές αλληλεπιδράσεις με αποτέλεσμα τη μεταβολή των αξιών, πεποιθήσεων, στάσεων, προθέσεων συμπεριφοράς ή των καταγεγραμμένων συμπεριφορών της ομάδας που υφίσταται την επενέργεια αυτή (Hovardas in press). Συχνά είναι οι πλειοψηφίες σε μια κοινωνία που ασκούν επιρροή και επιβάλλονται στις μειοψηφίες με τρόπο που εξασφαλίζει την κοινωνική συναίνεση με τη συνδρομή συγκεκριμένων μηχανισμών κοινωνικού ελέγχου. Ωστόσο, έχει καταδειχθεί ότι και οι μειοψηφίες είναι σε θέση να ασκήσουν έναν ιδιαίτερο τύπο επιρροής που ονομάζεται μειονοτική επιρροή και η οποία είναι σε θέση να οδηγήσει σε μεταβολή των αναπαραστάσεων πλειοψηφικών ομάδων. Η μειονοτική επιρροή εξυπηρετείται από την οργάνωση και διαχείριση κοινωνικών συγκρούσεων των μειονοτήτων με τις πλειοψηφίες και προϋποθέτει σταθερή υποστήριξη στο χρόνο του αδόκιμου, αρχικά, μειονοτικού πλαισίου αναφοράς. Η σταθερή και ακλόνητη επενέργεια του μειονοτικού μηνύματος στην πλειοψηφία οδηγεί στην επεξεργασία των μειονοτικών θέσεων από τα μέλη της πλειοψηφίας. Η επεξεργασία του μειονοτικού μηνύματος από την πλειοψηφία ενεργεί κατά τέτοιον τρόπο, ώστε να επιφέρει μια βαθμιαία εξοικείωση της πλειοψηφίας με τις μειονοτικές θέσεις. Μάλιστα, καθώς η πλειοψηφία εκτίθεται στο μειονοτικό μήνυμα στην προσπάθειά της να το αντικρούσει, σταδιακά το ανασυγκροτεί όλο και περισσότερο ως δόκιμη εναλλακτική θέση. Στην περίπτωση αυτή, το ενδεχόμενο ανακάλυψης νέων διαστάσεων του διακυβεύματος μέσα από την επεξεργασία του μειονοτικού μηνύματος λειτουργεί αναδραστικά ως προς τη νομιμοποίηση της μειονοτικής θέσης ως δόκιμης τοποθέτησης.

Υπάρχει μια σειρά παραμέτρων που επηρεάζουν το φαινόμενο της μειονοτικής επιρροής. Η σύγκρουση μεταξύ της πλειοψηφίας και της μειονότητας είναι δυνατόν να εξελιχθεί στη βάση δύο διαφορετικών ειδών διαπραγμάτευσης. Στην περίπτωση της μετριοπαθούς διαπραγμάτευσης, η μειονότητα τηρεί μετριοπαθή στάση κατά την έννοια ότι ενσωματώνει στις πιθανές εκβάσεις τις σύγκρουσης μια εκδοχή συμβιβασμού με την πλειοψηφία. Το γεγονός αυτό συνεπάγεται ότι οι μετριοπαθείς μειονότητες αποδομούν το πλειοψηφικό πλέγμα ιδεών παρέχοντας μια εναλλακτική

γνωστική ιδιοποίηση του διακυβεύματος. Αντίθετα, οι άκαμπτες μειονότητες συγκρούονται με τον πλειοψηφικό κανόνα χωρίς να αντιπαραβάλουν κάποια εξίσου συνεκτική εκδοχή επίλυσης της σύγκρουσης με αποτέλεσμα οι θέσεις τους να γίνονται δυσκολότερα αποδεκτές. Μια ακόμη διάσταση του φαινομένου είναι η ψυχολογιοποίηση, με την οποία εννοούμε την απόδοση της συμπεριφοράς ή των ιδεών μιας ομάδας στα ψυχολογικά της χαρακτηριστικά. Η κύρια επίδραση της ψυχολογικοποίησης είναι η πρόσληψη του είδους διαπραγμάτευσης που εγκαθιδρύει η μειοψηφία ως άκαμπτου. Με τον τρόπο αυτό, η ψυχολογικοποίηση διαμεσολαβεί την ένταση της μειονοτικής επιρροής. Επιπρόσθετα, η κοινωνική ταυτότητα της μειοψηφίας είναι ακόμη μια παράμετρος που επηρεάζει σημαντικά τη μειονοτική επιρροή. Αν τα στερεοτυπικά χαρακτηριστικά της μειοψηφίας συμπίπτουν με αξιολογικά αρνητικές συνεκδοχές η επιρροή εμφανίζεται σχετικά μετριασμένη, ενώ είναι ισχυρότερη στην περίπτωση που η μειονοτική πηγή έχει ταυτιστεί με θετικές συμπαραδηλώσεις. Ακόμη, μειονοτικές ομάδες με κοινωνικά χαρακτηριστικά που προσομοιάζουν περισσότερο σε εκείνα της πλειοψηφίας είναι πιθανότερο να ασκήσουν ισχυρότερη επιρροή. Στην περίπτωση αυτή, όμως, η επιρροή είναι αποτελεσματικότερη σε συνθήκες έντασης της κοινωνικής σύγκρουσης μεταξύ πλειοψηφίας και μειοψηφίας.

Στην προστατευόμενη περιοχή του Δάσους Δαδιάς, τα φαινόμενα κοινωνικής επιρροής επέδρασαν καθοριστικά στη διάχυση του κυρίαρχου οικολογικού λόγου ανάμεσα στα μέλη της τοπικής κοινωνίας. Μετά την εγκατάσταση του διαχειριστικού καθεστώτος το 1980, οι ντόπιοι αναγκάστηκαν να συμμορφωθούν με τις επιταγές του κράτους (σχήμα 2). Την ίδια στιγμή, η εφαρμογή των διαχειριστικών μέτρων και η ανάπτυξη του οικοτουρισμού βασίστηκε σε σημαντικό βαθμό στην εργασία ντόπιων με τη μορφή μερικής ή πλήρους απασχόλησης. Σε τοπικό επίπεδο, λοιπόν, συγκροτήθηκε μια μειοψηφία από ντόπιους που εργάστηκαν και συνεχίζουν να εργάζονται σε δουλειές που σχετίζονται είτε με την περιβαλλοντική διαχείριση είτε με τον οικοτουρισμό. Η μειοψηφία αυτή ήταν ο κύριος αποδέκτης όλων των διαμαρτυριών της πλειοψηφίας των ντόπιων εξαιτίας της επίδρασης των διαχειριστικών μέτρων στην οικονομία της περιοχής. Το γεγονός αυτό παραπέμπει σε σχετικά έντονες συγκρουσιακές συνθήκες. Ωστόσο, σε μεγαλύτερη κλίμακα, η τοπική κοινωνία κατέχει θέση μειοψηφίας απέναντι στην κεντρική εξουσία που επέβαλε το διαχειριστικό καθεστώς στη Δαδιά το 1980. Και ως μειοψηφία, αναμένεται να ασκήσει και αυτή με τη σειρά της μειονοτική επιρροή με αποδέκτη αυτή τη φορά τις κρατικές πολιτικές. Είναι πολύ πιθανό ότι σε αυτήν ακριβώς την επιρροή οφείλεται σήμερα η θέση ότι κανένα εγχείρημα στο πεδίο της περιβαλλοντικής διαχείρισης δεν μπορεί να τελεσφορήσει αν δεν έχει εξασφαλιστεί η συναίνεση των τοπικών κοινωνιών. Συνολικά, η τοπική

κοινωνία εμπλέκεται σε ένα διπλό σύστημα κοινωνικής επιρροής. Σε μικρή κλίμακα εκτίθεται ως πλειοψηφία στις μειονοτικές θέσεις των ντόπιων που απασχολούνται στην περιβαλλοντική διαχείριση ή τον οικοτουρισμό. Σε μια μεγαλύτερη κλίμακα, η τοπική κοινωνία από θέση μειοψηφίας είναι σε θέση να επηρεάσει την κρατική περιβαλλοντική πολιτική, γεγονός που αντανακλάται στη συγκρότηση σωμάτων λήψης αποφάσεων που περιλαμβάνουν εκπροσώπους της τοπικής κοινωνίας τόσο σε πρώτο όσο και σε δεύτερο βαθμό τοπικής αυτοδιοίκησης. Η πολυπλοκότητα του διπλού αυτού συστήματος κοινωνικής επιρροής ενισχύεται από το γεγονός ότι το μειονοτικό μήνυμα σε τοπικό επίπεδο είναι απόλυτα συμβατό ιδεολογικά με το πλειοψηφικό μήνυμα της κεντρικής εξουσίας σε μεγαλύτερη κλίμακα αναφοράς. Με τον τρόπο αυτό, οι ντόπιοι που εργάζονται στο Οικοτουριστικό Κέντρο της περιοχής ανάγονται σε διαμεσολαβητές κατά τη διάχυση του οικολογικού λόγου.

Σχήμα 2. Διπλό σύστημα κοινωνικής επιρροής.

Το γεγονός ότι τα μέλη της τοπικής κοινωνίας που συγκροτούν τη μειοψηφία εργάζονται στο Οικοτουριστικό Κέντρο ή έχουν απασχόληση που αφορά στον οικοτουρισμό, γενικότερα, επέτρεψε στη μειονοτική επιρροή να έχει σημαντική διάρκεια στον χρόνο. Ο σημαντικός αριθμός επιστημόνων και εθελοντών που πλαισιώνουν την εφαρμογή των διαχειριστικών μέτρων στην περιοχή συνιστά ακόμη μια παράμετρο που ενισχύει τις μειονοτικές θέσεις. Η τελευταία αυτή ενίσχυση αφορά στην αύξηση της ετερογένειας των πηγών του μειονοτικού μηνύματος αλλά και στα θετικά χαρακτηριστικά εξω-ομάδων, όπως οι επιστήμονες, που εμφανίζονται να ταυτίζονται στις θέσεις τους με εκείνες της μειοψηφίας. Μια πρόσθετη διάσταση της επιστημονικής πλαισίωσης του μειονοτικού μηνύματος είναι ότι αποτρέπει την ψυχολογικοποίηση, καθώς δεν είναι δυνατόν να εγκαθιδρυθεί μια αμφιμονοσήμαντη σχέση μεταξύ των κοινωνικών χαρακτηριστικών της μειονοτικής ομάδας, από τη μία πλευρά, και του μειονοτικού μηνύματος, από την άλλη. Αντίθετα, η τακτική της ψυχολογικοποίησης χρησιμοποιείται από την μειοψηφία των εργαζόμενων στο Οικοτουριστικό Κέντρο για να απονομιμοποιήσει τις θέσεις μιας νέας

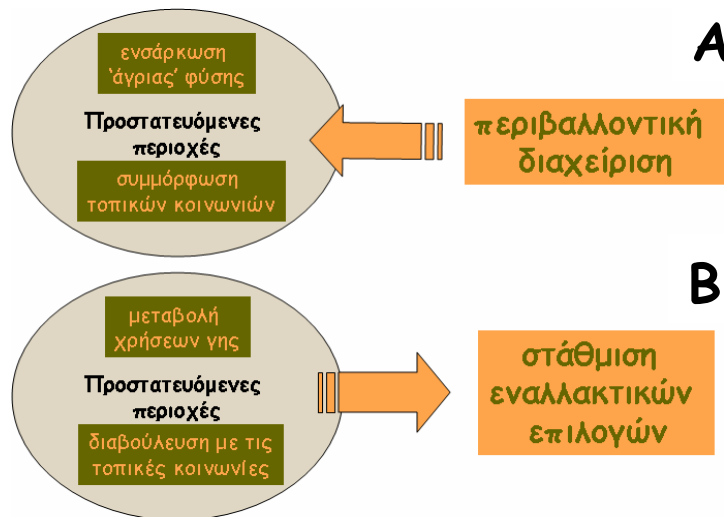
μειοψηφίας που διαμορφώνεται στη Δαδιά: κάποιοι κάτοικοι στην περιοχή δεν αποδέχθηκαν ποτέ το καθεστώς της περιβαλλοντικής διαχείρισης και οι στάσεις τους παραμένουν αρνητικές απέναντι στην εφαρμογή των περιβαλλοντικών μέτρων. Οι κάτοικοι αυτοί παρουσιάζονται ως μια μικρή και περιθωριακή ομάδα ηλικιωμένων και ‘πεισματάρηδων’ ανθρώπων, που με δυο λόγια περιγράφονται ως ‘παλιά μυαλά’.

Κατά την έναρξη των συνεντεύξεων με τους κατοίκους της προστατευόμενης περιοχής, κανείς και καμία δεν αποδέχθηκε ευθέως καμία διαφορά ανάμεσα στους εργαζόμενους στο Οικοτουριστικό Κέντρο και τα υπόλοιπα μέλη της τοπικής κοινωνίας με εξαίρεση την εργασία. Ωστόσο, κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων αναδεικνύονται χαρακτηριστικές διαφορές. Οι εργαζόμενοι στο Οικοτουριστικό Κέντρο ξέρουν περισσότερο για το φυσικό περιβάλλον της περιοχής και την περιβαλλοντική διαχείριση, γενικότερα. Αυτή η γνώση δεν αποδίδεται μόνο στα σεμινάρια που παρακολουθούν, αλλά και στη φύση της εργασίας τους. Ο συχνωτισμός τους με τους επισκέπτες οδηγεί στην υιοθέτηση προτύπων συμπεριφοράς διαφορετικών από εκείνων της πλειοψηφίας. Αυτή η ιδιαίτερη σχέση με τους επισκέπτες αναδεικνύει τους εργαζόμενους στο Οικοτουριστικό Κέντρο ως την επιφάνεια διαντίδρασης της τοπικής κοινωνίας με οποιαδήποτε εξω-ομάδα. Ωστόσο, η επαγγελματική συμπεριφορά και τα στοιχεία δεοντολογίας των εργαζόμενων στο Οικοτουριστικό Κέντρο δε γίνονται πάντοτε αποδεκτά από τους υπόλοιπους κατοίκους. Για παράδειγμα, όταν οι ίδιοι οι κάτοικοι προσέρχονται ως πελάτες στην καφετερία ή το εστιατόριο του Οικοτουριστικού Κέντρου, σερβίρονται μετά από τους επισκέπτες. Το γεγονός ότι οι εργαζόμενοι στο κέντρο παρακάμπτουν τη σειρά προσέλευσης και εξυπηρετούν κατά προτεραιότητα τους επισκέπτες δυσαρεστεί τους ντόπιους, καθώς εκλαμβάνεται ως στοιχείο αρνητικής διάκρισης. Ένα ακόμη σημαντικό στοιχείο που προέκυψε από τις συνεντεύξεις αφορά σε ειδικές πρωτοβουλίες που αναλαμβάνει στην περιοχή το παράρτημα του WWF-Ελλάς. Αυτές επηρεάζουν καθοριστικά επιμέρους χαρακτηριστικά της κοινωνικής ταυτότητας των ντόπιων. Η ανασηματοδότηση της αυτότητας των ντόπιων καθίσταται σαφής στο παράδειγμα της Γιορτής των Πουλιών. Μια φορά το χρόνο, ντόπιοι και επισκέπτες στη Δαδιά και σε άλλες προστατευόμενες περιοχές γιορτάζουν τα πουλιά ως παγκόσμια κληρονομιά. Στη γιορτή αυτή, πρωταγωνιστικό ρόλο έχουν τα παιδιά στη Δαδιά. Η νέα γενιά έρχεται να ενσωματώσει τον οικολογικό λόγο ως ηγεμονικό πλέον σύνολο αναπαραστάσεων της σχέσης κοινωνία-φύση.

Μια εναλλακτική προσέγγιση των προστατευόμενων περιοχών

Ο κυρίαρχος οικολογικός λόγος αναπαριστά τις προστατευόμενες περιοχές ως χώρους ενσάρκωσης της ‘άγριας φύσης’ (σχήμα 3Α). Οι άξονες της περιβαλλοντικής πολιτικής και οι

προδιαγραφές της περιβαλλοντικής διαχείρισης καθορίζονται εκτός των προστατευόμενων περιοχών, ενώ οι τοπικές κοινωνίες οφείλουν να συμμορφωθούν με τα υφιστάμενα διαχειριστικά καθεστώτα. Σύμφωνα με μια εναλλακτική προσέγγιση (σχήμα 3B), οι προστατευόμενες περιοχές σηματοδοτούν αλλαγές στις χρήσεις γης εντός των ορίων τους, οι οποίες οφείλουν να είναι αποτέλεσμα διαβούλευσης των εμπλεκόμενων κοινωνικών εταίρων, συμπεριλαμβανομένων των τοπικών κοινωνιών.

Σχήμα 3. Η αναπαράσταση των προστατευόμενων περιοχών κατά τον κυρίαρχο οικολογικό λόγο (A) και μια εναλλακτική προσέγγιση (B).

Το ζητούμενο στην προσέγγιση αυτή είναι η στάθμιση επιλογών που είναι πολύ πιθανόν να αφορούν και τις χρήσεις γης εκτός των ορίων των προστατευόμενων περιοχών. Η δεύτερη προσέγγιση είναι εκείνη που υιοθετείται σήμερα συχνότερα τόσο από την κρατική περιβαλλοντική πολιτική όσο και από τις περιβαλλοντικές μη-κυβερνητικές οργανώσεις σε εγχειρήματα παρόμοια με εκείνο της Δαδιάς. Θεωρούμε ότι η συγκεκριμένη προσέγγιση αποτελεί σημαντικό βήμα προς τον εκδημοκρατισμό των σχημάτων λήψης αποφάσεων στο πεδίο της περιβαλλοντικής πολιτικής. Ακόμη, αποτελεί αναγνώριση της αξιακής θέσης ότι πίσω από κάθε εικόνα για τη φύση, κρύβεται μια εικόνα για τον άνθρωπο, και μάλιστα, τον κοινωνικό άνθρωπο. Στη βάση αυτής της αρχής, δεν έχει κανένα νόημα να μιλά κανείς αποκλειστικά και μόνο για τη φύση ή αποκλειστικά και μόνο για την κοινωνία. Μια τέτοια διαλεκτική πρόσληψη της σχέσης ανάμεσα στην κοινωνία και τη φύση θεωρούμε ότι μπορεί να συστεγάσει τα αιτήματα του οικολογικού κινήματος και τις θέσεις των τοπικών κοινωνιών.

Βιβλιογραφία

Hovardas, T. 2005. *Social representations on ecotourism – Scheduling interventions in Protected areas*. Thessaloniki, Aristotle University, School of Biology, Doctoral thesis (in Greek with an English summary).

Hovardas, in press. The contribution of social science research in the management of the Dadia Forest Reserve: nature's face in society's mirror. In: Catsadorakis, G. (Ed.), *The Dadia Forest Reserve*. WWF-International.

Hovardas, T., and Korfiatis, K.J., 2008. Framing environmental policy by the local press: case study from the Dadia Forest Reserve, Greece. *Forest Policy and Economics* 10, 316-325.

Hovardas, T., and Poirazidis, K., 2006. Evaluation of the environmentalist dimension of ecotourism at the Dadia Forest Reserve (Greece) *Environmental Management*, 38, 810-822.

Hovardas, T., and Poirazidis, K., 2007. Environmental policy beliefs of stakeholders in protected area management. *Environmental Management* 39, 515-525.

Hovardas, T., and Stamou, G.P., 2006a. Structural and narrative reconstruction of rural residents' representations of 'nature', 'wildlife', and 'landscape'. *Biodiversity and Conservation* 15, 1745-1770.

Hovardas, T., and Stamou, G.P., 2006b. Structural and narrative reconstruction of representations on 'nature', 'environment', and 'ecotourism'. *Society and Natural Resources* 19, 225-237.

Hovardas, T., Korfiatis, K.J., and Pantis, D.J., 2008. Social representations of local communities' spokespersons on environmentalists and protected areas: approaching inter-group relations via intra-group heterogeneity. *Journal of Community and Applied Social Psychology* (under review).

Korfiatis, K.J., Hovardas, T., Tsaliki, E., and Palmer, J.A., in press. Rural children's views on human activities and changes in a Greek protected wetland. *Society and Natural Resources* (in press).

Machairas, I., and Hovardas, T., 2005. Determining visitors' dispositions towards the designation of a Greek National Park. *Environmental Management* 36, 73-88.

Togridou, A., Hovardas, T., and Pantis, D.J., 2006a. Factors shaping implementation of protected area management decisions: a case study of the Zakynthos National Marine Park. *Environmental Conservation* 33, 233-243.

Togridou, A., Hovardas, T., and Pantis, D.J., 2006b. Determinants of visitors' willingness to pay for the National Marine Park of Zakynthos, Greece. *Ecological Economics* 60, 308-319.

[Επιστροφή στο ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ](#)

Κουμούτσου Ε. κ.α. (Φορέας Διαχείρισης Εθνικού Πάρκου Χελμού -Βουραϊκού), Φορείς Διαχείρισης σε Προστατευόμενες Περιοχές: το χθες, το σήμερα και το μέλλον τους. Προβλήματα και προοπτικές ανάπτυξης

Μυρωνίδης Δημήτριος

(ΤΕΙ Καβάλας)

Σύγκριση των περιβαλλοντικών πολιτικών Ελλάδας και ΗΠΑ στο πεδίο της αποκατάστασης των καμένων εκτάσεων

Περίληψη

Το πρόβλημα των πυρκαγιών στην Ελλάδα και γενικότερα στις παραμεσόγειες χώρες, είναι πολύ σημαντικό και συνεχώς επιδεινούμενο. Μεταξύ των Μεσογειακών χωρών, η Ελλάδα αντιμετωπίζει το πιο σοβαρό πρόβλημα με τις δασικές πυρκαγιές σύμφωνα με τον αριθμό των πυρκαγιών που ξεσπούν κάθε χρόνο αλλά και τη μέση καμένη έκταση ανά πυρκαγιά. Επακόλουθο της φωτιάς αποτελεί η εμφάνιση πλημμυρικών φαινομένων και επιταχυνόμενης εδαφικής διάβρωσης στις καμένες εκτάσεις. Η αντιμετώπιση των παραπάνω κινδύνων επιβάλλει τη λήψη άμεσων μέτρων αντιδιαβρωτικής και αντιπλημμυρικής προστασίας στις καμένες εκτάσεις. Η εργασία αυτή αναλύει τις διαφορετικές περιβαλλοντικές πολιτικές που εφαρμόζουν η Ελλάδα και η ΗΠΑ στο πεδίο της αποκατάστασης των καμένων εκτάσεων, στοχεύοντας να αποκαλύψει τα μειονεκτήματα και τα ελλείμματα της Ελληνικής πολιτικής. Μέσα από την σύγκριση των δυο πολιτικών σε όλα τα στάδια της εφαρμογής τους καταδεικνύεται η ανάγκη αναμόρφωσης της Ελληνικής πολιτικής και η υιοθέτηση νέας πολιτικής η οποία θα βασίζεται στο Αμερικάνικο πρότυπο.

1. Εισαγωγή

Τις τελευταίες δεκαετίες έχει παρατηρηθεί στη Μεσογειακή ζώνη μια σημαντική αύξηση στον αριθμό, το μέγεθος και την σφοδρότητα των δασικών πυρκαγιών με αποκορύφωμα τις μεγάλες δασικές πυρκαγιές του τελευταίου καλοκαιριού στην Πελοπόννησο. Στην Ελλάδα, κατά μέσο όρο, συμβαίνουν ετησίως περί τις 1800 πυρκαγιές και καίγονται 390.000 στρέμματα δασών και δασικών εκτάσεων (Dimitrakopoulos and Mitsopoulos 2006) ενώ οι πυρκαγιές αποτελούν ίσως τον μεγαλύτερο παράγοντα υποβάθμισης και καταστροφής των Ελληνικών δασών.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση ήδη από το 1992 με τον κανονισμό 2198 χαρακτηρίζει την πυροπροστασία ως επείγον θέμα και θεσπίζει μέτρα και δράσεις που αφορούν στην πρόληψη του φαινομένου και την αποκατάσταση των καμένων εκτάσεων, όπως ανταλλαγή κοινών πληροφοριών μεταξύ των κρατών μελών, εκπαίδευση και ενημέρωση των πολιτών, δημιουργία συστημάτων πρόληψης με ιδιαίτερη έμφαση στη χρήση των νέων τεχνολογιών (Μητσόπουλος κ.α 2006). Οι σύγχρονες

τεχνολογίες μπορούν να συμβάλλουν αποφασιστικά στην αξιολόγηση της επίδρασης που είχε η εμφάνιση μιας πυρκαγιάς στην περιοχή μελέτης αλλά και στην επίλυση των προβλημάτων τα οποία δημιουργήθηκαν μέσω της ανάπτυξης σεναρίων εναλλακτικών λύσεων (Ιωάννου, 2008).

Η καταστροφή της βλάστησης από πυρκαγιά και η εκδήλωση ισχυρών βροχοπτώσεων συντελούν στην εμφάνιση επιφανειακής απορροής και διάβρωσης του εδάφους, στη μείωση της ικανότητας του εδάφους να συγκρατεί υγρασία, στην αύξηση της παροχής στα υδατορεύματα και τελικά στη δημιουργία πλημμυρικών φαινομένων τόσο στην ίδια όσο και στην αντίστοιχη πεδινή περιοχή (De bano, 1998).

Η αντιμετώπιση των παραπάνω κινδύνων επιβάλλει τη λήψη άμεσων μέτρων στις καμένες λεκάνες απορροής και κυρίως εκεί όπου τα υδατορεύματα καταλήγουν ή διέρχονται από γεωργικές και κατοικημένες περιοχές (Mitsopoulos et al. 2005). Στην Ελλάδα, οι πυρκαγιές στην πλειοψηφία τους εκδηλώνονται την περίοδο Ιουλίου – Σεπτεμβρίου, ενώ οι βροχές αρχίζουν τον Οκτώβριο. Κατά συνέπεια, ο χρόνος για την εκπόνηση των απαραίτητων μελετών και την κατασκευή των έργων αντιδιαβρωτικής και αντιπλημμυρικής προστασίας είναι περιορισμένος.

Στην Ελλάδα, η αποκατάσταση των καμένων εκτάσεων διευθύνεται από την Δασική υπηρεσία σύμφωνα με την οδηγία 86783/7-12-92 του τμήματος Αναδασώσεων και Ορεινής Υδρολογίας. Στην Αμερική, για περισσότερο από 30 έτη η Δασική Υπηρεσία έχει οργανώσει ένα σχήμα από επιστήμονες με στόχο την αξιολόγηση των καμένων εκτάσεων και τον καθορισμό της τακτικής αποκατάστασης των καμένων εκτάσεων έτσι ώστε να προστατευτούν οι φυσικοί πόροι γρήγορα και αποτελεσματικά.

Στόχος της εργασίας αποτελεί η σύγκριση των περιβαλλοντικών πολιτικών που ακολουθούν Ελλάδα και Η.Π.Α. στο τομέα της αποκατάστασης των καμένων εκτάσεων. Η σύγκριση των πολιτικών πραγματοποιείται σε όλα τα στάδια της εφαρμογής τους για την λεκάνη απορροής της Ν. Σκιώνης στην Χερσόνησο της Κασσάνδρας (Β. Ελλάδα) η οποία κάηκε πρόσφατα. Μέσα από την σύγκριση καταδεικνύεται η ανάγκη υιοθέτησης μιας νέας πολιτικής η οποία θα διαχειρίζεται αποτελεσματικά τους μεταπυρικούς κινδύνους και η οποία θα βασίζεται στο Αμερικάνικο πρότυπο.

2. Ανάλυση Ελληνικής Πολιτικής

2.1 Οργάνωση

Στην Ελλάδα, η αποκατάσταση των καμένων εκτάσεων διευθύνεται από την Δασική υπηρεσία σύμφωνα με την οδηγία 86783 του τμήματος Αναδασώσεων και Ορεινής Υδρολογίας της Δασικής Υπηρεσίας του Υπουργείου Γεωργίας. Η οδηγία εκδόθηκε στις 7/12/1992 αμέσως μετά

τις καταστροφικές φωτιές στον Παρνασσό από το τμήμα Αναδασώσεων και Ορεινής Υδρολογίας της Δασικής Υπηρεσίας, ενώ από την έκδοση της ως σήμερα δεν έχει αναθεωρηθεί, ούτε έχουν εκδοθεί συμπληρωματικές εγκύκλιοι.

Η οδηγία καθιστά υπεύθυνο το προσωπικό της δασικής υπηρεσίας (δασολόγους και δασοπόνους) για την εφαρμογή της σε όλα τα στάδια (αξιολόγηση της επικινδυνότητας, επιλογή τεχνικών αποκατάστασης, εκπόνηση μελετών, παρακολούθηση της εφαρμογής της πολιτικής και της αποτελεσματικότητας τους). Παρέχεται, επίσης η δυνατότητα ανάθεσης σε ιδιωτικά μελετητικά δασολογικά γραφεία -με την διαδικασία του κατεπείγοντος- της σύνταξης των απαραίτητων μελετών σε περιπτώσεις όπου υπάρχει αδυναμία λόγω ελλείψεων σε προσωπικό ή τεχνογνωσίας.

2.2 Αξιολόγηση της επικινδυνότητας

Η αξιολόγηση της επικινδυνότητας πραγματοποιείται λαμβάνοντας υπόψη μόνο τον παράγοντα κλίση του ανάγλυφου για τα έργα τα οποία πρόκειται να πραγματοποιηθούν στις πλαγιές. Όσον αφορά την επιλογή της θέσης ίδρυσης των έργων τα οποία θα κατασκευαστούν στις κοίτες των χειμαρρικών ρεμάτων, αυτή πραγματοποιείται βασιζόμενοι σε υποκειμενικά κριτήρια όπως την μορφολογία του ρέματος, την τοπογραφία, την δυνατότητα πρόσβασης υλικών και προσωπικού, την εμπειρία του προσωπικού και την διαβημάτιση της περιοχής κ.α.

2.3 Επιλογή τεχνικών αποκατάστασης

Η οδηγία διαχωρίζει τα έργα μεταπυρικής αποκατάστασης σε δυο κύριες κατηγορίες:

- Έργα τα οποία θα εκτελεστούν στις πλαγιές (αντιδιαβρωτικά έργα)
- Έργα τα οποία θα κατασκευαστούν μέσα στην κοίτη των χειμαρρικών ρεμάτων (αντιπλημμυρικά έργα)

Ο σκοπός της εκτέλεσης των παραπάνω έργων είναι να μειωθεί το δυναμικό της διάβρωσης, να διατηρήσουμε το έδαφος στις πλαγιές, να παγιεύσουμε τα φερτά υλικά στις κοίτες των χειμαρρικών ρεμάτων και να μειώσουμε το μέγεθος της απορροής (Fox et al., 2006).

Ανάλογα με την κλίση του εδάφους κατασκευάζονται σε σειρά κλαδοπλέγματα και κορμοδέματα με πυκνότητα που κυμαίνεται από 370 m/ha ως 500 m/ha. Τα κορμοδέματα κατασκευάζονται από τους κορμούς των καμένων δένδρων τα οποία κόβονται και τοποθετούνται στο έδαφος παράλληλα με τις χωροσταθμικές καμπύλες, ενώ τα κλαδοπλέγματα κατασκευάζονται με τον ίδιο τρόπο αλλά χρησιμοποιώντας τα κλαδιά των δένδρων (Σχ. 1). Επίσης, σε περιοχές όπου αναμένεται να υπάρξουν δυσκολίες στην φυσική αναγέννηση, παρέχεται η δυνατότητα παρέμβασης με την διενέργεια αναδασώσεων.

Σχήμα 1: Κορμοδέματα και κλαδοπλέγματα στην λεκάνη απορροής της Ν. Σκιώνης

Όσον αφορά τα αντιπλημμυρικά έργα, πρόκειται για την κατασκευή ξύλινων συνήθως φραγμάτων μικρού ύψους (1m) στις κοίτες των χειμάρρων (Σχ. 2) εκτός των ρεμάτων τα οποία χαρακτηρίζονται ως πρώτης τάξης με βάση την ταξινόμηση του Horton (1945). Ο εντοπισμός των κατάλληλων θέσεων για την ίδρυση των φραγμάτων πραγματοποιείται από το προσωπικό βασιζόμενοι σε υποκειμενικά κριτήρια τα οποία έχουν ήδη προαναφερθεί.

Σχήμα 2: Ξύλινα φράγματα στις κοίτες των χειμάρρων

2.4 Παρακολούθηση της εφαρμογής της πολιτικής και της αποτελεσματικότητας των επεμβάσεων

Υπό την επίβλεψη του προσωπικού της Δασικής Υπηρεσίας πραγματοποιούνται οι δημοπρασίες με την διαδικασία του κατεπείγοντος για την ανάθεση της κατασκευής των αντιδιαβρωτικών και αντιπλημμυρικών έργων. Επίσης το προσωπικό είναι υπεύθυνο για την επίβλεψη των έργων, παρεμβαίνει κατά την υλοποίηση των έργων σε περιπτώσεις κακοτεχνιών ενώ αναλαμβάνει την

οριστική παραλαβή και την αποπληρωμή τους. Ωστόσο η οδηγία δεν προβλέπει κάποιο δομημένο μηχανισμό συνεχόμενης μέτρησης της αποτελεσματικότητας των έργων, καταγραφής των υδρομετεωρολογικών παραμέτρων, αναγνώρισης αστοχιών και την δυνατότητα λήψης συμπληρωματικών μέτρων.

3. Ανάλυση Αμερικάνικης Πολιτικής

3.1 Οργάνωση

Στην Αμερική, για περισσότερο από 30 έτη η Δασική Υπηρεσία έχει οργανώσει ένα σχήμα (Burned Area Emergency Response) το οποίο αποτελείται από επιστήμονες διαφόρων ειδικοτήτων (υδρολόγους, εδαφολόγους, μηχανικούς, βιολόγους, δασοκόμους, αρχαιολόγους και άλλους) και το οποίο είναι υπεύθυνο για την αποκατάσταση των καμένων εκτάσεων. Αποτέλεσμα αυτής της οργάνωσης είναι η πολύ μεγάλη τεχνογνωσία και εμπειρία την οποία έχουν αποκτήσει τα μέλη της ομάδας και η δημιουργία αναλυτικού καταλόγου με οδηγίες, προδιαγραφές, εργαλεία καταγραφής και εκτίμησης των κινδύνων τα οποία χρησιμοποιούνται για την αναγνώριση της κατάλληλης πολιτικής μεταπτυρικής αποκατάστασης (USDA, 2006).

3.2 Αξιολόγηση της επικινδυνότητας

Το σχήμα της BAER αναγνωρίζει και διεξάγει ταχείς εκτιμήσεις των περιοχών οι οποίες εγκυμονούν κινδύνους πλημμύρας ή διάβρωσης και μπορούν να αποτελέσουν απειλές για τις ανθρώπινες ζωές, τις περιουσίες και τους φυσικούς πόρους. Το βασικό εργαλείο σε αυτήν την αναγνώριση αποτελεί μια δορυφορική εικόνα η οποία παρέχει μια συνοπτική εικόνα των καμένων εκτάσεων και η οποία παράγεται σε 12-24 ώρες μετά την πυρκαγιά. Η ομάδα χρησιμοποιεί τις πληροφορίες και τα δεδομένα (εδαφολογικά, τοπογραφικά κ.α.) που έχουν συλλέξει τα μέλη της ομάδας με βάση την ειδικότητα τους για να διαπιστώσει εάν μεταπτυρικοί κίνδυνοι απειλούν ζωές, περιουσίες, υποδομές ή υπάρχει μη αναστρέψιμος κίνδυνος υποβάθμισης του περιβάλλοντος.

Με βάση τα δεδομένα αυτά αλλά και τις συνθήκες που επικρατούσαν πριν την φωτιά λαμβάνονται οι κατάλληλες απόφασης για τον καθορισμό της τακτικής αποκατάστασης των καμένων εκτάσεων έτσι ώστε να προστατευτούν οι φυσικοί πόροι γρήγορα και αποτελεσματικά. Επιπρόσθετα, κατασκευάζεται χάρτης ο οποίος ταξινομεί την περιοχή έρευνας με βάση τον κίνδυνο διάβρωσης και πλημμύρας, αναγνωρίζονται οι περιοχές με το μεγαλύτερο πρόβλημα, εκτιμάται το μέγεθος της απορροής με την χρήση υδρολογικών μοντέλων και ενημερώνονται οι πολίτες για τους μεταπτυρικούς κινδύνους.

3.3 Επιλογή τεχνικών αποκατάστασης

Σχετικά με την επιλογή των τεχνικών αποκατάστασης αυτή πραγματοποιείται σε συνεργασία με το προσωπικό της δασικής υπηρεσίας λαμβάνοντας υπόψη παράγοντες όπως είναι η αποτελεσματικότητα των τεχνικών, το χρονοδιάγραμμα υλοποίησης τους, η δυνατότητα χρησιμοποιήσεις συνδυασμού τεχνικών, η διαθεσιμότητα προσωπικού και πόρων για την υλοποίηση, το κόστος υλοποίησης των τεχνικών, ευκολία εφαρμογής της τεχνικής κ.α.

Λαμβάνοντας υπόψη τους παραπάνω παράγοντες επιλέγονται οι κατάλληλες δράσεις ή ένας συνδυασμός από έργα με βάση τα ακόλουθα.

- Έργα σε πλαγιές:

Υδροσπορά μέσω εναέριων μέσων με μίγμα από υψηλής ποιότητας συνθετικές ίνες, πολυμερή και σπόρων για έλεγχο διάβρωσης εδάφους. Όταν το μίγμα αυτό αναμειχθεί με νερό δημιουργεί ένα πλέγμα που αυξάνει την απορρόφηση του νερού, μειώνει την διάβρωση και την συγκράτηση του σπόρου μεγιστοποιώντας την βλαστικότητα (Robichaud 2003). Κατασκευή κορμοδεμάτων και κλαδοπλεγμάτων, αναμόχλευση του εδάφους, φυτεύσεις.

- Έργα στην κοίτη των χειμαρρικών ρεμάτων

Σταθεροποίηση κοίτης με αδρανή υλικά, φράγματα ελέγχου, λεκάνες απόθεσης φερτών υλικών, καθαρισμός ρεμάτων στα κατάντη, οπλισμός κοίτης και πρανών

- Έργα στο οδικό δίκτυο

Υδατοφράχτες και οχετοί κατά μήκος του οδικού δικτύου παρέχουν πρόσθετη προστασία από την αναμενόμενη αύξηση της επιφανειακής απορροής. Έργα σταθεροποίησης του οδροστρώματος, διάνοιξη καναλιών απαγωγής υδάτων κ.α.

- Έργα προστασίας και προειδοποίησης

Στην κατηγορία αυτή περιλαμβάνονται η εγκαθίδρυση μηχανισμών έγκυρης προειδοποιήσεις για περιπτώσεις πλημμύρας, η εγκατάσταση προειδοποιητικών πινακίδων, η εγκατάσταση προστατευτικών φρακτών για την παρεμπόδιση επέμβασης, η απομάκρυνση επικίνδυνων υλικών από την περιοχή

3.4 Παρακολούθηση της εφαρμογής της πολιτικής και της αποτελεσματικότητας των επεμβάσεων

Η ομάδα εγκαθιδρύει μηχανισμό συνεχής παρακολούθηση της εφαρμογής της πολιτικής και της αποτελεσματικότητας των επεμβάσεων. Η διαδικασία αυτή περιλαμβάνει μετρήσεις της πυκνότητας της αναγέννησης, αποτύπωση της πορείας της αναγέννησης μέσω δορυφορικών

εικόνων, εξέταση των φραγμάτων ελέγχου στις κοίτες σχετικά με το εάν έχουν πληρωθεί με φερτά υλικά, μέτρηση της διάβρωσης στις πλαγίες με παγίδες, καταγραφή των επιτυχημένων πρακτικών αλλά και των ανεπιθύμητων αποτελεσμάτων και την συμπλήρωση λεπτομερών αναφορών

4. Σύγκριση Πολιτικών

Στις 16/08/2006 μια μεγάλη δασική πυρκαγιά ξέσπασε στην Χερσόνησο της Κασσάνδρας στην Χαλκιδική και η οποία έκαψε ολοσχερώς σχεδόν το 1/5 της συνολικής έκτασης. Η σύγκριση των πολιτικών αποκατάστασης πραγματοποιείται στον χείμαρρο της Ν. Σκιώνης (Σχ. 3) εμβαδού 4,4 Km², και ο οποίος αποτελεί έναν από τους 17 χείμαρρους οι οποίοι κήκαν ολοσχερώς.

Σχήμα 3: Χάρτης προσανατολισμού Ν. Σκιώνης

Μέσω επίσκεψης στην περιοχή έρευνας και έρευνας στα δεδομένα του δασαρχείου Κασσανδρινού διαπιστώσαμε ποιες ενέργειες αποκατάστασης εφαρμόστηκαν, αλλά και τι είδους ενέργειες θα έπρεπε να εφαρμοστούν αν ακολουθούσαμε την Αμερικάνικη πολιτική αποκατάστασης (Πίνακας 1).

Πίνακας 1: Σύγκριση των πολιτικών Ελλάδας και ΗΠΑ στον τομέα της αποκατάστασης των καμένων εκτάσεων

Δράση	Ελλάδα	Η.ΠΑ.
Αρμόδιος φορέας	Δασική Υπηρεσία	Δασική Υπηρεσία
Δυνατότητα ανάθεσης εκπόνησης μελετών σε ιδιωτικά γραφεία	Παρέχεται	Δεν παρέχεται
Επιστημονικό προσωπικό	Ιδιώτες δασολόγοι μελετητές	Δασολόγοι, υδρολόγοι, εδαφολόγοι, κα.

Δράση	Ελλάδα	Η.Π.Α.
Αναγνώριση των περιοχών που κινδυνεύουν από διάβρωση	Στηρίζεται μόνο στον παράγοντα κλίση του εδάφους και την εμπειρία του προσωπικού	Χάρτες επικινδυνότητας βάση πληθώρα δεδομένων (δορυφορικές, υδρολογικές κ.α. πληροφορίες)
Εκτίμηση του μεγέθους της απορροής μετά την πυρκαγιά	Δεν πραγματοποιείται	Πραγματοποιείται με την χρήση υδρολογικών μοντέλων
Ενημέρωση πολιτών για τους μεταπτυρικούς κινδύνους	Δεν πραγματοποιείται	Μηχανισμοί έγκαιρης προειδοποίησης, ενημερωτικές, πινακίδες,
Επιλογή τεχνικών αποκατάστασης	Κορμοδέματα και κλαδοπλέγματα στις πλαγιές, φράγματα ελέγχου στις κοίτες, περιορισμένη αναδάσωση	Επιλογή ανάμεσα σε 20 διαφορετικές τεχνικές αποκατάστασης ή συνδυασμός των τεχνικών και υλοποίηση έργων στο οδικό δίκτυο
Κόστος υλοποίησης έργων	1320€/Ha	720€/Ha
Παρακολούθηση της αποτελεσματικότητας των επεμβάσεων	Ανυπαρξία δομημένου μηχανισμού	εγκαθιδρύει μηχανισμό συνεχής παρακολούθηση, μετρήσεις στο πεδίο, αναφορές
Δημιουργία αναλυτικών	Φτωχές προδιαγραφές	Αναλυτικές

Δράση	Ελλάδα	Η.Π.Α.
προδιαγραφών, οδηγιών		προδιαγραφές, πρότυπα, καλές πρακτικές
Απόκτηση τεχνογνωσίας από την Δασική Υπηρεσία	Μηδενική	Υψηλή τεχνογνωσία και εμπειρία

Το διπλάσιο κόστος αποκατάστασης που προέκυψε αναλογικά με το αντίστοιχο κόστος εφαρμογής της Αμερικάνικης πολιτικής αποκατάστασης, έγκειται στην μέθοδο αναγνώρισης των περιοχών που κινδυνεύουν από διάβρωση. Στηριζόμενοι σε ένα μόνο παράγοντα υπερεκτιμάμαι το μέγεθος των εκτάσεων οι οποίες απαιτούν την λήψη μέτρων αποκατάστασης. Αποτέλεσμα αυτού είναι να κατασκευάζονται έργα και επεμβάσεις τα οποία δεν είναι απαραίτητα, ενώ πολλές φορές η εκτέλεση τους μπορεί να επιφέρει σημαντικές ζημιές στην φυσική αναγέννηση.

Παρόλο τα διπλάσια περίπου χρήματα τα οποία ξοδεύτηκαν για την υλοποίηση των αντιδιαβρωτικών και αντιπλημμυρικών έργων σε σχέση με την υλοποίηση αντίστοιχων έργων στις Η.Π.Α, ο χειμάρρος της Ν. Σκιώνης ένα χρόνο μετά την πυρκαγιά (2/9/07) πλημμύρισε (Εικ.4).

Εικόνα 4: Άποψη του χειμάρρου της Ν. Σκιώνης

Τα αίτια της πλημμύρας εντοπίζονται κυρίως σε ελλείψεις στην εκτέλεση της οδγίας 86783 και σε ανθρωπογενείς επεμβάσεις. Οι ελλείψεις εστιάζονται στο γεγονός ότι ενάμιση χρόνο μετά την πυρκαγιά τα απαραίτητα αντιπλημμυρικά έργα τα οποία έπρεπε να είχαν κατασκευαστεί στις κοίτες των χειμαρρικών ρεμάτων δεν έχουν ακόμη ούτε καν δημοπρατηθεί. Επιπρόσθετα, το χειμαρρικό ρέμα εντός του οικισμού είχε ασφαλτοστρωθεί και μετατραπεί σε υπαίθριο πάρκιγκ με αποτέλεσμα μια μικρή μπόρα διαρκείας μισής ώρας -καιρικό φαινόμενο που δεν είχε προαναγγελθεί ως επικίνδυνο από την ΕΜΥ και την Πολιτική Προστασία- να επιφέρει

εκτεταμένες ζημιές στον οικισμό της Ν. Σκιώνης, να κινδυνεύσουν άνθρωποι να πνιγούν και να παρασυρθούν και να καταλήξουν επτά αυτοκίνητα στην θάλασσα.

Συμπεράσματα

Η εργασία αυτή αναλύει τις δυο διαφορετικές περιβαλλοντικές πολιτικές που εφαρμόζει το κάθε κράτος στο πεδίο της αποκατάστασης των καμένων εκτάσεων, στοχεύοντας να αποκαλύψει τα μειονεκτήματα και τα ελλείμματα της Ελληνικής πολιτικής. Μέσα από την σύγκριση των δυο πολιτικών αποκατάστασης των καμένων εκτάσεων σε όλα τα στάδια της εφαρμογής τους (αξιολόγηση της επικινδυνότητας, επιλογή τεχνικών αποκατάστασης, παρακολούθηση της εφαρμογής της πολιτικής και της αποτελεσματικότητας τους) σε μια μικρή λεκάνη απορροής στην Χερσόνησο της Κασσάνδρας (Β. Ελλάδα) η οποία κήκε πρόσφατα, καταδεικνύεται η ανάγκη υιοθέτησης μιας νέας πολιτικής η οποία θα διαχειρίζεται αποτελεσματικά τους μεταπυρικούς κινδύνους και η οποία θα βασίζεται στο Αμερικάνικο παράδειγμα.

Επιπρόσθετα, ακόμη και όταν μια ελλειμματική πολιτική δεν εφαρμόζεται εξ ολοκλήρου τότε οι συνέπειες για τις ζώες, τις περιουσίες και τις υποδομές μπορεί να είναι τραγικές.

Βιβλιογραφία

- DeBano, L.F., Neary, D.G., Ffolliott, P.F., 1998: Fire's Effects on Ecosystems. (Wiley, New York)
- Dimitrakopoulos, A.P., Mitsopoulos, I.D., 2006: Global Forest Resources Assessment 2005 – Report on fires in the Mediterranean Region. Fire. Management Working Paper 8. 43p.
- Fox D., Berolo W., Carrega P. and Darboux F. 2006: Mapping erosion risk and selecting sites for simple erosion control measures after a forest fire in Mediterranean France. Earth Surface Processes and Landforms, 31, 606–621
- Horton, R., 1945: Erosional development of streams and their drainage basins, hydrophysical approach to quantitative morphology. Bulletin of the Geological Society of America 56, 275– 370.
- Mitsopoulos I., Emmanouloudis D., Efthimiou G. 2005: Wildfire effects on hydrological processes and watershed conditions: A state of Knowledge Review. International Conference: Forest Impact on Hydrological Processes. Yundola, Bulgaria. pp 173-181.
- Robichaud, P. MacDonald, L. Freeouf, J. [and others]. 2003: Postfire rehabilitation of the Hayman fire. Gen. Tech. Rep. RMRS-GTR-114. Moscow, ID: U.S. Department of Agriculture, Forest Service, Rocky Mountain Research Station. 21 p.
- USDA, 2006: Burned Area Emergency Response Treatments Catalog, USDA, Forest Service, Watershed, Soil, Air Management December, pp. 1-206
- Ιωάννου Κ. 2008: «Ανάπτυξη Συστήματος Λήψεως Αποφάσεων για την Προστασία των Δασών και του Φυσικού Περιβάλλοντος απο ανθρωπογενείς κινδύνους», Διδακτορική διατριβή που υποβλήθηκε στη Σχολή Δασολογίας και Φυσικού Περιβάλλοντος, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη.
- Μητσόπουλος Κ., Κουλελής Π., Δημητρακόπουλος Α., Μητσόπουλος Ι. 2006: Το θεσμικό πλαίσιο αντιμετώπισης των δασικών πυρκαγιών στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Γεωτεχνικά Επιστημονικά Θέματα, Τόμος 17 : 59-68.

[Επιστροφή στο ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ](#)

Αραμπατζής Γαρύφαλλος & Μανωλάς Ευάγγελος

(Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης)

Η πολιτική της ΕΕ για τις δασώσεις γεωργικών εκτάσεων: Η περίπτωση της Ελλάδας

Περίληψη

Ο σχεδιασμός των χρήσεων γης αποτελεί βασικό στοιχείο της κρατικής πολιτικής συμβάλλοντας στην ανάπτυξη και προστασία του περιβάλλοντος. Τις τελευταίες δεκαετίες στην Ευρώπη σημαντικές εκτάσεις έχουν αποσυρθεί από την παραγωγή τροφίμων για άλλους σκοπούς μεταξύ των οποίων και η παραγωγή ξύλου.

Στην Ελλάδα η ορθολογική διαχείριση των δασών και η εντατικότερη αξιοποίηση των δασικών εδαφών με αναδασώσεις για παραγωγή ξύλου δεν συνέβαλαν σημαντικά στη μείωση της εξάρτησης της χώρας σε ξύλο και σε προϊόντα του. Με την ένταξη της Ελλάδας στην ΕΟΚ το 1981 και στο πλαίσιο εφαρμογής της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής (ΚΑΠ) δόθηκαν ενισχύσεις και στον τομέα της δασοπονίας και ειδικότερα για την ίδρυση δασικών φυτειών. Οι ενισχύσεις όμως που δόθηκαν ειδικότερα κατά τα πρώτα χρόνια ήταν πολύ πενιχρές εξαιτίας κυρίως του βασικού προσανατολισμού της ΚΑΠ που ήταν η αύξηση της παραγωγής τροφίμων. Οι μεταρρυθμίσεις της ΚΑΠ το 1992 και το 1999 είχαν ως αποτέλεσμα την αύξηση της χρηματοδότησης στις ενισχύσεις που αφορούσαν στη δάσωση γεωργικών εκτάσεων με σκοπό την παραγωγή ξύλου, την προστασία του περιβάλλοντος και την ολοκληρωμένη ανάπτυξη της υπαίθρου. Σημαντικός αριθμός γεωργικών εκτάσεων τόσο στον πεδινό όσο και στον ημιορεινό και ορεινό χώρο που καλλιεργούνταν κυρίως με μονοετείς καλλιέργειες αποσύρθηκαν από την παραγωγή τροφίμων και στη θέση αυτών των καλλιεργειών εγκαταστάθηκαν δασικές φυτείες πλατύφυλλων με κυρίαρχα είδη τη ψευδακακία και τη λεύκη.

1. Εισαγωγή

Η σημερινή χρήση της γης είναι το αποτέλεσμα διαφόρων αιτίων πολλά από τα οποία συνδέονται άμεσα με τη φύση και την ποσότητα των φυσικών πόρων, ενώ άλλα με τις πολιτιστικές, κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες του παρελθόντος και τη διαχρονική τους εξέλιξη. Πολλές φορές η σημερινή χρήση της γης δεν είναι προσαρμοσμένη σε μελλοντικές απαιτήσεις, δηλαδή απαιτήσεις για μεγαλύτερη παραγωγικότητα και προστασία του περιβάλλοντος. Γι' αυτόν ακριβώς το λόγο, η σημερινή χρήση της γης πρέπει να ελέγχεται σε τακτά διαστήματα για άλλες

εναλλακτικές χρήσεις γης, οι οποίες είναι δυνατό να καλύπτουν καλύτερα τις ανθρώπινες ανάγκες σε αρμονική ισορροπία με το φυσικό περιβάλλον (Νάκος 1992, Νάκος 1996, Αραμπατζής 2000).

Τις τελευταίες δεκαετίες πολλές χώρες έχουν επανακαθορίσει τις χρήσεις γης τους, λόγω της προβλεπόμενης μείωσης μελλοντικά της παραγωγής βιομηχανικού ξύλου από τα φυσικά δάση, της αύξησης της κατανάλωσης για ξύλο και προϊόντα ξύλου και της υποβάθμισης των φυσικών πόρων. Ειδικότερα, στην Ευρώπη υπάρχει μια σταδιακή προσαρμογή της χρήσης της γης στις σημερινές και μελλοντικές ανάγκες του ανθρώπου και της προστασίας του φυσικού περιβάλλοντος. Σημαντικές εκτάσεις γεωργικών εδαφών έχουν μεταφερθεί (από τη γεωργία) σε άλλες χρήσεις όπως υποδομές, επικοινωνίες, βιομηχανία, αναψυχή.

2. Η πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την απόσυρση γαιών και την ίδρυση δασικών φυτειών

Η Κ.Α.Π. στηρίχθηκε σε τρεις βασικές αρχές:

α) την ενιαία αγορά β) την κοινοτική προτίμηση και γ) τη χρηματοδοτική αλληλεγγύη.

Ειδικότερα, έτσι όπως σχεδιάστηκε η πολιτική εγγυήσεων της Κ.Α.Π. είχε σκοπό την αυτάρκεια σε τρόφιμα. Προσφέροντας στους παραγωγούς τη βεβαιότητα για την απορρόφηση της παραγωγής τους σε λογικές τιμές, ουσιαστικά τους έδωσε το έναυσμα για την αύξηση της παραγωγής, αφού αυτή η αύξηση αντιστοιχούσε, σχεδόν ευθέως, με αύξηση των εισοδημάτων τους. Όμως, ενώ η παραγωγή ακολουθούσε αυξητική πορεία λόγω των αυξημένων θεσμικών τιμών (μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του '80) η κατανάλωση είχε μεν αυξητική πορεία αλλά πολύ περιορισμένη (Παπαγεωργίου κ.ά., 2004)..

Η δημιουργία πλεονασμάτων σε πολλά γεωργικά προϊόντα απαιτούσε σοβαρές επιδοτήσεις για να εξαχθούν με αποτέλεσμα την επιβάρυνση του κοινοτικού προϋπολογισμού. Σταδιακά η Κοινότητα για να αντιμετωπίσει τα παραπάνω προβλήματα που άρχισαν να παρουσιάζονται πήρε μέτρα, όπως ήταν οι ποσοτώσεις στην παραγωγή γάλακτος το 1984 και η (εθελοντική) αγρανάπαυση το 1988. Τα μέτρα, όμως, αυτά είχαν μικρή αποτελεσματικότητα, γι' αυτό η Κοινότητα προχώρησε το 1992 στην μεταρρύθμιση της Κ.Α.Π..

Οι βασικές κατευθύνσεις των μέτρων ήταν οι ακόλουθες:

α) σημαντικές μειώσεις των τιμών των γεωργικών προϊόντων, ώστε να τα καταστήσουν ανταγωνιστικότερα στην κοινοτική και διεθνή αγορά

- β) αντιστάθμιση της απώλειας εισοδήματος εξαιτίας της μείωσης των τιμών με ενισχύσεις μη συνδεόμενες με τις παραγόμενες ποσότητες
- γ) επιβολή ελέγχων στην παραγωγή με μέτρα υποχρεωτικής αγρανάπαυσης
- δ) εφαρμογή ενός προγράμματος δράσης που αποσκοπεί στην ενθάρρυνση των γεωργών να χρησιμοποιούν μεθόδους παραγωγής που ρυπαίνουν λιγότερο
- ε) παροχή οικονομικών κινήτρων στους γεωργούς που δέχονται να δασώσουν το σύνολο ή τμήμα των γαιών τους
- στ) νέο καθεστώς πρόωρης συνταξιοδότησης σε εθελοντική βάση.

Στη Συνθήκη ίδρυσης της ΕΟΚ δεν προβλέπεται η δυνατότητα άσκησης σφαιρικής δασικής πολιτικής. Όμως, η σχέση που υπάρχει μεταξύ γεωργίας και δασοπονίας κυρίως σε επίπεδο εκμετάλλευσης σε ότι αφορά τα ιδιωτικά δάση είναι μεγάλης σημασίας, με αποτέλεσμα η Κοινότητα μέσω της Κ.Α.Π. να παρεμβαίνει και στο δασικό τομέα.

Κατά τη διάσκεψη για τη δασοπονία που συγκλήθηκε από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή τον Ιούνιο του 1959 στις Βρυξέλλες είχαν ήδη υποβληθεί οι κυριότερες κατευθυντήριες γραμμές για ενδεχόμενη παρέμβαση της Κοινότητας σε θέματα δασικής πολιτικής. Οι κατευθυντήριες αυτές γραμμές αφορούσαν στην προστασία των δασών, το συντονισμό της ενημέρωσης, την έρευνα και την κατάρτιση, το εμπόριο του ξύλου και τη διαρθρωτική ανάπτυξη των επιχειρήσεων. Η μεταφορά, όμως, αυτών των κατευθυντήριων γραμμών και η εφαρμογή τους στα κράτη μέλη, στο πλαίσιο μιας κοινοτικής δασικής πολιτικής, προσέκρουσε σε ορισμένα νομικά εμπόδια, εκ των οποίων το κυριότερο ήταν ότι παρόμοια πολιτική (κοινή δασική πολιτική) δεν προβλεπόταν από τη Συνθήκη ίδρυσης της ΕΟΚ (Fennel 1999, Αραμπατζής 2000).

Κατά τη διάρκεια των δεκαετιών 1960 και 1970 η Ευρωπαϊκή Κοινότητα προέβη σε ορισμένες ενέργειες και μέτρα με δασικό χαρακτήρα που απέρρεαν από την Κ.Α.Π., επειδή στις χώρες της Κοινότητας τα περισσότερα δάση είναι ιδιωτικά και κατά κανόνα συνδέονται με τη γεωργική εκμετάλλευση. Πρόκειται, δηλαδή, για μικτές γεωργοδασικές εκμεταλλεύσεις. Επίσης, τα δασικά μέτρα αποσκοπούσαν στην άμεση ή έμμεση ωφέλεια της γεωργίας ενισχύοντας την αποτελεσματικότητα των μέτρων που λαμβάνονται σ' αυτήν. Οι οδηγίες, οι κανονισμοί και οι αποφάσεις που εκδόθηκαν από την Κοινότητα είχαν κατά κύριο λόγο σχέση με τη γεωργική ανάπτυξη και δευτερευόντως με το δασικό τομέα.

Οι περισσότερες οδηγίες και οι κανονισμοί που εξετάζονται εδώ έχουν ως έναν από τους στόχους τους και τη μεταφορά γεωργικών εδαφών στη δασοπονία. Το 1972 εκδόθηκαν οι τρεις κοινωνικο-διαρθρωτικές οδηγίες (72/159/ΕΟΚ, 72/160/ΕΟΚ, 72/161/ΕΟΚ) που αποτέλεσαν τη βάση της γεωργικής διαρθρωτικής πολιτικής. Από αυτές τις οδηγίες περισσότερο σχέση με το

δασικό τομέα είχε η οδηγία 72/160/ΕΟΚ η οποία ενθάρρυνε την παύση της γεωργικής δραστηριότητας και τη χρησιμοποίηση του αγροτεμαχίου για διαρθρωτικές βελτιώσεις (Μάττας, 2000).

Το 1982 εκδόθηκε ο κανονισμός 1975/82 για την επιτάχυνση της γεωργικής ανάπτυξης σε ορισμένες μειονεκτικές περιοχές της Ελλάδας. Στο άρθρο 1 παράγραφος 3 περιλαμβάνονταν μέτρα που αφορούσαν τις δασικές βελτιώσεις. Τα μέτρα αυτά αφορούσαν δενδροφυτεύσεις, βελτίωση υποβαθμισμένων δασών, κατασκευές δασικών δρόμων, διευθετήσεις χειμάρρων και προστασία από τις πυρκαγιές. Ο κανονισμός εφαρμόστηκε σε 22 νομούς της Ελλάδας και ολοκληρώθηκε στις 31.12.1989.

Ο κανονισμός 619/84 αποτέλεσε επέκταση του προγράμματος του κανονισμού 1975/82 στους υπόλοιπους νομούς της Ελλάδας (πλην των νομών Αττικής και Θεσσαλονίκης). Το πρόγραμμα ίσχυσε από 7.12.84 έως 6.12.85 και κάλυψε τις εξής δραστηριότητες: αναδασώσεις, βελτιώσεις υποβαθμισμένων δασών, προστασία δασών από πυρκαγιές, διευθετήσεις χειμάρρων, δασική οδοποιία καθώς και προπαρασκευαστικές εργασίες και μελέτες στη δημόσια δασοπονία. Η κοινοτική συμμετοχή κάλυψε το 50% των συνολικών δαπανών (Μαυροβίτης, 1987).

Κατά τη δεκαετία του 1980 η Ευρωπαϊκή Κοινότητα προέβη σε ορισμένες ενέργειες και μέτρα με δασικό χαρακτήρα που απέρρεαν από τις νέες κατευθύνσεις της Περιφερειακής της πολιτικής.

Η υπογραφή της Ενιαίας Ευρωπαϊκής Πράξης (1986) και ο διπλασιασμός των πόρων των διαρθρωτικών ταμείων μέσα στα οποία περιλαμβάνεται και το περιφερειακό ταμείο εξασφάλισαν σημαντικούς πόρους και για το δασικό τομέα.

Στα Μεσογειακά Ολοκληρωμένα Προγράμματα (ΜΟΠ) που θεσπίστηκαν με τον κανονισμό 2088/85 υπάρχουν δράσεις που καλύπτουν και το δασικό τομέα και ειδικότερα, αναδασώσεις, βελτίωση υποβαθμισμένων δασών, διευθέτηση χειμάρρων, προστασία δασών, δασική οδοποιία (Υπουργείο Γεωργίας, 1992).

Κοινοτική δράση με σειρά δασικών μέτρων ενταγμένων, όμως, πάντοτε στο πλαίσιο της Κ.Α.Π. θεσπίστηκε με τον κανονισμό 797/85 για τη βελτίωση της αποτελεσματικότητας των γεωργικών διαρθρώσεων με παροχή κινήτρων στους αρχηγούς των γεωργικών εκμεταλλεύσεων για δάσωση των γεωργικών τους εκτάσεων (Μπαζίγος, 1990).

Η διεθνής διάσκεψη SILVA το 1986 αποτέλεσε σταθμό για την προστασία και ανάπτυξη του δάσους σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Στο πλαίσιο αυτής τα κράτη μέλη της Κοινότητας δεσμεύτηκαν να προστατεύσουν το δέντρο και το δάσος από κάθε είδους απειλή, να καταπολεμήσουν την απερίμωση κυρίως των μεσογειακών δασών και τον μαρασμό των δασών

των βορείων χωρών (Αγγελίδης,1993). Βέβαια, εξακολούθησαν να εκδίδονται κανονισμοί και οδηγίες που είχαν ως άμεσο στόχο τη γεωργική ανάπτυξη και δευτερευόντως τη δασική ανάπτυξη και ειδικότερα τις δασώσεις γεωργικών εκτάσεων.

Ο κανονισμός 1760/87 που τροποποίησε τον 797/85 προέβλεπε σημαντικές ενισχύσεις σε αγρότες που το επιθυμούν, είτε για να μετατραπεί η παραγωγή τους προς μη πλεονασματικά προϊόντα, είτε για την επεκτατοποίηση ορισμένων πλεονασματικών προϊόντων (κυρίως σιτηρά, βοδινό κρέας, κρασί, γάλα). Η επεκτατοποίηση σήμαινε, είτε να μειωθεί η παραγωγή τουλάχιστον κατά 20% διατηρώντας την αρχική έκταση είτε να αφηθούν ορισμένες εκτάσεις σε αγρανάπαυση ή να δασωθούν (Bazin,1993).

Μέχρι το 1988 οι κοινοτικές δράσεις και πρωτοβουλίες ήταν αποσπασματικές και παρά τις καταβληθείσες προσπάθειες και τα διατεθέντα μέσα δεν επιτεύχθηκαν τα αναμενόμενα οφέλη. Ελάχιστες εκτάσεις αποσύρθηκαν και ακόμη λιγότερες δασώθηκαν. Ειδικότερα, στην Ελλάδα τα αποτελέσματα ήταν μηδαμινά (Αραμπατζής, 2000).

Στο Α΄ Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης αυξήθηκαν οι πόροι του κοινοτικού προϋπολογισμού υπέρ των διαρθρωτικών ταμείων, ενώ αντίθετα επιβλήθηκε η λεγόμενη “δημοσιονομική πειθαρχία” στις δαπάνες του Γεωργικού Ταμείου - Εγγυήσεις. Έτσι, οι Κανονισμοί που εκδόθηκαν λάμβαναν υπόψη τις νέες συνθήκες που δημιουργήθηκαν.

Ο κανονισμός 1094/88 τροποποίησε και αυτός τον 797/85 και προέβλεπε καθεστώς μετατροπής των πλεονασματικών κλάδων, εκτατικοποίηση και απόσυρση καλλιεργήσιμων γαιών. Το διαρθρωτικό set - aside όπως αποκαλείται ο κανονισμός 1094/85 εφαρμόστηκε στη χώρα μας από το 1990 μέχρι το 1992, οπότε και καταργήθηκε σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Οι αποσυρόμενες εκτάσεις θα έπρεπε επί μία πενταετία

α) να παραμείνουν ακαλλιέργητες ή β) να χρησιμοποιηθούν σε μη γεωργικές χρήσεις (π.χ. τουρισμός) ή γ) να δασωθούν.

Σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης αποσύρθηκαν συνολικά 1,9 εκατομμύρια εκτάρια (Μπουρδάρας, 1995). Την περίοδο 1988-1989 434000 εκτάρια στην Ευρωπαϊκή Ένωση αποσύρθηκαν για αγρανάπαυση. Από αυτά μόνο το 2,1% δασώθηκε (Fennel, 1999).

Ο κανονισμός 1096/88 ήταν προαιρετικός για τα κράτη μέλη, ενθάρρυνε την παύση της δραστηριότητας των κατόχων εκμεταλλεύσεων ηλικίας πάνω από 55 ετών (πρόωρη συνταξιοδότηση) και την μετατροπή της γεωργικής σε κτηνοτροφική και δασική χρήση.

Ο κανονισμός 1272/88 συμπληρώνει τους άλλους σταθεροποιητικούς μηχανισμούς για τον περιορισμό της προσφοράς αγροτικών προϊόντων. Ο κανονισμός πρότεινε ένα σύστημα οικονομικής βοήθειας για αγρότες οι οποίοι θα παύσουν να καλλιεργούν τη γη τους,

ανεξαρτήτως ηλικίας και μεγέθους εκμετάλλευσης με την προϋπόθεση ότι προστατεύεται η γονιμότητα του εδάφους και απαγορεύεται η οποιαδήποτε χρήση οργανικών εδαφοβελτιωτικών ουσιών. Η έκταση η οποία θα έμπαινε σε αγρανάπαυση θα έφθανε τα 5 στρέμματα/εκμετάλλευση (Bazin,1993).

Το Σεπτέμβριο του 1988 για πρώτη φορά η Ευρωπαϊκή Επιτροπή διατύπωσε καθαρά τις θεμελιώδεις αρχές και τις κατευθυντήριες γραμμές που θα πρέπει να διέπουν μια ολοκληρωμένη στρατηγική για το δασικό τομέα.

Στις 23.09.1988 η Επιτροπή εξέδωσε μια ανακοίνωση με τίτλο “Στρατηγική και δράση της Κοινότητας στο Δασικό τομέα” (COM (88) 255 τελικό στην οποία προέβλεπε ένα μέσομακροπρόθεσμο προγραμματισμό των δασικών ενεργειών της κοινότητας κατά τετραετείς φάσεις, το οποίο περιείχε συγκεκριμένες προτάσεις εφαρμογής αυτής της στρατηγικής. Στο πλαίσιο αυτού του τετραετούς προγράμματος είναι και ο κανονισμός 1609/89 που επεκτείνει τα μέτρα που προέβλεπε ο κανονισμός 797/85 σε οποιοδήποτε άτομο, στις δασικές ενώσεις, στους συνεταιρισμούς και στις κοινότητες που πραγματοποιούν δασώσεις των γεωργικών τους εκτάσεων (Αγγελίδης,1993).

Στα Κοινοτικά Πλαίσια Στήριξης και ειδικότερα στα Περιφερειακά Επιχειρησιακά Προγράμματα (ΠΕΠ) περιλαμβάνονται και δραστηριότητες με δασικό χαρακτήρα όπως αναδασώσεις, βελτίωση υποβαθμισμένων δασών, ορεινή οικονομία κ.ά.

Κωδικοποίηση των συμπληρώσεων και μεταβολών που έχουν γίνει στον 797/85 αποτελεί ουσιαστικά ο κανονισμός 2328/91 για τη βελτίωση της αποτελεσματικότητας των γεωργικών διαρθρώσεων. Στο πλαίσιο αυτού του κανονισμού η προστασία και η διατήρηση του περιβάλλοντος και της υπαίθρου αποτελούν βασικό στόχο. Έτσι, παρέχονται ενισχύσεις σε αγρότες που αναπτύσσουν τις δραστηριότητες τους στις ευαίσθητες από πλευράς φυσικού περιβάλλοντος και φυσικών πόρων περιοχές, για τη διατήρηση μεθόδων παραγωγής φιλικών προς το περιβάλλον. Στα δασικά μέτρα του κανονισμού περιλαμβάνονταν ενισχύσεις για τις δασώσεις των γεωργικών εκτάσεων.

Στο πλαίσιο του κανονισμού 1765/92 ο οποίος, μεταξύ των άλλων, προέβλεπε και την αγρανάπαυση, 4,7 εκατομμύρια εκτάρια αποσύρθηκαν από την παραγωγική δραστηριότητα από τα οποία όμως μόνο 264.000 στρέμματα χρησιμοποιήθηκαν για μη διατροφικές καλλιέργειες (Fennel,1999).

Στα πλαίσιο της μεταρρύθμισης της Κ.Α.Π το 1992 προστίθενται τα λεγόμενα συνοδευτικά μέτρα, τα οποία αφορούν τη γεωργική δραστηριότητα και τη χρήση των εδαφών.

Ενέργειες, δηλαδή, για τη διατήρηση του περιβάλλοντος και ενισχύσεις για τη δάσωση, καθώς και εφαρμογή ενός καθεστώτος πρόωρης συνταξιοδότησης για τους γεωργούς.

Οι κανονισμοί οι οποίοι αφορούν τα παραπάνω είναι ο κανονισμός ΕΟΚ/2078/92 (περί εκτατικοποίησης της γεωργίας), ο κανονισμός ΕΟΚ/2079/92 (περί πρόωρης συνταξιοδότησης των γεωργών) και ο κανονισμός ΕΟΚ/2080/92 (περί δάσωσης γεωργικών εκτάσεων).

Με τον κανονισμό 2080/92 τροποποιούνται ριζικά οι όροι παρέμβασης που είχαν καθοριστεί με τον κανονισμό 1609/89. Ο κανονισμός 2080/92 περιλαμβάνει μέτρα που αποσκοπούν σε ενισχύσεις για τη δάσωση γεωργικών γαιών, οι οποίες προορίζονται για να καλύψουν το κόστος εργασιών για οποιονδήποτε ιδιοκτήτη, σε ενισχύσεις για τη συντήρηση των δασικών φυτειών, σε ετήσιες πριμοδοτήσεις που προορίζονται να αντισταθμίσουν την απώλεια εισοδήματος, σε ενισχύσεις για τη βελτίωση των δασικών εκτάσεων στις γεωργικές εκμεταλλεύσεις, ανεξαρτήτως του είδους τους (δασική οδοποιία, προστασία από τις πυρκαγιές, ανεμοφράχτες) (EEC, 1992).

Από τα παραπάνω συμπεραίνουμε ότι οι κανονισμοί και οι οδηγίες που εφαρμόστηκαν για τη δάσωση των γεωργικών εκτάσεων πριν από τη μεταρρύθμιση της Κ.Α.Π το 1992 δεν απέδωσαν τα αναμενόμενα. Οι γεωργικές εκτάσεις που δασώθηκαν ήταν ελάχιστες, ίσως επειδή ακόμη η Κ.Α.Π εξασφάλιζε υψηλά εισοδήματα. Όμως, η κατάρρευση του Ανατολικού μπλοκ και η παγκοσμιοποίηση των αγορών δημιούργησαν νέα δεδομένα για τα ευρωπαϊκά γεωργικά προϊόντα και κατά συνέπεια για τα εισοδήματα των Ευρωπαίων αγροτών. Στο πλαίσιο του νέου ανταγωνιστικού περιβάλλοντος που διαμορφωνόταν και καθώς η Κ.Α.Π είχε ξεφύγει ή είχε πετύχει μερικές από τις βασικές επιδιώξεις της αναθεωρήθηκε το 1992.

Στο πλαίσιο αυτής της μεταρρύθμισης ο κανονισμός ΕΟΚ/2080/92 σηματοδότησε μια ριζική αλλαγή στη δασική στρατηγική της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Διαπιστώνεται ότι η δασική χρήση των γεωργικών εκτάσεων αποτελεί μια σημαντική διέξοδο τόσο στο επίπεδο της γεωργικής εκμετάλλευσης όσο και στο επίπεδο της κάθε χώρας -μέλους, καθώς δίνεται η δυνατότητα σε αυτές τις εκτάσεις να παραχθούν προϊόντα στα οποία η Ευρωπαϊκή Ένωση είναι ελλειμματική. Μέχρι τις 31 Οκτωβρίου 1997 οι εγκριθείσες εκτάσεις για δάσωση στην Ευρωπαϊκή Ένωση ανέρχονταν σε 699.717 εκτάρια. Η έκταση αυτή αντιπροσωπεύει το 0,52% της συνολικής χρησιμοποιούμενης γεωργικής της έκτασης. Η Πορτογαλία ήταν η χώρα με το μεγαλύτερο ποσοστό δάσωσης (2,4%) της χρησιμοποιούμενης γεωργικής έκτασης και ακολουθούν η Ιρλανδία (2%), η Ισπανία (1%) ενώ η Σουηδία είναι η χώρα στην οποία δεν δασώθηκε ούτε ένα εκτάριο. Στην Ελλάδα οι δασωθείσες εκτάσεις ανέρχονται στο 0,40% της χρησιμοποιούμενης γεωργικής έκτασης (EEC, 2002).

Το 1999 η Κ.Α.Π αναθεωρήθηκε και πάλι. Ο κανονισμός 1257/99 για την αγροτική ανάπτυξη που ψηφίστηκε αντιπροσωπεύει μια προσπάθεια συντονισμού των επιμέρους πολιτικών για τον αγροτικό χώρο. Πιο συγκεκριμένα περιλαμβάνει και οργανώνει εννέα διαφορετικά μέτρα που στο παρελθόν ήταν ενταγμένα σε διαφορετικούς κανονισμούς: α) επενδύσεις στις γεωργικές εκμεταλλεύσεις, β) εγκατάσταση νέων αγροτών, γ) κατάρτιση, δ) πρόωρη συνταξιοδότηση, ε) λιγότερο ευνοημένες περιοχές στ) αγροπεριβαλλοντικά μέτρα ζ) βελτίωση της πώλησης των αγροτικών προϊόντων η) δάσωση γεωργικών εκτάσεων και θ) προώθηση της προσαρμογής και της ανάπτυξης των αγροτικών περιοχών. Το όγδοο μέτρο, της δάσωσης γεωργικών εκτάσεων σύμφωνα με το άρθρο 31 του κανονισμού αποτελεί συνέχεια του κανονισμού 2080/92 (CEC, 1999).

Το άρθρο αυτό περιλαμβάνει τις ακόλουθες δράσεις : α) την επέκταση των δασωδών εκτάσεων με τη δάσωση επιπλέον γεωργικών γαιών και β) τη συνέχιση και κάλυψη των υποχρεώσεων για τις οποίες έχουν αναληφθεί νομικές δεσμεύσεις στα πλαίσια των παλαιότερων καθεστώτων δάσωσης (Κανονισμός ΕΟΚ 2080/92).

Ο Κανονισμός 1257/99 περιλαμβάνει οικονομικές ενισχύσεις με τη μορφή των πριμοδοτήσεων για όσους πραγματοποιήσουν φύτευση δασικών δέντρων σε γεωργικές εκτάσεις που κατέχουν.

Το καθεστώς ενίσχυσης στο πλαίσιο του κανονισμού αυτού, καλύπτει :

α. Δαπάνες δάσωσης ανά εκτάριο (Ha)

β. Ετήσια πριμοδότηση ανά δασωμένο εκτάριο (Ha), για την κάλυψη της δαπάνης συντήρησης των εκτάσεων που δασώθηκαν, μόνο για τα πέντε (5) πρώτα έτη μετά τη φύτευση

γ. Ετήσια οικονομική ενίσχυση (πριμοδότηση) ανά εκτάριο (Ha), για την αντιστάθμιση των απωλειών εισοδήματος των επενδυτών, λόγω της δάσωσης των γεωργικών εκτάσεων τους (αυτό καταβάλλεται μόνο σε όσους είναι κατά κύριο επάγγελμα γεωργοί, όσοι δηλαδή αποκομίζουν πάνω από το 50% του εισοδήματός τους από γεωργικές δραστηριότητες στην εκμετάλλευσή τους και επιπλέον διαθέτουν αντίστοιχο ποσοστό του χρόνου για τη γεωργική τους εκμετάλλευση).

3. Οι δασώσεις γεωργικών εδαφών στην Ελλάδα-Επιπτώσεις

Από τους βασικούς σκοπούς άσκησης της δασοπονίας στη χώρα μας είναι η δασική παραγωγή και ειδικότερα η ξυλοπαραγωγή. Όμως, οι ανάγκες της χώρας σε ξύλο δεν είναι δυνατό να καλυφθούν από τα φυσικά της δάση, διότι τα ελληνικά δασικά οικοσυστήματα χαρακτηρίζονται από έντονη υποβάθμιση, κακή δομή και διάρθρωση του ξυλώδους κεφαλαίου, μικρή αύξηση και απαιτούν μακροχρόνιους δασοκομικούς χειρισμούς και μεγαλύτερη χρηματοδότηση για την ανόρθωσή τους (Arabatzis, 2005).

Η αύξηση της έκτασης των δασών με αναδασώσεις δεν κατάφερε να προσθέσει τίποτα σημαντικό στην έκταση των δασών. Αυτό οφείλεται στο ότι οι αναδασώσεις διενεργούνται σε μικρή κλίμακα εξαιτίας της χαμηλής χρηματοδότησης και της αδυναμίας εξεύρεσης κατάλληλων εκτάσεων λόγω της αντιπαράθεσης με την κτηνοτροφία η οποία συνεχίζεται και σήμερα.

Για να αντιμετωπίσει η Δασική Υπηρεσία τα παραπάνω προβλήματα από πολύ νωρίς, στην αρχή της δεκαετίας του 1930, ίδρυσε τις πρώτες λευκοφυτείες στις όχθες και τα αναχώματα των ποταμών για προστατευτικούς κυρίως σκοπού. Αργότερα, η καλλιέργεια της λεύκης επεκτάθηκε και σε άλλες κατάλληλες εκτάσεις των ζωνών έργων των πεδινών κοιτών των ποταμών και χειμάρρων, των αρδευτικών έργων της Βόρειας Ελλάδας και αποτέλεσε φυτεία καθαρά οικονομικού χαρακτήρα. Έτσι, δημιουργήθηκε η λεγόμενη κρατική λευκοκαλλιέργεια, σε δημόσιες εκτάσεις. Παράλληλα, όμως, με την κρατική λευκοκαλλιέργεια, πολύ γρήγορα δόθηκε σημαντική ώθηση και στην ιδιωτική λευκοκαλλιέργεια η οποία μέσα σε λίγο χρονικό διάστημα αναπτύχθηκε πολλαπλάσια από την κρατική (Χατζηστάθης και Ντάφης, 1989).

Με την είσοδο της Ελλάδας στην ΕΟΚ και στο πλαίσιο εφαρμογής της Κ.Α.Π. εκδόθηκαν κανονισμοί, οι οποίοι προέβλεπαν ενισχύσεις για την ίδρυση δασικών φυτειών. Έτσι, εκδόθηκε ο κανονισμός 797/85 που προέβλεπε μέτρα για τις δασικές εκτάσεις των γεωργικών εκμεταλλεύσεων και ειδικότερα ενισχύσεις σε όσους ήταν γεωργοί κατά κύριο επάγγελμα για την δάσωση των γεωργικών τους εκτάσεων.

Ακολούθησε ο κανονισμός 1609/89 ο οποίος τροποποίησε τον κανονισμό 797/85 και επέκτεινε τα μέτρα που προέβλεπε ο κανονισμός 797/85. Έτσι οι δικαιούχοι των ενισχύσεων μπορεί να είναι οποιοδήποτε άτομο καθώς και δασικές ενώσεις, συνεταιρισμοί και κοινότητες που πραγματοποιούν αναδάσωση των γεωργικών τους εκτάσεων. Τα αποτελέσματα εφαρμογής αυτών των κανονισμών ήταν πολύ φτωχά. Την πενταετία 1985-1989 φυτεύτηκαν σε γεωργικά εδάφη μόνο 1548 στρέμματα λεύκης (Karameris, 1993).

Επίσης, ο Σκούρας (1994) αναφέρει ότι για το 1990 οι αιτήσεις για δάσωση των γεωργικών εκτάσεων ήταν 296 και συνολικής έκτασης 3574 στρεμμάτων. Σημαντική ώθηση, όμως, για την ίδρυση δασικών φυτειών στην Ελλάδα έδωσε ο κανονισμός 2080/92.

Οι ενισχύσεις στο πλαίσιο του κανονισμού 2080/92 για τη βελτίωση δασωμένων εκτάσεων χορηγούνται σε γεωργούς, συνεταιρισμούς και ενώσεις τους, μοναστήρια, επιχειρήσεις, καθώς και σε κάθε φυσικό ή νομικό πρόσωπο ιδιωτικού δικαίου, που διαθέτει γεωργική εκμετάλλευση από τα έσοδα της οποίας καλύπτεται τουλάχιστον το 25% του εισοδήματος αποδεδειγμένο.

Ο κανονισμός 2080/92 έδωσε σημαντική ώθηση για την ίδρυση δασικών φυτειών στην Ελλάδα. Από την 1/1/1993 μέχρι τις 31/12/2002, εγκρίθηκαν 16.465 αιτήσεις. Η έκταση που αντιστοιχεί στον αριθμό αυτό των αιτήσεων ανέρχεται σε 35.840 ha. και το επιλέξιμο κόστος ανέρχεται σε 194,6 εκατομμύρια Ευρώ (Υπουργείο Γεωργίας, 2003).

Οι φυτεύσεις των πλατυφύλλων ειδών ανέρχονται σε 35.096 ha αποτελούν, δηλαδή, το 98% της συνολικής δασωθείσας έκτασης. Η καλλιέργεια της λεύκης (πλατύφυλλο είδος) στις γεωργικές εκτάσεις από τη δεκαετία του 1950 φαίνεται ότι επέδρασε καθοριστικά στο να φυτευθούν πλατύφυλλα δασοπονικά είδη. Επιπλέον, ένας άλλος λόγος είναι ότι τα πλατύφυλλα δασοπονικά είδη που εγκαταστάθηκαν (ψευδακακία, καρυδιά, καστανιά) είναι μικρότερου περιόδου χρόνου από τα κωνοφόρα.

Η γεωργική γη που δασώθηκε ανέρχεται σε 32.877 ha αποτελεί, δηλαδή, το 91,2 % της συνολικής γης που δασώθηκε. Από αυτή η αρόσιμη γη και οι εκτάσεις με μονοετείς καλλιέργειες καταλαμβάνουν το 95,2% και οι γεωργικές εκτάσεις με αμπέλια και καρποφόρα δένδρα το υπόλοιπο 4,8%. Παρατηρούμε, δηλαδή, ότι οι κάτοχοι γεωργικής γης πολύ δύσκολα εγκαταλείπουν τις καλλιέργειες των καρποφόρων δένδρων προς όφελος των δασικών φυτειών. Απεναντίας, εκτάσεις που καλλιεργούνται με δημητριακά και μηδική αποτελούν τη συντριπτική πλειοψηφία των γεωργικών εκτάσεων που δασώνονται.

Οι χορτολιβαδικές εκτάσεις ανέρχονται σε 2.962 ha αποτελούν, δηλαδή, το 8.3% της συνολικής γης που δασώθηκε. Οι εκτάσεις αυτές είναι κυρίως κοινοτικές και δημοτικές εκτάσεις. Η ψευδακακία είναι το δασοπονικό είδος που φυτεύτηκε περισσότερο. Οι αμιγείς φυτείες της ψευδακακίας καλύπτουν 19.675 ha, δηλαδή, το 54.9 % της συνολικής δασωθείσας έκτασης. Το δασοπονικό αυτό είδος καθότι σχετικά άγνωστο προτιμήθηκε κυρίως σε ξηρικές, άγονες και εγκαταλελειμμένες περιοχές. Ακολουθεί η καρυδιά με 5.049 ha (14%) και η λεύκη με 4.582 ha (12.7 %) (Πίνακας 1). Η καλλιέργεια της λεύκης είναι πολύ γνωστή στους γεωργούς αλλά και στους μη γεωργούς από τη δεκαετία του 1950. Η καρυδιά φαίνεται να αποτελεί μια πολύ σημαντική επιλογή καθώς συνδυάζει παραγωγή πολύτιμου ξύλου και παραγωγή καρπών.

Πίνακας 1: Τα κυριότερα δασοπονικά είδη που εγκαταστάθηκαν στο πλαίσιο του Καν ΕΟΚ/2080/92

Δασοπονικά είδη	Αριθμός Αιτήσεων	Έκταση (ha)
Κωνοφόρα (Πεύκη, Ελάτη κ.λ.π)	771	708
Ψευδακακία	6.080	19.675

Λεύκη	3.676	4.582
Καρυδιά	3.119	5.049
Καστανιά	1.998	1.974

Οι περισσότερες εκτάσεις που δασώθηκαν βρίσκονται στην Ανατολική Μακεδονία και Θράκη, 16.620,3 ha, το 46.4% της συνολικής δασωθείσας έκτασης και ακολουθεί η Κεντρική Μακεδονία με 7.131 ha (19.9%) και η Θεσσαλία με 4.290,6 ha (12%). Τελευταία σε έκταση είναι η περιφέρεια της Αττικής με 2,4 ha.

Παρατηρούμε, δηλαδή, ότι στη Βόρεια Ελλάδα έχουν εγκατασταθεί οι περισσότερες από πλευράς έκτασης δασικές φυτείες. Φαίνεται, δηλαδή ότι στην περιοχή αυτή επέδρασε η μακρά παράδοση που υπάρχει στην καλλιέργεια δασοπονικών ειδών (κυρίως λεύκης και λιγότερο ελάτης).

Στο πλαίσιο του κανονισμού 1257/99 άρθρο 31 και μέχρι τις 31/12/2005, έγιναν 5.999 αιτήσεις. Η έκταση που αντιστοιχεί στον αριθμό αυτό των αιτήσεων ανέρχεται σε 9.163,07 ha (Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων, 2006).

Από την παραπάνω έκταση η γεωργική γη ανέρχεται σε 9.047,96 ha αποτελεί, δηλαδή, το 98,74 %. Από αυτή η αρόσιμη γη και οι εκτάσεις με μονοετείς καλλιέργειες καταλαμβάνουν το 96,6% και οι γεωργικές εκτάσεις με αμπέλια και καρποφόρα δένδρα το υπόλοιπο 3,4%. Παρατηρούμε, δηλαδή, ότι και στο πλαίσιο αυτού του κανονισμού οι κάτοχοι γεωργικής γης πολύ δύσκολα εγκαταλείπουν τις καλλιέργειες των καρποφόρων δένδρων (ροδακινιά, μηλιά, κερασιά κ.λ.π) προς όφελος των δασικών φυτειών. Απεναντίας, εκτάσεις που καλλιεργούνται με δημητριακά και μηδική αποτελούν τη συντριπτική πλειοψηφία των γεωργικών εκτάσεων που δασώνονται.

Οι χορτολιβαδικές εκτάσεις ανέρχονται σε 123,17 ha αποτελούν, δηλαδή, το 1.34% της συνολικής γης. Η ψευδακακία είναι το δασοπονικό είδος που φυτεύτηκε περισσότερο. Οι αμιγείς φυτείες της ψευδακακίας καλύπτουν 3.956,2 ha, δηλαδή, το 43,2 % της συνολικής δασωθείσας έκτασης. Ακολουθεί η μουριά με 1.443,26 ha (15,75%) και η καρυδιά με 766,32 ha (8,36%) (Πίνακας 2). Η καλλιέργεια της μουριάς έχει εγκατασταθεί κυρίως στο νομό Έβρου στον οποίο επιχειρείται συντονισμένα η αναβίωση της σηροτροφίας και τα φύλλα της μουριάς αποτελούν βασική πρώτη ύλη για τον κλάδο αυτό.

Πίνακας 2: Τα κυριότερα δασοπονικά είδη που εγκαταστάθηκαν στο πλαίσιο του Καν ΕΕ/1257/99

Δασοπονικά είδη	Αριθμός Αιτήσεων	Έκταση (ha)
-----------------	------------------	-------------

Ψευδακακία	2.345	3.956,20
Μουριά	471	1.443,26
Καρυδιά	603	766,32
Καστανιά	341	282,52

Οι περισσότερες εκτάσεις που δασώθηκαν 3763,34 ha, το 41,1% δηλαδή της συνολικής δασωθείσας έκτασης βρίσκονται στην Ανατολική Μακεδονία και Θράκη, και ακολουθεί η Θεσσαλία με 2178,02 ha (23,8%) και η Κεντρική Μακεδονία με 1.160,27 ha (12,7%). Στις περιφέρειες Αττικής, Ιονίων νησιών και Νοτίου Αιγαίου δεν εγκαταστάθηκαν δασικές φυτείες στο πλαίσιο του 1257/99.

4. Συμπεράσματα-Προτάσεις

Η δασική πολιτική της Ε.Ε σε πολύ μεγάλο βαθμό εκφράζεται στο πλαίσιο της ΚΑΠ. Τις τελευταίες δύο δεκαετίες τόσο η Ε.Ε όσο και οι διάφορες κυβερνήσεις υπογραμμίζουν τη σημασία της δασοπονίας στη διαφοροποίηση της υπαίθρου, με δράσεις όπως την προστασία και ανάπτυξη των υπάρχοντων δασών και με την εγκατάσταση δασοπονικών ειδών σε γεωργικές εκτάσεις.

Τα αναδασωτικά προγράμματα που εφαρμόστηκαν στην Ελλάδα στις δημόσιες εκτάσεις από τις αρχές της δεκαετίας του 1950 μέχρι σήμερα, αλλά και η εφαρμογή προγραμμάτων δάσωσης στα γεωργικά εδάφη μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 1990 είχαν πενιχρά αποτελέσματα, καθώς πολύ λίγο συνέβαλαν στην αύξηση της ξυλοπαραγωγής

Η εφαρμογή των κανονισμών 2080/92 και 1257/99 άρθρο 31 έδωσε σημαντική ώθηση στην επιτάχυνση της δάσωσης των γεωργικών εδαφών, καθώς τροποποίησαν ριζικά τις ενισχύσεις, τα κίνητρα και γενικά τους όρους παρέμβασης των προηγούμενων ευρωπαϊκών κανονισμών.

Όπως προκύπτει από την προηγηθείσα ανάλυση, κατά την εφαρμογή των κανονισμών υπήρξαν έντονες διαφοροποιήσεις στο χώρο. Στη Βόρεια Ελλάδα και στη Θεσσαλία η έκταση των δασοπονικών ειδών που εγκαταστάθηκαν ήταν μεγαλύτερη σε σχέση με τις άλλες περιοχές της χώρας. Οι γεωργικές εκτάσεις στις οποίες εγκαταστάθηκαν οι δασικές φυτείες το προηγούμενο έτος καλλιεργούνταν στη συντριπτική τους πλειοψηφία με μονοετείς καλλιέργειες (σιτάρι, καλαμπόκι). Στις πεδινές περιοχές έχουμε την κυριαρχία της λεύκης, ενώ στις ημιορεινές και ορεινές περιοχές, άγονες ή/και εγκαταλελειμμένες της ψευδακακίας. Η λεύκη είναι ένα ευρύτατα διαδεδομένο είδος στον Ελλαδικό χώρο και ειδικότερα στη Βόρεια Ελλάδα από τη δεκαετία του

1950 και η πλειοψηφία των ιδιοκτητών γης/καλλιεργητών γνωρίζει τις καλλιεργητικές της απαιτήσεις και φροντίδες.

Τα μέτρα με τα οποία μπορεί να επιτευχθεί μεγαλύτερη αποδοχή των δασικών φυτειών ως εναλλακτική χρήση αλλά και για την καλύτερη αξιοποίηση των γεωργικών εδαφών είναι τα εξής: Τα οικονομικά κίνητρα που δίνονται μέσω των κανονισμών πρέπει να ενισχυθούν. Η αύξηση των ενισχύσεων θα δώσει τη δυνατότητα σε μεγάλο μέρος καλλιεργητών να εγκαταλείψουν γεωργικές πλεονασματικές καλλιέργειες και να εγκαταστήσουν δασικές φυτείες. Έτσι, στο πλαίσιο της αναδιάρθρωσης της αγροτικής παραγωγής οι δασικές φυτείες μπορούν να δώσουν λύση στο αδιέξοδο της υπερπαραγωγής αγροτικών προϊόντων.

Να απλοποιηθούν τα δικαιολογητικά που απαιτούνται για ένταξη στους εκάστοτε κανονισμούς περί δάσωσης έτσι, ώστε να ενταχθούν όσο το δυνατόν περισσότεροι ενδιαφερόμενοι.

Στον Ελλαδικό χώρο παρατηρήθηκε ότι υπάρχουν μεγάλες εκτάσεις με φυτείες ψευδακακίας, το οποίο είναι ξηρανθεκτικό είδος, στις πεδινές και αρδευόμενες περιοχές. Θεωρούμε σκόπιμο να δοθούν κίνητρα έτσι, ώστε ανάλογα με την καταλληλότητα των εδαφών να εγκαθίστανται και τα αντίστοιχα δασοπονικά είδη.

Επίσης, διαπιστώσαμε μια προτίμηση των ιδιοκτητών γης/καλλιεργητών προς ορισμένα μόνο δασοπονικά είδη. Γι' αυτό είναι σκόπιμο να γίνει ενημέρωση από την πλευρά των αρμοδίων φορέων και να δοθούν αυξημένα κίνητρα έτσι, ώστε να εγκατασταθούν και άλλα δασοπονικά είδη (π.χ ευγενή πλατύφυλλα, όπως είναι η αγριοκερασιά, το σφενδάμι και ο φράξος).

Οι μικτές γεωργοδασικές εκμεταλλεύσεις που δημιουργούνται στο πλαίσιο των ευρωπαϊκών κανονισμών να βοηθηθούν από τους αρμόδιους φορείς τεχνικά και οργανωτικά, γιατί αποτελούν την πρώτη ουσιαστική προσπάθεια για τη μεταλλαγή του ισχύοντος συστήματος γεωργικής παραγωγής στην Ελλάδα και την προσαρμογή του στα νέα δεδομένα.

Βιβλιογραφία

- Αγγελίδης, Α. (1993), "Η δασική πολιτική της Ευρωπαϊκής Κοινότητας - Εξέλιξη και προοπτικές για μια ολοκληρωμένη δασική πολιτική". Στο: *Μεσόγειος - Περιβάλλον - Αγροτική ανάπτυξη - Ποιότητα ζωής. Περιλήψεις εισηγήσεων 1^{ου} Διεθνούς Συνεδρίου για το Περιβάλλον 21-24 Μαρτίου*. Σελ.: 3-13. ΓΕΩΤΕΕ. Αθήνα.
- Αραμπατζής, Γ. (2000), *Ανάλυση επενδύσεων στη δασοπονία σε εθνικό επίπεδο: Η περίπτωση των δασικών φυτειών του νομού Πέλλας*. Τμήμα Δασολογίας και Φυσικού Περιβάλλοντος, Α.Π.Θ., Θεσσαλονίκη, σελ 264 + Παράρτημα.
- Arabatzis, G., (2005), "European Union, Common Agricultural Policy (CAP) and the afforestation of agricultural land in Greece". *New Medit: Mediterranean Journal of Economics, Agriculture and Environment*, 4, pp. 48-54.
- Bazin, G. (1993), "Η κοινωνικο-διαρθρωτική πολιτική της ΕΟΚ για τις ορεινές και προβληματικές περιοχές". *Επιθεώρηση Αγροτικών Μελετών*. Τεύχος 11, σελ. 39-53. ΑΤΕ. Αθήνα.
- CEC (1999), Council Regulation (EEC) no 1257/99, Official Journal of European Communities, L 160/80, 26.6.99, Commission of European Communities, Brussels.
- EEC (1992), Instituting a Community scheme for forestry measures in agriculture, Council 12. Regulation (EEC) No 2080/92, Official Journal L 215, pp. 96-99, 1992.
- EEC (2002), The situation of agriculture in the European Union. Brussels-Luxemburg.
- Fennel, R. (1999), *Η κοινή αγροτική πολιτική. Συνέχεια και αλλαγή*. Επιμέλεια Ελληνικής έκδοσης Ν. Μαραβέγιας. Εκδόσεις Θεμέλιο. Αθήνα.
- Karameris, A. (1993), "Aspects of poplar afforestation in Greece and perspectives in the EEC: policy on afforestations of agricultural land". In: *Afforestation of agricultural land. Proceedings of a workshop in the community programme of research and technological development in the field of competitiveness of agriculture and management of agriculture resources (1989-1993)*, held in Brussels on 12 and 13 December 1991. Wolz, K., R., and Weber, N., (eds) pp. 193-204. Commission of the European Communities. Brussels.
- Μάττας, Κ. (2000), *Πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης και άλλων διεθνών οργανισμών*. Πανεπιστημιακές παραδόσεις. Θεσσαλονίκη.
- Μαυροβίτης, Χ. (1987), "Κυριότεροι κανονισμοί και αποφάσεις της ΕΟΚ που εφαρμόζονται στο δασικό τομέα της χώρας μας". *Δασικά Χρονικά*. Τεύχη 1-2, σελ. 29-33. Αθήνα.
- Μπαζίγος, Π. (1990), *Δυνατότητες και προϋποθέσεις αξιοποίησης γεωργικών εκτάσεων με φυτείες δασοπονικών ειδών*. Διδακτορική διατριβή που υποβλήθηκε στο Τμήμα Δασολογίας

και Φυσικού Περιβάλλοντος του Α.Π.Θ. Επιστημονική Επετηρίδα του Τμήματος Δασολογίας και Φυσικού Περιβάλλοντος. Παράρτημα αριθ. 3 του ΛΒ΄ τόμου. Θεσσαλονίκη.

- Μπουρδάρης, Δ. (1995), "Πολιτικές απόσυρσης των γεωργικών εκτάσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης και προοπτικές εφαρμογής της στην Ελλάδα". Στο: *Λιβαδοπονία και εναλλακτικές χρήσεις γης. Πρακτικά επιστημονικής ημερίδας της Ελληνικής Λιβαδοπονικής Εταιρίας 3 Φεβρουαρίου 1995*, σελ. 14-26. Θεσσαλονίκη.
- Νάκος, Γ. (1992), "Ταξινόμηση γαιών και περιφερειακή ανάπτυξη". Στο: *Δασοπονία και περιφερειακή ανάπτυξη. Πρακτικά 4^ο Πανελλήνιου Δασολογικού Συνεδρίου, Καρπενήσι, 1990*, σελ. 368-377. Θεσσαλονίκη.
- Νάκος, Γ. (1996), "Ταξινόμηση των γαιών: Εμπειρίες μιας 20ετίας και μελλοντικές προοπτικές". Στο: *Πρακτικά του 6^{ου} Πανελληνίου Εδαφολογικού Συνεδρίου, Ναύπλιο 29/5 – 1/6/1996*. Τόμος Α΄, σελ.: 41-51. Θεσσαλονίκη.
- Παπαγεωργίου, Κ., Ευστράτογλου, Σ., Πατσή, Π., Δαμιανός, Δ., Τσιμπούκας, Κ., Παπαδάς, Χ., και Βλάχος, Η. (2004), *Σημειώσεις του μαθήματος Αγροτική Οικονομία και Πολιτική*. Αθήνα.
- Σκούρας, Δ. (1994), "Περιβαλλοντικές επιπτώσεις από την αλλαγή χρήσης γης στην κοινωνικο-διαρθρωτική πολιτική της ΕΟΚ για τη γεωργία: μια οικονομική προσέγγιση. Η ελληνική γεωργία στο πλαίσιο της Ενιαίας Ευρωπαϊκής αγοράς". *Πρακτικά 2^{ου} Πανελλήνιου Συνεδρίου Αγροτικής Οικονομίας. 11-12 Δεκεμβρίου 1992, Θεσσαλονίκη*, σελ. 121-137.
- Υπουργείο Γεωργίας (1992), *Απολογισμός Δραστηριοτήτων Δασικών Υπηρεσιών Υπουργείου Γεωργίας έτους 1991*. Αθήνα.
- Υπουργείο Γεωργίας (2003), *Απολογισμός Δραστηριοτήτων Δασικών Υπηρεσιών Υπουργείου Γεωργίας έτους 2002*. Αθήνα.
- Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων (2006), *Απολογισμός Δραστηριοτήτων Δασικών Υπηρεσιών Υπουργείου Γεωργίας έτους 2005*. Αθήνα.
- Χατζηστάθης, Α., και Ντάφης, Σ. (1989), *Αναδασώσεις - Δασικά Φυτόρια*. Εκδόσεις Γιαχούδη - Γιαπούλη. Θεσσαλονίκη.

[Επιστροφή στο ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ](#)

Αλεξόπουλος Αριστοτέλης

(Πανεπιστήμιο Αιγαίου)

Πολιτικές Ολοκληρωμένης Διαχείρισης της παράκτιας ζώνης των περιβαλλοντικά ευαίσθητων μικρών νησιών και των ακατοίκητων νησίδων

1. Εισαγωγή

Τα μικρά νησιά και ιδιαίτερα οι ακατοίκητες νησίδες αποτελούν ευαίσθητα οικοσυστήματα. Μολονότι τα χαρακτηρίζει το στοιχείο της απομόνωσης και της σταδιακής ερήμωσης (όσα ακόμη κατοικούνται μόνιμα) δεν μπορούν να θεωρηθούν σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο ως «βράχου». Επιπλέον όροι όπως «ερημονήσια» ή «ξερονήσια» στερούνται πρακτικής σημασίας. Αντίθετα, η περιορισμένη έκτασή τους τα καθιστά ιδανικά καταφύγια για τη θαλάσσια χλωρίδα και πανίδα αλλά και για πολλά ενδημικά είδη. Επομένως, η ενδεχόμενη χειροτέρευση ή /και καταστροφή του φυσικού περιβάλλοντος τους εγκυμονεί κινδύνους για την βιοποικιλότητα..

Τα τελευταία χρόνια περισσότερο τα μικρά νησιά αλλά και ορισμένες ακατοίκητες νησίδες είναι προσιτά σε μεγάλο αριθμό επισκεπτών, ιδιαίτερα αυτών που διαθέτουν σκάφη αναψυχής. Επόμενο είναι η προστασία και διατήρησή του περιβάλλοντος και της παράκτιας ζώνης τους να αποτελούν πρωταρχικό στόχο υπεύθυνης κρατικής πολιτικής αλλά και διεθνούς υποχρέωσης. Εξάλλου, πολλές νησίδες έχουν επίσημα αναγνωριστεί ως ειδικές περιοχές προστασίας (έχουν ενταχθεί στο Ευρωπαϊκό Δίκτυο NATURA 2000) ενώ σημαντικός αριθμός μικρών ελληνικών νησιών τελεί υπό ειδικό καθεστώς διαχείρισης και προστασίας σύμφωνα με τον Ν. 1650/86 περί προστασίας του περιβάλλοντος.

Στην εργασία αυτή επιχειρούμε μία σύντομη αναφορά στα χαρακτηριστικά των μικρών νησιών και στα κυριότερα σύγχρονα προβλήματα που αντιμετωπίζουν ενώ η εφαρμογή των αρχών της βιώσιμης ανάπτυξης, ως αναπόσπαστο κομμάτι της ολοκληρωμένης διαχείρισης της παράκτιας ζώνης, αποτελεί πλέον αναγκαίο κριτήριο για τη διατήρηση των φυσικών και πολιτιστικών πόρων τους. Στη συνέχεια αναλύουμε την περίπτωση των μικρών ελληνικών νησιών προτείνοντας εναλλακτικές μεθόδους προστασίας τους με τη χρήση νέων τεχνολογιών.

2. Τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των μικρών νησιών

Αρχικά το νησί ορίζεται γεωγραφικά και νομικά. Όσον αφορά στην πρώτη έννοια πρόκειται για κάθε τμήμα ξηράς μικρότερο από μία ήπειρο που περιβάλλεται από νερό ανεξάρτητα από το μέγεθός του¹. Η δεύτερη έννοια σχετίζεται με μία φυσικά διαμορφωμένη περιοχή ξηράς που περιβρέχεται από ύδατα και βρίσκεται πάνω από την επιφάνεια των υδάτων κατά τη μέγιστη πλήμμη². Και οι δύο έννοιες δεν λαμβάνουν υπόψη τους το στοιχείο της έκτασης (επιφάνεια, μήκος ακτογραμμής) των νησιών.

Η βασική διάκριση των νησιών γίνεται σε δύο κύριες ομάδες, σύμφωνα με τη διεθνή πρακτική και τη γεωγραφική πραγματικότητα: (α) παράκτια νησιά (coastal islands) και (β) ωκεάνια νησιά (mid-ocean islands). Γενικότερα υπάρχει μεγάλη διαφοροποίηση ανάμεσα στα νησιά αλλά και αρκετά κοινά χαρακτηριστικά όπως:

- Το μικρό μέγεθος που δεικνύει την περιορισμένη επάρκεια πρώτων υλών και τη μη αποδοτική χρήση των περιορισμένων συντελεστών παραγωγής.
- Ο περιφερειακός τους χαρακτήρας και το στοιχείο της απομόνωσης με προφανείς επιπτώσεις στο λειτουργικό κόστος (π.χ. κόστος υπηρεσιών, κόστος υποδομής, κόστος επικοινωνιών κλπ.),
- Τα ιδιαίτερα πολιτισμικά στοιχεία και το ευαίσθητο περιβάλλον τους που χρήζουν ειδικής προστασίας³.

Επίσης, σύμφωνα με την έκθεση της ΟΚΕ της Ε.Ε. στα ειδικά προβλήματα που αντιμετωπίζουν τα περισσότερα μικρά νησιά είναι μεταξύ άλλων, η διαφορετική μορφολογία του εδάφους των, η σταδιακή γήρανση του τοπικού πληθυσμού, οι ειδικές κλιματολογικές συνθήκες, η υψηλή εξάρτηση από άλλες περιοχές, η έλλειψη αυτοδιοίκησης, η διάρθρωση των τομέων παραγωγής, η ανεπαρκής υποδομή στους τομείς των μεταφορών, επικοινωνιών και υγείας, προβλήματα ύδρευσης και ενέργειας κλπ⁴.

Από τα παραπάνω εύκολα συνάγουμε ότι η σταδιακή περιθωριοποίηση των νησιών έχει ποικίλες μορφές, π.χ. οικονομική (αντι-οικονομίες κλίμακας), δημογραφική (δημογραφικές

¹ Συμπληρωματικά το νησί έχει μόνιμο πληθυσμό, δεν έχει σταθερή σύνδεση με την ξηρά και δεν περιλαμβάνει πρωτεύουσα κράτους. Με αυτά τα κριτήρια υπάρχει ένα σύνολο 450 νησιών στην Ευρωπαϊκή Ένωση που καλύπτει το 4,5 % του εδάφους της και το 4% του πληθυσμού της. Μόνο τρία κράτη-μέλη (Βέλγιο, Λουξεμβούργο, Αυστρία) δεν έχουν νησιά. Σε αυτά τα νησιά δεν περιλαμβάνονται οι υπερπόντιες κτήσεις και τα βρετανικά νησιά που δεν αποτελούν κοινοτικό έδαφος. Βλ. και Διακυβερνητική Διάσκεψη, (1996), «Για μία Ευρωπαϊκή Πολιτική Νησιών: το Θέμα των Νησιωτικών Περιοχών της Ευρωπαϊκής Ένωσης», ιδιαίτερα το Ελληνικό Υπόμνημα www.aegean.gr/lid/internet/elliniki_ekdosi/Dimosieuseis/Politiki-Nision.htm, (27 Μαρτίου 2001).

² Άρθρο 121§1 της Σύμβασης του Δικαίου της Θάλασσας (1982) και άρθρο 10§2 της Σύμβασης της Γενεύης για την Αιγαίτιδα Ζώνη και τη Συνορεύουσα Ζώνη (1958).

³ Ελληνική Ορνιθολογική Εταιρεία, (1999), «Κώδικας Συμπεριφοράς στις Μικρές Νησίδες», Κοινοτικό Πρόγραμμα INTERREG II: Integrated Actions on Small Islets of the Aegean.

⁴ Βλ. ΟΚΕ, «Κοινοτικό Πλαίσιο Δράσης για τον Τουρισμό», Μάιος, 1986 και Οικονομικός στο φ. 6/10/1986, «Κίνδυνος Περιθωριοποίησης των Μικρών Νησιών στα Πλαίσια της Ε.Κ.».

ανισορροπίες, σταδιακή ερήμωση, εργασιακές μετακινήσεις), τεχνολογική (ταχεία και απρόσκοπτη ανάπτυξη μαζικού τουρισμού δίχως τεχνολογικές καινοτομίες, εναλλακτικές μορφές ενέργειας), πολιτιστική (πολιτισμικές διαφορές και εντάσεις) και πολιτική (έλλειψη εφαρμογής μέτρων προστασίας των οικολογικά εύθραυστων και εκτεθειμένων περιβαλλόντων).

Καταλήγοντας, στη σημερινή εποχή τα νησιά αντιμετωπίζουν δύο μεγάλες προκλήσεις: (α) την αξιοποίηση του μεταβαλλόμενου διεθνούς περιβάλλοντος (τεχνολογικές αλλαγές ιδιαίτερα στους τομείς των τηλεπικοινωνιών και της πληροφόρησης) ώστε να αντιμετωπιστούν με ορθολογικό τρόπο οι νησιωτικές ιδιαιτερότητες και (β) την εφαρμογή της αρχής της βιώσιμης ανάπτυξης, δηλαδή της σταθερής αναπτυξιακής πορείας που να επιτρέπει τη διατήρηση της φυσιογνωμίας τους και των χαρακτηριστικών τους.

2. Αρχές βιώσιμης ανάπτυξης

Γεγονός είναι ότι τα τελευταία χρόνια έχει αναπτυχθεί σημαντικό ενδιαφέρον και κατά συνέπεια αυξανόμενη ζήτηση για τα ακατοίκητα μικρά νησιά, ιδιαίτερα στην Ελλάδα με την ανοχή της κρατικής πολιτικής αλλά και των ιδιωτών (π.χ. αγοραπωλησίες, ενοικιάσεις για μεγάλες περιόδους). Τα μικρά νησιά αντιμετωπίζουν τα περιβαλλοντικά προβλήματα και τις προκλήσεις που χαρακτηρίζουν μία βεβαρημένη παράκτια ζώνη, όμως συγκεντρώνονται σε αρκετά πιο περιορισμένη έκταση.

Επίσης, είναι αρκετά ευπαθή στην αύξηση της θερμοκρασίας της γης και στην άνοδο της στάθμης της θάλασσας, ιδίως αυτά με χαμηλά ύψη, που κινδυνεύουν να εξαφανιστούν⁵. Αυτό θα έχει συνέπειες για το κράτος που ανήκουν αυτά τα νησιά διότι αυτομάτως θα απολεστούν ζώνες θαλάσσιας κυριαρχίας. Η κυριαρχία ενός κράτους σε κάποιο μικρό νησί ή βράχο (ανεξάρτητα από την έκτασή του) συνεπάγεται κυριαρχία επί θαλασσιών εκτάσεων πολλαπλάσιων της επιφάνειας του. Ιδιαίτερα στην περιοχή του Αιγαίου, ας μη λησμονούμε την αμφισβήτηση της κυριαρχίας σε μεγάλο αριθμό ελληνικών νησίδων και βράχων (ως γκρίζες ζώνες) από την τουρκική πλευρά.

Επομένως είναι πλέον επιτακτική ανάγκη τα κράτη που διαθέτουν μικρά νησιά, είτε κατοικημένα είτε ακατοίκητα, να αναγνωρίσουν τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν τα

⁵ Βλ. www.unep.ch/islands/da21clg.htm (21 Νοεμβρίου 2001) και UNEP, (1996), "Sustainable Tourism Development in Small Island Developing States", 4th Session (Doc. E/CN.17/1996/20/Add.3 of 29 February 1996).

τελευταία και να υιοθετήσουν δράσεις και προγράμματα που θα υποστηρίζουν τη βιώσιμη ανάπτυξη και θα βασίζονται στις εξής παραμέτρους⁶:

- Ορθολογική διαχείριση των θαλάσσιων και παράκτιων πόρων⁷.
- Διατήρηση της βιοαποικιότητας και βελτίωση της ποιότητας της ανθρώπινης ζωής.
- Προώθηση περιφερειακής συνεργασίας και ανταλλαγή πληροφοριών.
- Διατήρηση ειδών που τείνουν να εξαφανιστούν (χλωρίδα και πανίδα).
- Διοίκηση και προσαρμογή των νησιωτικών παράκτιων περιοχών με τη μέθοδο των γεωγραφικών συστημάτων πληροφοριών (G.I.S.).
- Εναλλακτικές μορφές τουριστικής ανάπτυξης.

Παράλληλα, στο πλαίσιο της Ε.Ε. είναι αναγκαία η εφαρμογή συγκεκριμένων πολιτικών στις νησιωτικές περιοχές ιδιαίτερα σε τομείς όπως ενέργεια, μεταφορές, γεωργία, κτηνοτροφία κλπ., ώστε να επιτευχθεί η ανταγωνιστικότητα των διαφόρων τοπικών επιχειρήσεων με τους ίδιους όρους με σκοπό την οικονομική και κοινωνική σύγκλιση⁸ και γενικότερα την αειφόρο ανάπτυξη⁹.

Ειδικότερα για τη σχέση τουρισμού και περιβάλλοντος οι συναφείς επιπτώσεις (θετικές και αρνητικές) του πρώτου στο δεύτερο προσέλκυσαν το ενδιαφέρον από τις αρχές της δεκαετίας του 1970. Την επόμενη δεκαετία αναγνωρίστηκε η επίδραση της ποιότητας του περιβάλλοντος στην τουριστική έλξη μίας περιοχής¹⁰. Οι δύο βασικές συνιστώσες ήταν η προστασία και διατήρηση των φυσικών και πολιτιστικών αγαθών εξαιτίας της ταχύρρυθμης τουριστικής ανάπτυξης και η σταδιακή βελτίωση της ποιότητας του περιβάλλοντος με τη διεξαγωγή έργων υποδομής που εξυπηρετούσαν τους μόνιμους πληθυσμούς αλλά και τους επισκέπτες.

Τα τελευταία χρόνια όμως η παροχή υπηρεσιών στον τουριστικό τομέα δεν λειτουργεί με αντικειμενικά κριτήρια. Γνωστό είναι ότι ο συμβατικός τουρισμός (τυποποίηση και μαζικότητα) δεν αφήνει σημαντικά έσοδα στις περιοχές ψυχαγωγίας που δυσκολεύονται να αντιμετωπίσουν τα

⁶ Βλ. το ερευνητικό πρόγραμμα TELEINSULA στο European Island Agenda (European Conference on Sustainable Island Development), www.teleinsula.com/ilsand.htm, (24 Οκτωβρίου 2000).

⁷ Τα νησιά συνιστούν ειδική περίπτωση παράκτιων περιοχών και απαιτούν την εφαρμογή διαφοροποιημένης πολιτικής, η οποία θα αντιμετωπίζει κατά τρόπο συντονισμένο ζητήματα κοινωνικής και οικονομικής ανάπτυξης παράλληλα με θέματα περιβαλλοντικής και πολιτιστικής προστασίας. Βλ. και Χ. Κοκκώσης, (2001), «Ακτές και Τουρισμός», στο: Η Οικογεωγραφία της Μεσογείου (επιμ.) Μ. Μοδινόγ, εκδ. Στοχαστής/ΔΙΠΕ, σελ. 186-196.

⁸ Άρθρο 130 της συνθήκης του Μάαστριχ.

⁹ Βλ. αναλυτικότερα στο Γ. Σπιλάνης, «Νησιωτική ανάπτυξη και δίκτυα συνεργασίας των νησιών της Ευρωπαϊκής κοινότητας», Περιοδικό Τόπος, Τεύχος Νο6, 1993, σελ.5-28.

¹⁰ Βλ. Χ. Κοκκώσης, (1995), «Τουρισμός-Περιβάλλον: Μία Αμφίδρομη Σχέση», στο Συλλογικό Τόμο Οικολογία και Περιβάλλον στην Ελλάδα του 2000, σελ. 87-93.

κόστη λειτουργίας, πόσο μάλλον όταν η τουριστική περίοδος είναι μικρή. Οι εναλλακτικές μορφές τουρισμού¹¹ βασίζονται στη μη αλλοίωση των χαρακτηριστικών του τόπου και επομένως στηρίζουν τις πολιτιστικές δραστηριότητες. Άλλωστε ο βασικός σκοπός του πολιτισμικού τουρισμού, ως μία εναλλακτική μορφή, είναι η προώθηση της γνώσης στους τομείς της ιστορίας, της τέχνης και του τοπικού τρόπου ζωής. Τέλος, οφέλη μπορεί να προκύψουν επειδή οι εναλλακτικές μορφές τουρισμού είναι δυνατόν να επεκτείνουν χρονικά την τουριστική περίοδο¹².

3. Ο νησιωτικός χώρος στην Ευρωπαϊκή Ένωση

Τα νησιά που αποτελούν κοινοτικό έδαφος, ιδιαίτερα τα μικρότερα, αντιμετωπίζουν κοινά προβλήματα που απορρέουν από τη δυναμική του πληθυσμού, την παραδοσιακή δομή της οικονομίας τους, το μικρό μέγεθος της εγχώριας αγοράς, τη σχετική απομόνωση τους που συνεπάγεται συνήθως πρόσθετο κόστος στη λειτουργία υπηρεσιών, το χαμηλό επίπεδο εξυπηρετήσεων κλπ¹³. Τα νησιά που κατοικούνται μόνιμα (μέχρι 10 κατοίκους) είναι περίπου 300, τα περισσότερα από τα οποία είναι Ελληνικά.

Η συνολική επιφάνεια των νησιών αντιστοιχεί σε ποσοστό 5.7% της συνολικής επιφάνειας της Ε.Ε. Η νησιωτική επιφάνεια ως ποσοστό του συνόλου της επιφάνειας κάθε κράτους-μέλους της Ε.Ε. κυμαίνεται από 37.0% για τη Δανία μέχρι 0.2% για τη Γερμανία. Η Ελλάδα και η Ιταλία έχουν ποσοστά 18.7% και 16.6% αντίστοιχα ενώ τα υπόλοιπα κράτη-μέλη έχουν ποσοστά κάτω από 5.0%. Εκτός των μεγάλων νησιών, π.χ. Κρήτη, Σαρδηνία, Σικελία, Κορσική και δύο νησιά της Δανίας, η πλειονότητα των νησιών της Κοινότητας έχει μέγεθος μικρότερο των 500 χλμ². και ένα μεγάλο ποσοστό κάτω των 50 χλμ².

Οι αυξομειώσεις στον πληθυσμό των κοινοτικών νησιών εξηγούνται από το φαινόμενο της μετανάστευσης λίγο μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και τη σημαντική μετακίνηση πληθυσμού από τον αγροτικό στον αστικό χώρο. Επίσης, η δημογραφική γήρανση είναι ιδιαίτερα αισθητή στα μικρότερα νησιά της Ε.Ε. ενώ παρουσιάζονται χαμηλά επίπεδα ειδίκευσης του εργατικού τους δυναμικού και υψηλά ποσοστά ανεργίας. Η οικονομία των νησιών βασίζεται κυρίως στον πρωτογενή (20% των απασχολούμενων) και τριτογενή (56.9% αντίστοιχα) τομέα. Ο τουρισμός αποτελεί πλέον τη σημαντικότερη οικονομική δραστηριότητα για τα περισσότερα νησιά, ιδιαίτερα στη Μεσόγειο (π.χ. Βαlearίδες, Σαρδηνία και Αιγαίο) και στα νησιά του

¹¹ Σύμφωνα με άλλες πηγές αποδίδεται με τη συναφή έννοια «οικο-τουρισμός».

¹² Βλ. Η. Καϊναδάς, (1995), «Οικοτουρισμός: Μία Πρόκληση για το Μέλλον», στο Συλλογικό Τόμο Οικολογία και Περιβάλλον στην Ελλάδα του 2000, σελ.95-101.

¹³ Βλ. Πανεπιστήμιο Αιγαίου, «Για Ένα Κοινοτικό Πρόγραμμα Ανάπτυξης των Νησιών», Τμήμα Περιβάλλοντος, Οριστική Έκθεση, (Επιστ. Υπευθ. Κ. Σοφούλης) Φεβρουάριος 1991, σελ. 1-255.

Ατλαντικού (Κανάρια, Αζόρες και Μαδέρα). Η σπουδαιότητα του νησιωτικού χώρου για την Ε.Ε. είναι μη αμφισβητήσιμη αλλά πρέπει να γίνει ορθή αξιολόγηση και αποτίμηση των προβλημάτων που αντιμετωπίζει αυτός¹⁴. Συγκεκριμένα:

- Η διαπιστωμένη μεταβολή στην κλίμακα προτιμήσεων ζωής (περιβάλλον, μικρές κοινότητες) του σημερινού κατοίκου της Ε.Ε. μπορεί να μεταβάλει τα νησιά σε πόλο έλξης για άτομα και επαγγέλματα υψηλής στάθμης και σε απασχολήσεις υψηλής προστιθέμενης αξίας.
- Τα νησιά συγκεντρώνουν μεγάλο ποσοστό φυσικών πόρων. Ενδεχόμενη άσκηση πολιτικής και ανάλογου σχεδιασμού είναι δυνατό να προσελκύσουν επενδύσεις υψηλού κόστους και απόδοσης (π.χ. γενικές και ειδικές τουριστικές δραστηριότητες υψηλού επιπέδου με πολλαπλασιαστικές επιδράσεις στον πρωτογενή και δευτερογενή τομέα), και
- Στη σημερινή εποχή το ενδιαφέρον για κλειστά οικολογικά συστήματα θα συμβάλλει στη μεταβίβαση κοινοτικών πόρων στις νησιώτικες περιφέρειες για τη διατήρηση της οικολογικής ισορροπίας, επιδρώντας στις τοπικές οικονομίες.

Τα τελευταία χρόνια επικρατεί η τάση να γίνει πλήρης εκμετάλλευση των πλεονεκτημάτων των νησιωτικών περιοχών. Υπό αυτή τη θεώρηση το σχετικά απομονωμένο νησί, η μικρή κοινωνία, η ήρεμη ζωή, η άμεση επαφή με τη φύση, καθιστούν το μειονέκτημα απομόνωσης ως εκμεταλλεύσιμο. Προϋπόθεση για τη μετάβαση αυτή είναι η ανάπτυξη των υποδομών και των δραστηριοτήτων εκείνων που δρουν ελκτικά για τους κατοίκους των μεγάλων αστικών κέντρων. Ανάλογη περίπτωση εκμετάλλευσης του άγονου και αντιπαραγωγικού εδάφους αποτελεί η ανάδειξη των στοιχείων και χαρακτηριστικών των νησιών, ως μνημείων της φύσης.

4. Τα προβλήματα των Ελληνικών νησιών

Από τα επίσημα στοιχεία της Υδρογραφικής υπηρεσίας η Ελλάδα διαθέτει περίπου 9.800 νησιά, νησίδες και βράχους,¹⁵ περιλαμβάνοντας και όσα βρίσκονται σε λίμνες και ποτάμια. Ενδεχόμενες αποκλίσεις από τον αριθμό αυτό υπάρχουν λόγω των φαινομένων καταβύθισης,

¹⁴ Βλ. τις σχετικές οδηγίες 92/43/ΕΟΚ και 79/409/ΕΟΚ αλλά και την Υ.Α. 31863/Β1811-22.09.2000 περί χαρακτηρισμού ορισμένων νησίδων ως ιδιαίτερου φυσικού κάλλους.

¹⁵ Μία διάκριση των νησιών ανάλογα με το μέγεθός τους είναι ότι το νησί (island) αποτελεί μεγάλη έκταση που περιβρέχεται από νερό στο πιο ψηλό σημείο της πλημμυρίδας, ενώ νησίδα (islet) είναι ένας μικρότερος σχηματισμός και ο βράχος (rock) αποτελεί ανύψωση του εδάφους που περιβάλλεται από νερό στο πιο ψηλό σημείο της πλημμυρίδας. Άλλες πηγές προχωρούν με περισσότερη λεπτομέρεια ορίζοντας τον βράχο με επιφάνεια λιγότερο από 0,001 τ.χλμ.

διάβρωσης, συνένωσης, παράλειψης ή και διπλής εγγραφής στη σχετική λίστα. Τα μικρά ελληνικά νησιά και οι ακατοίκητες νησίδες¹⁶ χαρακτηρίζονται από τα εξής στοιχεία (πίνακας 1):

- Γεωγραφική διασπορά, ιδιαίτερα στο Αιγαίο και μεγάλη ποικιλία μεγεθών: περισσότερο από το 60% των νησιών έχει επιφάνεια λιγότερο από 100 τ.χλμ¹⁷. Το φαινόμενο της γεωγραφικής διασποράς των Ελληνικών νησιών διαφαίνεται στον πίνακα που ακολουθεί όπου επιχειρούμε μία σύντομη διάκριση τους ανάλογα με ορισμένα κριτήρια. όπως ο πληθυσμός τους σε σχέση με το συνολικό αριθμό τους ανά γεωγραφικό διαμέρισμα και η έκτασή τους.
- Φαινόμενο απομόνωσης από τα αστικά κέντρα, δηλαδή εξάρτηση από τις οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες που ισχύουν στην ενδοχώρα, μεταναστεύσεις, έλλειψη επικοινωνίας και προβλήματα μεταφορικών δικτύων.
- Χαμηλή ποιότητα ακτοπλοϊκών υπηρεσιών σε μικρά νησιά – ειδικούς προορισμούς.
- Σταδιακή μείωση του πληθυσμού (φαινόμενο ερήμωσης).
- Άναρχη ανάπτυξη τουριστικών υπηρεσιών: πλημμελής τήρηση του ισχύοντος θεσμικού πλαισίου, έλλειψη εκπαιδευμένου τουριστικού προσωπικού.
- Έλλειψη μεθόδων για την προστασία του φυσικού και θαλασσιού περιβάλλοντος: πολλά νησιά βρίσκονται πάνω στις διεθνείς θαλάσσιες πορείες πλοίων ενώ τους θερινούς μήνες υπάρχει αύξηση της κίνησης των τουριστικών σκαφών με συνέπεια τα ατυχήματα και τα περιστατικά θαλάσσιας ρύπανσης.
- Κοινωνικές και πολιτισμικές εντάσεις: η ταχεία ανάπτυξη του τουρισμού δίχως όρια προκαλεί πιέσεις στους τοπικούς πληθυσμούς και τα νοικοκυριά (αύξηση τιμών γης) και οδηγεί σε αποξένωση – μη πρόσβαση στους περιορισμένους πόρους.

¹⁶ Σύμφωνα με το άρθρο 121§3 της ΣΔΘ (1982) εξαίρεση αποτελούν οι βράχοι που δεν μπορούν να συντηρήσουν ανθρώπινη διαβίωση ή οικονομική δυνατότητα και επομένως δεν διαθέτουν όλες τις θαλάσσιες ζώνες. Ωστόσο παραμένει αναπάντητο το ερώτημα αν η παρουσία φαροφύλακα αποτελεί απόδειξη μόνιμης κατοικίας ή ότι ο βράχος μπορεί να παράγει τα ελάχιστα εφόδια για τη συντήρηση ανθρώπινης ζωής. Επίσης, δεν έχει διασαφηνιστεί εάν τα συστήματα αφαλάτωσης για εξοικονόμηση πόσιμου νερού θεωρούνται οικονομική δραστηριότητα. Βλ. και E.D. Brown, (1994), "The International Law of the Sea. Volume I: Introductory Manual", pp. 148-155.

¹⁷ Με βάση τον μέσο όρο, όσο μικρότερη είναι η επιφάνεια των νησιών, τόσο μεγαλύτερο είναι αναλογικά το μήκος των ακτών που διαθέτουν, π.χ. νησιά μεγαλύτερα από 5 χλμ² έχουν μήκος ακτογραμμής σε χλμ ίσο περίπου ή μεγαλύτερο του αριθμού των τ.χλμ. της επιφανείας τους, δηλ. σε κάθε τ.χλμ. επιφανείας αντιστοιχεί 1χλμ ακτών και πλέον. Βλ. Γ. Γιαγκάκης, (1996), «Η Σπουδαιότητα της Συστάδος των Καλογήρων του Αιγαίου», αδημοσίευτη μελέτη.

- Έλλειψη εφαρμογής στοιχείων νέας τεχνολογίας και πληροφορικής για την ποιότητα των υπηρεσιών, π.χ. βελτιωμένο θαλάσσιο δίκτυο και επαρκής λιμενική υποδομή, ανάπτυξη τηλε-επικοινωνιών για την προώθηση της εκπαίδευσης και του οικο-τουρισμού¹⁸.

Πίνακας 1. Κριτήρια διαχωρισμού των Ελληνικών νησιών

ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΟ ΔΙΑΜΕΡΙΣΜΑ	ΑΡΙΘΜΟΣ ΝΗΣΙΩΝ (νησίδες + βράχοι)	ΚΑΤΟΙΚΗΜΕΝΑ (το έτος 1991) ¹⁹	ΕΚΤΑΣΗ (εμβαδόν < 1 στρέμμα)
Ιόνιο & Αδριατική	1102	17	6337
Αργοσαρωνικός	17	8	
Βόρειες Σποράδες	711	8	
Κυκλάδες	2242	26	
Βορειοανατολικό Αιγαίο	492	13	
Δωδεκάνησα	1139	21	
Ευβοϊκό αρχιπέλαγος	593	3	
Κρητικό αρχιπέλαγος	717	3	
Λοιπά νησιά	2822	14	
ΣΥΝΟΛΟ	9835	113 ²⁰	99 νησιά > 5 Km ²

5. Σχετικές μελέτες για την ανάπτυξη των Ελληνικών νησιών

Σύμφωνα με την ερευνητική εργασία του Πανεπιστημίου Αιγαίου²¹ η κατάσταση των ελληνικών νησιών έχει συνοπτικά ως εξής:

¹⁸ Βλ. σχετικά Γ. Γιαγκάκης, (1995), «Νησιολόγιο των Κατοικουμένων Ελληνικών Νησιών 1940-1991» και του ίδιου (1984), «Συστηματική Θεώρηση των Ελληνικών Νησιών 1951-1981» εκδόσεις εκτός εμπορίου. Συμπληρωματικά πρβλ. ΠΛΟΗΓΟΣ (4 τόμοι) της Υδρογραφικής Υπηρεσίας.

¹⁹ Άλλα 107 νησιά διατηρούν τον χαρακτήρα του οικισμού έχοντας κατοικηθεί παλαιότερα ενώ 81 νησιά έχουν διοικητική αυτοτέλεια και αποτελούν έδρα τουλάχιστον ενός ΟΤΑ.

²⁰ Το 13% περίπου του συνολικού πληθυσμού της Ελλάδας (1.489.190, απογραφή 1991) κατοικεί στα νησιά τα οποία καλύπτουν το 19% του εδάφους της χώρας (24.759,4 τ.χλμ.).

- Το *Νότιο Αιγαίο* παρουσιάζει μια δυναμική εξέλιξη μετά τη δεκαετία του 1970, αναστρέφοντας τη φθίνουσα τάση σε ότι αφορά στα οικονομικά και τα δημογραφικά μεγέθη. Το Ακαθάριστο Περιφερειακό Προϊόν (ΑΠΠ) της Περιφέρειας αυξάνεται με ταχύτερους ρυθμούς σε σχέση με τον εθνικό μέσο όρο. Ο απασχολούμενος πληθυσμός αυξάνεται μετά το 1970, όπως και ο συνολικός πληθυσμός που έχει ξεπεράσει σήμερα αυτόν του 1951. Τα ποσοστά ανεργίας κινούνται σε πολύ χαμηλά επίπεδα σε σχέση με τον εθνικό μέσο όρο (5,4% έναντι 10,3% το 1996).
- Το *Βόρειο Αιγαίο* εξακολουθεί να βρίσκεται σε φθίνουσα πορεία παρουσιάζοντας αρνητικούς όλους τους οικονομικούς και δημογραφικούς δείκτες. Κατατάσσεται μαζί με την Ήπειρο στις δύο τελευταίες θέσεις μεταξύ των 13 ελληνικών περιφερειών. Η μόνη εξαίρεση αφορά στο συνολικό πληθυσμό, που αυξήθηκε ελάχιστα στη δεκαετία του 1980, κυρίως λόγω παλιννόστησης. Όμως η τάση αυτή κινδυνεύει να ανατραπεί και πάλι εξαιτίας της συνεχιζόμενης έντονα αρνητικής φυσικής κίνησης του πληθυσμού. Ως θετικό στοιχείο καταγράφεται, το χαμηλό επίπεδο ανεργίας σε σχέση με τις περισσότερες περιφέρειες της χώρας (7,7% το 1996).
- Στα *Ιόνια νησιά* οι περισσότεροι δείκτες παρουσίασαν σχετική βελτίωση κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1980. Το ΑΠΠ αυξάνει με ρυθμούς ταχύτερους του εθνικού μέσου όρου, αν και το κατά κεφαλή ΑΠΠ παραμένει χαμηλότερο από τον εθνικό μέσο. Ο συνολικός πληθυσμός έχει ξεπεράσει αυτόν του 1971, αλλά όχι αυτόν του 1951 και παρουσιάζει τάση αύξησης. Η ανεργία παραμένει σε σχετικά χαμηλά επίπεδα (6,2% το 1996).
- Τα *παράκτια νησιά* μπορούν να ομαδοποιηθούν γεωγραφικά σε τρεις ενότητες: τα νησιά του Αργοσαρωνικού (Σαλαμίνα, Αίγινα, Πόρος, Ύδρα, Σπέτσες) που μαζί με τα Κύθηρα και τα Αντικύθηρα ανήκουν στην Περιφέρεια Αττικής, τις Βόρειες Σποράδες (Σκιάθος, Σκόπελος, Αλόνησος, Σκύρος) που ανήκουν στους νομούς Μαγνησίας και Ευβοίας και τα νησιά του Βόρειου Αιγαίου (Θάσος, Σαμοθράκη) που ανήκουν στην Περιφέρεια Αν. Μακεδονίας και Θράκης. Η εξέλιξη του πληθυσμού στο σύνολο των νησιών παρουσιάζεται θετική για την περίοδο 1961-1991 (+14%) κυρίως εξαιτίας του πληθυσμιακού βάρους της Σαλαμίνας και της Αίγινας. Το ίδιο γεγονός έχει επηρεάσει και τη σύνθεση της απασχόλησης (24,8% στη μεταποίηση), αλλά και την ανεργία, η οποία με 8,7% πλησιάζει τον εθνικό μέσο όρο.

²¹ Βλ. ερευνητικό πρόγραμμα: «Ανάπτυξη Νησιωτικού Χώρου (Σχέδιο Ανάπτυξης 2000-2006)», Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Εργαστήριο Τοπικής και Νησιωτικής Ανάπτυξης (Επιστ. Υπευθ. Γ. Σπιλάνης), 1999. www.aegean.gr/lid/elliniki_ekdosi/main.htm (Ιούνιος 1999).

Στο νησιωτικό χώρο οι ενδοπεριφερειακές ανισότητες έχουν πολύ μεγαλύτερη σημασία από ότι στην ηπειρωτική χώρα, διότι η φυσική απομόνωση, δεν επιτρέπει σχεδόν κανενός είδους όσμωση μεταξύ νησιών και η ικανότητα του κάθε νησιού δεν μπορεί να συνδυαστεί με εκείνη των γειτονικών, έτσι ώστε να παρακαμφθούν προβλήματα στενότητας ανθρώπινων και φυσικών πόρων. Επομένως, κάθε νησί πρέπει να αποτελεί τη βασική μονάδα ανάλυσης και σχεδιασμού αλλά αυτό δεν σημαίνει ότι κάθε νησί θα πρέπει να στοχεύει στην αυτάρκεια του και στην αναπτυξιακή του αυτονομία. Οι εξελίξεις των τελευταίων 30 χρόνων υπογραμμίζουν την ανάπτυξη νέων τεχνολογιών που επιτρέπουν νέες μορφές συνεργασιών, αξιοποιώντας την λογική των δικτύων. Με βάση τα παραπάνω προτείνεται η ταξινόμηση των νησιών σε δύο κατηγορίες²²:

- Στα νησιά με έντονη τουριστική ανάπτυξη, όπου καταγράφεται οικονομική και δημογραφική μεγέθυνση
- Στα νησιά με ασταθή ή φθίνουσα πορεία, όπου είτε δεν έχει επιτευχθεί πλήρης αναστροφή της κατάστασης είτε συνεχίζεται η αποσύνθεση του δημογραφικού και παραγωγικού ιστού. Στα νησιά αυτά δεν έχουν αναδειχθεί άλλες δραστηριότητες που, αντικαθιστώντας αυτές που φθίνουν, να δομήσουν νέα τοπικά συστήματα παραγωγής και να δημιουργήσουν σταθερές θέσεις απασχόλησης. Και στις δύο αυτές κατηγορίες των νησιών τα ποσοστά γεννητικότητας είναι εξαιρετικά χαμηλά και ο κίνδυνος δημογραφικής κατάρρευσης υπαρκτός.

Η Ελλάδα μέχρι σήμερα δεν είχε εξειδικευμένη νησιωτική πολιτική, πολύ περισσότερο η Ε.Ε. Αντίθετα, υπήρξαν μεμονωμένες παρεμβάσεις όπου, ανάλογα με τις περιστάσεις τα νησιά ή τμήμα τους αντιμετωπίστηκαν είτε ως προβληματική είτε ως παραμεθόρια περιοχή στην οποία

²² Μία διαφορετική προσέγγιση (βλ. Πρόταση-Μελέτη: «Αναπτυξιακά Προβλήματα Νησιωτικών Περιοχών», Οριστική Έκθεση, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Επιστ. Υπευθ. Κ Σοφούλης, 1991) ταξινομεί τα νησιά στις εξής ομάδες: (α) Μειονεκτικά νησιά. (β) Δυναμικά νησιά. (γ) Νησιά μνημεία της φύσης. (δ) Νησιά μνημεία πολιτισμού και (ε) νησιά στρατηγικής πολιτικής σημασίας. Η ταξινόμηση των νησιών σε αυτές τις ομάδες βασίζεται στην εκτίμηση του ειδικού βάρους που έχουν ορισμένες μεταβλητές, π.χ. πολιτικές προτεραιότητες, δεδομένοι διαθέσιμοι πόροι κλπ. Στην πραγματικότητα πολλά νησιά έχουν χαρακτηριστικά που τα εντάσσουν σε περισσότερες από μία κατηγορίες. Από αυτές όμως πρέπει να επιλεγεί ως η κατά προτεραιότητα αρμόζουσα και με αυτήν ως άξονα, να προδιαγραφεί το πρόγραμμα ανάπτυξης του δεδομένου νησιού. Ως τυπικό *μειονεκτικό* νησί είναι εκείνο που: (1) το εξωτερικό ισοζύγιο του είναι χρόνια παθητικό και χειροτερεύει όσο το επίπεδο διαβίωσης των κατοίκων του εξωθείται προς εξίσωση με τον μέσο εθνικό (ή Κοινοτικό) όρο, (2) σημαντικό μέρος του εξωτερικού ελλείμματός του οφείλεται σε πληρωμές για εισαγωγή επενδυτικών κεφαλαίων του ιδιωτικού και δημόσιου τομέα., (3) οι όροι εξωτερικού εμπορίου του είναι σημαντικά δυσμενέστεροι από τον αντίστοιχο μέσο εθνικό (ή Κοινοτικό) όρο. Ως τυπικό *δυναμικό* νησί είναι εκείνο που είτε αναπτύσσεται σταθερά και αυτοδύναμα σε αντιστοιχία προς τους μέσους εθνικούς (ή Κοινοτικούς) ρυθμούς, είτε η σημειούμενη υστέρησή του διαπιστώνεται ότι οφείλεται σε συγκυριακούς κυρίως λόγους.

εφαρμόστηκαν δράσεις με κύριο στόχο τη μείωση του κόστους επένδυσης, παραγωγής και διαβίωσης των κατοίκων.

Η ανάδειξη του τουρισμού σε μια από τις ταχύτερα αναπτυσσόμενες δραστηριότητες του τέλους του 20ου αιώνα έχει αναμφισβήτητα σημαντικές επιπτώσεις στα ελληνικά νησιά. Σε πολλές περιπτώσεις, ο τουρισμός και οι συνδεδεμένες δραστηριότητες, π.χ. μεταφορές, εμπόριο απόκτησαν αυξημένη βαρύτητα. Οι ελληνικές νησιωτικές περιοχές λόγω κυρίως επάρκειας των φυσικών και των πολιτιστικών τους πόρων, έχουν στον τουριστικό τομέα συγκριτικό πλεονέκτημα σε σχέση με τις υπόλοιπες ελληνικές περιοχές, στοιχείο που επεκτάθηκε σε διεθνές επίπεδο. Ωστόσο, ο τουριστικός τομέας λόγω της συνεχώς αυξανόμενης προσφοράς από χώρες του τρίτου κόσμου αντιμετωπίζει ήδη μεγάλο ανταγωνισμό που έχει ως αποτέλεσμα την μείωση των ποσοστών κέρδους των σχετικών επιχειρήσεων. Επομένως, το συγκεκριμένο τουριστικό προϊόν, ακολουθώντας το κλασικό κύκλο ζωής ενός προϊόντος, βρίσκεται πλέον στη φάση της ωρίμανσης ή και της κάμψης. Το πρόβλημα παρουσιάζεται εντονότερα στις τουριστικές περιοχές με μεγάλη ζήτηση.

Ο γενικός αναπτυξιακός στόχος των νησιών αποσκοπεί στη *βελτίωση της ελκυστικότητάς τους* ως τόπων παραγωγής και κατοικίας με την ανάδειξη των συγκριτικών πλεονεκτημάτων τους (σχετική απομόνωση, πλούσιο πολιτιστικό και φυσικό περιβάλλον) και των τοπικών τους πόρων. Απώτερος στόχος είναι να αναδειχθεί η μοναδικότητα του χαρακτήρα των Ελληνικών νησιών και όχι να αναλωθεί από τον οργανωμένο μαζικό τουρισμό για την ικανοποίηση βραχυπρόθεσμων και εφήμερων στόχων.

Σύμφωνα με μία μελέτη του ΚΕΠΕ²³ οι δημογραφικές και οικονομικές εξελίξεις σε μία μακρά χρονική περίοδο διαφέρουν από νησί σε νησί. Ως παράμετροι έχουν χρησιμοποιηθεί ο πληθυσμός (κλάσμα των ετών 1940 και 1991), η μεταβολή του πληθυσμού (%) για την περίοδο 1981-1991, ο δείκτης γήρανσης και υπογεννητικότητας (1991), η πυκνότητα πληθυσμού ανά χλμ² (1991) και η συμμετοχή (%) του πρωτογενή τομέα στην απασχόληση (1991).

²³ ΚΕΠΕ, (1996), «Συνθήκες Ανάπτυξης στα Νησιά του Αιγαίου». *Τμήμα Περιβάλλοντος, Πανεπιστήμιο Αιγαίου*
20-22 Ιουνίου 2008

Πίνακας 2. Προοπτικές ανάπτυξης των ελληνικών νησιών με κριτήριο την έκταση τους

Μεγάλα νησιά σε προηγμένη φάση ανάπτυξης	Ρόδος, Κως
Μεγάλα νησιά με χαμηλό βαθμό ανάπτυξης	Λέσβος, Λήμνος, Χίος, Σάμος
Μεσαία νησιά με υψηλό βαθμό ανάπτυξης	Μύκονος, Σαντορίνη
Μεσαία νησιά με χαμηλό βαθμό ανάπτυξης αλλά με σχετικά γρήγορους ρυθμούς ανάπτυξης	Πάρος, Πάτμος, Κάρπαθος, Αντίπαρος, Κάλυμνος, Σύμη, Κουφονήσια
Μεσαία και μικρά νησιά με χαμηλό βαθμό ανάπτυξης και σχετικά χαμηλούς ρυθμούς ανόδου	Νάξος, Τήνος, Άνδρος, Μήλος, Λειψοί, Κέα, Κύθνος
Μικρά νησιά που φθίνουν	Άγιος Ευστράτιος, Ψαρά, Οινούσες, Σέριφος, Σίφνος, Τήλος, Ανάφη, Νίσυρος, Κίμωλος, Σίκινος, Αγαθονήσι, Φολέγανδρος, Κάσος, Χάλκη, Σχοινούσα, Αμοργός

Με βάση τα παραπάνω δεν είναι καθόλου εύκολη μία ενιαία πολιτική ανάπτυξης για όλα τα νησιά. Από τον πίνακα συνάγουμε τα εξής: (α) εκτός της Ρόδου και της Κω, τα υπόλοιπα μεγάλα νησιά είναι αμφίβολο αν έχουν ξεπεράσει τη φάση της συνεχούς υποβάθμισης της οικονομίας τους, με πιθανή εξαίρεση τη Σάμο. Συγκρίσιμες επιδόσεις έχουν η Μύκονος και η Σαντορίνη. Οι διαφορές που εμφανίζονται στην πορεία της οικονομίας κάθε νησιού βασίζονται στη σημαντική αύξηση των επιπέδων απασχόλησης και του πληθυσμού (μόνο η Ρόδος και οι Φούρνοι παρουσίασαν αύξηση του πληθυσμού κάθε 10ετία από το 1940, ενώ η Κως, η Κάλυμνος, η Μύκονος και η Πάρος επέδειξαν μία σταθερότητα στις διακυμάνσεις του πληθυσμού τους) που αναμφίβολα σχετίζονται με την τουριστική δραστηριότητα, π.χ. η Πάρος ενώ δεν ίσχυε το ίδιο για την Τήνο, την Νάξο, την Άνδρο.

Επομένως, για να ασκηθεί μία σωστή κρατική πολιτική προστασίας και διατήρησης του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος των μικρών νησιών, είναι απαραίτητο να γίνει πλέον συστηματική καταγραφή όλων των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών τους. Άλλωστε η μόνη καταγραφή νησιών που υπάρχει αφορά την επεξεργασία στοιχείων από την Υδρογραφική Υπηρεσία του Π.Ν. και την Ε.Σ.Υ.Ε. σχετικά με τη γεωγραφική θέση και τη διοικητική υπαγωγή

τους. Το πρόβλημα επιτείνεται από ένα αρκετά σημαντικό αριθμό μικρών νησιών και βράχων που παραμένουν ανώνυμα²⁴.

Πρόσθετα, ζητήματα εποικισμού ή προσέλκυσης κατοίκων σε ακατοίκητα νησιά θεωρούνται σημαντικά. Η επίσημη και με κάθε λεπτομέρεια καταγραφή των χαρακτηριστικών του οικιστικού και του φυσικού περιβάλλοντος κάθε νησιού²⁵ θα πρέπει να βασιστεί στη δημιουργία ψηφιακής βάσης δεδομένων στην οποία θα συγκεντρωθούν πληροφορίες για θέματα όπως οι επικοινωνιακές οδοί (ακόμη και μονοπάτια), οι γέφυρες, οι υδραυλικές ή /και ηλεκτρικές εγκαταστάσεις, τα εργοτάξια, τα υδραγωγεία, τα φρεάτια και οι φυσικές πηγές, οι ποταμοί, οι χείμαρροι και οι καταρράκτες, οι υδροηλεκτρικές εγκαταστάσεις, οι εκκλησίες και οι μονές, τα οικήματα κάθε είδους (μέχρι παραπήγματα και καλύβες), τα κοιμητήρια, τα μεταλλεία, οι ανεμόμυλοι, τα ερείπια ιστορικών μνημείων, οι φάροι, τα δάση και οι καλλιέργειες (με αναφορά στα είδη δένδρων και φυτών).

Τέλος, πρέπει να ξεκαθαριστεί ποια είναι τα κριτήρια χαρακτηρισμού ορισμένων νησίδων και νησιών ως ιδιαίτερου φυσικού κάλλους, με στόχο την αποτελεσματική προστασία, διατήρηση και ανάδειξη του φυσικού τους περιβάλλοντος. Στις νησίδες που έχουν ήδη ανακηρυχθεί ως ειδικές περιοχές προστασίας επιτρέπονται μόνο οι εξής δραστηριότητες:

- Η άσκηση των παραδοσιακών ασχολιών αγροτικού χαρακτήρα, π.χ. αλιεία, μελισσοκομία, γεωργία, κτηνοτροφία.
- Η επισκευή και αποκατάσταση τυχόν υφιστάμενων κτισμάτων και υποδομών (π.χ. διαβατικά, κελιά, μάνδρες) και
- η κατασκευή νέων κτισμάτων προσαρμοσμένων στο περιβάλλον για την εξυπηρέτηση αναγκών εθνικής άμυνας, φαροφύλαξης, αρχαιολογίας και επιστημονικής έρευνας.

6. Εναλλακτικές προτάσεις

Τα μικρά νησιά και οι ακατοίκητες νησίδες διαμορφώνουν ένα περίπλοκο ιστό πολιτισμικών μονάδων, καθένα από τα οποία με την παράδοσή του και τα δικά του κοινωνικά

²⁴ Για παράδειγμα στην περιοχή των Βόρειων Σποράδων σε σύνολο 711 νησιών και βράχων τα 536 είναι ανώνυμα ή στην περιοχή του Βορειοανατολικού Αιγαίου από τα 493 νησιά και βράχους τα 121 παραμένουν χωρίς ονομασία. Αντίστοιχα, στο αρχιπέλαγος των Διαποντίων υπάρχουν 153 νησιά από τα οποία τα 97 είναι ανώνυμα ενώ στο αρχιπέλαγος της Μεγίστης σε σύνολο 19 νησιών τα 5 είναι ανώνυμα.

²⁵ Βλ. Istituto Geografico Militare, [1928-1993], Biblioteca Guerini Stampalia Venezia, περί χαρτογράφησης της Δωδεκανήσου κατά την Ιταλική κυριαρχία, στο Κ. Σβολόπουλος, (2002), «Το Καθεστώς των Νησίδων στο Νοτιοανατολικό Αιγαίο. Η Μαρτυρία των Πηγών», σελ. 18-19.

πρότυπα συμπεριφοράς αλλά αντιμετωπίζουν ιδιαίτερα προβλήματα, ορισμένες φορές δισεπίλυτα, εξαιτίας των πιέσεων που υφίστανται από ανθρώπινες δραστηριότητες και την οικιστική ανάπτυξη.

Η διατήρηση και προστασία του φυσικού περιβάλλοντος των μικρών νησιών, νησίδων και βράχων του ελληνικού θαλάσσιου χώρου θα πρέπει να βασίζεται σε τρεις συνιστώσες οι οποίες είναι άρρηκτα συνυφασμένες δηλαδή, προώθηση εναλλακτικών μορφών τουρισμού²⁶, χρήση γεωγραφικών συστημάτων πληροφοριών²⁷ και δημιουργία βάσης δεδομένων που περιλαμβάνει όλες τις σχετικές πληροφορίες για κάθε νησί²⁸.

Παράλληλα μπορούν να εκπονηθούν ειδικές μελέτες όπως: (α) συστηματική απογραφή και εκτίμηση των φυσικών πόρων των νησιών, (β) ανθρωπολογική χαρτογράφηση των νησιωτικών μικρο-κοινωνιών με έμφαση στα χαρακτηριστικά που σχετίζονται με τον

²⁶ Οικο-τουρισμός: Ο περιορισμός της ανεξέλεγκτης τουριστικής ανάπτυξης την τελευταία εικοσαετία συνδυάζεται με τον προσδιορισμό κατά νησί του επιθυμητού επιπέδου τουριστικής ανάπτυξης και την κατάρτιση ρυθμιστικού σχεδίου (π.χ. χρήσεις γης) για κάθε νησί να αποτελούν αναγκαιότητα πριν από κάθε σχεδιασμό. Η στροφή προς τον τουρισμό υψηλής ποιότητας, η προώθηση νέων μορφών όπως ο ναυταθλητικός, ο πολιτιστικός, ο τουρισμός στη φύση, ο συνεδριακός κλπ. με αντίστοιχο ανασχεδιασμό της εκμετάλλευσης του νησιωτικού χώρου μέσα σε ένα πλαίσιο μη διατάραξης της οικολογικής ισορροπίας αποτελούν μερικά από τα σημεία πολιτικής που θα πρέπει να συνοδεύονται από τα αντίστοιχα μέτρα. Η νέα μορφή εναλλακτικού τουρισμού είναι απαραίτητη πλέον για τα επίπεδα τουριστικής ανάπτυξης, δηλαδή πρόκειται για τουριστική ανάπτυξη συμβατή με τη διατήρηση των υπαρχόντων οικοσυστημάτων και τη συντήρηση της πολιτισμικής κληρονομιάς. Ο οικο-τουρισμός στηρίζεται: (α) στη σωστή αναλογία τουριστών – επισκεπτών σε σχέση με τον τοπικό πληθυσμό, (β) στη γνωριμία με τις τοπικές παραδόσεις και συνήθειες (διαφορετικοί κοινωνικοί ρόλοι) και (γ) στην προστασία και ανάδειξη του τοπικού τρόπου ζωής και του τοπικού τρόπου παραγωγής (π.χ. μνημεία, ήθη και έθιμα, γεωργικές, αλιευτικές και κτηνοτροφικές δραστηριότητες).

²⁷ Χρήση γεωγραφικών συστημάτων πληροφοριών: οι νέες τεχνολογίες θα συνδράμουν στην ορθολογικότερη διαχείριση των φυσικών πόρων κάθε μικρού νησιού και κατά συνέπεια θα προωθήσουν τις εναλλακτικές μορφές τουριστικής ανάπτυξης. Συγκεκριμένα η συμβολή των G.I.S. αφορά (α) στη συλλογή δορυφορικών πληροφοριών για τη λήψη αποφάσεων της τοπικής αυτοδιοίκησης, ιδιαίτερα σε περιβαλλοντικές, μετεωρολογικές και κλιματολογικές εφαρμογές, (β) στην καταγραφή μεγάλου αριθμού παραμέτρων για την ατμόσφαιρα, τη θάλασσα και το έδαφος και δυνατότητα συνδυασμού των παραπάνω για ταχεία επαλήθευση και εξαγωγή χρήσιμων συμπερασμάτων για μία περιοχή και (γ) στο γρήγορο έλεγχο των εναλλακτικών ιδεών και προτάσεων με βάση τα πραγματικά δεδομένα. Παράλληλα με τη χρήση της πληροφορικής και των επικοινωνιών μπορεί να επιτευχθεί η επέκταση των τηλεπικοινωνιών, η δορυφορική σύνδεση με δημιουργία δικτύου on-line, η εφαρμογή συστημάτων τηλεπληροφορικής στα νησιά για επιλεγμένες υπηρεσίες και περιοχές.

²⁸ Δημιουργία ψηφιακής βάσης δεδομένων μικρών νησιών: Για να προσεγγίσουμε τον νέο θεσμό του οικο-τουρισμού είναι απαραίτητη μία διεπιστημονική περιβαλλοντική μελέτη που θα περιλαμβάνει τη λεπτομερή και ακριβή αποτύπωση ενός νησιού και θα βασίζεται σε πραγματικά δεδομένα. Ένα προτεινόμενο μοντέλο βάσης δεδομένων θα μπορούσε να περιλαμβάνει: (α) περιγραφικά στοιχεία: όνομα, γεωγραφικά δεδομένα, επιφάνεια έκτασης, μήκος ακτογραμμής, υποθαλάσσιος πλούτος, αποστάσεις από μεγαλύτερα νησιά ή την ενδοχώρα κλπ., (β) είδος νησιού: ηπειρωτικά, ατόλλες, κοραλλιογενή, ηφαιστιογενή, ανάλογα με το ύψος του νησιού ή τα βήθη της θάλασσας, ανάλογα με τη γεωμορφολογία του εδάφους ή συνδυασμός των παραπάνω κλπ., (γ) κλίμα: βροχοπτώσεις, θερμοκρασίες, (δ) καταστροφικές απειλές (φυσικές ή τεχνητές): κυκλώνες, ηφαιστειακές εκρήξεις, σεισμοί, παρατεταμένες ξηρασίες, ευπάθεια σε πυρκαγιές ή πετρελαιοκηλίδες κλπ., (ε) ανθρώπινη διαβίωση: ανάλογα με τη διακύμανση και την πυκνότητα του πληθυσμού, ανάλογα με τις επιδράσεις, π.χ. αστικές περιοχές, οικονομικές δραστηριότητες και αγροτικές καλλιέργειες, ανάλογα με τους εκτιθέμενους δείκτες-κινδύνους, (στ) οικοσυστήματα / ζητήματα ειδικού ενδιαφέροντος: ύπαρξη περιοχών προστασίας ή που πρόκειται να προστατευθούν βάσει κοινοτικής ή εθνικής νομοθεσίας, ενδημικά είδη ιδιαίτερα όταν χαρακτηρίζονται μοναδικά, στοιχεία χλωρίδας και πανίδας, επιδημίες, νοσήματα και θανατηφόρα είδη που εισβάλλουν στα νησιά και προκαλούν προβλήματα διατήρησης και (ζ) σχετικές αναφορές - πληροφορίες / ειδική βιβλιογραφία.

εκσυγχρονισμό και την ανάπτυξη και (γ) κατασκευή ενός δυναμικού μοντέλου μεταφορών στα νησιά με δυνατότητες διερεύνησης.

Ειδικότερα για την Ελλάδα, ο ρόλος της τοπικής αυτοδιοίκησης είναι εξαιρετικά σημαντικός διότι εμπίπτουν στις αρμοδιότητες της ζητήματα χρήσεων γης και ιδιοκτησιακού καθεστώτος αλλά και προστασίας της ενάλιας αρχαιολογικής κληρονομιάς.

8. Βιβλιογραφικές πηγές

- Α.Β. Αλεξόπουλος και Σ. Πολίτης, Η Στρατηγική Σημασία και το Θεσμικό Καθεστώς των Νησιών (Ακρότατων Σημείων) του Ελληνικού Θαλάσσιου Χώρου ως Κριτήρια για τον Καθορισμό των Θαλασσιών Συνόρων Σύμφωνα με το Διεθνές Δίκαιο, στο: *Πρακτικά 2^ο Διεθνούς Συνεδρίου Ναυτικής Ιστορίας: Γεωπολιτική της Θάλασσας*, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, σελ. 1-12, Χίος 26-29 Σεπτεμβρίου, 2002.
- Α.Β. Αλεξόπουλος, Το Νομικό Καθεστώς των Βραχονησίδων Σύμφωνα με τη Νέα Σύμβαση του Δικαίου της Θάλασσας η Εφαρμογή του στην Ελληνική Επικράτεια και η Προστασία του Θαλασσιού Περιβάλλοντος, στο: *Πρακτικά Συνεδρίου Τεχνολογίες Αρχιπελάγους*, ΤΕΙ Πειραιώς, σελ. 89-93, 22-24 Οκτωβρίου, 1997.
- Α.Β. Alexopoulos and I.N. Theotokas, Quality Services in the Coastal Passenger Shipping Sector and its Contribution to the Development of Tourism in Small Islands. The Case of Psara Island, στο: *Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου: Τουρισμός σε Νησιωτικές Περιοχές και Ειδικούς Προορισμούς*, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, pp. 1-11, 2000.
- Α.Β. Alexopoulos and E. Katarelou, Strategic Planning for Alternative Forms of Tourism in Small Islands. The Cases of Agathonisi and Farmakonisi, in: *International Conference: Sustainable Tourism Development and the Environment*, University of the Aegean, 2003.
- Α.Β. Alexopoulos, A Theoretical Model for Sustainable Tourism Prospects in Small Island Communities: The Case of Arkoi Island, in: *International Conference: Participatory Planning Tools and Methods for Sustainable Development of Marine, Coastal and Island Resources*, Medsos Network, Sifnos Island, 2005.
- E.D. Brown, *The International Law of the Sea. Volume I: Introductory Manual*, Dartmouth Publications, London, 1994.

- Κ. Ιωάννου και Α. Στρατή, *Δίκαιο της Θάλασσας*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, 1998.
- Ελληνική Εταιρεία Διεθνούς Δικαίου & Διεθνών Σχέσεων, Αιγαίο: Εξελίξεις και Προοπτικές Επίλυσης των Ελληνοτουρκικών Διενέξεων, στο: *Πρακτικά Ημερίδας*, (επιμ.) Σ. Περράκης, εκδόσεις Σάκκουλα, 2002.
- Ε. Ρούκουνας, *Διεθνές Δίκαιο: Τόμος Β*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, 1982.
- Τμήμα Περιβάλλοντος Πανεπιστημίου Αιγαίου, *Οικολογία και Περιβάλλον στην Ελλάδα του 2000*, εκδόσεις Φιλιππότη (Συλλογικό Έργο), 1995.
- Β. Τσελέντης, Ε. Τζανάτος και Μ. Μηλιαράκη, Σπιναλόγκα (Ακατοίκητο Νησί). Προτάσεις για μία Εναλλακτική Τουριστική Ανάπτυξη, στο: *Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου: Επιπτώσεις του Τουρισμού στους Παραδοσιακούς και Ιστορικούς Οικισμούς των Χωρών της Μεσογείου και της Νότιας Ευρώπης*, σελ. 157-161, Θεσσαλονίκη, 1993.
- Β. Τσελέντης, Ε. Τζανάτος και Μ. Μηλιαράκη, Προτάσεις για Εναλλακτικές Μορφές Τουριστικής Ανάπτυξης – Οικοτουρισμός, στο: *Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου: Τουρισμός και Περιβάλλον στις Νησιωτικές Περιφέρειες*, Ηράκλειο Κρήτης, σελ. 237-245, 1995.
- Κ. Σβολόπουλος, *Το Καθεστώς των Νησίδων στο Νοτιοανατολικό Αιγαίο. Η Μαρτυρία των Πηγών*, εκδόσεις ΕΣΤΙΑ, 2002.
- Γ. Γιαγκάκης, Το Νομικό Καθεστώς των Βραχονησίδων και των Βράχων των Ελληνικών Θαλασσών, στο *Βραχονησίδες Αρχιπελάγους και Βλαχονησίδες Στερεάς*, Εκδόσεις Επιτροπή Ενημέρωσης για τα Εθνικά Θέματα. (επιμ.) Α. Λαζάρου, σελ. 21-27, 1998.
- Η. Μπεριάτος, Ο Ελληνικός Νησιωτικός Χώρος και τα Προβλήματα των Μικρών Νησιών, *Ημερίδα της ΕΕΕΠΠ*, (αδημοσίευτη μελέτη), Πανεπιστήμιο Πειραιώς, 1991.
- Χ. Κοκκώσης, Ακτές και Τουρισμός, στο: *Η Οικογεωγραφία της Μεσογείου* (επιμ.) Μ. Μοδινός, εκδ. Στοχαστής/ΔΙΠΕ, σελ. 186-196, 2001.

[Επιστροφή στο ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ](#)

Χατζή Χρ. (Συνήγορος του Πολίτη), Ο διοικητικός έλεγχος της περιβαλλοντικής αδειοδότησης: ελλείψεις και παραλείψεις

[Επιστροφή στο ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ](#)

Γιαννακούρου Τζ. (Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας), *Η εφαρμογή της κοινοτικής πολιτικής περιβάλλοντος στην Ελλάδα: τυπικός ή ουσιαστικός "εξευρωπαϊσμός";*

[Επιστροφή στο ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ](#)

Λουλούδης Λεωνίδας
(Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών)

Χθες η πολιτική οικολογία, σήμερα ο περιβαλλοντισμός, αύριο τι;

Σαν εισαγωγή στο κείμενο που ακολουθεί θα ήθελα να πω δύο λόγια για τις προσωπικές μου εμπειρίες οι οποίες, χωρίς αμφιβολία, έχουν τροφοδοτήσει τις σκέψεις που ακολουθούν. Και αυτό γιατί, έχοντας διανύσει μια, σχεδόν τριακονταετή, πορεία στις γραμμές του οικολογικού και περιβαλλοντικού κινήματος της Ελλάδας, ελπίζω, στα όρια των δυνατοτήτων μου, να μπορώ να θέσω κάποια ενδιαφέροντα ερωτήματα ως προς το μέλλον και τις προοπτικές αυτού του πολιτικού χώρου. Πολύ περισσότερο καθώς αυτή η θητεία σώρευσε εμπειρίες από διαφορετικές οπτικές γωνίες και «θώκους» ευθύνης. Ξεκινώντας από μικρές ομάδες πίεσης, όπως ήταν ο Οικολογικός Αντίλογος (1976-1979), στη Σύνταξη αρχικά και την τακτική συνεργασία με τη μηνιαία επιθεώρηση Νέα Οικολογίας (1984-1993), τον συντονισμό του Τμήματος Οικολογίας του κόμματος της Ελληνικής Αριστεράς (1987-1989), τη Γραμματεία της Ομοσπονδίας Οικολογικών και Εναλλακτικών Οργανώσεων (1989-1990), το Τμήμα Οικολογίας του Συνασπισμού (2004-2006), για να καταλήξω στο Δ.Σ. της ΜΚΟ WWF-Ελλάς (2001-2007). Και βέβαια, τις εμπειρίες αυτές δεν μπορώ να παραλείψω ότι καθόρισαν αποφασιστικά και διαλεκτικά τα μαθήματα μου περί «πολιτικής προστασίας και διατήρησης του περιβάλλοντος του αγροτικού χώρου» στο, δεύτερο σπίτι μου, το Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών, από τη δεκαετία του 1990 μέχρι σήμερα.

του WWF-Ελλάς, συνεπώς δεν μπορώ να ισχυρισθώ ότι γνωρίζω «από τα μέσα» τις άλλες ομοειδείς οργανώσεις. Αλλά, κρίνοντας από τα σημεία συμφωνίας και διαφωνίας για κοινή δράση με τη δική μας οργάνωση, κάποια εικόνα των μεγαλύτερων, τουλάχιστον, ΜΚΟ μπορώ να θεωρήσω ότι έχω. Για όσους δεν το γνωρίζουν ήδη, μεταξύ των περιβαλλοντικών ΜΚΟ έχουν ξεχωρίσει, για διαφορετικούς λόγους, οι εξής: Το WWF-Ελλάς, η Greenpeace, η Ορνιθολογική Εταιρεία, η Ελληνική Εταιρεία, ο Αρκτούρος, ο Αρχέλων, η Ελληνική Εταιρεία Προστασίας της Φύσης, η Καλλιστώ, η Mom. Φυσικά υπάρχουν και άλλες αξιόλογες οργανώσεις με φιλόδοξους στόχους αλλά μικρότερων δυνατοτήτων και εμβέλειας δράσεων²⁹. Τα θετικά χαρακτηριστικά

²⁹ Εδώ αναφέρομαι στις οργανώσεις, κυρίως, που μετέχουν στο Πανελλήνιο Δίκτυο Οικολογικών Οργανώσεων. Πρόκειται για περίπου 100 οργανώσεις οι οποίες έχουν αξιόλογη και πολυετή δράση ενώ εκδίδουν και έντυπα με δεκαετή αδιάλειπτη παρουσία, όπως η «Οικο-ενημέρωση» της *Τμήμα Περιβάλλοντος, Πανεπιστήμιο Αιγαίου*
20-22 Ιουνίου 2008

των «μεγάλων» ΜΚΟ είναι αναμφισβήτητα οι υψηλοί στόχοι «διαχείρισης» (conservation), η πρόσβαση σε γενναία χρηματοδότηση, ο επαγγελματισμός στελεχών και η σπάνια, για τα ελληνικά δεδομένα, επιχειρησιακή ικανότητά τους, η αφοσίωση του προσωπικού τους στην εξυπηρέτηση των στόχων της οργάνωσης, η διαφορετικού βαθμού αλλά πάντως επιδιωκόμενη διαφάνεια στη χρήση των πόρων και συνεπώς η ευαισθησία τους στην κοινωνική λογοδοσία. Αν μείνουμε μόνο στο κριτήριο της αποτελεσματικότητας, δύσκολα κανείς θα αρνηθεί ότι οι οργανώσεις αυτές έχουν να επιδείξουν συγκεκριμένα επιτεύγματα σε τοπικό, εθνικό και διεθνές επίπεδο υπέρ ενός καλύτερου περιβάλλοντος. Αρκεί να αναφερθούν οι εκστρατείες τους περί των «Γενετικά Τροποποιημένων Οργανισμών», της «Κλιματικής Αλλαγής», του «Αρθρου 24», της εκτροπής του Αχελώου, νέο Εθνικό Χωροταξικό Σχέδιο κ.ά. αλλά και η διάσωση απειλούμενων ειδών, όπως η χελώνα, η φώκια, οι πελεκάνοι, τα όρνια, η αρκούδα κ.ά. ή διαχείριση εθνικών δρυμών και προστατευόμενων περιοχών, όπως οι Πρέσπες, η Δαδιά, ο Λαχανάς κ.ά.

διεκδικήσεων οι οποίες, μέχρι στιγμής, αυτοβούλως ή εξ ανάγκης, περιορίζονται στο αντικείμενο του ενδιαφέροντός τους, το περιβάλλον. Το ερώτημα έχει ένα ιδιαίτερο ενδιαφέρον στην ελληνική πραγματικότητα καθώς, την τελευταία εικοσαετία, μετά την έκλειψη του κόμματος των Οικολόγων Εναλλακτικών, αυτές οι οργανώσεις σηκώνουν το μεγαλύτερο βάρος της κριτικής και των προτάσεων για την ασκούμενη περιβαλλοντική πολιτική. Επίσης, το ερώτημα έχει ένα πρόσθετο ενδιαφέρον καθώς, όπως δείχνουν τα όχι ασήμαντα ποσοστά του νέου οικολογικού κόμματος, των Οικολόγων Πρασίνων στις εθνικές εκλογές του 2007 αλλά και οι δημοσκοπήσεις που ακολούθησαν³⁰, τίθεται επί τάπητος και πάλι, το σχήμα και το ιδεολογικοπολιτικό στίγμα του φορέα που θα εκπροσωπήσει στο Κοινοβούλιο το ελληνικό περιβαλλοντικό κίνημα.

Για να προχωρήσω στη διερεύνηση του ερωτήματος που έθεσα παραπάνω είναι αναγκαία μια οριοθέτηση της σχέσης των σημερινών περιβαλλοντικών κινήματων με την «οικολογία». Ο Αντρέ Γκόρτζ (1923-2007) σε μια τελευταία συνέντευξή του μας προσφέρει, με την απλότητα και τη διεισδυτικότητα που τον διέκρινε, μια λύση: «από όλους τους ορισμούς θα προτιμούσα τον λιγότερο επιστημονικό, εκείνον που βρίσκεται στις απαρχές του οικολογικού κινήματος και που λέει ότι η οικολογία είναι η φροντίδα για το περιβάλλον ζωής ως καθοριστικό παράγοντα της ποιότητας ζωής και της ποιότητας ενός πολιτισμού. Οι πρώτες μεγάλες εκδηλώσεις αυτής της

Περιβαλλοντικής Πρωτοβουλίας Μαγνησίας. Είναι, όμως, τοπικής εμβέλειας και συνήθως ολιγομελείς, τεχνοκρατικά αδύναμες και υπο-χρηματοδοτούμενες.

³⁰ Οι Οικολόγοι Πράσινοι συμπληρώνουν σε τρεις μήνες έξι χρόνια ζωής. Για πρώτη φορά καταγράφουν, στις συνεχείς δημοσκοπήσεις, μετά τις εθνικές εκλογές του 2007 όπου αποτέλεσαν την έκπληξη με ποσοστό 1,05%, ποσοστά πάνω από 3% η οποία επιτρέπει την κοινοβουλευτική τους εκπροσώπηση. Βλ. ενδεικτικά σχετικό ρεπορτάζ της Δ. Αντωνίου, εφ. *Η Καθημερινή της Κυριακής*, 28.09.08

φροντίδας αναπτύχθηκαν στη Βόρεια Αμερική, έπειτα στην Ιαπωνία, μετά στη Γερμανία, από όπου κέρδισαν την υπόλοιπη Ευρώπη. Αυτές οι εκδηλώσεις πήραν τη μορφή κινημάτων διαμαρτυρίας-που συχνά κατεστάλησαν βίαια- ενάντια στον σφετερισμό του δημόσιου χώρου από τις μεγάλες βιομηχανίες, τα αεροδρόμια, τους αυτοκινητόδρομους, που έρχονταν να ανατρέψουν, να μπετονοποιήσουν, να ρυπάνουν και να καταστήσουν τεχνητό το λιγιστό «φυσικό» περιβάλλον που απέμενε. Η αντίσταση των κατοίκων σε αυτή την εισβολή στο περιβάλλον ζωής τους δεν ήταν μια «απλή υπεράσπιση της φύσης». Ήταν μια πάλη ενάντια στην κυριαρχία. Ενάντια στην καταστροφή ενός κοινού αγαθού από ιδιωτικές δυνάμεις υποστηριζόμενες από το κράτος, οι οποίες αρνούνταν το δικαίωμα των τοπικών πληθυσμών να επιλέγουν τον δικό τους τρόπο για να συμβιώνουν, να παράγουν και να καταναλώνουν»³¹.

Αν δεχθούμε σαν αφετηρία συζήτησης αυτό τον ορισμό του Γκόρζ θα πρέπει, κατά τη γνώμη μου, να απαντήσουμε στα τα εξής τρία ερωτήματα. Πρώτον, αν οι σημερινές μορφές διαμαρτυρίας των περιβαλλοντικών οργανώσεων είναι ικανές να προσδώσουν στους φορείς που τις πραγματοποίησαν τον χαρακτήρα των κοινωνικών κινημάτων. Δεύτερον, αν αυτές οι διαμαρτυρίες δεν αποτελούν μια «απλή υπεράσπιση της φύσης» αλλά «μια πάλη ενάντια στην κυριαρχία». Και, με αυτή την έννοια, αν, ως μορφές απαίτησης να διευρυνθούν τα υπαρκτά πολιτικά δικαιώματα, συμβάλλουν de facto στον εκδημοκρατισμό της κοινωνίας μας.

Για να είμαι ειλικρινής όταν διάβασα το βιβλίο του Charles Tilly «Κοινωνικά κινήματα 1768-2004»³², με δυσκολία θα προσυπέγραφα, χωρίς, μάλιστα, την απαιτούμενη και από τον συγγραφέα απαιτητική ιστορική έρευνα, τον χαρακτηρισμό των διαμαρτυριών ή ακόμη και των κινητοποιήσεων των ελληνικών ΜΚΟ ως «κινήματος». Γράφει: «για τους περιβαλλοντιστές ακτιβιστές κάθε λαϊκή πρωτοβουλία υπέρ του περιβάλλοντος, όπου και αν εκδηλώνεται, συνυπολογίζεται στο παγκόσμιο περιβαλλοντικό κίνημα». Αντίθετα, ως «κοινωνικό κίνημα» παγιώθηκε στον δυτικό κόσμο ο συνδυασμός τριών στοιχείων: πρώτον, εκστρατείες συλλογικών διεκδικήσεων με επιλεγμένες αρχές-αποδέκτες στο στόχαστρο, δεύτερον, μια σειρά πρωτοβουλιών για τη διατύπωση αιτημάτων συμπεριλαμβανομένων των ενώσεων ειδικού σκοπού, των δημοσίων συγκεντρώσεων, των δηλώσεων προς τα ΜΜΕ και των διαδηλώσεων, τρίτον, δημόσιες επιδείξεις ΑΕΠΔ (διάβαζε: Αξιοσύνη, Ενότητα, Πολυάριθμο, Δέσμευση) υπέρ μιας υπόθεσης. Με βάση τον παραπάνω ορισμό του «κοινωνικού κινήματος και τα διαθέσιμα πραγματολογικά δεδομένα-αλλά απαιτείται σοβαρότερη ενασχόληση με το θέμα-ελάχιστες φορές, νομίζω, οι ελληνικές ΜΚΟ περιβάλλοντος συμπεριφέρθηκαν ως «κοινωνικό κίνημα».

³¹ Δόθηκε στο περιοδικό *Le Nouvel Observateur*, αναδημοσιεύθηκε στην εφ. *Ελευθεροτυπία* 21/1/2007 και στην εφ. *Πράσινη Πολιτική*, φυλ. 60, 2007.

³² Ch. Tilly, *Κοινωνικά κινήματα 1768-2004*, Σαββάλας 2007
Τμήμα Περιβάλλοντος, Πανεπιστήμιο Αιγαίου
20-22 Ιουνίου 2008

Ενδεχομένως στην περίπτωση της υπεράσπισης του Άρθρου 24 του Συντάγματος ή πιο πρόσφατα εναντίον του Εθνικού Χωροταξικού Σχεδίου. Και βέβαια, κάτω από αυτή τη σκοπιά του Tilly δεν αποτελεί εκδήλωση κινήματος η υποκινούμενη από τους bloggers διαμαρτυρία για το κάψιμο της Πάρνηθας στο Σύνταγμα στις 8 Ιουλίου 2007, όπως βιάστηκαν να πανηγυρίσουν ορισμένα ΜΜΕ. Ή πρέπει να θεωρήσουμε ότι αποτελεί; Οι καιροί έχουν αλλάξει, η επικοινωνία των ανθρώπων μέσω Δικτύου έχει πυκνώσει και, κυρίως, επιταχυνθεί υποκαθιστώντας τους συμβατικούς τρόπους συμμετοχής στα πολιτικά δρώμενα. Πόσο ισχύει ακόμη αυτό που έλεγε ένας μεγάλος διανοούμενος της Αριστεράς, ο Άγγελος Ελεφάντης, αξέχαστος δάσκαλος και φίλος πολλών της δικής μου πολιτικής γενιάς: «η πολιτική πράξη δεν μπορεί να υπάρξει χωρίς τη σωματική παρουσία των συμμετεχόντων»; Ειλικρινά δεν ξέρω. Αναζητώντας μια θεωρητική απάντηση για την προοπτική πολιτικών εκδηλώσεων σαν αυτή της «αυτόνομης κινητοποίησης από τα κάτω» του «ετερόκλιτου πλήθους του Συντάγματος», ο Αλέξανδρος Κιουπκιολής φαίνεται κι αυτός αναποφάσιτος: «...το μέλλον της κοινωνίας είναι ριζικά άγνωστο. Την εγκυρότερη απάντηση θα τη δώσει η ίδια η ιστορία και η πολιτική πράξη»³³

Πιο προσπελάσιμο μου φαίνεται το ερώτημα αν οι ελληνικές περιβαλλοντικές ΜΚΟ δεν υπερασπίζονται απλώς τη φύση αλλά παλεύουν εναντίον της κυριαρχίας συμβάλλοντας στην επέκταση και την εμβάθυνση της δημοκρατίας. Εδώ να υπενθυμίσω ορισμένες επιφυλάξεις που είχε για τον ρόλο των ΜΚΟ ο Γ.Θ. Μαυρογορδάτος³⁴. Ειρήσθω εν παρόδω, δίνει ένα λιγότερο περιγραφικό ορισμό για την οικολογία από αυτόν που έδωσε ο Gorz όταν διαφωνεί με τη χρήση του όρου οικολογία συλλήβδην για τις περιβαλλοντικές οργανώσεις. Ορθότερος, κατ' αυτόν είναι ο αγγλικός όρος environmentalism (περιβαλλοντισμός). Θεωρεί ότι η οικολογία είναι ένα ολοκληρωμένο ιδεολογικό σύστημα. Πρέπει να σημειωθεί, συνεχίζει ο Μαυρογορδάτος, ότι δεν πρόκειται για μαζικές οργανώσεις αλλά για ομάδες στελεχών με υψηλό επίπεδο μόρφωσης και αφοσίωσης. Γι' αυτό στην Greenpeace αλλά και στο WWF καλείσαι να γίνεις «υποστηρικτής» ή «συνδρομητής» και όχι μέλος με δικαίωμα του εκλέγειν και εκλέγεσθαι. Ανάλογο προβληματισμό ανέπτυσσα και εγώ σε ένα παλαιότερο άρθρο μου για την Greenpeace³⁵. Από αυτή την άποψη και χωρίς να υπεισέρχεται κανείς στην «προοδευτικότητα» των σκοπών δεν μπορεί να αποφευχθεί, κατά τον Μαυρογορδάτο, η διαπίστωση ότι, για όλες τις ΜΚΟ, υπάρχει ένα αξεπέραστο δημοκρατικό έλλειμμα. Οι σκοποί, και οι αγιότεροι, δεν παίζουν ρόλο σε αυτή τη θεώρηση. Δεν μπορεί, δηλαδή, εξαιτίας αυτών να αναιρεθεί ο εγγενής ελιτισμός των οργανώσεων αυτών. Γι' αυτό δεν μπορεί αυτή η οργανωτική πρόταση να υποκαταστήσει τους

³³ Α. Κιουπκιολής, Το πλήθος της Μεταπολιτικής στους δρόμους της Αθήνας. Δύο θέσεις για τη ριζοσπαστική δημοκρατία, περ. *Σύγχρονα Θέματα*, περ. Β', χρόνος 29^{ος}, τεύχ. 101

³⁴ Γ.Θ. Μαυρογορδάτος, *Ομάδες πίεσης και Δημοκρατία*, Εκδ. Πατάκη, 2001

³⁵ Α. Λουλούδης, Green peace, η δράση και ο λόγος της, εφ. *Κυριακάτικη Αυγή*, 29.6 και 13.7.

αντιπροσωπευτικούς θεσμούς της δημοκρατίας. Εξάλλου, ολοένα και περισσότερο η ίδρυση και η επιβίωση αυτών των ΜΚΟ εξαρτάται από εξωτερικές πηγές χρηματοδότησης: χορηγούς, ιδρύματα, το κράτος ή και άλλες σωματειακές ομάδες πίεσης. Και βέβαια γνωρίζουμε ότι όχι μόνο η ιδιωτική αλλά ακόμη και η δημόσια χρηματοδότηση είναι επιλεκτική. Πέρα από την ανισοκατανομή των οικονομικών πόρων ουσιαστικά άλυτο πρόβλημα παραμένει για τη δημοκρατία η γενικότερη εγγενής υπεροχή των θεσμικών ομάδων πίεσης είτε δημοσίων είτε και ιδιωτικών (όπως οι επιχειρήσεις και τα ιδρύματα) στις οποίες έχει περιορισμένη ή και καθόλου εφαρμογή η έννοια του «εκδημοκρατισμού». Παρόλαυτα, ο Μαυρογορδάτος, αναγνωρίζει ότι σε σύγκριση με την κατάσταση που επικρατούσε προηγουμένως τα επιτεύγματα των περιβαλλοντικών ομάδων πίεσης μέχρι σήμερα υπήρξαν ασφαλώς εντυπωσιακά ιδίως σε τοπική αλλά και σε διεθνή κλίμακα. Κατόρθωσαν προπαντός να επιβάλλουν οριστικά και αμετάκλητα μία νέα ευαισθησία και μια νέα ιεράρχηση προτεραιοτήτων, που ήδη συνεπάγονται πρωτοφανείς περιορισμούς για τα κράτη και τις επιχειρήσεις. Για να το επιτύχουν αυτό ήρθαν σε σύγκρουση όχι μόνο με κυβερνήσεις και επιχειρήσεις αλλά και με συνδικάτα. Ενώ, αντίθετα, καταλήγει ο Μαυρογορδάτος, η απομίμηση του γερμανικού προτύπου σε κοινοβουλευτικό επίπεδο το 1990, στην Ελλάδα, όχι μόνο αποδείχθηκε εντελώς συγκυριακή αλλά και οδήγησε σε τραγελαφικά αποτελέσματα. Αυτή η τελευταία διαπίστωση του Μαυρογορδάτου μας οδηγεί εγκαταλείβουμε προς το παρόν τις περιβαλλοντικές ΜΚΟ και να ασχοληθούμε με την εξέταση του δεύτερου ενδεχόμενου πολιτικής εκπροσώπησης του οικολογικού κινήματος στην Ελλάδα. Ενώ η διεκδίκηση εισόδου στο κοινοβούλιο ενός οικολογικού ή «πράσινου» κόμματος. Και, κυρίως κάτω από ποιες προϋποθέσεις αυτή η επανάληψη του πειράματος, δεν θα οδηγήσει, μετά από σχεδόν δύο δεκαετίες, στο ίδιο άγονο αποτέλεσμα.

Υπήρξε, πράγματι, τραγελαφική η εμπειρία της πρώτης απόπειρας κοινοβουλευτικής εκπροσώπησης των ελλήνων οικολόγων. Την περιγράφει διεξοδικά ο Ιωσήφ Μποτετζάγιας σε άρθρο του, προϊόν εκτεταμένης εμπειρικής έρευνας.³⁶ Όμως, και στο δικό του κείμενο αλλά και από την λιγότερο συστηματική δημόσια συζήτηση που ακολούθησε τη διάλυση της Ομοσπονδίας Οικολόγων Εναλλακτικών, διαφάνηκε ότι ο «τραγέλαφος» είχε και τη θετική του πτυχή: ανέδειξε ζητήματα που δεν θα είχαν τεθεί παρά μόνο μέσα από τις πραγματικότητες της ίδρυσης και της βραχύβιας παρουσίας αυτού του «κόμματος». Ενώ πολύ σοβαρά πολιτικά ζητήματα αναφερόμενα στη θεσμική κατοχύρωση του δικαιώματος της συμμετοχής των μελών τους στις αποφάσεις της οργάνωσης, τα οποία, όπως είδαμε, εξ αντικειμένου ή εκ παραδόσεως, δεν τίθενται και συνεπώς δεν απασχολούν τις σύγχρονες περιβαλλοντικές ΜΚΟ. Οι τελευταίες, λίγο-

³⁶ Ι. Μποτετζάγιας, *Η Ομοσπονδία Οικολόγων Εναλλακτικών: «Το Ελληνικό Πράσινο Πείραμα»*. Περ. Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης, Εκδ. Θεμέλιο, τεύχ. 22, 2003
Τμήμα Περιβάλλοντος, Πανεπιστήμιο Αιγαίου
20-22 Ιουνίου 2008

πολύ διοικούνται, ως μη κερδοσκοπικές εταιρείες, υπό καθεστώς νομικών προσώπων ιδιωτικού δικαίου. Με σαφώς περιορισμένες αρμοδιότητες, δηλαδή, των αμειβομένων ή εθελοντικά εργαζομένων σε αυτές σε θέματα στρατηγικής, οικονομικής διαχείρισης και πρόσληψης προσωπικού. Στην Ομοσπονδία των Οικολόγων Εναλλακτικών το ζήτημα της εσωκομματικής δημοκρατίας αποτέλεσε, σε τελευταία ανάλυση, το πρώτο και, ατυχώς, το έσχατο μέλημα.

Οι συγκρούσεις στο εσωτερικό της Ομοσπονδίας ήταν τόσο σφοδρές που οι Μποτετζάγιας και Καραμίχας³⁷ όταν μελέτησαν το φαινόμενο έφθασαν να κατηγοριοποιήσουν την περίπτωση των ελλήνων οικολόγων ως υποκείμενη σε «αρχέγονο φατριασμό» (primordial factionalism). Πρόκειται για ευρηματικό προσδιορισμό αλλά, φοβάμαι, ότι δεν θα συμφωνήσω. Και τούτο γιατί, κατά τους δύο ερευνητές, «ο αρχέγονος φατριασμός πηγάζει και διαπλέκεται γύρω από «συμβάντα» κατά βάση άσχετα ως προς το ιδεολογικό στίγμα του πολιτικού κόμματος». Νομίζω ότι εδώ υπάρχει μια παρανόηση. Το γεγονός ότι οι συγκρούσεις δεν έγιναν για τη στρατηγική ή την κυρίαρχη ιδεολογικοπολιτική διάσταση του οικολογικού λόγου της Ομοσπονδίας δεν παραπέμπει, αναγκαστικά, σε ένα προ-πολιτικό επίπεδο διαμάχης των αντιπάλων απόψεων. Ναι, στην Ομοσπονδία δεν συγκρούστηκαν αντίπαλες οικολογικές θεωρήσεις του κόσμου, της οικονομίας, της κοινωνίας, του πολιτισμού. Αν κάτι χαρακτήρισε αυτές τις συγκρούσεις δεν είναι ο «προ-πολιτικός» αλλά «ο προ-οικολογικός» τους, αν όχι ο «αντι-οικολογικός» τους χαρακτήρας. Κι' αυτό για μια απλή αιτία. Στην Ομοσπονδία συγκρούστηκαν, σχεδόν αποκλειστικά, με πρόσχημα την πολιτική οικολογία, οι διάφορες τάσεις της ελληνικής αριστεράς που δεν ήθελαν ή δεν μπορούσαν να στεγασθούν στα υφιστάμενα, τότε, μεγαλύτερα ή μικρότερα αριστερά κόμματα. Βεβαίως και υπήρχαν οι πολιτικά συντηρητικοί και οι ακραιφνείς οικολόγοι αλλά ήταν λιγότεροι και, κυρίως, χωρίς την απαιτούμενη πείρα για «φατριασμό» και, μάλιστα, «αρχέγονο»!

Ας μην το ξεχνάμε βρισκόμαστε στο κρίσιμο για την αριστερά, απανταχού της γης, έτος 1989. Για παράδειγμα, οι συγκρούσεις, εντός των κόλπων της Ομοσπονδίας, αρχικά για τη σχέση με το ΠΑΣΟΚ, στη συνέχεια για το «οργανωτικό», δηλαδή την προτεραιότητα της άμεσης έναντι της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας», για τον ρόλο των νέων κοινωνικών κινημάτων, είτε αφορούσαν στις έμφυλες διαφορές, την ετερόδοξη σεξουαλικότητα ή, αργότερα, για τα λεγόμενα εθνικά θέματα, όπως το «Μακεδονικό», είχαν όλες τα χαρακτηριστικά μιας ενδοαριστερής αντιπαλότητας. Τώρα, αν αυτή η τελευταία είχε και την ένταση μιας «πάλης χωρίς αρχές», όπως χαρακτηρίστηκαν ανάλογης σφοδρότητας συγκρούσεις ηγεσιών εντός του ελληνικού κομμουνιστικού κινήματος, αυτό δικαιολογεί τον χαρακτηρισμό του «αρχέγονου φατριασμού».

³⁷ J. Karamichas and I. Botetzagias, Green Party factionalism. The case of the Ecologists-Alternatives of Greece, South European Society and Politics, τομ. 8, τευχ. 3

Αλλά μόνον αυτό. Για την εποχή που συζητάμε σοβαρά ιδεολογικά και πολιτικά ζητήματα της αριστεράς καλύπτονταν με τη λεοντή των οργανωτικών διαφορών. Δεν είναι τυχαίο ότι για το «οργανωτικό» έγινε η διάσπαση του ιστορικού ΚΚΕ σε «Εξωτερικού» και «Εσωτερικού», το 1968, ένα χρόνο μετά την επτάχρονη δικτατορία. Δηλαδή, με αφορμή το «οργανωτικό», ετέθη το θέμα πού θα παίρνονταν οι αποφάσεις. «Μέσα» ή «έξω» από την Ελλάδα; Ενώ το πραγματικό ερώτημα ήταν από ποιόν θα λαμβάνονταν, από το ΚΚΕ άμεσα ή από το ΚΚΣΕ έμμεσα. Είναι προφανές ότι αυτό το ερώτημα δεν μπορούσε να τεθεί ευθέως σε μια εποχή που ο «ταξικός αντίπαλος» καταδίκαιζε όλο το κομμουνιστικό κίνημα ως «ξενокίνητο».

Κατ' αναλογία, επίδικο αντικείμενο του «αρχέγονου φατριασμού» ήταν, μέσω του «οργανωτικού» ή των άλλων προαναφερθέντων, ήκιστα οικολογικών θεμάτων, η πολιτική ηγεμονία επί της Ομοσπονδίας των διαφόρων τάσεων και ομάδων που αντιλαμβάνονταν, με τον δικό τους τρόπο και ιδίωμα, τη σχέση αριστεράς και οικολογίας. Ακριβέστερα, αν και όχι κομψά, στόχος ήταν το «καπέλωμα» της Ομοσπονδίας από την τάδε ή τη δεινά αριστερή τάση ή ομάδα. Στο ιστορικό πλαίσιο της Μεταπολίτευσης αυτό ήταν το μείζον διακύβευμα, για όσους εγκατέλειπαν, λόγω της διεθνούς κρίσης του 1989, αφενός τα ακροαριστερά και τα κομμουνιστικά συλλογικά υποκείμενα και, αφετέρου, τα ελληνικά σοσιαλιστικά ή σοσιαλδημοκρατικά κόμματα, λόγω της κρίσης των σκανδάλων και της διαπλοκής στελεχών τους με μεγάλα οικονομικά συμφέροντα και μέσα μαζικής επικοινωνίας. Σε αυτή τη δραματική κατάσταση, ορισμένα στελέχη της αριστεράς, για τα οποία η ιδιότητα δεν ήταν λύση, η γοητεία της νέας ουτοπίας, της αγίας, οικολογικής κοινωνίας της ισότητας και της ελευθερίας, όπως θα έλεγε και ο Σλοβένος Σλαβόι Ζίζεκ, υπήρξε ακατανίκητη. Προσέφυγαν λοιπόν σε αυτή κομίζοντας συνάμα όλες τις έμμονες ιδέες τους για μια «νέα αριστερά». Και, κυρίως, την μητέρα όλων των ιδεολογικών μαχών: να επιβάλλουν με κάθε μέσο «τη δική τους» αριστερά. Αλλά, πέρα από την προβληματική διάσταση αυτής της εγωκεντρικής στάσης, ένα δεύτερο εμπόδιο ορθωνόταν μπροστά τους, έμοιαζε και μάλλον ήταν ανυπέρβλητο. Η κρίση της ιστορικής αριστεράς άγγιζε καθοριστικά και την όποια εναλλακτική αριστερά επαγγελόταν ανανεωτικές προτάσεις και πρωτοβουλίες. Νομίζω ότι η ανάλυση του Γιάννη Σταυρακάκη, για τους λόγους αυτή τη φορά της επιτυχίας των Πρασίνων στη Γερμανία, επιβεβαιώνει αυτή τη διαπίστωση³⁸.

Είναι αυτονόητο ότι η πολιτική οικολογία δεν μένει ανεπηρέαστη από το πλαίσιο εντός του οποίου εγγράφεται η ανάπτυξή της. Οι επιταχύνσεις στην ωρίμανση των συνθηκών για την εμφάνιση κινήσεων πολιτικής οικολογίας συμβαίνουν, σύμφωνα με τον συνάδελφο Γιάννη

³⁸ Y. Stavrakakis, On the emergence of Green ideology: the dislocation factor in Green politics, στο D. Howarth, A. J. Norval and Y. Stavrakakis (editors) *Discourse theory and political analysis. Identities, hegemonies and social change*. Manchester University Press. Manchester and New York, 2000.

Σταυρακάκη, όταν συμβαίνει μια διπλή «εξάρθρωση» (dislocation). Ο όρος ανήκει στο θεωρητικό λεξιλόγιο του Ερνέστο Λακλάου, ο οποίος προτείνει ως κινητήρια δύναμη της, γενικεύοντας την κατά Κουν διαδοχή των επιστημονικών παραδειγμάτων, την «εξάρθρωση». Η τελευταία λαμβάνει τη μορφή των ανωμαλιών οι οποίες πλήττουν την ηγεμονία ενός παραδείγματος και το οδηγούν σε κρίση η οποία καταλήγει στην κατάρρευσή του. Η επίγνωση της «εξάρθρωσης» επαναφέρει στο προσκήνιο, βέβαια, την καταστατική αβεβαιότητα και αρνητικότητα, τις οποίες οι τεχνοκρατικές κατασκευές ερμηνείας του φυσικού κόσμου επιχειρούν να απαλείψουν. Επιχειρώντας να εξηγήσει, με αυτό το θεωρητικό σχήμα, την ανάδυση της Πράσινης Ιδεολογίας και την εδραίωση των Γερμανών Πρασίνων, στη δεκαετία του 1990, ο Σταυρακάκης αναφέρεται στη συγκυριακή δράση μιας διπλής «εξάρθρωσης», συνδέοντάς την με δύο κρίσεις. Η πρώτη από αυτές τις κρίσεις, στην οποία πρωταγωνιστεί το ατύχημα του Τσερνόμπιλ (το ίδιο συνέβη και στην Ελλάδα χωρίς η επιρροή του να τύχει ιδιαίτερης προσοχής από τους ερευνητές του εγχώριου οικολογικού κινήματος), αναφέρεται στην «περιβαλλοντική εξάρθρωση». Δηλαδή την εντεινόμενη ανησυχία και φόβο της κοινής γνώμης, για το γεγονός ότι η κοινωνία μας, ακόμη και μεσοπρόθεσμα, δεν εκμεταλλεύεται βιώσιμα τη βίωση. Η δεύτερη κρίση αναφέρεται στην «πολιτική εξάρθρωση» και επικαλείται την απαξίωση, κατά τις δεκαετίες 1960, 1970 και 1980, της αριστεράς (σοσιαλδημοκρατία, σοσιαλισμός, κομμουνισμός, αριστερισμός). Η πράσινη ιδεολογία στη Γερμανία αρθρώνεται σαν το ενδεχόμενης δυνατότητας αποτέλεσμα της σύμπτωσης αυτών των δύο εξαρθρώσεων. Αυτή η σύμπτωση επέβαλε να επισυμβεί μια αλλαγή στο συσχετισμό των πολιτικών δυνάμεων επιτρέποντας τη μετάβαση από το Κυρίαρχο Κοινωνικό Παράδειγμα σε ένα Νέο Περιβαλλοντικό Παράδειγμα. Αν δεν συνέβη το ίδιο στην Ελλάδα (αν και η επίπτωση του Τσερνόμπιλ δεν ήταν μικρού μεγέθους) αυτό θα μπορούσε να αποδοθεί στο γεγονός ότι η «πολιτική εξάρθρωση» της ιστορικής αριστεράς δεν ήταν της ίδιας έντασης, όπως στη Γερμανία. Συνεπώς, το πολιτικό κενό που εκλήθη να καλύψει η Ομοσπονδία ήταν μικρό, αν όχι μικροσκοπικό. Σε αυτές τις συνθήκες, η ήττα της πολιτικής οικολογίας, ως μετέχουσας στον κοινοβουλευτικό ανταγωνισμό, ήταν στην Ελλάδα, καταρχήν, αναμενόμενη και, δευτερευόντως, ήρθε μέσα από τις «ενδοκομματικές» διαδικασίες «αρχέγονου φατριασμού», που τόσο γλαφυρά αναπαριστά ο Μποτετζάγιας. Τα καίρια πολιτικά ερωτήματα τα οποία έθεσε η Ομοσπονδία, για τον τύπο της ανάπτυξης, τον ρόλο της επιστήμης, την ποιότητα της ζωής, τον τρόπο συμμετοχής των πολιτών στην πολιτική και τόσα άλλα έμειναν αναπάντητα. Μπορούν να τεθούν σήμερα σε ένα άλλο κόσμο και ειδικότερα

στην αποκαλούμενη από ορισμένους και «μεταδημοκρατία», για να δηλώσουν την κρίση και την έκπτωση των βασικών θεσμών και δομών της δημοκρατίας³⁹.

Ποιο είναι το πρόβλημα; Όσοι παρακολουθούν τις σχετικές εξελίξεις δεν μπορούν παρά να διατυπώνουν ερωτήματα ως προς την δυνατότητα ή ακριβέστερα την αδυναμία του περιβαλλοντικού κινήματος να συνδέσει τους «σαφείς και υψηλούς στόχους» του για ένα καλύτερο περιβάλλον με διεκδικήσεις, αιτήματα ή διαδικασίες που δεν συνδέονται προφανώς ή άμεσα με την προστασία του περιβάλλοντος. Τι βρίσκεται πέραν του περιβάλλοντος; Δυστυχώς, όσο κομμά και να το πει κανείς, ένα επιδεινούμενο πολιτικό τοπίο αποτελεί κοινή διαπίστωση. Από όλες τις πλευρές, θεωρητικές εμπειρικές, πρακτικές διατυπώνονται ανησυχίες ότι κάτι δεν πάει καλά στις αναπτυγμένες δημοκρατικές κοινωνίες οι οποίες έχουν, κατά ορισμένους αναλυτές, περάσει, ήδη, σε ένα «μεταδημοκρατικό» πεδίο, όπου η πολιτική μετατρέπεται σε ένα αυστηρά ελεγχόμενο θέαμα, υπαγόμενο στην λογική του καταναλωτισμού, όπου τις αποφάσεις λαμβάνει η «διαπλοκή» συμφερόντων. Υπάρχει, βέβαια, και η θετική, για τα σχέδια της εναλλακτικής πολιτικής, οπτική αυτής της δημοκρατικής κατολίσθησης. Για να περιοριστούμε, στην ελληνική περίπτωση, η μετάβαση «από τη Μεταπολίτευση στην Παγκοσμιοποίηση»⁴⁰, όπως την αναλύει, ο Γιάννης Βούλγαρης, συνεπάγεται σοβαρές αλλαγές στο πολιτικό σύστημα. Σε ό,τι αφορά στην παρούσα εργασία, σημειώνεται η αποδυνάμωση του «νεοκορπορατισμού» και, αντίθετα, η ενδυνάμωση των κινήματων της «κοινωνίας των πολιτών», της οποίας αναμένεται η πύκνωση, ιδιαίτερα από τα μεσαία, μορφωμένα στρώματα. Συνεπώς το ερώτημα είναι, αν στο πλαίσιο του αναδυόμενου νέου «παραδείγματος κοινωνικής συμμετοχής μπορεί το περιβαλλοντικό κίνημα είτε με τη μορφή των ΜΚΟ είτε με τη μορφή της πολιτικής οικολογίας των κομμάτων να συμβάλλει δραστικά στην ανανέωση ενός μετασχηματιζόμενου πολιτικού συστήματος. Και πώς;

Το ότι υπάρχει αλληλεπίδραση μεταξύ κοινωνικών κινήματων και εκδημοκρατισμού το έχει δείξει αναλυτικά ο Charles Tilly στο βιβλίο που προανέφερα. Θα ισχυριζόταν κανείς ότι η διεκδίκηση της προστασίας του δικτύου ευρωπαϊκών οικοτόπων, των μεσογειακών υγροτόπων, της χελώνας, της φώκιας, της αρκούδας κ.τ.λ. κάνει ακριβώς αυτό, επεκτείνει αυτομάτως το πεδίο του ανταγωνισμού που αποτελεί την κινητήριου προϋπόθεση της δημοκρατίας ή με τη διατύπωση της Chantal Mouffe το «παράδοξο της δημοκρατίας»⁴¹. Κεντρικό επιχείρημα της Mouffe είναι ότι είναι απολύτως ζωτικό για τη δημοκρατική πολιτική να συνειδητοποιήσει τον παράδοξο αλλά ευεργετικό χαρακτήρα αυτής της συνάρθρωσης ελευθερίας και ισότητας στο

³⁹ Κόλιν Κράουτς, *Μεταδημοκρατία*. Εισαγωγή-Μετάφραση Α. Κιουπκιολής, Εκδ. Εκκρεμές, 2006

⁴⁰ Γ. Βούλγαρης, *Η Ελλάδα από τη Μεταπολίτευση στην Παγκοσμιοποίηση*, εκδ. Πόλις 2008.

⁴¹ Ch. Mouffe, Το δημοκρατικό παράδοξο. Μετάφραση Α. Κιουπκιολής, Πρόλογος-Επιμέλεια Γ. Σταυρακάκης, Εκδ. Πόλις, 2004.

πλαίσιο ενός καταστατικού ανταγωνισμού. Θα πρέπει, το περιβαλλοντικό κίνημα, να αγωνιστεί για την απομάκρυνση από τον χυλό της συναίνεσης του λεγόμενου «μεσαίου χώρου» και την ανανέωση του ορίζοντα της δημοκρατικής πολιτικής. Αυτό δεν σημαίνει άγονους αγώνες υπεράσπισης ακραίων θέσεων με την προσφυγή σε ασκήσεις επαναστατικής γυμναστικής, όπως βλέπουμε, από ορισμένες δογματικές, «ριζοσπαστικές» ή ελευθεριακές νεολαίες, σήμερα στο δικό μας πανεπιστήμιο. Σημαίνει, για να περιοριστούμε στην πολιτική οικολογία, κάτι πολύ περισσότερο ευφάνταστο και επινοητικό. Σε δύο, κυρίως, τομείς. Με μια σύντομη και όχι, για να είμαι ειλικρινής, ολοκληρωμένη περιγραφή αυτών των τομέων αλλά περισσότερο ως υποθέσεις εργασίας για μια συνέχεια της συζήτησης, που πρέπει οπωσδήποτε να κάνουν όσοι ενδιαφέρονται για την πολιτική οικολογία, θα κλείσει αυτό το κείμενο.

Πρώτον, να κατανοηθεί ότι η ιδεολογική και πολιτική συγκρότηση τόσο του περιβαλλοντικού κινήματος, το οποίο συμμετέχει σε ΜΚΟ όσο και του ανερχόμενης δημοτικότητας κόμματος των Οικολόγων εμφανίζει κενά και αδυναμίες. Τα μέλη των ΜΚΟ διαθέτουν, ήδη, σημαντική τεχνογνωσία στη διαχείριση περιβαλλοντικών ζητημάτων, στην οποία, σε ορισμένες περιπτώσεις έχουν επιτυχώς εντάξει τις τοπικές κοινωνίες. Διαθέτουν, επίσης, αξιόλογη εμπειρία παρεμβάσεων στο κοινοβούλιο και τη δημόσια διοίκηση. Όμως, όπως αναφέρει και ο πανεπιστημιακός και γνωστό στέλεχος του περιβαλλοντικού/οικολογικού κινήματος Α. Γεωργόπουλος, «καθώς το «τραύμα» της αξιοπρεπούς διάλυσης των Οικολόγων-Εναλλακτικών φαίνεται να έχει θεραπευθεί, η οικολογική ευαισθησία έχει διαχυθεί ευρύτερα, τα όρια πίεσης των περιβαλλοντικών ΜΚΟ εξαντλούνται»⁴². Οφείλουν, συνεπώς, να αναζητήσουν τη συνεργασία προσφορότερων «οχημάτων» διεύρυνσης της πολιτικής τους επιρροής.

Όσον αφορά στο νέο κόμμα της πολιτικής οικολογίας, το οποίο δεν προσελκύει λόγω των θέσεων ή των αγώνων του, δεν πρέπει να επαναλάβει τις «παιδικές ασθένειες» των αδιαμφισβήτητων αριστερών του καταβολών. Η άνοδος της δημοτικότητάς του οφείλεται στο κενό που αφήνει η κρίση του υφιστάμενου πολιτικού συστήματος. Ενώ παραμένει επιρρεπές σε ιστορικά αποδεδειγμένα ατελέσφορα οργανωτικά σχήματα, όπως «η συλλογική ηγεσία»⁴³ και την υποστήριξη όλων των στερεοτύπων της «πολιτικώς ορθής» περιβαλλοντικής καταστροφολογίας⁴⁴. Σε ένα διαρκώς επιδεινούμενο κλίμα για τη συμμετοχή της οντολογικής

⁴² Α. Γεωργόπουλος, Μπορεί το πράσινο κίνημα να συγκροτήσει μια διακριτή και ρεαλιστική πολιτική εναλλακτική λύση; Περ. *Οικοτοπία*. Τεύχ. 39, 2000.

⁴³ Δεν υπάρχει πρόεδρος αλλά εξαμελής Εκτελεστική Γραμματεία, στην οποία δεν επανεκλέγεται κανείς και η οποία προκύπτει κατόπιν εκλογής από Πανελλαδικό Συμβούλιο κάθε δύο χρόνια!

⁴⁴ Για μια προκλητική, ακραία νεοφιλελεύθερη αλλά συχνά εύστοχη πολεμική εναντίον αυτής της «οικολογικής» ορθοδοξίας βλέπε C. C. Horner, *The Politically Incorrect Guide to Global Warming and Environmentalism*. Εκδ. Regnery, Washington DC, 2007. Έχει, βέβαια, προηγηθεί το πλέον έγκυρο έργο

κατηγορίας «πολίτης» στη μαζική δημοκρατία, οφείλει, όμως, να συμμετάσχει, χωρίς περιττούς ανταγωνισμούς και αυταρέσκειες, στον αγώνα του εκδημοκρατισμού⁴⁵. Αυτό θα γίνει, για να θυμηθούμε μια ακόμη φορά τον Ch. Tilly, όταν με τα προγράμματά του ή με τις παράπλευρες συνέπειες της δράσης του διευρύνει το φάσμα των συμμετεχόντων στη δημόσια πολιτική, δεν πλεονεκτεί όταν επιβάλλει το ειδικό του βάρος, όταν εγείρει εμπόδια στην αδιαμεσολάβητη αντανάκλαση των ανισοτήτων στη δημόσια πολιτική και όταν ενσωματώνει σε αυτήν υφιστάμενα απομονωμένα δίκτυα εμπιστοσύνης. Όταν, με δυο λόγια δεν επιδιώκει τη δική του επιβολή αλλά την ιδεολογικοπολιτική ηγεμονία επί του ευρέως φάσματος συνασπισμού με τον οποίο φιλοδοξεί να παρέμβει στη δημόσια σφαίρα. Κύρια συνιστώσα του τελευταίου πρέπει να είναι οι περιβαλλοντικές ΜΚΟ. Με σχέσεις, δεσμούς και συνέργιες υπάλληλες του κοινού σκοπού: τη διεύρυνση του ορίζοντα δημοκρατικών κατακτήσεων, αναπόσπαστο στοιχείο της οποίας θα πρέπει να γίνει η αλλαγή της σχέσης ανθρώπου-φύσης, στον αιώνα της μεταδημοκρατίας και της παγκοσμιοποίησης.

[Επιστροφή στο ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ](#)

του Bjorn Lomborg, *Ο σκεπτικιστής περιβαλλοντολόγος. Μετρώντας την πραγματική κατάσταση του κόσμου*, που εκδόθηκε από τον οίκο Cambridge University Press, το 2001.

⁴⁵ Αυτή φαίνεται να είναι και η άποψη του Ν. Χρυσόγελου, μέλους της Πανελλαδικής Γραμματείας των Οικολόγων Πρασίνων, ο οποίος είναι στέλεχος συγχρόνως της ΜΚΟ Δίκτυο Μεσόγειος SOS και, παλαιότερα της Ομοσπονδίας Οικολόγων Εναλλακτικών. Βλ. εκτενή συνέντευξη με τον Γ. Σακιώτη στο περ. Οικοτοπία, τεύχ. 45, 2008.

Σοφούλης Κωνσταντίνος
(Πανεπιστήμιο Αιγαίου)

Το πολιτικό πλαίσιο της Περιβαλλοντικής Πολιτικής

Πριν αρκετά χρόνια, μου έθεσαν το ερώτημα: Ένα μάθημα Περιβαλλοντικής Πολιτικής θα ταίριαζε περισσότερο σε ένα πρόγραμμα σπουδών της Πολιτικής Επιστήμης ή σε πρόγραμμα Περιβαλλοντικών Σπουδών; Μπορεί το ερώτημα να φαίνεται ανούσιο κι απλοϊκό ή ακόμη και φορμαλιστικό. Εγώ, όμως, το πήρα στα σοβαρά επειδή εκείνη την εποχή σχεδίαζα τα μαθήματά μου στο μεταπτυχιακό πρόγραμμα του Τμήματος Περιβάλλοντος. Δεν μετάνιωσα. Η ενασχόλησή μου με το ερώτημα με έκανε αρκετά σοφότερο και – πιστεύω – αποτελεσματικότερο στην διδασκαλία του ομώνυμου μαθήματος. Την θεωρητική αυτή εμπειρία μου θα ήθελα να μοιραστώ σήμερα μαζί σας.

Το ερώτημα μπορεί να μεταφραστεί και στο εξής ισοδύναμό του που μοιάζει να είναι πιο ενδιαφέρον: Μια οποιαδήποτε περιβαλλοντική πολιτική (περιβαλλοντικό μέτρο θα λέγαμε στην καθομιλούμενη) αποβλέπει στη λύση ενός πολιτικού ή απλώς ενός τεχνικού ζητήματος; Κάθε πρόβλημα μιλάει, βεβαίως, για τον εαυτό του. Δουλειά μας είναι, όμως, να το αποκωδικοποιήσουμε. Δηλαδή, να το τοποθετήσουμε στα ευρύτερα συμφραζόμενά του για να αναζητήσουμε σε αυτό το πεδίο τις πιθανές λύσεις του. Όταν, για παράδειγμα, πονάει η κοιλιά μου προφανώς έχω πρόβλημα. Αν αναζητήσω τη λύση του στον τοπικό μάγο, προφανώς το πρόβλημά μου θα γίνει μεγαλύτερο. Θα το έχω τοποθετήσει σε λάθος συμφραζόμενα. Το λογικό πεδίο όπου περιέχονται οι λύσεις του είναι προφανώς η ιατρική. Έτσι και στην περίπτωση της όποιας περιβαλλοντικής πολιτικής πρέπει να προσδιορίσουμε με σαφήνεια κατά πόσο τις λύσεις θα τις αναζητήσουμε αποκλειστικά στην τεχνολογία, ή στο πεδίο της πολιτικής όπου η τεχνολογία παίζει απλώς εργαλειακό ρόλο. Προφανώς η όποια πολιτική λύση δεν αποκλείει την συμβολή της τεχνολογίας, όπου αυτή μπορεί να προσφερθεί. Οι χειρισμοί, όμως, της τεχνολογίας προφανώς πρέπει να γίνουν με όρους πολιτικής, αν το πρόβλημα το ορίσουμε ως πολιτικό και όχι ανάστροφα. Το ερώτημα, τώρα, είναι κατά πόσο μπορούμε να διακρίνουμε σαφώς τους πολιτικούς χειρισμούς από τους τεχνικούς, ή όπως συνηθίζουμε να λέμε στις μέρες μας του «τεχνοκρατικούς».

1. Σε τι διαφέρει ο πολιτικός χειρισμός ενός προβλήματος από τον τεχνοκρατικό;

Η ζωή μας είναι γεμάτη προβλήματα. Καταστάσεις που μας θέτουν μπροστά στην υποχρέωση να κάνουμε επιλογές. Πολλές επιλογές πρέπει να τις πάρουμε μόνοι μας χωρίς να εμπλέξουμε στην προετοιμασία άλλους εκτός από τους οικείους μας. Αφορούν σε ζητήματα προσωπικά και συζητιούνται στη σφαίρα της ιδιωτικής ζωής μας. Άλλες επιλογές, όμως, πρέπει να γίνουν ύστερα από ανοιχτές συζητήσεις έξω από την οικεία ιδιωτική ζώνη της ζωής μας. Να γίνουν, δηλαδή, με δημόσια διαβούλευση. Η διαβούλευση συνήθως στοχεύει στο να διεγείρει κάποιο συλλογική δράση, ή να κινητοποιήσει κάποιο πολιτικό θεσμό. Αφορούν σε δημόσια ζητήματα και η διαδικασία που οδηγεί στον συνολικό χειρισμό της ανήκει στον δημόσιο χώρο. Ζητήματα όπου η ατομική επιλογή είτε δεν οδηγεί σε λύση (είναι ατελέσφορη) είτε αναπόφευκτα προκαλεί επιπτώσεις σε πληθώρα τρίτων που δεν είναι a priori βέβαιο ότι θα τις αποδεχτούν αδιαμαρτύρητα, ονομάζονται πολιτικά ζητήματα. Αυτά τα ζητήματα είναι πολιτικά κατά το ότι ο χειρισμός απαιτεί μια ειδική διαδικασία για την αντιμετώπισή τους, την οποία ονομάζουμε *πολιτική διαδικασία*.

Είναι φανερό, ότι η ζωή μας τρέχει και διαμορφώνεται σε δύο διακριτές μεν, αλλά συμπληρωματικές σφαίρες: Την ιδιωτική και την δημόσια. Η διάκριση αυτή αποτελεί θεμελιώδη παραδοχή για την δόμηση, κατανόηση και ερμηνεία του κόσμου. Είναι συστατικό της κατάστασης του Ανθρώπου.

Η διάκριση του δημόσιου από τον ιδιωτικό χώρο δεν είναι μια a priori κατηγοριοποίηση. Αντίθετα, είναι μια ιστορική κατάκτηση της πολιτισμένης ανθρωπότητας που έχει τις ρίζες της στην αρχαία ελληνική πολιτική φιλοσοφία και πρακτική. Η διάκριση των δύο χώρων δεν είναι αυτονόητη και δεν υπάρχει σε αρκετές κουλτούρες, κυρίως εκείνες που έχουν θεοκρατικό ή ολοκληρωτικό χαρακτήρα, ακόμη και στις μέρες μας. Η διάκριση είναι κατάκτηση του αξιακού συστήματος κυρίως του Δυτικού πολιτισμού.

Η πολιτική επιστήμη, η κοινωνιολογία και η πολιτική φιλοσοφία έχουν να μας προσφέρουν αρκετές εύλογες εναλλακτικές επιλογές πλαισίων αναφοράς για τη διάκριση του ιδιωτικού από το δημόσιο. Σκοπός μας δεν είναι να επισκοπήσουμε το πεδίο αυτό. Για να απαντήσουμε ευθέως στο ερώτημα που θέσαμε στην αρχή, προτείνουμε ένα από αυτά: Μια συνδυαστική διατύπωση των προτάσεων δύο σύγχρονων πολιτικών φιλοσόφων με μεγάλη επηροή, του Habermas και της Hannah. Arendt. Την προτείνουμε όχι ως μοναδική, αλλά επαρκή και χαρακτηριστική για να βοηθήσει να δώσουμε συγκεκριμένη απάντηση στο κεντρικό ερώτημά μας.

Κατά τον Habermas η ιδέα της δημόσιας σφαίρας συνίσταται στην ύπαρξη ενός σώματος «ιδιωτών» ή «ιδιωτευόντων ατόμων» που συναθροίζονται για να συζητήσουν μεταξύ τους θέματα «δημόσιου ενδιαφέροντος» ή «δημόσιου συμφέροντος». Στο πεδίο της δημόσιας σφαίρας το κράτος, κατ' αρχήν, είναι υπόλογο στους πολίτες του καθώς αυτοί εμπλέκονται σε έλλογες (ρασιοναλιστικές), συγκαταβατικές συζητήσεις πάνω σε θέματα δημόσιου ενδιαφέροντος, που διεξάγονται σε δημόσιους χώρους, πραγματικούς ή ιδεατούς. Υπό την έννοια αυτή, ενώ το πρώτο συνθετικό του όρου (δημόσια) αναφέρεται σε ένα από τα αντικείμενα της πολιτικής, το δεύτερο, ή «σφαίρα» αποτελεί μια χωρική μεταφορά που αφορά στον τρόπο με τον οποίο διεξάγεται η πολιτική⁴⁶. Δημιουργούμενη, με τον τρόπο αυτό, δηλαδή με επικοινωνιακή δραστηριότητα, η δημόσια σφαίρα συνιστά εν τέλει ένα διαμεσολαβητικό πεδίο ανάμεσα στο κράτος ως διαχειριστή της εξουσίας και την κοινωνία. Πεδίο που αντικατοπτρίζει τον βαθμό λογοδοσίας του πρώτου προς την δεύτερη δια μέσου της δημοσιότητας.

Για τον Habermas η έννοια της δημόσιας σφαίρας αναφέρεται σε μια ιστορική κατηγορία που ανέκυψε στα πλαίσια της αστικής κοινωνίας όπως αυτή διαμορφώθηκε κατά τον 18^ο αιώνα και κληροδοτήθηκε έκτοτε στις Δυτικές κοινωνίες. Η διαβουλευτική χρήση της λογικής σε αναφορά προς τα δημόσια ζητήματα αποτελεί το σημαντικότερο χαρακτηριστικό της δημόσιας σφαίρας. Η άποψή του αυτή συμφωνεί με τον πυρήνα της θεωρίας του για την επικοινωνιακή πράξη, την πράξη/λόγο δηλαδή μέσα από την οποία διαμορφώνεται ως λειτουργικός χώρος η δημόσια σφαίρα. Η αρχή που διέπει την δημόσια σφαίρα και η υπόσχεση που η τελευταία δίνει στην κοινωνία είναι η υποταγή της πολιτικής ηγεμονίας στην λογική. Αυτό ακριβώς το χαρακτηριστικό ανοίγει τον δρόμο για μια στενή συνάρτηση της δημόσιας διαβούλευσης με τον επιστημονικό λόγο και ορθολογισμό. Σε αντίθεση προς τις προ-αστικές εξουσίες, ο σύγχρονος δημόσιος λόγος στηρίζεται στο ορθολογισμό των επιχειρημάτων εκεί που στις πρώτες στηρίζονταν είτε στην δύναμη της επιβολής είτε σε υπερβατικές αναφορές, σε μονοπώλια δοτής αλήθειας (όπως είναι λ.χ. η θρησκευτική). Η λογική της διαβούλευσης, εν τούτοις, δεν προϋποθέτει και τον ορθολογισμό των επιλογών από τις οποίες εκκινούν και μπορεί να καταλήξουν οι διαβουλευόμενοι, όπως θα δούμε στη συνέχεια. Μολαταύτα, οι όποιες ανορθολογικές προτιμήσεις μπορεί να οδηγήσουν σε λογικές διαβουλεύσεις και διαβουλευτικές συναινέσεις.

⁴⁶ Slavoj Zizek(a), "Spectre of Ideology" in *Mapping Ideology*, ed. Slavoj Zizek, London: Verso, 1994, p.1

Ιστορικά, η αστική δημόσια σφαίρα αναδύθηκε μέσα από το πεδίο μεγάλης έντασης που διαμεσολαβούσε για αιώνες ανάμεσα στο κράτος και την κοινωνία. Μόνο με την διάρρηξη της ολοκληρωτικής επιβολής της κρατικής εξουσίας πάνω στο σύνολο των κοινωνικών λειτουργιών έγινε δυνατή η διάκριση ανάμεσα στα πεδία της δημόσιας από τη μία και της ιδιωτικής σφαίρας από την άλλη. Οι άρχοντες πλέον νομιμοποιούνται μέσα από τη σχέση τους με το κοινωνικό σύνολο και όχι από συστήματα άνωθεν επιβολής. Η εξουσία τους δεν είναι πλέον ιδιωτική υπόθεσή τους, αλλά ρόλος κοινωνικός. Στο εξής, οι κοινωνικές λειτουργίες αναπτύσσονται διακριτά στις δύο αυτές διαφορετικές σφαίρες, την δημόσια και την ιδιωτική, παρ' ότι εξακολουθούν να υπάρχουν στενές συναρτήσεις μεταξύ τους. Ο ιδιώτης/πολίτης έχει μεν τη δική του ζωή, απαραβίαστη από την κρατική εξουσία, αλλά ταυτόχρονα κατεβαίνει στον στίβο του δημόσιου χώρου για να συμμετάσχει στη διαβούλευση που καθιστά εφικτή την διαχείριση των κοινών⁴⁷. Με τον τρόπο αυτό, υποστηρίζει ο Habermas, η δημόσια σφαίρα βαθμιαία διαμορφώθηκε ως ένα *forum* όπου οι ιδιώτες/άτομα συναντώνται και συναποτελούν ένα «κοινό» που έχει προετοιμαστεί για να μπορεί να επιβάλει στην δημόσια εξουσία να νομιμοποιηθεί έναντι της κοινής γνώμης⁴⁸.

Είναι φανερό, λοιπόν, ότι ο Habermas δίνει ένα λειτουργικό ορισμό της δημόσιας σφαίρας και αποφεύγει την επίκληση *a priori* θεμελιακών παραδοχών που κατά κανόνα δεν μπορεί να τεκμηριωθούν με εμπειρική/επιστημονική μέθοδο. Έτσι, ενώ εμπνέεται από την κλασική πολιτική φιλοσοφία (ελληνική) κατορθώνει να υπερβεί το απριωριστικό χαρακτήρα της και ανοίγει έτσι στρωμένο δρόμο για ένα επιστημονικό διάλογο πάνω στο φαινόμενο της δημόσιας σφαίρας. Με τον τρόπο αυτό καθιστά αναγκαία την ενασχόληση με τις πρακτικές, λειτουργικές διαφορές ανάμεσα σε όσα συμβαίνουν και καθορίζουν την δημόσια σφαίρα και στα αντίστοιχα που συναντάμε στην ιδιωτική. Η πολιτική (οι πολιτικές) γίνεται υπόθεση της δημόσιας σφαίρας, όπου οι ιδιώτες προσέρχονται ως συναγωνιστές, πειθαρχώντας τις ιδιωτικές ιδιομορφίες τους στους κανόνες της δημόσιας διαβούλευσης με σκοπό να διαμορφώσουν ευρύτερες συναινέσεις περί του πρακτέου. Η πολιτική συναίνεση είναι το θεμέλιο της πολιτικής πράξης, αλλά η πράξη διαμορφώνεται εξ αντανακλάσεως με τρόπους που εκφράζονται με ιδιωτική συμπεριφορά και πρακτική. Η πειθαρχία, για παράδειγμα, σε κάποιο περιβαλλοντικό κανόνα, διαμορφώνεται ως

⁴⁷ J.Habermas, *The Structural Transformation of the Public Sphere*, Cambridge, Mass.: MIT Press, 1991.

⁴⁸ Habermas, *op. cit.*, p.25.

αίτημα και κανονιστική εντολή στο επίπεδο της δημόσιας σφαίρας, αλλά οι σχετικές αποφάσεις προκύπτουν και εφαρμόζονται από τα συγκεκριμένα άτομα που ενεργούν ως άτομα/ιδιώτες.

2. Η συμβολή της Hannah Arendt

Το νοηματικό πλαίσιο που μας δίνει ο Habermas απαντά σε ένα βασικό ερώτημα, αλλά αφήνει αναπάντητο κάποιο άλλο εξ ίσου σημαντικό. Την απάντηση στο δεύτερο την δίνει η Hannah Arendt. Το ερώτημα στο οποίο απαντά ο Habermas αφορά στην διάκριση του λειτουργικού περιεχομένου της δημόσιας σφαίρας από εκείνο της ιδιωτικής και η θεμελίωση της έννοιας της πολιτικής σε αυτή ακριβώς την διαφορά λειτουργίας. Αφήνει αναπάντητο, όμως, το σύζυγο ερώτημα: Ο άνθρωπος, ως παράγοντας της δημόσιας σφαίρας, είναι ο ίδιος ή διαφορετικός από τον εαυτό του που ενεργεί στο πεδίο της ιδιωτικής σφαίρας; Αλλάζει ταυτότητα από την μεταπήδηση από τον ένα στον άλλο χώρο, ή απλώς μεταβάλλει λειτουργία; Την απάντηση στο ιδιαίτερα σημαντικό αυτό ερώτημα θα την αναζητήσουμε στην θεώρηση της Arendt και με τον τρόπο αυτό ελπίζω ότι θα μπορέσουμε να συμπληρώσουμε μια ολοκληρωμένη γενική θεωρία της πολιτικής.

Ο συνδυασμός της ανθρωπολογίας της Arendt με την «δημοσιολογία» του Habermas μας δίνει ένα πληρέστερο νοηματικό πλαίσιο για την κατανόηση της εφαρμοσμένης πολιτικής, της περιβαλλοντικής πολιτικής εν προκειμένω που μας ενδιαφέρει ειδικά.

Η έννοια της δημόσιας σφαίρας στο θεωρητικό σχήμα της Arendt εκφράζεται δια μέσου της ανάλυσης που κάνει για το νόημα της ανθρώπινης «δράσης» από τη μία και του «δημόσιου λόγου» από την άλλη, και με την συσχέτιση των δύο αυτών νοημάτων σε ένα σύστημα αλληλεπίδρασης και αλληλο-νοηματοδότησης. Κατά την Arendt η ανθρώπινη δράση πραγματώνεται κατ' ανάγκη δημόσια. Για να υπάρξει πρέπει να είναι πανοραμικά ορατή από τους πάντες, να γίνει δηλαδή φανερή. Δράση κατά την Arendt είναι τα ενεργήματα που φέρουν συνέπειες και αποτελέσματα. Έτσι, η ανθρώπινη δράση από μόνη της γεννάει τον δημόσιο χώρο, αλλά και ο δημόσιος χώρος με τη σειρά του νοηματοδοτεί την δράση ως στοιχείο δημοσιότητας που εμπεδώνει την ύπαρξη του δημόσιου χώρου καθ' εαυτού. Δράση, άλλη από την δημόσια έκφραση ατομικών δραστηριοτήτων –υλικών ή πνευματικών – δεν μπορεί να υπάρξει. Αλλά και δημόσιος χώρος κενός ανθρώπινης δράσης είναι όρος χωρίς νόημα και περιεχόμενο. Στο θεωρητικό σύστημα της Arendt επομένως, η έννοια του δημοσίου, όταν θεωρείται σε συσχέτιση με το δεύτερο σκέλος της θεωρίας της, δηλαδή την θεωρία της ανθρώπινης δράσης, περιγράφει μια διαδικασία «δημοσιοποίησης» που ανοίγει νέο πεδίο για πολιτική και κοινωνική άρθρωση. Αυτή είναι Κατάσταση του Ανθρώπου: Η ύπαρξή του εκφρασμένη

σε όρους δραστηριοτήτων που ως ορατές και άρα δημόσιες δράσεις ορίζουν την δημόσια σφαίρα της ύπαρξής του και ως ιδιωτικά ενεργήματα αντικατοπτρίζουν την άλλη πλευρά της ταυτότητάς του, την ιδιωτική που είναι αόρατη και ως εκ τούτου αδιάφορη για τους τρίτους.

Εκείνο, όμως, που έχει ιδιαίτερη σημασία για τις ανάγκες της δική μας ανάλυσης είναι ότι για την η Arendt θεμελιώδης προϋπόθεση τόσο και την δράση όσο και για τον λόγο είναι ο **ανθρώπινος πλουραλισμός**, δηλαδή η πολυδιάστατη υπόσταση της ανθρώπινης ατομικότητας και προσωπικότητας⁴⁹. Αν οι άνθρωποι δεν ήταν «ίσοι» μεταξύ τους θα ήταν αδύνατο να καταλάβουν ο ένας τον άλλο, αλλά και αν δεν ήταν ταυτόχρονα διαφορετικοί μεταξύ τους ούτε ο λόγος μήτε η δράση θα ήταν στοιχεία αναγκαία για να γίνουν κατανοητοί μεταξύ τους. Επομένως, δημόσιος χώρος δεν θα ανέκυπτε και κατά συνέπεια μήτε πολιτική λειτουργία θα αναπτυσσόταν. Θα είχαμε μια ενστικτώδη αγελαία πορεία στη ζωή.

Η απεριόριστη ποικιλομορφία της ανθρώπινης ατομικότητας φέρνει στο προσκήνιο την έννοια της ελευθερίας ως στοιχείου της Ανθρώπινης Κατάστασης. Αυτό το στοιχείο, εγγενές στην φυσιογνωμία του ανθρώπου ενεργοποιεί την πολιτική λειτουργία μέσα στα πλαίσια του δημόσιου χώρου όπως την αναγνωρίζουμε στις ώριμες κοινωνίες της Δύσης: Είναι η ελευθερία της γνώμης και δράσης. Η ελευθερία, κατά την Arendt δεν είναι προϊόν απλής κοινωνικοποίησης, αλλά ανακύπτει εξ αντικειμένου από τον τρόπο που ο άνθρωπος έρχεται στη ζωή. Κάθε γέννηση νέου ανθρώπου ενσωματώνει στην ανθρώπινη κοινωνία μια δυναμική απρόβλεπτης έκβασης. Όλα είναι πιθανά σε ότι αφορά την μελλοντική δραστηριότητα του νεογέννητου και η δράση του στη συνέχεια είναι ανοιχτή σε κάθε ενδεχόμενο σε ό,τι αφορά τις συνέπειες και τις επιπτώσεις που θα προκαλέσει. Είναι προφανές, ότι η γέννηση κάθε νέου ανθρώπου σημειώνει την έναρξη μιας πολύπλοκης γραμμής δράσεων που με τον τρόπο τους θα σφραγίσουν την πορεία της ανθρωπότητας. Ο φορέας που οδηγεί την δράση στον δημόσιο χώρο είναι ο ανθρώπινος λόγος, η δυνατότητα του διαλόγου και της διαβούλευσης. Αλλιώς θα είχαμε μια σολιψιστική κοινωνία χωρίς δημόσιο χώρο και πολιτική.

Η Arendt, λοιπόν, υποστηρίζει ότι αν η δράση, ως αφετηρία περαιτέρω εξελίξεων, αντιστοιχεί στο γεγονός κάθε καινούργιας γέννησης και υποστασιοποιεί έτσι την έννοια της δεύτερης, τότε ο λόγος αντιστοιχεί στην διακρισιμότητα ανάμεσα στους ανθρώπους και υποστασιοποιεί την ανθρώπινη κατάσταση της πολλαπλότητας (plurality). Όλοι οι άνθρωποι γεννιούνται ίσοι ως προς

⁴⁹ Arendt (a), *The Human Condition*, Chicago: University of Chicago Press, 1958, p. 175.

τις προϋποθέσεις της ύπαρξής τους αλλά και όλοι διαφέρουν μεταξύ τους ως ανεξάρτητες ατομικότητες. Ο λόγος, εν τούτοις, αποκαλύπτει τόσο την δράση όσο και το υποκείμενό της επειδή αν και το τελευταίο μπορεί, μέσω της δράσης, να γίνει αντιληπτό ως προς την υλική εμφάνιση του, μόνο δια μέσου του λόγου ο ενεργών αναγγέλλεται και συνιστάται στους άλλους μέσα στον δημόσιο χώρο ως ενεργών, αναγγέλλοντας ό,τι πράττει, ό,τι έχει πράξει ή ό,τι σκοπεύει να πράξει.⁵⁰

Η ανοιχτή ενδεχομενικότητα των όσων θα προκληθούν στο μέλλον από τον νεογέννητο άνθρωπο σφραγίζει τους όρους της πολιτικής ελευθερίας. Η αυστηρά προβλεπόμενη δράση είναι ένας άλλος τρόπος για να αναιρέσουμε την έννοια της ελευθερίας. Επομένως, η εξ αντικειμένου ελευθερία (ως ενάσκηση του απροβλέπτου μέσω της δράσης) εκμηδενίζει κάθε ελπίδα πλήρους ορθολογισμού στη πολιτική δράση και έτσι σφραγίζει την ουσία του δημόσιου χώρου ως τόπου ανάπτυξης της πολιτικής δραστηριότητας που είναι διακριτή από κάθε άλλη ατομική ή συλλογική δραστηριότητα που αναπτύσσεται έξω από τον δημόσιο χώρο και ερήμην των κανόνων του. Πλήρως ορθολογική πολιτική δραστηριότητα, στο ανθρωπολογικό σύστημα της Arendt αποτελεί *contradictio in terminis*.

Ιδού, λοιπόν, γιατί καμία περιβαλλοντική πολιτική ως ολικό σύστημα δεν μπορεί να θεωρηθεί τέχνημα, δηλαδή αντικείμενο κατασκευής με όρους τεχνολογικού σχεδιασμού. Καμία τεχνολογική κατασκευή δεν μπορεί να συμπέσει με ένα σύστημα πολιτικών δράσεων και διαβουλεύσεων. Πάντοτε ο δημόσιος χώρος θα επιβάλλει στην πολιτική την δημιουργία ανοχών και περιθωρίων ελευθερίας, συνήθως, με την μορφή αξιακών ιεραρχήσεων και προτιμήσεων. Τα συνεπαγόμενα προβλήματα θα λύνονται με διαβούλευση που θα οδηγεί σε συναινέσεις και όχι στην ανακάλυψη κάποιων αδιαμφισβήτητων «αληθειών».

3. Η έννοια του πολιτικού κόστους και της πολιτικής ωφέλειας.

Το θεωρητικό σχήμα που κατασκευάσαμε με την παραπάνω εκλεκτική σύνθεση των απόψεων του Habermas και της Arendt, μας επιτρέπει να ερμηνεύσουμε και μια δυσνόητη έννοια που υπεισέρχεται κατά κανόνα στις αναλύσεις που αφορούν στο σχεδιασμό και την εφαρμογή περιβαλλοντικών πολιτικών. Πρόκειται για τον παράγοντα «*πολιτικό κόστος*» που συχνά τον

⁵⁰ Arendt, op.cit, p. 179. (*The Human Condition*, Chicago: University of Chicago Press, 1958)

επικαλούμαστε άλλοτε για να δικαιολογήσουμε τις ελλείψεις του σχεδιασμού και άλλοτε την αναποτελεσματικότητα της εφαρμογής περιβαλλοντικών πολιτικών. Τι είναι λοιπόν αυτός ο μυστηριώδης παράγοντας που συχνά τον επικαλούμαστε αλλά σχεδόν ποτέ δεν τον ορίζουμε αναλυτικά. Συνήθως ή έννοια του πολιτικού κόστους ταυτίζεται με την προβλεπόμενη αντίδραση του δημόσιου σώματος σε μια πολιτική που θίγει τα βραχυπρόθεσμα συμφέροντά του ή παραβιάζει τις παγιωμένες συνήθειες και αξίες του. Πόθεν, όμως, προκύπτει αυτό το πολιτικό κόστος;

Παρασυρμένοι από την ορθολογική προκατάληψη, τείνουμε να αποδίδουμε την αίσθηση του πολιτικού κόστους στην κοντόθωρη θεώρηση των πραγμάτων, δηλαδή σε έναν ελλειμματικό ορθολογισμό του κοινωνικού σώματος. Υποθέτουμε ότι απλώς το «κοινό δεν μπορεί να ιδεί το μακροπρόθεσμο συμφέρον του». Γιαυτό και μεμφόμεστε τους πολιτικούς που το λαμβάνουν υπόψη ενώ δοξάζουμε όσους το παραγνωρίζουν έστω και αν χάσουν την αντίστοιχη πολιτική μάχη. Εδώ θα υποστηρίξουμε, ότι η αίσθηση του πολιτικού κόστους είναι εγγενής στον ανθρωπολογικό τύπο που περιγράφει η Arendt και, επομένως, δεν έχει να κάνει καθόλου με το έλλειμμα ορθολογικότητας μιας υποτιθέμενης πλήρως ορθολογικής κοινωνίας.

Σύμφωνα με το αναλυτικό σχήμα της Arendt κάθε άνθρωπος από τη γέννησή του αποτελεί μια ξεχωριστή πηγή ενδεχομένων που δεν υπακούουν σε προκαθορισμένους κανόνες έκβασης. Η δράση του θα είναι απρόβλεπτη επειδή απρόβλεπτες είναι οι ταλαντώσεις της προσωπικότητάς τους. Αυτό συνιστά την έννοια της πολιτικής ελευθερίας. Υπ' αυτή την έννοια, κάθε άνθρωπος είναι μια ξεχωριστή ατομικότητα. Επομένως, κάθε προσπάθεια επιβολής προκατασκευασμένου σχήματος συμπεριφοράς αποτελεί παραβίαση της ελευθερίας του και επιβάλλει αντίστοιχο πολιτικό κόστος. Ένα κόστος που μπορεί είτε να εξουδετερωθεί με αντίστοιχο πολιτικό όφελος, είτε να παρακαμφθεί από το ίδιο το άτομο με αλλαγή της κοσμοθεώρησης του, λ.χ. με την κατάλληλη τυπική ή άτυπη εκπαίδευση. Η επιβολή, για παράδειγμα, μιας περιβαλλοντικής πολιτικής που παραβιάζει την επιταγή NIMB δεν μπορεί παρά να έχει πολιτικό κόστος όσο και αν η συγκεκριμένη χωροθέτηση «αιτιολογείται» με απόλυτα ορθολογικά κριτήρια μιας αντίστοιχης τεχνικοοικονομικής μελέτης. Η αντίστοιχη πολιτική δεν μπορεί να επιμείνει απλώς στον ορθολογισμό της μελέτης, γιατί απλούστατα θα αποτύχει. Πρέπει να εμπλακεί στον χειρισμό του πολιτικού κόστους έτσι όπως το αντιλαμβάνεται το συγκεκριμένο κοινό, και να κάνει τους κατάλληλους πολιτικούς χειρισμούς.

Το πολιτικό κόστος, επομένως έχει να κάνει με την παραβίαση της θεμελιώδους ατομικής ελευθερίας, της ελευθερίας να μη μεταβάλλει το υποκείμενο το status quo στο οποίο έχει ισορροπήσει. Στη σκέψη της Arendt η σύνδεση της ελευθερίας με την δράση είναι σαφής: η δράση κατανοείται ως έναρξη κάτι του νέου και η ελευθερία βιώνεται στην ίδια την διαδικασία της δράσης και σε τίποτα περισσότερο. Δεν αποτελεί κάποια εσωτερη ανθρώπινη προδιάθεση αλλά αυτό που χαρακτηρίζει την ανθρώπινη ύπαρξη ως σημαίνον μια καινούργια αρχή με κάθε γέννηση ανθρώπινου όντος. Στην γέννηση κάθε συγκεκριμένου ανθρώπου επιβεβαιώνεται μια αφετηριακή αρχή. Επειδή κάθε άνθρωπος αποτελεί μια νέα αρχή, ο άνθρωπος μπορεί να κάνει έναρξη πρώτων γεγονότων. Οι συνέπειες, τα αποτελέσματα κάθε καινούργιας αρχής προφανώς είναι απρόβλεπτα πριν από την δράση που τα θέτει σε κίνηση. Κάθε καινούργια αρχή σηματοδοτεί άπειρες αβεβαιότητες, αλλά εκείνο που διακρίνει το απρόβλεπτο των αποτελεσμάτων των ανθρώπινων δράσεων από την αβεβαιότητα των φυσικών διαδικασιών είναι το γεγονός ότι «οι ιστορικές διαδικασίες δημιουργούνται και συνεχώς διακόπτονται με ανθρώπινη πρωτοβουλία». Με την δράση τους τα υποκείμενα εμφανίζονται ως μια γνήσια ενότητα σκέψης και δράσης, ενώ ταυτόχρονα με την δράση τους τα ανθρώπινα πλάσματα δημιουργούν όχι μόνο τον εαυτό τους αλλά και τον κοινό κόσμο της ύπαρξης.

Το πολιτικό κόστος, επομένως, ανακύπτει από την κατά βάση ατομοκρατική υπόσταση του ανθρώπου και γονιμοποιείται από τον απρόβλεπτο πλουραλισμό της προσωπικότητάς του. Η εκδοχή αυτή μας λέει ότι ο άνθρωπος γεννιέται για να αναγνωρίζει την ταυτότητα του ως εγωιστική και στη συνέχεια απλώς κοινωνικοποιείται δευτερευόντως με την δημόσια πρακτική και τον δημόσιο διάλογο μέσα στον δημόσιο χώρο για να καταστεί ικανός για αλληλέγγυα σκέψη και συλλογική δράση. Η ατομοκρατική πλατφόρμα του, εν τούτοις, ακόμη και τότε δεν εξαφανίζεται. Η όλη πολιτική διαδικασία οδηγεί απλώς στην τελεολογική διαχείρισή της ατομοκρατούμενης προσωπικότητας με κατάλληλους χειρισμούς των ψυχολογικών μηχανισμών κόστους και ωφελείας. Η άποψη αυτή ηγεμονεύει στην κοινωνική θεωρία.

Την άποψη αυτή στηρίζει επιπλέον και το θεμελιώδες δόγμα της σύγχρονης κοινωνικής ψυχολογίας. Το ψυχολογικό υπόβαθρο της κοινωνικής θεωρίας στηρίζεται στην οντότητα του ατόμου που περιγράφεται ως ένας εγωιστής που έχει για θεμελιώδη σκοπό του την μεγιστοποίηση της ωφέλειας που αποκομίζει σε συνδυασμό με την ελαχιστοποίηση του κόστους που καταβάλλει για τον λόγο αυτό. Η κατασκευή της θεμελιώδους αυτής 'προ-κοινωνικής κατηγορίας' ξεκινά από τον Freud και συνεχίζεται στις μέρες μας από τους κοινωνιοβιολόγους

(sociobiologists). Υποστηρίζεται στην ακραιφνέστερη μορφή της από τον Skinner, σχηματοποιείται από τον Goffman και αξιοποιείται ως θεμελιώδης κατηγορία από τους σύγχρονους θεωρητικούς των παιγνίων. Για όλους αυτούς, ο άνθρωπος, ως είδος, είναι από τη φύση του α-κοινωνικός ατομιστής.

Με βάση αυτή την παραδοχή, οι ψυχολόγοι, όπως και η πλειονότητα των υπολοίπων κοινωνικών επιστημόνων ερμηνεύουν κατά κανόνα τις κοινωνικές σχέσεις ως απλά εργαλειακά μέσα για την επίτευξη εξωτερικών, μη κοινωνικών στόχων, ή ως περιορισμούς στην ικανοποίηση ατομικών επιθυμιών.⁵¹ Έτσι, το άτομο ορίζεται a priori ως συμφεροντολογικό υποκείμενο που είναι σταθερά προκατειλημμένο με την κατανάλωση, χρησιμοποιώντας ή και εκμεταλλευόμενο στην ουσία τον κοινωνικό, συλλογικό και υλικό περίγυρό του με αποκλειστικό σκοπό να εξασφαλίσει οφέλη ή έστω το καλλίτερο δυνατό αποτέλεσμα τόσο σε όρους υλικούς όσο και ψυχολογικούς. Πρόκειται για την διαβόητη «οικονομική αρχή» που θεωρείται ως αξίωμα στη πλειονότητα των θεωρητικών κατασκευών στα πεδία των επιστημών. Ανάλογη άποψη έχει εκφράσει και ο Van Lange που κλείνει την ανάλυσή του με την εξής κατηγορηματική διαπίστωση:

«Στο πεδίο της ψυχολογικής θεωρίας, αυτή η παραδοχή του ορθολογικού ατομικού συμφέροντος εμπεδώνεται σε πολλές (νοηματικές) κατασκευές-κλειδιά, όπως είναι θεωρία της αυτοενίσχυσης των συμπεριφορών, της επιδίωξης ικανοποίησης ή ευχαρίστησης, της μεγιστοποίησης της ωφέλειας που αποτελεί τον πυρήνα όλων των συμπεριφορικών θεωριών, των ψυχαναλυτικών θεωριών και των θεωριών για την διαμόρφωση των κοινωνικών αποφάσεων»⁵².

Η σχεδόν αξιωματική αυτή παραδοχή αποτελεί την αφετηρία πάνω στην οποία θεμελιώνονται τα κυριότερα θεωρητικά σχήματα στο πεδίο της κοινωνικής ψυχολογίας, όπως είναι η θεωρία των παιγνίων, η θεωρία των συναλλαγών, οι θεωρίες που αφορούν τις συνεργασίες, τον ανταγωνισμό και τις θεωρίες των διαπροσωπικών δράσεων⁵³. Ο Nafstad ασχολείται ειδικά με τη σχέση της νεοσυντηρητικής ιδεολογίας που βασίζεται σε τέτοιες ψυχολογικές θεμελιώδεις παραδοχές για να εξηγήσει στη συνέχεια τις θεωρίες που αφορούν την αλλαγή. Το τελευταίο σχετίζεται άμεσα με

⁵¹ Fiske, A.P., "The four elementary forms of sociality: Framework for unified theory of social relations", *Psychological Review*, 99, 1992 pp. 689-723

⁵² Van Lange, "Beyond self-interest: a set of propositions relevant to interpersonal orientations", εις W. Stoebe & M. Hewstone (Eds.) *European Review of Social Psychology*, 11, 2000, σελ. 297-331

⁵³ Nafstad, H.E., "The neo-liberal ideology and the self-interest paradigm as resistance to change", *Radical Psychology*, 3(1), 2002, pp. 3-21.

την περιβαλλοντική πολιτική, αφού με την παρατήρηση του Nafstad αιτιολογείται η παραδοχή ότι κάθε πολιτική, συνεπαγόμενη αλλαγή του status quo, συνεπάγεται περιορισμό της ατομικής ελευθερίας πέρα από το σημείο της εκάστοτε ισορροπίας.

Ασφαλώς υπάρχει και η συμπληρωματική θεώρηση του ίδιου ζητήματος που συνιστά τον αντίποδα της ατομικιστικής παραδοχής: Πώς θα φαινόταν, δηλαδή, ο κόσμος αν δεχόμαστε ότι ο άνθρωπος από τη φύση του αποτελεί υποκείμενο που κυβερνιέται γνήσια και πρωτογενώς από κοινωνικά κίνητρα; Μια τέτοια φιλο-κοινωνική θεώρηση έχει προταθεί από σημαντικές προσωπικότητες της πολιτικής φιλοσοφίας, όπως ο Rousseau, ο Hume, ο A. Smith, ο Comte και ανάμεσα στους σημαντικούς ψυχολόγους από τον Spenser και τον McDougall. Εν τούτοις, οι απόψεις της κατηγορίας αυτής ποτέ δεν κατάφεραν να επικρατήσουν στην κοινά παραδεδεγμένη ψυχολογική θεωρία. Ίσως αυτό να οφείλεται ότι απόψεις του είδους αυτού συνδέθηκαν ιδιαίτερα στενά με κοινωνικούς και πολιτικούς πειραματισμούς που απέτυχαν παταγωδώς.

Οι εξελίξεις της ύστερης νεωτερικότητας, με την προβολή του αιτήματος της ελευθερίας ως μη αναγώγιμου ατομικού δικαιώματος, ευνοούν αυτή την εγωιστική/ατομοκρατική παραδοχή κατά το ότι ενισχύουν την ατομικότητα σε ότι αφορά το αίτημα της ελευθερίας. Η σύγχρονη κοινωνική εμπειρία έρχεται άλλωστε να επιβεβαιώσει μάλλον την επικρατούσα ψυχολογική θεώρηση.

Κάθε πολιτική (policy) αποτελεί δημόσια λαμβανόμενη απόφαση που επιβάλλει κάποια μεταβολή στην ιδιωτική συμπεριφορά. Εδώ ανακύπτει η αξεπέραστη αντινομία ανάμεσα στα δύο πεδία που αναγκαστικά πρέπει να συλλειτουργήσουν: Οι δημόσιες αποφάσεις πρέπει να είναι ορθολογικές, αλλά οι ατομικές συμπεριφορές δεν καθορίζονται κατ' ανάγκη από ενιαίους και αντικειμενικά ταυτιζόμενους ορθολογικούς κανόνες. Υπό την έννοια αυτή η εφαρμογή κάθε πολιτικής συνιστά εν δυνάμει περιορισμό της ατομικής ελευθερίας. Της ελευθερίας, δηλαδή, που χρειαζόμαστε για να κάνουμε ανορθολογικές επιλογές στο πεδίο της ιδιωτικής ζωής μας. Η ελευθερία επιβεβαιώνεται εκεί όπου η ορθολογική πρόγνωση αποτυγχάνει. Πολιτικές που δεν λαβαίνουν υπ' όψη τους αυτή τη θεμελιώδη αντινομία, είναι καταδικασμένες σε αναποτελεσματικότητα. Είτε ευθέως, είτε μέσω των παράπλευρων συνεπειών τους. Επομένως, Το πολιτικό περιεχόμενο μιας πολιτικής βρίσκεται όχι στον ορθολογισμό της αλλά στην εκπλήρωση των προϋποθέσεων δημόσιας διαβούλευσης ικανής να την νομιμοποιήσει στη δημόσια σφαίρα.

4. Συμπερασματικά:

Το πολιτικό περιεχόμενο της οποιασδήποτε ρυθμιστικής παρέμβασης περιβαλλοντικού χαρακτήρα, γίνεται κατανοητό στα συμφραζόμενα της πολιτικής θεωρίας. Ο ορθολογισμός του περιεχομένου γίνεται κατανοητός στα συμφραζόμενα του επιστημονικού λόγου. Η αποτελεσματικότητα της πολιτικής μεγιστοποιείται εκεί όπου ο ορθολογισμός του συναντά την ωριμότητα της διαβούλευσης που με τη σειρά της κρίνεται από τον βαθμό που το δημόσιο συμφέρον γίνεται κατανοητό και ως ατομικό. Η έκβαση της οποιασδήποτε προοπτικής είναι αβέβαιη σύμφωνα με την Arendt ήδη από τη στιγμή της γέννησης του οποιουδήποτε νέου ατόμου. Έτσι, μέσα από την διαμεσολάβηση του λόγου και της πράξης (δράσης) διαμορφώνεται ένας δημόσιος χώρος όπου οι εκβάσεις είναι από τη φύση τους χωρίς πλήρη ντετερμινισμό και ως εκ τούτου, ο χώρος αυτός είναι ιδιόρρυθμος κατά το ότι υπακούει στους δικούς του κανόνες. Ο χώρος αυτός δεν νοείται να είναι τεχνοκρατικός, αφού η τεχνολογία θεμελιώνεται αποκλειστικά στον ντετερμινισμό των κατασκευών (πραγματικών ή νοητικών).

Μέχρι σχετικά πρόσφατα, ανάμεσα στην παραπάνω θέση που παίρνει η πολιτική θεωρία και στην αντίληψη που ηγεμονεύει στην κατ' εξοχή ώριμη κοινωνική επιστήμη, την οικονομική υπήρχε ένα βαθύ χάσμα. Αυτό αντικατοπτρίζονται και στην αντίθεση της ήπιας αντίληψης της περιβαλλοντικής πολιτικής προς την σκληρή έκφρασή της ως κατηγορίας της οικονομικής πολιτικής (Baumol). Η επικρατούσα οικονομική θεωρία προϋπέθετε ένα απόλυτα ορθολογικό άτομο. Το χάσμα αυτό ήλθε, εν τούτοις, σχετικά πρόσφατα να καλύψει η ομάδα των συμπεριφοριακών οικονομολόγων (behavioralists) που με επικεφαλής τον νομπελίστα Daniel Kahneman απέδειξαν ότι σε μεγάλο βαθμό η οικονομική συμπεριφορά των ατόμων και των κοινωνικών ομάδων βασίζεται σε ανορθολογικά άλματα και κενά, όπως είναι η συνήθειες, το κεκτημένο κ.ο.κ. Εργασίες όπως των Amos Tversky, David Laibson, Andrei Shleifer, Matt Rabin, και Colin Camerer εδραίωσαν το νοηματικό πλαίσιο μιας συμπεριφοράς που έχει σημαντικά περισσότερους βαθμούς ελευθερίας από τον καθαρόαιμο ντετερμινισμό. Για τις ανάγκες της δικής μας ανάλυσης, οι νέες αυτές θεωρήσεις ενισχύουν την θέση ότι η περιβαλλοντική πολιτική, ή όποια πολιτική, είναι στην πραγματικότητα μια εξωτερική τακτική περιορισμού των ατομικών ελευθεριών και ως τέτοια πρέπει να αντιμετωπίζεται τόσο κατά τον σχεδιασμό όσο και κατά τις παντοειδείς αξιολογήσεις ανάλογων μέτρων κοινωνικής ρύθμισης.

ΣΥΝΟΨΙΖΟΝΤΑΣ

Κάθε περιβαλλοντική πολιτική αποτελεί ρυθμιστική παρέμβαση που αφορά τα κοινά. Ως τέτοια ενεργείται στο πεδίο του δημόσιου χώρου και προκύπτει από αντίστοιχη δημόσια διαβούλευση. Τα τεχνικά δεδομένα στα οποία θα βασιστεί αποτελούν υλικό για την διαβούλευση και όχι παράγοντες επιβολής εκ των άνω.

1. **Habermas & Arendt ορίζουν την έννοια του δημόσιου χώρου και της πολιτικής ως δημόσιας διαβούλευσης.**
2. **Η Arendt δίνει τον ορισμό της ελευθερίας ως έναρξης ενδεχομενικοτήτων που προκύπτει από την γέννηση κάθε νέου ανθρώπου. Η ελευθερία οδηγεί σε απρόβλεπτα κατάστασεις και ως εκ τούτου δεν μπορεί να γίνει αντικείμενο αποκλειστικά τεχνικού χειρισμού και πρόγνωσης.**
3. **Η ψυχολογία περιγράφει τον άνθρωπο/ εγωιστή**
4. **Οι behaviorists τεκμηριώνουν τον ανορθολογισμό των αποφάσεων ως συμπεριφορά με ορθολογικές ασυνέχειες.**
5. **Επομένως, κάθε πολιτικός χειρισμός συνιστά παραβίαση της υφιστάμενης τη στιγμή εκείνη ισορροπίας ατομικού κόστους/ωφελείας που γίνεται αισθητή ως περιορισμός της ελευθερίας.**

Η περιβαλλοντική πολιτική, ως εξ ορισμού αναφερόμενη στη διαχείριση κοινών, δεν μπορεί επομένως, παρά να οριστεί ως δραστηριότητα του δημόσιου χώρου. Οι τεχνικοί χειρισμοί είναι απλώς εργαλειακοί γιαυτή και η δραστικότητά τους περιορίζεται από την ‘αδράνεια ελευθερίας’ δηλαδή από πολιτική και συμπεριφορά που υπακούει σε μηχανισμούς αντίστασης ενάντια στην μεταβολή τους status quo. Ο πολιτικός διάλογος αποτελεί την μοναδική οδό προς την αποτελεσματικότητα των περιβαλλοντικών πολιτικών.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- **Arendt, Hannah**, *The Human Condition*, Chicago: University of Chicago Press, 1958
- **Fiske, A.P.**, “*The four elementary forms of sociality: Framework for a unified theory of social relations*”, *Psychological Review*, 99, 1992 pp. 689-723
- **Habermas Jurgen**, *The Structural Transformation of the Public Sphere*, Cambridge, Mass.: MIT Press, 1991.

- **Lange Van**, “*Beyond self-interest: a set of propositions relevant to interpersonal orientations*”, εις W.Stoebe & M.Hewstone (Eds.) *European Review of Social Psychology*, 11, 2000, σελ. 297-331
- **Nafstad, H.E.**, “*The neo-liberal ideology and the self-interest paradigm as resistance to change*”, *Radical Psychology*, 3(1), 2002, pp. 3-21.
- **Zizek, Slavoj**, "Spectre of Ideology" στο *Mapping Ideology*, ed. Slavoj Zizek, London: Verso, 1994

[Επιστροφή στο ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ](#)

Κατσίκης Ιωάννης & Βαμβακούση Έλενα

(Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο & Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών)⁵⁴,

Περιβαλλοντική Πολιτική, Κοινωνικά Κινήματα, ΜΚΟ και Κράτος στην Ελληνική Εμπειρία

Περίληψη

Τα κοινωνικά κινήματα, οι ΜΚΟ και το Κράτος αποτελούν τυπικές (οργανωσιακές) μορφές συγκροτήσεων της «κοινωνίας των πολιτών» οι οποίες συμβάλουν διαλεκτικά στη διαμόρφωση του δημόσιου λόγου για το περιβάλλον. Στόχος της παρούσας έρευνας είναι να μελετήσει τη διαδικασία σχηματισμού, αλληλεπίδρασης και ανάπτυξης των σχέσεων μεταξύ των τριών αυτών διακριτών οργανωσιακών δομών. Τα κοινωνικά κινήματα είναι εκφράσεις των προθέσεων των ομάδων ενεργών πολιτών, συχνά με ένα συγκεκριμένο σκοπό και τοπικό χαρακτήρα. Ο θεσμικός ρόλος των μη κυβερνητικών οργανώσεων (ΜΚΟ) καθίσταται σήμερα ακόμη πιο σημαντικός για τη διατήρηση των περιβαλλοντικών αγαθών, ενώ το Κράτος γίνεται ο παραλήπτης πιέσεων τόσο από τα κινήματα πολιτών όσο και από τις ΜΚΟ όσον αφορά την διαμόρφωση της ημερήσιας διάταξης (ατζέντας) για την εφαρμογή των δημόσιων πολιτικών. Το εμπειρικό μέρος της μελέτης αντιμετωπίζει το θέμα σε δύο διαφορετικά επίπεδα: πρώτα, σε σχέση με τη διατύπωση των περιβαλλοντικών πολιτικών και, δεύτερον, αναφορικά με τη συγκρότηση των σχέσεων που προκύπτουν από την αλληλεπίδρασή μεταξύ των τριών αυτών οργανωσιακών σχημάτων. Η ανάλυσή μας, συμβάλλει στο να καταδείξει το πλαίσιο στο οποίο η δημόσια συζήτηση που λαμβάνει χώρα. Εδώ, ισχυριζόμαστε πως οι ομάδες συμφερόντων φαίνεται να αναπτύσσουν σχέσεις ανταγωνιστικές, και όχι συνεργατικές για την επίτευξη των στόχων τους, ενώ συχνά αναλώνονται σε κοντόφθαλμες και καιροσκοπικές δράσεις, χωρίς μια μακροπρόθεσμη ή συνεκτική θεματική ατζέντα. Τέλος, ο ρόλος και η επιρροή του κράτους στον καθορισμό της περιβαλλοντικής ατζέντας φαίνεται ολοένα και περισσότερο να χάνει τη σημασία του ως το μόνο όργανο χάραξης πολιτικής.

Λέξεις κλειδιά: κοινωνικά κινήματα, ΜΚΟ, Κράτος, περιβαλλοντική πολιτική, οργανωσιακά σχήματα.

⁵⁴ Στοιχεία Επικοινωνίας: Ιωάννης Ν. Κατσίκης, Εργαστήριο Διοικητικής Επιστήμης, Τμήμα Διοικητικής Επιστήμης και Τεχνολογίας, Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Γραφείο 204, Ευελπίδων 47Α, 11362, Αθήνα. Τ.: 2108203862, F.: 2108828078, E.: ioannis@aueb.gr

Εισαγωγή

Τα περιβαλλοντικά κοινωνικά κινήματα αποτελούν τη διαμορφωμένη έκφραση των προθέσεων ομάδων ενεργών πολιτών. Συνήθως έχουν ένα συγκεκριμένο σκοπό και τοπικό χαρακτήρα ενώ αναπτύσσουν τις δράσεις τους ασκώντας πιέσεις για τη διαμόρφωση νέων ή την αναθεώρηση των υφιστάμενων πολιτικών για το περιβάλλον. Σήμερα, ο θεσμικός ρόλος των μη κυβερνητικών οργανώσεων (ΜΚΟ) καθίσταται ολοένα και πιο σημαντικός αναφορικά με τη συμβολή τους στη διαδικασία διατήρησης των περιβαλλοντικών αγαθών. Αντίθετα, το κράτος συχνά προβάλλει ως ο παθητικός αποδέκτης πιέσεων που ασκούνται από συγκροτήσεις της «κοινωνίας των πολιτών», είτε πρόκειται για κινήματα, είτε για ΜΚΟ. Πιέσεις που αναφέρονται τόσο στον καθορισμό της ημερήσιας διάταξης όσο και αναφορικά με την ίδια την εφαρμογή των δημόσιων πολιτικών για το περιβάλλον.

Στόχος της παρούσας έρευνας είναι να εξετάσει τις διαδικασίες συγκρότησης και διατύπωσης του δημόσιου λόγου για το περιβάλλον καθώς και αλληλεπίδρασης και ανάπτυξης των σχέσεων μεταξύ των τριών αυτών, διακριτών φορέων, (κοινωνικών κινήματων, ΜΚΟ και Κράτους) δεδομένου ότι πρόκειται για περιβαλλοντικούς φορείς που αντιπροσωπεύουν διαφορετικές μορφές οργανωσιακής ρύθμισης της «κοινωνίας των πολιτών». Ερευνητική πρόθεση μας είναι να διερευνήσουμε τις διεργασίες για την κατασκευή, διατύπωση και εφαρμογή των περιβαλλοντικών πολιτικών, μέσα από τη μελέτη της εξέλιξης και της δυναμικής των κύριων αυτών φορέων με έμφαση στην οργανωτική τους μορφή. Μια τέτοια μελέτη αναμένεται να συμβάλλει θετικά στην ερμηνεία των διαδικασιών και του τρόπου με τον οποίο διαφορετικές οργανωσιακές μορφές αναπτύσσουν διαλεκτικά τόσο τις πολιτικές όσο και τις δράσεις τους αναφορικά με το περιβάλλον. Επιπλέον, η ανάλυση αυτή μπορεί επίσης να συμβάλει στην κατανόηση του τρόπου με τον οποίον αρθρώνεται και διατυπώνεται ο δημόσιος λόγος για τα περιβαλλοντικά ζητήματα.

Στο πρώτο μέρος της παρούσας έρευνας αναπτύσσονται θεωρητικά θέματα αναφορικά με την συγκρότηση της περιβαλλοντικής ατζέντας καθώς και σε σχέση με την διατύπωση του δημόσιου λόγου αναφορικά με το περιβάλλον. Στα πλαίσια αυτά διερευνάται ο ρόλος που διαδραματίζουν τα κοινωνικά κινήματα, οι ΜΚΟ και το κράτος ως θεσμικοί παράγοντες. Αναλυτικότερα μελετώνται οι στρατηγικές και πολιτικές δράσεις που αναπτύσσουν καθώς και οι μηχανισμοί υλοποίησής τους (πχ

lobbying, ακτιβισμός, κα). Επίσης, εστιάζουμε την ανάλυσή μας στη μελέτη τόσο των κάθετων όσο και των οριζόντιων σχέσεων (αλληλεπίδραση) μεταξύ των προαναφερθέντων οργανωσιακών σχημάτων.

Το εμπειρικό μέρος αυτής της μελέτης αναπτύσσεται με τη χρήση μεικτής μεθοδολογικής προσέγγισης (mixed methodological approach). Εδώ, συνδυάζουμε τη χρήση τόσο ποιοτικής όσο και ποσοτικής έρευνας με μια ποικιλία από διαφορετικές τεχνικές (όπως συνεντεύξεις, συμμετοχική και μη συμμετοχική παρατήρηση), προκειμένου να αναπτύξουμε τρεις περιγραφικές μελέτες περιπτώσεων (descriptive case studies) για κάθε μια από τις οργανωσιακές μορφές ως ενδεικτικές περιπτώσεις των αντίστοιχων τομέων στους οποίους τα σχήματα αυτά αναφέρονται (συλλογικότητες, ιδιωτική πρωτοβουλία - ΜΚΟ και κράτος). Με τον τρόπο αυτό και ακολουθώντας την θεωρητική προσέγγιση, επιχειρούμε την εμπειρική διερεύνηση του θέματος σε δύο διακριτά επίπεδα ανάλυσης: πρώτα, σχετικά με τη διαμόρφωση των πολιτικών προστασίας του περιβάλλοντος ως τελικών στόχων (τελεολογίας) από τις οργανώσεις αυτές και έπειτα αναφορικά με το σχηματισμό των σχέσεων μεταξύ των τριών ομάδων φορέων ενδιαφέροντος. Η ανάλυσή μας, συμβάλλει στο να καταδείξει το πλαίσιο μέσα στο οποίο η δημόσια συζήτηση για το περιβάλλον λαμβάνει χώρα. Εδώ, ισχυριζόμαστε ότι οι παραπάνω ομάδες συμφερόντων φαίνεται να αναπτύσσουν μάλλον ανταγωνιστικές, παρά συνεργατικές σχέσεις με κύριο γνώμονα την επίτευξη ιδιοτελών στόχων, ενώ συχνά διατυπώνουν κοντόφθαλμες πολιτικές και καιροσκοπικές δράσεις, οι οποίες προκύπτουν ως αποτελέσματα της έλλειψης μιας μακροπρόθεσμης στρατηγικής ή μιας συνεκτικής θεματικής ατζέντας αναφορικά με το περιβάλλον. Ο ρόλος και η επιρροή του κράτους στη διαδικασία καθορισμού της περιβαλλοντικής ατζέντας φαίνεται να χάνει ολοένα και περισσότερο τη σημασία του, ως το μοναδικό εκείνο θεσμικό όργανο χάραξης πολιτικής η θέση του οποίου διεκδικείται από μια ποικιλία εναλλακτικών οργανωσιακών μορφών.

Κοινωνία των Πολιτών και Περιβαλλοντική(ες) Πολιτική(-ες): Συγκρότηση και Λήψη Αποφάσεων

Έχει υποστηριχθεί κατ' επανάληψη στη βιβλιογραφία ότι σήμερα το κράτος δεν είναι πλέον ο μόνος οργανισμός λήψης ή διαμόρφωσης αποφάσεων όσον αφορά τα περιβαλλοντικά ζητήματα. Η κρατική οργάνωση, αρμόδια για τις περιβαλλοντικές

πολιτικές, οφείλει σήμερα να λάβει υπόψη της πολλούς διακριτούς παράγοντες όταν πρόκειται να αναπτύξει περιβαλλοντικές πολιτικές και δράσεις, συμπεριλαμβανομένης και μιας ποικιλίας από μη κρατικούς οργανισμούς. Οι Lanea και Morrison τονίζουν πως «η [περιβαλλοντική] διακυβέρνηση είναι πλέον και οριζόντια: η πολιτική διαμεσολαβείται μέσα από μια ποικιλία μη κρατικών φορέων» (2006, σ. 232). Το άνοιγμα των αγορών, η υποβάθμιση του ρόλου του Κράτους και η παράλληλη μετατόπιση του ενδιαφέροντος από τη σφαίρα του δημόσιου στη σφαίρα του ιδιωτικού, είχε και ως συνέπεια να αμφισβητηθεί ο ρόλος που διαδραματίζουν τα περιβαλλοντικά αγαθά και το κατά πόσο αυτά θα πρέπει / μπορούν να θεωρηθούν ως ελεύθερα ή δημόσια αγαθά. Στην πλειονότητα των δυτικών κοινωνιών ο ιδιωτικός τομέας και οι παράγοντες που τον συγκροτούν διαδραματίζουν σήμερα έναν ρόλο ολοένα και πιο σημαντικό από κάθε άλλη φορά στην ιστορία, καθώς πλέον συμβάλλουν σημαντικά στη διαμόρφωση ενός νέου μοντέλου περιβαλλοντικής διακυβέρνησης που δίνει έμφαση στα δίκτυα των ημι-αυτόνομων φορέων (Considine και Lewis, 2003; Lipsky και Smith, 1990).

Τα σύγχρονα περιβαλλοντικά προβλήματα έχουν πλέον περάσει στην ημερήσια διάταξη (public agenda) της δημόσιας πολιτικής στις περισσότερες χώρες ενώ σήμερα υπάρχει μια συγκεκριμένη ομάδα συμφερόντων (stakeholders) που συμμετέχει στη διαδικασία λήψης αποφάσεων για το περιβάλλον, επηρεάζοντας με τον τρόπο αυτό σημαντικά και τη διαμόρφωση της περιβαλλοντικής πολιτικής. Σύμφωνα με τη θεωρία των ομάδων ενδιαφέροντος (stakeholders theory) υπάρχει μια ποικιλία από εμπλεκόμενα μέρη στη διαδικασία λήψης αποφάσεων, πέρα από τα διευθυντικά στελέχη των οργανισμών (Savage et al., 1991). Στην ευρεία αυτή λίστα συμπεριλαμβάνονται κυβερνητικοί φορείς, πολιτικές ομάδες, επαγγελματικές ενώσεις, συνδικαλιστικές οργανώσεις, τοπικές κοινωνίες, πολίτες και καταναλωτές, καθώς και η ίδια η κοινωνία ως συλλογικότητα.

Στις οργανωσιακές σπουδές (organizational studies), η θεωρία αναφορικά με τις οι ομάδες ενδιαφέροντος αποτελεί μια εργαλειακή θεωρία αναφορικά με τη κατανόηση της στρατηγικής των οργανισμών. Ένας φορέας ενδιαφέροντος μπορεί να είναι οποιοδήποτε πρόσωπο ή οργάνωση που με τρόπο θετικό ή αρνητικό μπορεί να επηρεάζεται από / ή να επηρεάζει τις ενέργειες της οργάνωσης (Savage et al., 1991). Στην περίπτωση του περιβάλλοντος, σε μια μη-εξαντλητική απαρίθμηση, αυτές οι

σχετικά νέες ομάδες ενδιαφερομένων περιλαμβάνουν τα θεσμικά όργανα της ΕΕ, τις πολυεθνικές και τις τοπικές επιχειρήσεις, τις περιβαλλοντικές ΜΚΟ, τα περιβαλλοντικά κοινωνικά κινήματα, όπως και κάθε άλλη οργανωσιακή δομή ή συλλογικότητα της «κοινωνίας των πολιτών».

Με βάση τους παραπάνω ορισμούς οι Lanea και Morrison και υποστηρίζουν ότι «οι ΜΚΟ, τα κοινωνικά κινήματα και άλλες μη κρατικές ενώσεις αποτελούν τυπικές (οργανωτικές) μορφές της κοινωνίας των πολιτών» (2006, σ. 234). Όπως επιβεβαιώνει ο Koutalakis (2003, σ. 8), σήμερα: «άτομα, ομάδες πολιτών, περιβαλλοντικές ΜΚΟ, επιχειρήσεις και επιχειρηματικές ενώσεις έχουν σημαντικό ρόλο στη περιβαλλοντική πολιτική». Έτσι, όλοι αυτοί οι διαφορετικοί και εννίοτε αντιφατικοί παράγοντες είναι δυνατόν να εκληφθούν ως τα ενδιαφερόμενα μέρη (stakeholders) και μέλη της κοινωνίας των πολιτών τα οποία συμβάλλουν στη διαμόρφωση μιας ποικιλίας πολλών τοπικών περιβαλλοντικών πολιτικών, αντί μιας δημόσιας [περιβαλλοντική πολιτική vs (εξ)].

Η ίδια αυτή η έννοια της «κοινωνίας των πολιτών» παραπέμπει στον ενδιάμεσο χώρο και που αναπτύσσεται μεταξύ του κράτους και της αγοράς. Αναφέρεται στην "κοινωνική και πολιτική δύναμη των νοικοκυριών, των ενώσεων πολιτών και των κοινωνικών κινήματων" (Friedmann, 1992, p. 30, Ehrenberg, 1999). Αυτός είναι ο χώρος όπου ο δημόσιος λόγος των ομάδων ενδιαφέροντος νομιμοποιείται και αναπτύσσεται. Ο Ehrenberg περιγράφει την κοινωνία των πολιτών, αναφορικά με τις κοινωνικές σχέσεις και δομές που εντοπίζονται μεταξύ του κράτους και της αγοράς και οι οποίες οριοθετούν μια σφαίρα «που είναι επίσημα διακριτή από τις πολιτικές συγκριότητες και τη κρατική εξουσία αλλά και από την άμεση επιδίωξη ιδιοτελών συμφερόντων και των επιταγών της αγοράς» (1999, σ. 234). Οι Berger και Neuhaus (2000) ορίζουν παρόμοια την κοινωνία των πολιτών ως μία δέσμη από δομές διαμεσολάβησης μεταξύ της ιδιωτικής ζωής ενός ατόμου και των μεγάλων θεσμών της δημόσιας ζωής (Lipsky και Smith, 1990). Το γεγονός αυτό νοηματοδοτεί την ανάγκη για μελέτη των διαδικασιών με βάση τις οποίες αναπτύσσονται οι στρατηγικές των οργανισμών που αναφέρθηκαν.

Επιπλέον, πρόσθετο ενδιαφέρον παρουσιάζεται αναφορικά με τη μελέτη των οριζόντιων σχέσεων μεταξύ διαφορετικών μορφών – οργανωσιακών σχημάτων της

«κοινωνίας των πολιτών». Όπως υποστηρίζουν οι Lanea και Morrison (2006), η θεσμική ανάλυση (institutional analysis) υποστηρίζει πως οι οργανώσεις της «κοινωνίας των πολιτών»: «δεν πρέπει να θεωρούνται ότι αποτελούν ένα συγκεκριμένο θεσμικό τομέα, αλλά μέρη ενός πολύπλοκου δικτύου οργανώσεων που συνδέονται μεταξύ τους στα πλαίσια της δημόσιας σφαίρας» (Wagner, 2000, σ. 542). Ο διαρθρωτικός εκδημοκρατισμός, όπως ονοματίζει ο Beck (1992) τον νέο πολιτικό πολιτισμό στις δυτικές δημοκρατίες, απαιτεί μια νέα (συχνά ριζική) προσέγγιση για τη δημόσια τάξη. Όπως παρατηρεί ο Rhodes (2001), η διαδικασία αυτή απαιτεί και νέες διαδικασίες καθώς η Κυβέρνηση πρέπει να αντικατασταθεί από τη διακυβέρνηση, μια έντονα συμμετοχική διαδικασία που περιλαμβάνει και μια ποικιλία άλλων ενδιαφερομένων.

Η Συγκρότηση του Δημόσιου Λόγου για το Περιβάλλον

Οι περιβαλλοντικές οργανώσεις και άλλες ΜΚΟ που αναπτύσσουν διαδικασίες συγκρότησης και διατύπωσης δημόσιου λόγου για το περιβάλλον αναπτύσσουν τις παρεμβάσεις τους, ανάλογα όσο με τον στρατηγικό ή οργανωτικό τους προσανατολισμό (strategic orientation) και την εξειδίκευση των διαθέσιμων σε αυτές πόρων (resource based view). Κατά συνέπεια, οι οργανισμοί που προκαλούν τη περιβαλλοντική ρύπανση, μπορούν να αντιταχθούν σθεναρά σε πρωτοβουλίες που επηρεάζουν το κόστος παραγωγής τους ενώ διάφοροι βιομηχανικοί τομείς παρουσιάζουν αντίστοιχα ποικίλο βαθμό αναφορικά με την πρόθεση για την ενσωμάτωση των πρόσθετων δαπανών που προκύπτουν αναφορικά με την τυποποίηση των γραμμών παραγωγής τους γύρω από τα νέα περιβαλλοντικά συστήματα. Ταυτόχρονα όμως, η θεσμοθέτηση υψηλών περιβαλλοντικών προτύπων μπορεί να ενισχύσει σημαντικά την ανταγωνιστικότητα ορισμένων βιομηχανικών τομέων, διευκολύνοντας με τον τρόπο αυτόν την πρόσβαση σε διεθνείς αγορές. Ορισμένοι τομείς της βιομηχανίας μπορεί να είναι περισσότερο εκτεθειμένοι στις πιέσεις για την καθιέρωση των περιβαλλοντικών πρακτικών και της ηθικής ευθύνης που συμβάλλει στη διαμόρφωση της εταιρικής εικόνας τους από άλλες.

Ο ρόλος των ΜΚΟ αναπτύσσεται παράλληλα ως αποτέλεσμα και συνέπεια των ολοένα αυξανόμενων πιέσεων που προέρχονται από την κοινωνία των πολιτών τις επιχειρεί να εκφράσει. Ταυτόχρονα, έντονη κριτική έχει διατυπωθεί αναφορικά με

μια σειρά από καιροσκοπικών εκδηλώσεων και έντονου ανταγωνισμού για τη νομιμοποίηση της έκφρασης αυτών των πιέσεων. Όλα τα παραπάνω περιπλέκουν περαιτέρω τη διαδικασία λήψης αποφάσεων, η οποία είναι ήδη εξαιρετικά σύνθετη. Αιτία για αυτό τόσο οι συνθήκες του ήδη επιβαρυσμένου φυσικού περιβάλλοντος, που επιβάλλουν ριζικές λύσεις, όσο και οι επιπτώσεις της παγκοσμιοποίησης, της ενσωμάτωσης των οδηγιών της ΕΕ αλλά και την ίδια την επιτακτική ανάγκη για δράσεις εκ μέρους των εθνικών αρχών. Παράλληλα με αυτές τις συνθήκες διαφαίνεται μια σταδιακή μείωση της πραγματικής εξουσίας και του ρόλου που το κράτος καλείται να διαδραματίσει, δεδομένης της από-τοπικοποίησης των διαδικασιών λήψης αποφάσεων και της ανάγκης για επανα-διατύπωση των κανόνων εξουσίας σε νέα πλαίσια. Παρόλα αυτά, τα προβλήματα παραμένουν τοπικά αλλά οι λύσεις που πλέον αναζητούνται οργανώνονται και αναπτύσσονται σε παγκόσμια κλίμακα.

Ανάπτυξη Στρατηγικών και Λήψη Αποφάσεων

Στην ενότητα αυτή θα εξετάσουμε τις διαδικασίες που αναπτύσσουν οι περιβαλλοντικές οργανώσεις και άλλες συλλογικότητες προκειμένου να υλοποιήσουν στην πράξη τις πολιτικές τους. Όπως υποστηρίζουν οι Richards και Heard, (2005) παραδοσιακά, οι περιβαλλοντικές ομάδες αναπτύσσουν μία από τις δύο ακόλουθες γενικές στρατηγικές προσεγγίσεις για τις εκστρατείες τους. χρησιμοποιούν λοιπόν είτε στρατηγικές ένταξης «insider strategies» ή μη ένταξης «outsider strategies» (Jordan 1998; Grant 2000, σ. 19). Ένα κεντρικό στοιχείο στην διάκριση των δυο αυτών στρατηγικών συνίσταται στο γεγονός του ότι η πρόσβαση και η διαβούλευση με την κυβέρνηση επιτυγχάνεται για τους οργανισμούς που εκπροσωπούν την κοινωνία των πολιτών μόνο μετά από την έγκριση συγκεκριμένων αποδεκτών τρόπων συμπεριφοράς (Grant 2000, σ. 20).

Με τον τρόπο αυτόν δημιουργούνται κίνητρα για τις ομάδες ενδιαφέροντος προκειμένου να εργαστούν εντός αυτών των ορίων. Εκείνες οι ομάδες που απορρίπτουν τα εν λόγω όρια παραμένουν εκτός του συστήματος (Cracknell 1993, σ. 15-17). Αντίθετα, οι ομάδες ενδιαφέροντος που ως οργανωσιακά σχήματα υιοθετούν στρατηγικές μη ένταξης «outsider strategies» είτε επειδή επιλέγουν να απέχουν είτε επειδή δεν είναι ικανές να κερδίσουν αναγνώριση αποκλείονται από το να

αναπτύξουν συμβουλευτικές σχέσεις με το κράτος. Τα συμφέροντά τους, σε πολλές περιπτώσεις, εντοπίζονται εκτός του τρέχοντος πολιτικού ρεύματος (Coxall, 2001, σ. 6), με στρατηγικές που κινούνται κυρίως προς καμπάνιες αντιπαράθεσης ενώ συχνά χρησιμοποιούν απευθείας δράσεις και ακτιβισμό (Jordan και Maloney 1997, σ. 175-186; Grant 2000; σ. 19-20). Στη βιβλιογραφία αναπτύσσεται συχνά η κριτική ότι οι καμπάνιες των ΜΚΟ που χρησιμοποιούν ένα συνδυασμό ακτιβισμού και έντονης κάλυψης από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης έχουν οδηγήσει κατ' επανάληψη σε κακή λήψη κυβερνητικών αποφάσεων (Bellamy και Wilkinson, 2001). Αντίθετα, έχει προταθεί πως οι πρακτικές ακτιβισμού πρέπει να ακολουθούνται από αυστηρή επιστημονική – ακαδημαϊκή τεκμηρίωση προκειμένου οι περιβαλλοντικές ΜΚΟ να διατηρήσουν την αξιοπιστία τους.

Σύμφωνα με τους Jordan και Maloney (1997, σ. 175-186), τέτοιου είδους επιθετικές τακτικές έχουν αντικατασταθεί στις περισσότερες των περιπτώσεων και ιδιαίτερα από τις υψηλού προφίλ περιβαλλοντικές οργανώσεις από άλλες πιο συμβιβαστικές προσεγγίσεις. Πραγματικά, οι περιβαλλοντικές οργανώσεις φαίνεται να απομακρύνονται από τις υψηλού προφίλ διαμαρτυρίες και τα μποϋκοτάζ υπέρ άλλων ηπιότερων πρακτικών διαμαρτυρίας συμπεριλαμβανομένων των δημοψηφισμάτων (συλλογή υπογραφών), της άσκηση πίεσης καθώς και των εκπαιδευτικών εκστρατειών (Diani και Donati, 1999). Ωστόσο, στη βιβλιογραφία υπάρχει κάποια αβεβαιότητα αναφορικά με το εάν ο ακτιβισμός βρίσκεται όντως σε παρακμή ως πρακτική. Ο Rootes (1999, σ. 173) διαπιστώνει ότι, σε απάντηση στην αυξανόμενη οργανωσιακή θέσμιση των μεγάλων περιβαλλοντικών ΜΚΟ, που φτάνει στα όρια της επιχειρησιακής οργάνωσης (corporatism), υπήρξε πρόσφατα αναζωπύρωση των «λαϊκών οργανώσεων» με προθέσεις κυρίως για στρατηγικές απευθείας δράσεων – στρατηγικές ακτιβισμού, πάρα για την άσκηση πιέσεων για τη δημιουργία συναίνεσης σε σχετικές δραστηριότητες.

Αναλυτικότερα, ο ακτιβισμός, σε γενικό επίπεδο, μπορεί να περιγραφεί ως άμεσες δράσεις κινητοποίησης που αναπτύσσονται για να επιτευχθεί κοινωνική και πολιτική αλλαγή. Η λέξη «ακτιβισμός» χρησιμοποιείται συχνά ως συνώνυμο της διαμαρτυρίας ή της σύγκρουσης, αλλά ο ακτιβισμός μπορεί να λάβει ένα ευρύ φάσμα μορφών, από επιστολές σε εφημερίδες ή σε πολιτικούς, την πρόκληση πολιτικής αναταραχής, τον οικονομικό ακτιβισμό (όπως τα μποϋκοτάζ ή την προτίμηση σε συγκριμένες

επιχειρήσεις ή προϊόντα), συγκεντρώσεις, πορείες, οι απεργίες, ή ακόμη και τακτικές ανταρτοπόλεμοι. Σε ορισμένες μάλιστα περιπτώσεις, ο ακτιβισμός δεν έχει να κάνει με τη διαμαρτυρία ή την αντιπαράθεση: για παράδειγμα, ορισμένες περιβαλλοντικές, θρησκευτικές, ή και φεμινιστικές ακτιβιστικές κινήσεις προσπαθούν να πείσουν τον κόσμο να αλλάξει η συμπεριφορά άμεσα, αντί να πείσουν τις κυβερνήσεις να αλλάξουν οι νόμοι.

Σε αντίθεση με τα παραπάνω, οι ομάδες ενδιαφερομένων που αναπτύσσουν στρατηγικές ένταξης «insider strategies» μπορούν να θεωρούνται από την κυβέρνηση και το κοινό ως νομιμοποιημένες εκφράσεις της κοινωνίας ή έστω μερίδας της και κατά συνέπεια μπορούν να προσέρχονται σε τακτικές διαβουλεύσεις με την κυβέρνηση (Carter, 2001, σ. 130-153). Οι καμπάνιες που αναπτύσσουν βρίσκονται εντός των ορίων του νόμου και προσπαθούν να επηρεάσουν την αλλαγή των πολιτικών υιοθετώντας μια προσέγγιση «από τα πάνω προς τα κάτω» (top-down approach).

Είναι κοινή η διαπίστωση πως οι μακροπρόθεσμες αλλαγές μπορούν ευκολότερα να επιτευχθούν διαμέσου της επίσημης οδού και μέσα από τέτοιου είδους πρακτικές όπως η θέσπιση δεσμευτικής νομοθεσίας για την προστασία του περιβάλλοντος. Οι περιβαλλοντικές ΜΚΟ ως εκ τούτου, προσπαθούν να επηρεάσουν τη λήψη αποφάσεων και να συμμετέχουν στον καθορισμό μιας ολοκληρωμένης περιβαλλοντικής πολιτικής (Carter, 2001, σ. 130-153). Η σταδιακή θεσμική ένταξη του περιβαλλοντικού κινήματος σε ολόκληρη την Ευρώπη οδηγεί στην ολοένα και αυξανόμενη συμμετοχή των περιβαλλοντικών ομάδων της στις διαδικασίες συγκρότησης των δημόσιων πολιτικών (Grant, 2000, σ. 101-104), και έχει ως αποτέλεσμα ομάδες που στο παρελθόν θεωρούνταν ως εξαιρετικά «ριζοσπαστικές» πλέον να μετέχουν ολοένα και πιο πολύ στη χάραξη ολοκληρωμένης πολιτικής (Rootes, 1999, σ. 156). Πραγματικά, κυβερνήσεις και κρατικοί οργανισμοί συχνά «αφοπλίζουν» τις ΜΚΟ, καλώντας τες να συμμετάσχουν μαζί τους στην επίσημη πολιτική διαδικασία, η οποία μπορεί να οδηγήσει σε περισσότερο συμμετοχές μορφές διακυβέρνησης.

Ως αποτέλεσμα των παραπάνω, οι υπεύθυνοι χάραξης πολιτικής ζητούν ολοένα και περισσότερο τη γνώμη των ομάδων ενδιαφέροντος, ενώ συχνά τις επικαλούνται και

χρησιμοποιούν τα στοιχεία και τις αναλύσεις τους (Wurzel, 2002, σ. 73). Η παροχή πληροφοριών τεκμηρίωσης από τις ΜΚΟ αποτελεί ένα σημαντικό στοιχείο της εργασίας τους, που τους επιτρέπει να εκπαιδεύουν το κοινό, να παρακολουθούν τις αλλαγές και να ενθαρρύνουν την εφαρμογή της νομοθεσίας (Edgell και Thomson, 1999; Raustiala, 1997, σ. 727). Η διαδικασία αυτή μπορεί να γίνει ευκολότερα μέσω της αποτελεσματικής χρήσης των μέσων μαζικής ενημέρωσης (Anderson, 1997; Grant, 2000, σ. 106-112; Cracknell, 1993, σ. 5-7). Ωστόσο, η αμφισβήτηση ορισμένων περιβαλλοντικών ομάδων όσον αφορά την ποιότητα των επιστημονικών τους «αποδείξεων» έχει προσθέσει ένα σημαντικό εμπόδιο στην ανάπτυξη συμβιωτικών σχέσεων μεταξύ των ΜΚΟ και των μέσων μαζικής ενημέρωσης (Grant, 2000, σ. 137).

Όσον αφορά τη συγκρότηση των συμμαχιών και τη συνεργασία μεταξύ των ΜΚΟ, σύμφωνα με τις οργανωσιακές σπουδές δυο είναι τα σημαντικά εκείνα στοιχεία που καθορίζουν ένα τέτοιο ενδεχόμενο: οι ικανότητες των οργανισμών (capabilities) αλλά και οι περιορισμοί στη διαθεσιμότητα των πόρων τους (resources). Οι ίδιοι παράγοντες επηρεάζουν όχι μόνο την επιλογή των θεμάτων και τις τακτικές που θα ακολουθηθούν αναφορικά με τη συγκρότηση συμμαχιών αλλά επίσης αντικατοπτρίζονται στην προθυμία των περιβαλλοντικών ΜΚΟ να σχηματίσουν συμμαχίες και δίκτυα για την επίτευξη των στόχων τους (Carter, 2001, σ. 148-149). Ένα από τα ισχυρά σημεία των περιβαλλοντικών ομάδων, είναι η ικανότητά τους για την ανάπτυξη ευρωπαϊκών συμμαχιών και αντίστοιχων δικτύων (Mazey και Richardson, 2002, σ. 149). Παρόλα αυτά, η ανάγκη για την υιοθέτηση μιας συντονισμένης εκστρατεία σε όλη την Ευρώπη γίνεται ολοένα και πιο αναγκαία για την επιρροή της διαδικασίας λήψης αποφάσεων σε επίπεδο ΕΕ και του επηρεασμού της ευρωπαϊκής νομοθεσίας (Edgell και Thomson, 1999). Η ανάπτυξη τέτοιων στρατηγικών συμμαχιών μπορεί επίσης να αυξήσει σημαντικά τη νομιμοποίηση των ίδιων των περιβαλλοντικών ΜΚΟ αλλά και των εκστρατειών που αυτές αναπτύσσουν (Leipold, 2000, σ. 458).

Ωστόσο, φαίνεται πως υπάρχει σημαντική διαφορά ανάμεσα στη ρητορική και την πραγματικότητα των σχέσεων μεταξύ των ΜΚΟ (Lister, 2000, σ. 236), καθώς οι περιβαλλοντικές ΜΚΟ βρίσκονται σε πολλές περιπτώσεις σε άμεσο ανταγωνισμό με άλλες ΜΚΟ, αναφορικά με την αποκλειστικότητα της ανάπτυξης εκστρατειών, για τη

διεκδίκηση της προσοχής των ΜΜΕ, την λήψη χορηγιών ή τη συμμετοχή του κοινού σε αυτές είτε ως εθελοντές - μέλη είτε ως οικονομικοί υποστηρικτές (Rawcliffe 1998: 25). Είναι προφανές πως η δημιουργία μίας συμμαχίας μεταξύ των ΜΚΟ θα βοηθούσε στο να μειωθεί η ένταση του ανταγωνισμού, δεδομένου ότι σε ένα τέτοιο συνεργατικό πλαίσιο, προβάλλει ως λιγότερο σημαντική η ανάγκη διατήρησης της επιμέρους ταυτότητας των μελών που απαρτίζουν τη συμμαχία, όσο η μεγιστοποίηση του κοινού οφέλους που προκύπτει από τις δράσεις τους (Potter και Lobley 1990).

Παράλληλα με τις παραπάνω στρατηγικές, η πολιτική της άσκηση πίεσης (lobbying) έχει γίνει το βασικό εργαλείο στρατηγικής για πολλές ομάδες ενδιαφερομένων και οι περιβαλλοντικές ΜΚΟ έχουν αποκομίσει σημαντικές εμπειρίες σε αυτή τη στρατηγική προσέγγιση. Με τη νομιμοποίηση των περιβαλλοντικών ΜΚΟ και τον ρόλο τους σε διαρκή ανάπτυξη η ικανότητά τους για συμμετοχή στην πολιτική αρένα καθώς και η ανάπτυξη περαιτέρω δεσμών με τους επίσημους φορείς χάραξης πολιτικής, διευρύνει ολοένα και περισσότερο τις δυνατότητες άσκησης επιρροής (lobbying) προς όφελος των ΜΚΟ. Παρόλο που οι περισσότερες ΜΚΟ έχουν αναγνωρίσει την αναγκαιότητα και τη σημασία της συνεργασίας σε αυτό το επίπεδο, αρκετές μικρές οργανώσεις ανησυχούν καθώς το όνομά τους μπορεί εύκολα να επισκιαστεί από ομάδες υψηλότερου προφίλ. Όπως υποστηρίζουν οι Jordan και Maloney (1997) τα παραπάνω χαρακτηριστικά και οι τάσεις των περιβαλλοντικών ΜΚΟ επιβεβαιώνουν πως οι οργανισμοί αυτοί μετακινούνται από ένα αμφισβητούμενο μοντέλο συμμετοχικής προς την ένταξη - θέσμιση σε υπάρχουσες οργανωσιακές δομές.

Στην ενότητα αυτή παρουσιάστηκαν συνοπτικά οι διαδικασίες και οι μηχανισμοί ανάπτυξης και υλοποίησης των στρατηγικών και πολιτικών των οργανωσιακών σχημάτων που προκύπτουν ως μορφώματα της «κοινωνίας των πολιτών». αναφερθήκαμε τόσο σε διαδικασίες ένταξης (insider strategies) όσο και σε στρατηγικές μη-ένταξης (outsider strategies). Αναφορικά με τους μηχανισμούς υλοποίησης των πολιτικών τους έγινε αναφορά στις άμεσες ενεργές δράσεις, όπως ο ακτιβισμός καθώς και σε έμμεσες όπως η πολιτική πίεσεων (lobbying). Στην συνέχεια της εργασίας εξειδικεύουμε την ανάλυσή μας αναφορικά με τον ρόλο του κάθε οργανωσιακού σχήματος, το οποίο μελετάμε ξεχωριστά.

Περιβαλλοντικές Συλλογικότητες: Δομή, Στρατηγικές και Χαρακτηριστικά

Σε αυτή την ενότητα θα συζητηθούν θέματα που αναφέρονται στη δομή, τις στρατηγικές και τα χαρακτηριστικά των τριών διακριτών οργανωσιακών μορφών, τις σχέσεις των οποίων θα μελετήσουμε. Στις παραγράφους που θα ακολουθήσουν θα εξετάσουμε διεξοδικά τον ρόλο των κοινωνικών κινήματων, των ΜΚΟ και του κράτους ως νομιμοποιημένων περιβαλλοντικών παραγόντων (ομάδων ενδιαφέροντος), οι οποίοι αντιπροσωπεύουν τυπικά οργανωσιακά σχήματα και εκφράσεις της «κοινωνίας των πολιτών». Όπως αναφέρθηκε προηγουμένως στο επίκεντρο της παρούσας ανάλυσης θα βρεθούν η μελέτη τόσο των κάθετων όσο και των οριζόντιων σχέσεων (αλληλεπίδρασης) μεταξύ των προαναφερθέντων οργανωσιακών μορφών.

Ο Ρόλος των Περιβαλλοντικών Κοινωνικών Κινήματων

Τα Περιβαλλοντικά Κοινωνικά Κινήματα – ΠΚΚ κατά κανόνα εκπροσωπούν ομάδες φορέων που σχηματίζονται ως ad hoc συγκροτήσεις σε μια προσέγγιση «από κάτω προς τα πάνω» (bottom-up approach) και τα οποία έχουν μια μεγάλη ή μικρότερη δημοκρατική – λαϊκή βάση. Στα κοινωνικά κινήματα, συνήθως απουσιάζει η επίσημη οργάνωση. Για τον DiIani, τα κοινωνικά κινήματα, ορίζονται ως δίκτυα «άτυπων αλληλεπιδράσεων μεταξύ της πολυφωνίας των ατόμων, των ομάδων ή ενώσεων, που αναπτύσσονται σε πολιτική ή πολιτιστική σύγκρουση, με βάση μια κοινή συλλογική ταυτότητα» (1992, σ. 13). Οι ομάδες αυτές είναι συνήθως τοπικής κλίμακας (αν και υπάρχουν εξαιρέσεις στον κανόνα), λειτουργούν ασκώντας πίεση και μέσω των δράσεων ακτιβισμού τους, που μπορεί να ποικίλουν σε διάρκεια, από εφήμερες και προσωρινές μέχρι και διαρκείς.

Ο Dunleavy (1980) υποστηρίζει ότι ένα κοινωνικό κίνημα χαρακτηρίζεται από μια μη ιεραρχική δομή, από απόσταση στη συμμετοχή στην επίσημη πολιτική σκηνή των πολιτικών κομμάτων, ενώ δίνει έμφαση στην άμεση δράση και στη διαμαρτυρία. Στο πλαίσιο αυτό ο Dunleavy (1980) προτείνει την διάκριση μεταξύ συμβατικών ομάδων πίεσης και των εθελοντικών οργανώσεων. Ο ίδιος συγγραφέας στη θεωρία που αναπτύσσει δίνει ιδιαίτερη έμφαση στη συλλογική δράση την οποία θεωρεί συνθήκη αναγκαία για τη δημιουργία και την αποτελεσματικότητα ενός κοινωνικού κινήματος. Παράλληλα, υπογραμμίζει πως τα κοινωνικά κινήματα δεν πρέπει να θεωρηθούν ως

αιώνια. Αντίθετα, έχουν έναν συγκεκριμένο κύκλο ζωής, δημιουργούνται, αναπτύσσουν τις επιτυχίες ή αποτυχίες τους και, τελικά, διαλύονται και παύουν να υπάρχουν.

Όπως υποστηρίζουν οι Boudourides και Kalamaras (2000, σ. 3), πιο πρόσφατες έρευνες επισημαίνουν ότι υπάρχουν πειστικές αποδείξεις για τη λαϊκή συμμετοχή σε μορφές εθελοντικής εργασίας και όχι απαραίτητα σε ριζικές εθελοντικές δράσεις (Diani και Donati, 1999, σ. 18). Οι νέες αυτές συμμετοχικές οργανώσεις διαμαρτυρίας και τα δίκτυα ομάδων άνθησαν κατά τη δεκαετία του 1990 (Diani και Donati, 1999, σ. 21). Με την πρόσφατη αναβίωση των λαϊκών ομάδων και των συμμετοχικών οργανώσεων διαμαρτυρίας, κάποιος μπορεί εύκολα να παρατηρήσει την αυξανόμενη τάση για οργανωσιακή θέσμιση των μεγάλων περιβαλλοντικών οργανώσεων που αναπτύσσεται στην περιφέρεια του περιβαλλοντικού κινήματος (Diani και Donati, 1999, σ. 22). Επιπλέον, παρατηρείται πως οι μεγάλοι και εθνικής κλίμακας περιβαλλοντικοί οργανισμοί δεν έχουν διαδραματίσει κάποιον ουσιαστικό ρόλο στην προώθηση των τοπικών κινητοποιήσεων, αλλά περιορίζονται στο να εκπροσωπούν τις τοπικές ομάδες στα μέσα ενημέρωσης και σε θεσμικά όργανα, λειτουργώντας κατά κάποιον τρόπο ως «θεσμικοί σύμμαχοι» προσφέροντας απλά στις τοπικές συγκρούσεις μεγαλύτερη δημοσιότητα (Diani και Donati, 1999).

Οι ευκαιρίες για την ανάδειξη των κοινωνικών κινημάτων εξαρτώνται από πολλούς παράγοντες, όπως οι θεσμικές, πολιτιστικές και πολιτικές τοπικές συγκροτήσεις, παράγοντες ερμηνευτικοί των διαφορών μεταξύ των κοινωνικών κινημάτων διαφόρων χωρών. Οι Boudourides και Kalamaras, (2000, σ. 4), αναφέρονται στις εξελίξεις που έχουν διαμορφώσει την ελληνική οικολογία και συζητούν την επίδραση παραγόντων όπως η πολιτική παράδοση, ο πολιτικός πολιτισμός και ο ρόλος του κράτους στην Ελλάδα. Η σύγκριση με τα αντίστοιχα περιβάλλοντα της Δυτικής Ευρώπης μαρτυρεί πως στην Ελλάδα η ελληνική οικολογία συγκροτεί ένα οιονεί κίνημα (quasi-movement) αντί για μια καθιερωμένη και βαθιά ριζωμένη πραγματικότητα ενός πράσινου κινήματος (Demertzis, 1995, σ. 194). Η μαζική συμμετοχή καθώς και η διαρκής υποστήριξη και ελκυστικότητα είναι τα θεμελιώδη στοιχεία που λείπουν για την ανάπτυξη ενός περιβαλλοντικού κοινωνικού κινήματος στην Ελλάδα. Η βιβλιογραφία συνδέει συχνά την έλλειψη αυτών των στοιχείων με μια σειρά από λόγους, όπως η έλλειψη περιβαλλοντικής συνείδησης (Demertzis,

1995, σ. 196), το «Μεσογειακό Σύνδρομο» (Boudourides και Kalamaras, (2000) ή η απουσία πλούσιου κοινωνικού κεφαλαίου στην χώρα (Jones et al., 2008).

Ο Ρόλος των Περιβαλλοντικών Μη-Κυβερνητικών Οργανώσεων

Ακολουθώντας τους Lane και Morisson (2006, σ. 233) με τον όρο Μη-Κυβερνητικές Οργανώσεις (ή οργανισμοί) - ΜΚΟ, αναφερόμαστε σε μη κρατικούς (ή μη κερδοσκοπικούς οργανισμούς) που κατά παράδοση υποστηρίζονται από εθελοντές και δρουν με διακριτούς στόχους πολιτικής (Young, 2000). Μια κλασσική τυπολογία των ΜΚΟ περιλαμβάνει τα φιλανθρωπικά ιδρύματα, τις ομάδες συμφερόντων με συγκεκριμένη πολιτική ατζέντα και στόχους (π.χ. κλαδικές ενώσεις), τα κοινωνικά κινήματα, τις οργανώσεις γειτονιάς και άλλες ενώσεις ενεργών πολιτών (Carson, 2002). Η βιβλιογραφία θεωρεί πως οι ΜΚΟ διαδραματίζουν κατά κανόνα έναν ή περισσότερους από τους παρακάτω τρεις διακριτούς ρόλους: (α) παρέχουν υπηρεσίες στους πολίτες, συμπληρωματικές των κρατικών, (β) συμπράττουν με το Κράτος και άρα συμπληρώνουν τη κυβέρνηση στην παροχή δημόσιων αγαθών, ή / και (γ) προκαλούν την κυβέρνηση απαιτώντας λογοδοσία αλλά και αλλαγές στη δημόσια τάξη (Young, 2000). Στον σύγχρονο λόγο περί διακυβέρνησης, οι ΜΚΟ συνήθως αναφέρονται ως οι κύριες οργανωσιακές μορφές της κοινωνίας των πολιτών (Eikenberry και Kluver, 2004; Putnam, 2000; Lane και Morisson, 2006).

Όπως υπογραμμίζουν οι Lane και Morisson (2006), οι ΜΚΟ μπορούν να θεωρηθούν ως οργανωτικές εκδηλώσεις της ευρύτερης κοινωνιολογικής κατηγορίας γνωστής ως: κοινωνία των πολιτών. Αυτές θα πρέπει να είναι μάλιστα και οι πλέον δημοφιλείς εκδηλώσεις της. Οι ίδιοι συγγραφείς επιβεβαιώνουν ότι, σήμερα, υπάρχει ευρεία συναίνεση αναφορικά με την άμεση συμμετοχή των μη κρατικών οργανώσεων στη διαχείριση του περιβάλλοντος και τις πολιτικές αποφάσεις που συνδέονται με την περιβαλλοντική διαχείριση σε τοπικές κλίμακες και οι οποίες θεωρείται πως εκφράζουν μια βελτιωμένη προσέγγιση της διακυβέρνησης (Brick et al., 2001; Cortner και Moote, 1999; Gibson et al., 2000; Friedmann, 1998; Wondolleck και Yaffee, 2000).

Η βιβλιογραφία της περιβαλλοντικής πολιτικής και διαχείρισης περιλαμβάνει μια μεγάλη ποικιλία τόσο από θεωρητικές όσο και από εμπειρικές μελέτες αναφορικά με τις διαφορετικές διαστάσεις της αλλαγής όσον αφορά τη διακυβέρνηση. Στα πλαίσια

αυτά, συχνά διερευνώνται, μεταξύ άλλων: ο ρόλος των κοινοτήτων (Agrawal και Gibson, 1999), η αποκέντρωση (Lane et al., 2004), ο τοπικισμός (Jennings και Moore, 2000), ο ρόλος των θεσμών (Gibson et al., 2000), καθώς και η συμμετοχή των πολιτών (Ribot, 2002). Παρόλα αυτά, όπως υποστηρίζουν οι Lane και Morisson (2006) υπάρχει μια μικρή μόνο μερίδα της βιβλιογραφίας, η οποία κριτικά εστιάζει τη μελέτη της στον διαμορφούμενο ρόλο των ΜΚΟ, την στιγμή μάλιστα που αυτός αναπτύσσεται. Στις νέες συνθήκες που διαμορφώνονται, ο ΜΚΟ διεκδικούν ρόλο σε θέματα περιβαλλοντικής πολιτικής, η έκταση του οποίου, επίσημα και ανεπίσημα, είναι εξαιρετικά ευρεία (Breckenridge, 1999), τη στιγμή που το μέγεθος των αλλαγών στη δημόσια διοίκηση και η μετάβαση στη συμμετοχική διακυβέρνηση αποτελούν αλλαγές μεγάλης εμβέλειας (Lipsky και Smith, 1990). Η Greenpeace, η WWF, κα, αποτελούν παραδείγματα διεθνών περιβαλλοντικών ΜΚΟ που αναπτύσσουν εκστρατείες σε παγκόσμια κλίμακα ενώ έχουν σημαντική επιρροή στις διεθνείς διαδικασίες λήψης αποφάσεων (Friedmann, 1998).

Ο Ρόλος του Κράτους

Ο ρόλος του κράτους ως ο κύριος φορέας συγκρότησης, διατύπωσης και άσκησης περιβαλλοντικής πολιτικής ως δημόσιας πολιτικής είναι εκ των πραγμάτων κρίσιμος και ιδιαίτερα σημαντικός. Φυσικά, ο ρόλος αυτός ποικίλει από χώρα σε χώρα, φαίνεται δε να αντανakλά και να αποτελεί μέτρο των περιβαλλοντικών τάσεων και προτιμήσεων των ίδιων των κοινωνιών. Παράλληλα, ο ίδιος αυτός ρόλος έχει επικριθεί έντονα τα τελευταία χρόνια κυρίως σχετικά με το κομμάτι που αναφέρεται στην περιβαλλοντική νομοθεσία και τον καθορισμό των περιβαλλοντικών κανονισμών.

Παρόλα αυτά, όπως ισχυρίζεται ο Paraskevoropoulos (2007, σ. 24), αν η διαμόρφωση της περιβαλλοντικής πολιτικής ως ενός συνεκτικού και διακριτού πολιτικού τομέα κατά το δεύτερο ήμισυ της δεκαετίας του 1980 είχε επηρεαστεί σε μεγάλο βαθμό από την ανάγκη για εναρμόνιση της εθνικής νομοθεσίας με τους κανόνες της ΕΕ. Η Ελλάδα θεωρείται σήμερα από τις χώρες εκείνες που ανήκουν στην λεγόμενη «αργή» ομάδα των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Στην Ελλάδα, το κράτος παραμένει η κύρια ρυθμιστική αρχή. Οι πολιτικές του υλοποιούνται συνήθως από το Υπουργείο Περιβάλλοντος και Δημοσίων Έργων (ΥΠΕΧΩΔΕ) που αποτελεί τον

κύριο φορέα υπεύθυνο για τη χάραξη και εφαρμογή της περιβαλλοντικής πολιτικής σε εθνικό επίπεδο. Ταυτόχρονα υπάρχουν ορισμένες αρμοδιότητες σχετικά με την εφαρμογή των περιβαλλοντικών πολιτικών που έχουν περάσει στη δικαιοδοσία των Περιφερειών ή των Νομών (παροχή περιβαλλοντικών υπηρεσιών, περιβαλλοντικός έλεγχος) ή στους δήμους (περιβαλλοντική διατήρηση).

Στην περίπτωση της Ελλάδας, η σχέση μεταξύ περιβάλλοντος και κράτους έχει συζητηθεί αρκετά. Σήμερα προβάλλει έντονη η ανάγκη για μια εθνική περιβαλλοντική πολιτική καθώς μια τέτοια συγκροτημένη στρατηγική για το περιβάλλον μάλλον δεν υπάρχει. Επιπλέον, προβάλλει μια η ανάγκη για συμμόρφωση με τη χάραξη πολιτικών που επιβάλλουν υπερεθνικοί οργανισμοί όπως η ΕΕ (Kousis, 1994). Όπως υποστηρίζουν οι Boudourides και Kalamaras, (2000, σ. 5) συχνά, το κράτος στη Ελλάδα παρεμβαίνει ενεργά στις κοινωνικές σχέσεις και διαδραματίζει τον ρόλο ενός ισχυρού (ανά)-διανομέα εισοδημάτων, πόρων και προνομίων κάθε είδους (Demertzis, 1995, σ. 197). Πολιτικές ελίτ, που εκδηλώνονται κατά βάση μέσα από τα δύο κυρίαρχα κόμματα στην Ελλάδα κατά τα τελευταία 30 χρόνια, έχουν χρησιμοποιήσει τον κρατικό μηχανισμό ως εργαλείο για την εύκολη απορρόφηση της ανεργίας καθώς και ως μέσο για την εξασφάλιση δυνητικής πελατείας. Αυτή η πρακτική οδήγησε επανειλημμένως τις κυβερνήσεις στο να υιοθετήσουν μη παραγωγικές οικονομικές, πολιτικές (Demertzis, 1995, σ. 197). Πολιτικές, που με τη σειρά τους έχουν αναπαράγει την εξάρτηση της κοινωνίας από το κράτος.

Ένα άλλο σημαντικό στοιχείο της ελληνικής πολιτικής κουλτούρας είναι η «κομματικοποίηση» και οι πελατειακές σχέσεις που αυτή συνεπάγεται. Έλληνες μελετητές έχουν επισημάνει την ηγεμονία των κομμάτων ως πολιτικών θεσμών, ιδίως μετά το 1974 (Alexandropoulos και Serdedakis, 2000, σ. 12). Η κομματικοποίηση μπορεί να θεωρηθεί ως ένας παράγοντας καθοριστικός των πολιτικών ευκαιριών για την αύξηση του ρόλου των κοινωνικών κινημάτων, στη βάση της υπόθεσης πως τα κοινωνικά προβλήματα μπορούν να γίνουν πολιτικά ζητήματα στην Ελλάδα, μόνο όταν διαμεσολαβούνται από τα πολιτικά κόμματα (Alexandropoulos και Serdedakis, 2000, σ. 12).

Σύμφωνα με τον Paraskevoopoulos (2007, σ. 25) η περιορισμένη διακριτική ευχέρεια και ευελιξία των διοικητικών φορέων, είναι τα κύρια χαρακτηριστικά της κρατικής μηχανής τα οποία επηρεάζουν εξίσου σημαντικά και την εφαρμογή της περιβαλλοντικής πολιτικής στην Ελλάδα. Ωστόσο, στο πλαίσιο αυτό, πολλά μέτρα έχουν ληφθεί προκειμένου να βελτιωθεί η ευελιξία και η αποτελεσματικότητα στην περιβαλλοντική παρακολούθηση αλλά και στις διαδικασίες επιθεώρησης, όπως η ανάθεση ορισμένων ελέγχων παρακολούθησης και η διαπίστευση λειτουργιών σε ανεξάρτητες αρχές (εμπειρογνομόνων) ή ακόμη και σε εθελοντικές οργανώσεις, ΜΚΟ (Paraskevoopoulos et al., 2006). Παρόλα αυτά, τα αποτελέσματα δεν είναι πάντα άμεσα ορατά.

Παράλληλα με τα παραπάνω, σήμερα, υπάρχει ένας σημαντικός αριθμός από νομικά πρόσωπα ιδιωτικού δικαίου (ΝΠΙΔ) που λειτουργούν ως ιδιωτικές επιχειρήσεις (ΔΕΗ, ΕΥΔΑΠ, ΟΤΕ, ΟΣΕ, κα) και τα οποία χρησιμοποιούνται για τις δημόσιες κοινωνικές πολιτικές ενώ σε ορισμένες περιπτώσεις εξακολουθούν να είναι εν μέρει ή αποκλειστικά δημόσιες ιδιοκτησίες. Παρόλο που σήμερα τα νομικά αυτά πρόσωπα δραστηριοποιούνται στον ιδιωτικό τομέα συχνά εξακολουθούν να απολαμβάνουν πολλά από τα προνόμια που απέκτησαν καθώς μονοπωλούσαν τους τομείς τους, υπό την προστασία του κράτους για πολλές δεκαετίες. Κάποια δε από αυτά συνεχίζουν να μονοπωλούν ακόμη και σήμερα. Η λειτουργία αυτών των οργανισμών σε ανταγωνιστική αγορά με προστατευτικούς όρους, πέρα από την αναποτελεσματική λειτουργία τους έχει ως συνέπεια και την μη – συμμόρφωσή τους με το νομικό πλαίσιο, ιδιαίτερα δε όταν αυτό προκαλεί οικονομικό ή άλλο βάρος που θέλουν να αποφύγουν, κάτι που αποτελεί παράδοξο. Όλα αυτά συνηγορούν στην ιδέα πως το Κράτος φαίνεται να είναι ο κύριος και σημαντικότερος ρυπαντής στη χώρα, (όντας βέβαια και ο κύριος εργοδότης) ως αποτέλεσμα τόσο των δράσεων του όσο και εξαιτίας των σημαντικών του παραλείψεων.

Θεωρητικό Πλαίσιο και Ερευνητικά Ερωτήματα

Για την θεμελίωση αυτής της έρευνας θα αναπτύξουμε μια σειρά από κύριες προτάσεις εργασίας. Η κύρια υπόθεση συνίσταται στην αναγνώριση της ύπαρξης αιτιώδους συνάφειας ανάμεσα στα οργανωτικά χαρακτηριστικά των συγκροτήσεων που μελετάμε και στη σύλληψη των περιβαλλοντικών προβλημάτων, τη διαμόρφωση

των περιβαλλοντικών πολιτικών και κατ'επέκτασιν για το σχηματισμό των περιβαλλοντικών δράσεων σε μακροπρόθεσμη βάση. Στη βάση αυτή, μπορούμε να προτείνουμε το εξής:

Πρόταση 1: Υπάρχει αιτιώδης σχέση μεταξύ των χαρακτηριστικών ενός οργανισμού και του τρόπου με τον οποίο ο οργανισμός αντιλαμβάνεται τα περιβαλλοντικά προβλήματα, κατασκευάζει περιβαλλοντικές πολιτικές και υλοποιεί στρατηγικές.

Η παραπάνω πρόταση αποτελεί την κεντρική υπόθεση εργασίας που συγκροτεί το αναγκαίο υπόβαθρο για την ανάπτυξη των επιχειρημάτων μας αλλά και για την ανάλυση που θα ακολουθήσει. Η πρόταση αυτή συμβάλλει επίσης στην νομιμοποίηση της μελέτη των οργανωτικών μορφών ως πλαισίων ερμηνευτικών για την κατανόηση των περιβαλλοντικών πολιτικών, πρακτικών αλλά επίσης και των διαδικασιών διατύπωσης του δημόσιου λόγου για το περιβάλλον. Σχετικά με τα παραπάνω, μπορούμε επίσης να αναπτύξουμε μια δευτερεύουσα πρόταση η οποία βασίζεται στην ίδια ιδέα. Αυτή η πρόταση μπορεί να διατυπωθεί ως εξής:

Πρόταση 2: Διαφορετικές οργανωσιακές μορφές διαμορφώνουν διακριτές πολιτικές και τα διακριτά οργανωσιακά χαρακτηριστικά τους ευθύνονται για την αναγνώριση διακριτών περιβαλλοντικών προβλημάτων, αλλά και για τη ανάπτυξη των διαφορετικών πολιτικών.

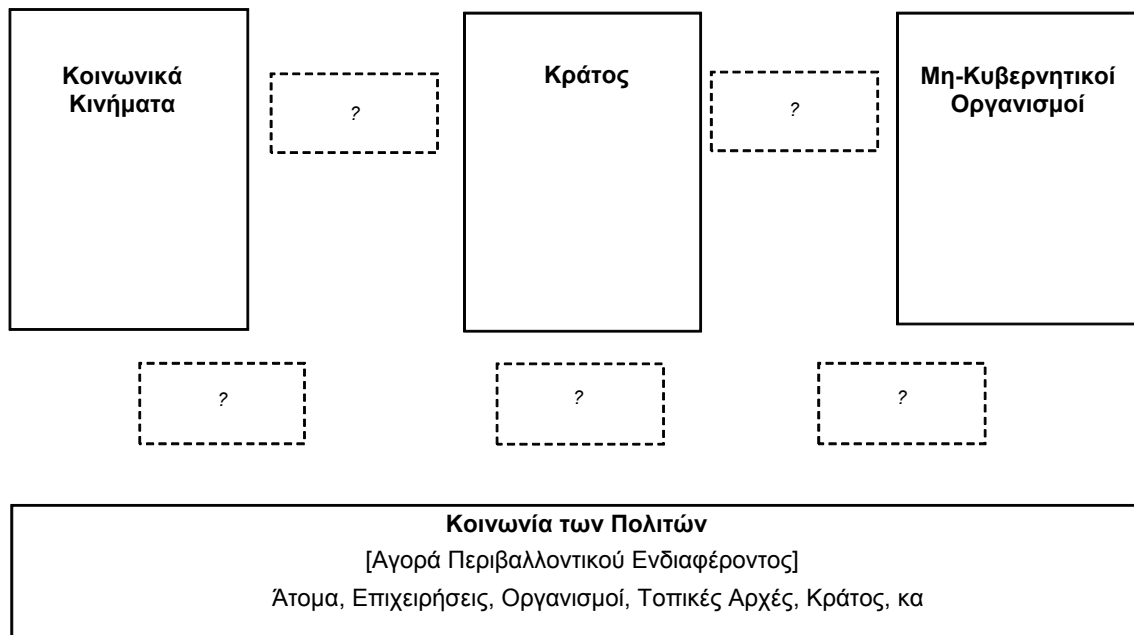
Αν εξετάσουμε σε βάθος το πλαίσιο και το περιεχόμενο αυτών των περιβαλλοντικών πολιτικών ως δημόσιες πολιτικές, μπορούμε επίσης να υποστηρίξουμε ότι υπάρχει μια συγκεκριμένη σχεσιακή - αιτιατή σχέση που αναφέρεται σε συγκεκριμένες κατηγορίες αναφορικά με τη μορφή και το περιεχόμενο των πολιτικών που αναπτύσσονται από τις περιβαλλοντικές οργανώσεις - συλλόγους. Με τον τρόπο αυτό μπορούμε να υποστηρίξουμε πως:

Πρόταση 3: Η διαφοροποίηση των πολιτικών των διάφορων οργανωσιακών μορφών, μπορεί να αναφέρεται στους στόχους, τα αντικείμενα, τις θεματικές, τη διάρκεια αλλά και στα μέσα με τα οποία αυτές επιτυγχάνονται.

Για την εξέταση των σχέσεων εντός και μεταξύ των οργανωτικών μορφών της «κοινωνίας των πολιτών» που επιχειρούμε, θα αναπτυχθεί ένα εννοιολογικό πλαίσιο,

όπως αυτό σχηματίζεται στο παρακάτω σχήμα (Σχήμα 1). Σε αυτό το πλαίσιο απεικονίζεται η θέση των κοινωνικών κινήματων, του κράτους και των ΜΚΟ στη μία πλευρά, και της κοινωνίας - ή με όρους οικονομικούς - της αγοράς περιβαλλοντικού ενδιαφέροντος στην άλλη που στις προηγούμενες σελίδες ονομάσαμε «κοινωνία των πολιτών».

Πρόθεση του εμπειρικού μέρους αυτής της εργασίας είναι να συμβάλλει στην προσπάθεια χαρτογράφησης του πεδίου των σχέσεων που αναπτύσσουν τα συγκεκριμένα αυτά οργανωσιακά σχήματα, ως φορείς νομιμοποίησης ή / και εκπροσώπησης της «κοινωνίας των πολιτών» με αυτή την ίδια και σε δεύτερο βαθμό μεταξύ τους. Πρόθεσή μας είναι να αποκαλύψουμε τα είδη των σχέσεων που αναπτύσσονται αλλά και να καταδείξουμε την πολυπλοκότητα των σχέσεων αυτών καθ'αυτών, ανάμεσα στα διαφορετικά σχήματα και όταν απαραίτητο (όπως στην περίπτωση των ΜΚΟ), ακόμη και μεταξύ εντός των ίδιων των σχημάτων (σχέσεις διαφορετικών ΜΚΟ μεταξύ τους).

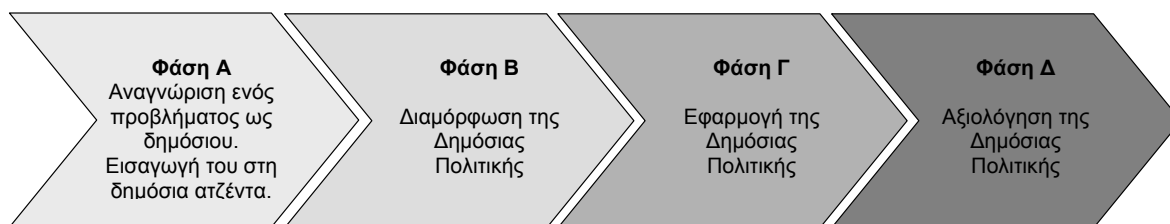
Σχήμα 1: Θεωρητικό Πλαίσιο Κατανόησης Σχέσεων Οργανωσιακών Σχημάτων

Στα πλαίσια αυτά, τα κύρια ερευνητικά ερωτήματα που θα τεθούν προς διερεύνηση στο εμπειρικό μέρος αυτής της εργασίας, συνίσταται στο:

1. Πως οι διάφορες οργανωσιακές μορφές ερμηνεύουν / θεωρούν τα περιβαλλοντικά προβλήματα;

2. Πως αναπτύσσουν την στρατηγική και τις επιμέρους πολιτικές τους;
3. Δευτερευόντως, θα μελετηθούν ερωτήματα αναφορικά με το ποια η σχέση που αναπτύσσουν με την ίδια την κοινωνία των πολιτών; καθώς και
4. Ποιες είναι οι μεταξύ τους σχέσεις αλλά και οι σχέσεις μεταξύ διαφορετικών μελών φορέων του μοντέλου μας;

Σύμφωνα με την ευρετική προσέγγιση (heuristic approach) στη δημόσια πολιτική, η διατύπωση μιας πολιτικής ως δημόσιας μπορεί διακρίνεται σε τέσσερις διαδοχικές φάσεις (Anderson, 1984), όπως αυτές απεικονίζονται στο διάγραμμα 1. Η πρώτη φάση αναφέρεται στην αναγνώριση ενός προβλήματος, ως δημόσια και, συνεπώς, συνεπάγεται την τοποθέτησή της στη δημόσια ημερήσια διάταξη (public agenda). Η δεύτερη φάση σχετίζεται με την κατασκευή της ίδιας της πολιτικής, ενώ η τρίτη αναφέρεται στην εφαρμογή της δημόσιας πολιτικής και, τέλος, η τέταρτη είναι για την αξιολόγηση της δημόσιας πολιτικής.

Σχήμα 2: Ευρετική προσέγγιση: Διαδοχικές Φάσεις δημιουργίας Δημόσιας Πολιτικής

Θα χρησιμοποιήσουμε την ευρετική προσέγγιση για την κατασκευή μιας δημόσιας πολιτικής ως ενός ερμηνευτικού πλαισίου προκειμένου να εξετάσουμε σε βάθος τη φύση των τριών μεγάλων κατηγοριών – οργανωσιακών σχημάτων που επιλέξαμε, δηλαδή των κοινωνικών κινημάτων, των περιβαλλοντικών ΜΚΟ και του Κράτους. Οι μελέτες περιπτώσεων που αναπτύσσουμε στα πλαίσια αυτής της έρευνας και οι οποίες ακολουθούν, θα κλιθούν να απαντήσουν στα παραπάνω ερωτήματα όπως εξειδικεύονται στις επιμέρους φάσεις της διαδικασίας εκπόνησης μιας δημόσιας πολιτικής και όπως αυτά απεικονίζονται στον παρακάτω πίνακα (Πίνακας 1).

Πίνακας 1: Δημόσια Πολιτική, Φάσεις και Περιεχόμενα

	<i>Αναγνώριση</i>	<i>Διαμόρφωση</i>	<i>Εφαρμογή</i>	<i>Αξιολόγηση</i>
--	-------------------	-------------------	-----------------	-------------------

Φάσεις	Αναγνώριση	Διαμόρφωση	Εφαρμογή	Αξιολόγηση
Περιεχόμενο				
Στόχοι	X	X		X
Αντικείμενα	X		X	
Θέματα	X	X	X	X
Μέσα/Μηχανισμοί			X	
Διάρκεια			X	

Μεθοδολογία Έρευνας: Σχεδιασμός και Στρατηγική

Στο εμπειρικό μέρος αυτής της εργασίας υιοθετήσαμε μια μεικτή μεθοδολογική προσέγγιση, (mixed methodology) ως της καταλληλότερη εκείνη μέθοδο με σκοπό την ανάπτυξη μελετών περιπτώσεων (case studies) για τη μελέτη του ρόλου των οργανωσιακών δομών στην διαδικασία συγκρότησης και διατύπωσης του δημόσιου λόγου για το περιβάλλον καθώς και στη διαμόρφωση των σχέσεων με άλλους οργανισμούς – κοινότητες ενδιαφερομένων. Στα πλαίσια αυτά χρησιμοποιούμε μια μεγάλη ποικιλία από διαφορετικά εργαλεία έρευνας και εμπειρικής προσέγγισης προκειμένου να περιγράψουμε το φαινόμενο της ανάλυσης μας (Tsashakkori και Teddlie, 1998). Για αυτό, τρεις περιγραφικές (descriptive) μελέτες περιπτώσεων έχουν αναπτυχθεί, προκειμένου να επιτρέψουν την ανάλυση των πρακτικών των οργανισμών που μελετούνται. Οι μελέτες περιπτώσεων επιλέχθηκαν ως το καταλληλότερο εργαλείο για την έρευνα καθώς υπερέχουν σημαντικά στις δυνατότητες που προσφέρουν την προσέγγιση και κατανόηση ενός σύνθετου θέματος ή αντικειμένου έρευνας (Yin, 2002) αλλά και καθώς αυτές μπορούν να επεκταθούν και να συμπληρωθούν από ποσοτικά και ποιοτικά εμπειρικά στοιχεία από προηγούμενες έρευνες πεδίου (Yin, 2002). Εδώ χρησιμοποιούμε πολλαπλές μελέτες περιπτώσεων (τρεις: μία για κάθε οργανωσιακή μορφή που μελετάμε), οι οποίες έχουν εμπλουτιστεί και περιλαμβάνουν μια ποικιλία από τόσο ποιοτικά όσο και ποσοτικά στοιχεία.

Η επιλογή των μελετών περιπτώσεων ακολούθησε τη στρατηγική που αναπτύχθηκε από τους Miles και Huberman (1994) αναφορικά με την μεθοδολογία ανάλυσης και επιβεβαιώθηκε από τους Eisenhardt (1989) και τους Eisenhardt και Graebner (2007). Αυτό επέτρεψε, αφενός, τον έλεγχο για έκτακτους παράγοντες, που θα ήταν κρίσιμοι για τον καθορισμό των ορίων της μελέτης καθώς επίσης και για την επιλογή των πιο σημαντικών περιπτώσεων. Τα κριτήρια αυτά ήταν οι οργανισμοί που θα επιλεγούν για τις μελέτες περιπτώσεων να είναι αντιπροσωπευτικοί του τομέα τους και (2) αντιπροσωπευτικοί για τους σημαντικότερους μη-κερδοσκοπικούς περιβαλλοντικούς φορείς στην Ελλάδα.

Με βάση τα παραπάνω κριτήρια, καταλήξαμε στη μελέτη των τριών μεγάλων περιβαλλοντικών ΜΚΟ όσον αφορά τον αριθμό υποστηρικτών τους, δηλαδή: της

«Greenpeace Ελλάδας», της «WWF Ελλάς» και της «Ελληνικής Εταιρεία για την Προστασία του Περιβάλλοντος και της Πολιτιστικής Κληρονομιάς». Η μελέτη που παρουσιάζουμε εδώ αναφέρεται συνολικά στα συμπεράσματα που προέκυψαν από τις τρεις αυτές περιπτώσεις. Αναφορικά με τα Περιβαλλοντικά κοινωνικά κινήματα εξετάζουμε την περίπτωση του «Παναττικού Δίκτυο Κοινωνικών Κινήματων και Ενεργών Πολιτών» καθώς αυτό μπορεί να θεωρηθεί ως ένα εξαιρετικά σημαντικό και μεγάλο μετα-κοινωνικό κίνημα, μια συλλογική δηλαδή συγκρότηση που ενώνει σαράντα (40) τοπικά κινήματα. Τέλος, αναφορικά με το Κράτος εξετάζουμε την περίπτωση του «Υπουργείου Περιβάλλοντος και Δημοσίων Έργων – ΥΠΕΧΩΔΕ» που όπως προαναφέρθηκε αποτελεί και τον κεντρικό φορέα διαμόρφωσης της δημόσιας περιβαλλοντικής πολιτικής στην χώρα.

Συλλογή Ποιοτικών Δεδομένων και Ανάλυση

Τα πρωτογενή στοιχεία για τις ανάγκες αυτής της έρευνας συλλέχθηκαν μέσα από μια ποικιλία τεχνικών και εργαλείων, όπως, συνεντεύξεις, ανάλυση κειμένων, επισκόπηση δημόσιων εγγράφων καθώς και από την ανάλυση εσωτερικών και εξωτερικών πηγών πληροφόρησης, όπως τα οργανωτικά έγγραφα, οι επίσημες ιστοσελίδες των οργανισμών, μέσα από πηγές κάθε είδους στο διαδίκτυο αλλά και από ένα σημαντικό αριθμό από δημόσια διαθέσιμες μελέτες και εκθέσεις. Στα πλαίσια αυτής της διαδικασίας διεξήχθη μια εξαιρετικά λεπτομερής έρευνα βασισμένη σε πρωτόκολλο έρευνας και έναν οδηγό συνέντευξης που αντικατόπτριζε τους τομείς της έρευνας, που ενδιαφέρουν αυτή τη μελέτη. Ο οδηγός συνέντευξης δημιουργήθηκε έχοντας ως εκκίνηση την επισκόπηση της βιβλιογραφίας και την κατασκευή του εννοιολογικού πλαισίου που προηγήθηκε. Η ομάδα των ερευνητών παρατήρησε τις οργανώσεις που μελετήθηκαν στη διάρκεια μιας περιόδου τριών ετών (2006-2007-2008). Κατά την περίοδο συλλογής των στοιχείων χρησιμοποιήθηκε μια ποικιλία από εργαλεία για τη συγκέντρωση των απαραίτητων πληροφοριών και διασταύρωση της γνώσης που λαμβάνονταν από το πεδίο. Τα εργαλεία αυτά, όπως απεικονίζονται στον ακόλουθο πίνακα, εξατομικεύονταν κατά περίπτωση και περιελάμβαναν κυρίως συνεντεύξεις με άτομα-κλειδιά (βασικούς πληροφοριοδότες) από τις ΜΚΟ, συμμετοχική παρατήρηση για τα κοινωνικά κινήματα και μη συμμετοχική παρατήρηση για την περίπτωση του Κράτους.

Πίνακας 2: Μεθοδολογικές Πρακτικές (Εργαλεία) για τις Μελέτες Περιπτώσεων

Μεθοδολογίες	Πρακτικές	Μελέτες Περιπτώσεων		
		ΜΚΟ	Κοινωνικά κινήματα	Κράτος
Συνεντεύξεις	Πληροφοριοδότες άτομα - κλειδιά		X	X
	Άτομα	X		
Παρατήρηση	συμμετοχική		X	
	Μη συμμετοχική	X		X
Τεκμηρίωση	πρωτογενείς πηγές	X	X	X
	Δευτερογενείς πηγές	X	X	X

Η ανάλυση των δεδομένων που συγκεντρώθηκαν ακολούθησε τη μέθοδο της ανοικτής και κατά άξονες κωδικοποίησης (axial coding technique) (Strauss και Corbin, 1990) με σκοπό τον εντοπισμό και τη σύνδεση των ποιοτικών δεδομένων που συλλέχθηκαν αναφορικά με τα θέματα-αντικείμενα της έρευνας. Ιδιαίτερη προσοχή δόθηκε στην διαδικασία της κωδικοποίησης η οποία διακρίθηκε σε δυο ομάδες αναπτύσσοντας ξεχωριστά τις κατηγορίες που περιγράφουν «αντικειμενικά στοιχεία», και εκείνα τα «ερμηνευτικά - υποκειμενικά στοιχεία» που βασίζονται στις αντιλήψεις και τις υποκειμενικές απόψεις των πληροφοριοδοτών.

Αναλυτικότερα, η ανοικτή κωδικοποίηση ξεκίνησε με στοιχεία από τις συνεντεύξεις, οι οποίες προσέφεραν τις πρώτες ιδέες για την συγκρότηση της ποιοτικής μελέτης. Διαδοχικά αναλύθηκαν συμπληρωματικές πηγές δεδομένων, έγγραφα, άρθρα του τύπου και άλλες δημόσιες πηγές, όπως προαναφέρθηκε μέχρι κορεσμού (Glaser και Strauss, 1967), έως ότου δηλαδή, δεν προστίθενται πλέον σημαντικές νέες πληροφορίες από την περαιτέρω ανάλυση των δεδομένων της έρευνας. Παράλληλα, άλλα δεδομένα αναλύθηκαν για τη συμπλήρωση και την επιβεβαίωση των πρωτογενών δεδομένων που προήλθαν από συνεντεύξεις προκειμένου έτσι να επικυρώσουν με ακρίβεια τα αποτελέσματα της έρευνας, αλλά, επίσης να προσδιορίσουν αδυναμίες καθώς και να εντοπίσουν τις όποιες αντιφατικές

πληροφορίες. Η αξιοπιστία της έρευνας διασφαλίστηκε από τον συνδυασμό μιας ποικιλίας διαδικασιών και μέτρων ανάλυσης (triangulation).

Στις επόμενες παραγράφους παρουσιάζουμε συνοπτικά τα αποτελέσματα των τριών ομάδων εκτεταμένων περιγραφικών μελετών περιπτώσεων (descriptive case studies) που αναπτύχθηκαν στα πλαίσια αυτής της έρευνας. Εξαιτίας του μεγάλου μεγέθους τους κρίθηκε σκόπιμο στα πλαίσια αυτής της εργασίας να παρουσιαστούν μόνο τα αποτελέσματα και όχι οι ίδιες οι πλήρεις μελέτες. Οι περιπτώσεις αυτές μελετούν συστηματικά τρεις τυπικές μορφές οργανωσιακών σχημάτων αναφορικά με τις διαδικασίες ανάπτυξης των πολιτικών τους για το περιβάλλον. Όπως προαναφέρθηκε οι τρεις αυτές οργανωσιακές μορφές που μελετώνται παρακάτω αναφέρονται στα κοινωνικά κινήματα, στις περιβαλλοντικές ΜΚΟ και στο Κράτος.

Κοινωνικά Κινήματα και Συλλογικότητες Ενεργών Πολιτών: Η Περίπτωση του «Παναττικού Δικτύου Αστικών Κοινωνικών Κινήματων και Ενεργών Πολιτών»

Το περιβαλλοντικό κίνημα (ένας όρος που ενίοτε περιλαμβάνει τις πράσινες πολιτικές κινήσεις – πολιτική οικολογία) είναι μια πολύμορφη επιστημονική, κοινωνική και πολιτική κίνηση. Σε γενικές γραμμές, το περιβαλλοντικό κίνημα υποστηρίζει την αειφόρο διαχείριση των πόρων και την προστασία (και αποκατάσταση, όταν χρειάζεται) του φυσικού περιβάλλοντος μέσω αλλαγών τόσο στη δημόσια πολιτική αλλά και ατομική συμπεριφορά, ενώ το κίνημα επικεντρώνεται γύρω από την οικολογία, την υγεία και τα ανθρώπινα δικαιώματα. Το κίνημα αντιπροσωπεύεται από έναν σημαντικό αριθμό τοπικών οργανώσεων. Λόγω της μεγάλης του έκτασης και της ποικιλίας απόψεων η κίνηση δεν είναι απολύτως ενωμένη.

Ένας μεγάλος αριθμός από κινήσεις και επιτροπές πολιτών, ενώσεις γειτονιάς, δημοτικά σχήματα, τοπικές ομάδες και ενεργούς πολίτες που συνεδρίασαν πολλές φορές στο παρελθόν σε κοινές εκδηλώσεις και εκστρατείες υπέρ της πόλης και των δημόσιων αγαθών που διακυβεύονται από την κυριαρχία των ιδιωτικών συμφερόντων, των νόμων της αγοράς, του κράτους και, πολύ συχνά των δημοτικών πολιτικές συγκεντρώθηκαν στις 13 Μαΐου 2007, στην Ανοικτή Αγορά της Κυψέλης, και ίδρυσαν το «Παναττικό Δίκτυο Αστικών Κοινωνικών Κινήματων και Ενεργών Πολιτών».

Οι προθέσεις του Παννατικού Κινήματος όπως παρουσιάζονται στην ιδρυτική διακήρυξή του είναι να υπερασπιστεί τους δημόσιους χώρους, το φυσικό περιβάλλον - τα δάση, τις παραλίες, το πράσινο - τη δημόσια υγεία, τη διατήρηση της ιστορικής μνήμης στον χώρο, τις δημόσιες μεταφορές, τις ήπιες μορφές ενέργειας και την ανακύκλωση. Παράλληλα, διεκδικεί στέγη για όλους, ποιότητα περιβάλλοντος, αποτελεσματικότητα και ποιότητα στις κοινωνικές υποδομές: σχολεία, νοσοκομεία, χώροι αναψυχής και αθλητικά κέντρα, κέντρα ηλικιωμένων, κακοποιημένων γυναικών και παιδιών, κοινότητες αποκατάστασης, χώρους υποδοχής και υποστήριξης μεταναστών. Ταυτόχρονα, ζητεί ένα σπίτι για τις τέχνες και τα γράμματα σε κάθε γειτονιά καθώς και τον έλεγχο της χρήσης της πόλης με βάση τις συλλογικές ανάγκες και το δημόσιο συμφέρον.

Επιπλέον, αντιστέκεται στην επιτήρηση της πόλης και την παραβίαση της ελευθερίας της κυκλοφορίας στην πόλη. Υποστηρίζει την εφαρμογή αποκεντρωμένων κοινωνικών πολιτικών για οικονομικά ή κοινωνικά ευάλωτες ομάδες του πληθυσμού, αλλά και την υποστήριξη των δημιουργικών πρωτοβουλιών των πολιτών. Τα κινήματα και οι ενεργοί πολίτες προσπαθούν να δώσουν ουσιαστικό περιεχόμενο στην έννοια της δημοκρατίας και των θεσμών και μια λαϊκή φωνή αναφορικά με τις πραγματικές, καθημερινές ανάγκες των πολιτών. Μέσω αυτών των ισχυρισμών, το όραμα μιας εναλλακτικής πόλης, που βασίζεται στην αλληλεγγύη, την ελευθερία, τη δικαιοσύνη και την ισότητα των πολιτών της θεωρούν πως είναι δυνατό.

Σκοπός το Δικτύου είναι η επικοινωνία, η ανταλλαγή εμπειριών, ο συντονισμός των δράσεων. Αυτός είναι ο λόγος που αποφασίστηκε να γεννηθεί μια πιο μόνιμη μορφή στο πλαίσιο της ήδη υφιστάμενης συνεργασίας μέσω του «Παναττικού Δικτύου Αστικών Κοινωνικών Κινήματων και Ενεργών Πολιτών». Το δίκτυο αυτό περιλαμβάνει και ομάδες πολιτών που συμφωνούν και η εναρμόνιση με τις παραπάνω βασικές αρχές του ιδρυτικού κειμένου. Ως βασικά αρχή του Παννατικού Δικτύου, ο κατάλογος των συμμετεχόντων σε αυτό παραμένει ανοικτός.

Τα περισσότερα κινήματα που το απαρτίζουν έχουν έναν έντονα τοπικού χαρακτήρα και μια συγκεκριμένη τελεολογία ενώ λειτουργούν ως μια *de facto* κοινότητα των πρακτικής (*community of practice*). Το Παννατικό Κίνημα προβάλλει λοιπόν ως ένα μετά-κίνημα, μια συλλογή κινήματων ή αλλιώς μια κάθετη ολοκλήρωση μιας

μεγάλης ποικιλίας τοπικών συλλογικοτήτων και κινήματων που έχουν συνήθως έναν συγκεκριμένο χαρακτήρα. Σκοπός τους είναι η διευκόλυνση της επικοινωνίας και κοινών δράσεων του και άλλες ομάδες πολιτών, ανάλογα με τα θέματα που παρουσιάζουν ενδιαφέρον για τους συμμετέχοντες φορείς του.

Όσον αφορά την οργάνωση, η λειτουργία του Παννατικού Δικτύου αυτή βασίζεται στη συνέλευση των μελών, στη συντονιστική επιτροπή, που ορίζεται από τη συνέλευση (ανά εξάμηνο ή έτος) καθώς και σε θεματικές ομάδες εργασίας, που συστήνονται σε ad hoc βάση, ανάλογα με τις ανάγκες. Οι αποφάσεις λαμβάνονται συναινετικά. Στόχος είναι να ενώσουν τις δυνάμεις τους και να μεγιστοποιήσουν τα επιτεύγματα για τα θέματα που ενώνουν τα μέλη του δικτύου.

Το κίνημα από την φύση του χρησιμοποιεί στρατηγικές μη ένταξης. Στα πλαίσια των δράσεών του υιοθετεί επιλογές ακτιβισμού, ακόμη και πολιτικής πίεσης στο βαθμό που τα ιδανικά τους βρίσκουν αποδοχή από υφιστάμενους πολιτικούς σχηματισμούς και άρα μπορούν να εκφραστούν μέσα από τα πολιτικά κανάλια. Σε κάθε περίπτωση οι δράσεις εξειδικεύονται ανάλογα με το επίδικο θέμα και την κλίμακα αναφοράς. Γενικά περιλαμβάνουν οργανώσεις διαμαρτυρίας ενώ έχουν τόσο προληπτικό όσο και «θεραπευτικό» χαρακτήρα.

Περιβαλλοντικές Μη-Κυβερνητικές Οργανώσεις: Μελέτες Περιπτώσεων

Αναφορικά με τις ΜΚΟ στα πλαίσια αυτής της έρευνας μελετήσαμε εκείνες που θεωρήσαμε ως τις σημαντικότερες περιβαλλοντικές Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις στην Ελλάδα. Τα κριτήρια για την επιλογή μας υπήρξαν τα εξής: (α) οι ΜΚΟ θα πρέπει να λειτουργούν σε εθνική κλίμακα (β) να είναι έχουν διευρυμένη δράση όσον αφορά τις θεματικές περιοχές, δηλαδή να μη είναι θεματικές. (γ) να είναι οι μεγαλύτερες από πλευράς υποστήριξης και επιρροής. Έτσι, καταλήξαμε σε μια λίστα με τις τρεις μεγαλύτερες περιβαλλοντικές ΜΚΟ. Αυτές είναι οι εξής: η «Greenpeace Ελλάδας», η «WWF Ελλάς» καθώς και η «Ελληνική Εταιρεία για την Προστασία του Περιβάλλοντος και της Πολιτιστικής Κληρονομιάς».

Όπως προαναφέρθηκε οι περιβαλλοντικές μη κυβερνητικές οργανώσεις (περιβαλλοντικές ΜΚΟ) συνήθως λειτουργούν ως ενδιάμεσοι: μεταπράτουν τη διαμεσολάβηση τους μεταξύ της κοινωνίας των πολιτών – εν προκειμένω των μελών

ή οικονομικών υποστηρικτών τους, και των περιβαλλοντικών αρχών, (Κράτος). Αυτοί οι οργανισμοί δρουν σε όλα τις κλίμακες ανάλυσης, τόσο εθνικά, περιφερειακά αλλά και σε τοπική κλίμακα. Όπως φάνηκε από την ανάλυση που προηγήθηκε στο θεωρητικό μέρος αυτής της έρευνας οι Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις συνήθως λειτουργούν μέσω άσκησης πιέσεων και / ή ακτιβισμού, σε ορισμένες περιπτώσεις, σε ένα μεσοπρόθεσμο χρονικό διάστημα.

Παρά τη έντονη ρητορική που έχει αναπτυχθεί αναφορικά με τον κοινωνικό ρόλο των ΜΚΟ ως σημαντικών, αν όχι των κύριων, εκφραστών της «κοινωνίας των πολιτών», παραμένει, ωστόσο το γεγονός, πως οι ΜΚΟ είναι κατά βάση ιδιωτικά οργανωσιακά σχήματα που ως τέτοια επιδιώκουν τη σύνθεση της ημερήσιας διάταξης με βάση τα συμφέροντά τους. Οι οργανώσεις αυτές προβάλλουν συχνά ως κακοί πληρεξούσιοι του δημοσίου συμφέροντος αλλά στην πράξη αποτυγχάνουν δεδομένου ότι δεν μπορούν να δώσουν έκφραση σε ένα ευρύ φάσμα αξιών και των απόψεων που το δημόσιο συμφέρον οφείλει να υπηρετεί. Ο Young (1990) υποστηρίζει πως η συμπεριφορά αυτή των ΜΚΟ είναι δυνατή λόγω των ιδιαίτερων ομάδων συμφερόντων που εκπροσωπούν και οι οποίες δεν κάνουν διάκριση ανάμεσα στην διεκδίκηση των εγωιστικών συμφερόντων τους και των κανονιστικών απαιτήσεων για δικαιοσύνη και δημοκρατία. Αυτή η «στρατηγική σχεδιασμού της πολιτικής συζήτησης προωθεί πολιτικές κυνισμού», όπως εμφιατικά δηλώνει ο Young, (1990, σ. 72) εξασφαλίζοντας ότι οι συγκεκριμένες ομάδες συμφερόντων παράγουν πολιτικές πράξεις ωσάν να πρόκειται να κερδίσουν ανταγωνιστικούς διαγωνισμούς (με κάθε μέσο) και όχι να αναπτύξουν τη δημόσια συζήτηση για την προώθηση συνεργατικών - κοινών κανόνων στη βάση της κοινωνικής ηθικής (Young, 1990, σ. 72). Ακόμη και ο Putnam (1993) ο οποίος στο έργο του κάνει συχνά επίκληση στην κοινωνία των πολιτών αναγνωρίζει την ύπαρξη της «σκοτεινής πλευράς του κοινωνικού κεφαλαίου» (2000, σ. 351). Οι φωνές κάποιων ισχυρών παραγόντων μπορεί να κυριαρχούν σε αυτές τις πολιτικές διεργασίες, ενώ άλλες φωνές μπορεί να μην ακουστούν.

Ένας άλλος κίνδυνος που δημιουργείται όταν ένας μικρός αριθμός ιδιωτικών φορέων συμπράττει προκειμένου να παράγει ή να συμβάλει στη χάραξη δημόσιας πολιτικής είναι τα αποτελέσματα που θα προκύψουν να ταιριάζουν αποκλειστικά στα δικά του στενά συμφέροντα. Υπό αυτές τις συνθήκες, ο λόγος μιας μικρής ομάδας

συμφερόντων μπορεί πολύ εύκολα να επικρατήσει στη δημόσια συζήτηση προς όφελος συγκεκριμένων ιδιωτικών οργανισμών (Young, 1990, σ.73). Τέτοιου είδους συντεχνιακές συμφωνίες σε κεντρικό επίπεδο συνήθως αντικατοπτρίζουν τα συμφέροντα ενός ή δύο επίδικων μη κρατικών φορέων, αντί να καλύπτουν το πλήρες φάσμα των δημόσιων φορέων. Σύμφωνα με τον Young, (1990) αυτό, συνεπάγεται την πλήρη ιδιωτικοποίηση των δημόσιων πολιτικών διεργασιών.

Το Κράτος: Η Περίπτωση του «Υπουργείου Περιβάλλοντος και Δημοσίων Έργων»

Το «Υπουργείο Περιβάλλοντος, Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων - ΥΠΕΧΩΔΕ», αποτελεί σήμερα τον κύριο φορέα, υπεύθυνο για την ανάπτυξη και την εφαρμογή της περιβαλλοντικής πολιτικής στην Ελλάδα όσον αφορά την περιβαλλοντική διαχείριση σε κεντρικό - εθνικό επίπεδο. Στη σημερινή του μορφή το Υπουργείο Περιβάλλοντος, Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων ιδρύθηκε το 1988 με προεδρικό διάταγμα. Ασκεί μέσω των αρμοδιοτήτων των Γενικών Διευθύνσεων και των Διευθύνσεων τον εποπτικό ρόλο της κυβέρνησης για θέματα Περιβάλλοντος, Χωροταξίας, Πολεοδομίας, την αστική και βιώσιμη ανάπτυξη καθώς και για άλλα οικιστικά θέματα.

Οι κυριότεροι στόχοι, κατευθύνσεις, και επιλογές του ΥΠΕΧΩΔΕ αναφέρονται στη διαδικασία εκπόνησης ενός Εθνικού Σχεδίου για την προστασία του περιβάλλοντος, τη διατήρηση της οικολογικής ισορροπίας και την αναβάθμιση της ποιότητας ζωής. Πρόκειται για προτάσεις που έχουν ενσωματωθεί στις Στρατηγικές Σχεδιασμού του Γ' Κοινοτικού Πλαισίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης και περιλαμβάνουν την ενσωμάτωση της περιβαλλοντικής διάστασης στην οικονομική δραστηριότητα καθώς και την ενσωμάτωση των αρχών και των αξιών αναφορικά με την οικολογική ευαισθητοποίηση και τις προτεραιότητες για την αειφόρο ανάπτυξη. Άλλες προτεραιότητες του αναφέρονται στην εφαρμογή του πολεοδομικού σχεδιασμού καθώς και σε συστήματα για τη βελτίωση του αστικού περιβάλλοντος με επίκεντρο την ατμοσφαιρική ρύπανση και τον έλεγχο του θορύβου στις μεγάλες πόλεις, καθώς και την ολοκληρωμένη και ορθολογική διαχείριση των αστικών και τοξικών βιομηχανικών αποβλήτων μέσω της ανακύκλωσης των πρώτων υλών και την τελική διάθεση των αποβλήτων σε χώρους υγειονομικής ταφής. Το Υπουργείο είναι επίσης

υπεύθυνο για τη διατήρηση και την ανάκτηση της ισορροπίας, της αρμονίας και της πολυμορφίας στην ελληνική χλωρίδα και πανίδα και τα οικοσυστήματα (προστασία των δασών, αναδάσωση, φύτευση δένδρων, κτλ). Παράλληλα, στόχος του είναι η χαρτογράφηση της ελληνικής βιοποικιλότητας, η διαμόρφωση και εφαρμογή των διαχειριστικών σχεδίων για την προστασία των εθνικών πάρκων και των προστατευόμενων περιοχών, των υγροβιότοπων, των θαλάσσιων πάρκων, των ακτών καθώς και των μνημείων της φύσης και άλλων ευαίσθητων περιοχών.

Ένας άλλος στόχος του Υπουργείου είναι η ολοκληρωμένη και ορθολογική διαχείριση και ο έλεγχος για την προστασία της ποιότητας και της ποσότητας των υδάτινων πόρων της Ελλάδας, όπως το νερό, για την υδροδότηση των πόλεων και των κοινοτήτων ή την γεωργική άρδευση, για βιομηχανική και τουριστική ανάπτυξη και ως εναλλακτική λύση, για τη στήριξη των ενεργειακών πόρων. Τέλος, μεταξύ των στρατηγικών του υπουργείου είναι η ανάπτυξη της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης - ενημέρωσης και την αύξηση της οικολογικής ευαισθητοποίησης μέσω της συνεχιζόμενης κατάρτισης. Στα πλαίσια αυτά συνεργάζεται με ΜΚΟ και άλλες περιβαλλοντικές συλλογικότητες και κινήσεις ποιότητας ζωής, δίνοντας το κίνητρο σε όλους τους πολίτες να συμμετάσχουν δημιουργικά και να διαδραματίσουν ενεργό ρόλο στις δραστηριότητες που αυτό αναπτύσσει.

Ως βασικές προτεραιότητες του Υπουργείου προβάλλουν η ολοκληρωμένη αξιοποίηση των φυσικών πόρων και των παραγωγικών δραστηριοτήτων σε όλους τους τομείς (πρωτογενή, δευτερογενή, τριτογενή), πράγμα που αποτελεί προϋπόθεση για ισόρροπη και αειφόρο ανάπτυξη για κάθε περιφέρεια, περιοχή και πόλη.

Πέρα από τις στρατηγικές που περιγράφηκαν παραπάνω, η ανάλυσή μας παρατηρεί πως η πλειονότητα των δημόσιων πολιτικών που εκδίδονται από το Υπουργείο είναι «εισαγόμενες πολιτικές» που οφείλονται στην ανάγκη της ολοκλήρωσης των ευρωπαϊκών πολιτικών και κατά κανόνα ακολουθούν μη-συμμετοχικές προσεγγίσεις «από τα επάνω προς τα κάτω» (top-down approach) καθώς δεν προβλέπεται ελαστικότητα στην εφαρμογή ούτε υπάρχει διαδικασία δημόσιας διαβούλευσης σχετικά με αυτές τις πολιτικές. Η ανάλυσή μας δείχνει ότι στην πράξη υπάρχει σημαντική έλλειψη πρωτοβουλιών και εκπόνησης εγχώριας περιβαλλοντικής πολιτικής καθώς και η απουσία μιας λεπτομερούς περιβαλλοντικής ατζέντας στη

οποία να κατατάσσονται αξιολογικά τα προβλήματα που εμφανίζονται σε εθνική κλίμακα. Σήμερα, οι πολιτικές του Υπουργείου που αφορούν και αναφέρονται στο περιβάλλον ακολουθούν συνήθως μια έντονα ευκαιριακή - συχνά δε πελατειακή - προσέγγιση, ενώ παρατηρείται απουσία καινοτόμων δράσεων. Οι δημόσιες πολιτικές που αναπτύσσονται ως βελτιωτικές κινήσεις παρά ως ριζικές και οριστικές λύσεις. Φαίνεται, πως αυτό γίνεται λόγω της ύπαρξης ισχυρών πελατειακών σχέσεων μεταξύ του κράτους και συγκεκριμένων ομάδων συμφερόντων. Παράλληλα, σημαντικός ανασταλτικός παράγοντα όσον αφορά την υλοποίηση των δημόσιων πολιτικών στην πράξη φαίνεται να διαδραματίζει η ύπαρξη έντονου συγκεντρωτισμού στη διαδικασία λήψης αποφάσεων, η γραφειοκρατία αλλά και η ίδια η διαφθορά του κρατικού μηχανισμού.

Όπως υπογραμμίζει ο Close (1999) τα περιβαλλοντικά προβλήματα έχουν γίνει σήμερα οξεία στην Ελλάδα. Τα προβλήματα αυτά έχουν προκαλέσει έντονη κριτική αναφορικά τόσο με την αυθαίρετη συμπεριφορά όσο και με την διοικητική ανικανότητα των εθνικών κυβερνήσεων, οι οποίες είναι ευάλωτες καθώς η διαχείριση της εξουσίας είναι εξαιρετικά συγκεντρωτική. Ως αποτέλεσμα των παραπάνω η ελληνική πολιτική μπορεί να περιγραφθεί στη βάση ενός μοντέλου «από τα πάνω προς τα κάτω», κυρίως εξαιτίας του ισχυρού ρόλου του κράτους και της αδύναμης «κοινωνίας των πολιτών» (Mavrogordatos, 1988; 1993).

Η αδυναμία της «κοινωνίας των πολιτών» στην Ελλάδα μπορεί να ερμηνευθεί ως αποτέλεσμα της καθοδηγείται από το κράτος, τα συντεχνιακά συμφέροντα και την κομματικοποίηση (πελατειακές σχέσεις) της κοινωνικής ζωής, κάτι που όπως υποστηρίζει ο Close (1999) φαίνεται πως απορρόφησε τις συμμετοχικές δυνατότητες των Ελλήνων πολιτών.

Αποτελέσματα της Έρευνας: Ανάλυση και Ερμηνεία

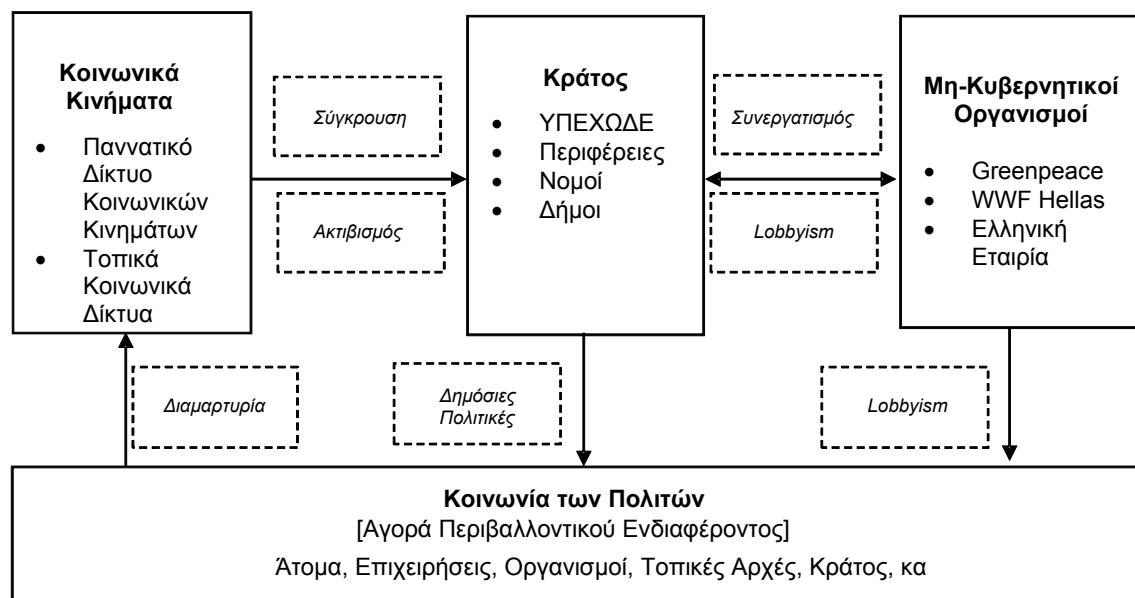
Είναι πλέον σαφής η ανάδυση και ο ρόλος των νέων οργανωτικών μορφών, όπως τα κοινωνικά κινήματα και τις ΜΚΟ και η συμβολή τους στη διαμόρφωση της δημόσιας πολιτικής για το περιβάλλον. Μια δημόσια πολιτική που σήμερα φαίνεται να συγκροτείται ως αποτέλεσμα των πιέσεων που αναπτύσσονται μεταξύ αλλά και ανάμεσα στους οργανωσιακούς σχηματισμούς που αποτελούν ομάδες ενδιαφέροντος κάθε μια από αυτές τις ομάδες φαίνεται να συγκροτεί με τις δημόσιες πολιτικές της

τρόπο διαφορετικό, συμβατό με τα οργανωσιακά χαρακτηριστικά της και τα αντίστοιχα συμφέροντα που καλείται να εκπροσωπήσει ή να διαχειριστεί. Αντίστοιχα, συχνά οι σχέσεις μεταξύ διαφορετικών οργανισμών της ίδιας κατηγορίας προβάλλουν ως σχέσεις ανταγωνισμού και όχι συνεργασίας. Για παράδειγμα, οι σχέσεις μεταξύ των ΜΚΟ που κυμαίνονται ανάμεσα στον συνεργατισμό και τον ανταγωνισμό, ιδιαίτερα όταν πρόκειται για τη συμμετοχή των πολιτών στην περιβαλλοντικές ΜΚΟ. Η ίδια η διαδικασία συμμετοχής των πολιτών στις ΜΚΟ είναι συχνά τύποις συμμετοχική καθώς διεκπεραιώνεται μέσω της παθητικής διαδικασίας της οικονομικής ενίσχυσης. Με τον τρόπο αυτό οικοδομείται μιας διακριτική αλλά άκρως δημοφιλής μορφή «αστικής οικολογίας» συμφέρουσα τόσο για τους συμμετέχοντες πολίτες, που νοιώθουν πως συμβάλλουν ενεργά στην περιβαλλοντική επαγρύπνηση, χωρίς ιδιαίτερα κόστη, αλλά κυρίως συμφέρουσα για τις ΜΚΟ οι οποίες αποκτούν άβουλους συνδρομητές των οποιονδήποτε ιδιοτελών σκοπών τους.

Τα χαρακτηριστικά του νέου αυτού διαμορφούμενου ρόλου του «ενεργού πολίτη» απομακρύνουν την προσωπική συμμετοχή των πολιτών στη διαδικασία λήψης αποφάσεων και την μετατοπίζουν πλησιέστερα στον ρόλο του καταναλωτή περιβαλλοντικών υπηρεσιών. Ενός μέλους δηλαδή του target group των περιβαλλοντικά ευαίσθητων πολιτών, που μέσα από ένα πρόγραμμα «πιστού πελάτη» υποστηρίζει οικονομικά και αναντίρρητα τις αδιαμφισβήτητες πολιτικές δραστηριότητες των ΜΚΟ για τις οποίες δεν έχει καμία δυνατότητα άσκησης επιρροής ή προληπτικού ελέγχου. Με τον τρόπο αυτό εκχωρείται απόλυτα η νομομοποίηση του οτιδήποτε στον οποιονδήποτε. Η ίδια αυτή διαδικασία αντικατοπτρίζει παράλληλα την οργανωσιακή εταιρική μορφή (corporatism), η οποία έχει κατά κανόνα υιοθετηθεί από το σύνολο των μεγάλων περιβαλλοντικών ΜΚΟ. Αυτό μπορεί επίσης να αποδειχθεί και διαμέσου της μελέτης της ίδιας της εσωτερικής οργανωσιακής μορφή των ΜΚΟ, όπου μπορεί κανείς να βρει την ύπαρξη οργάνωσης σε Τμήματα αντίστοιχα εμπορικών επιχειρήσεων, παρά μη-κερδοσκοπικών οργανισμών, όπως πχ: Τμήμα Marketing, Δημοσίων Σχέσεων, Πωλήσεων, κα.

Το παρακάτω σχήμα απεικονίζει το περιεχόμενο των σχέσεων όπως αυτές χαρτογραφήθηκαν στα πλαίσια αυτής της έρευνας. Αναφορικά με τις σχέσεις όπως

αυτές διαμορφώνονται φαίνεται πως τα κοινωνικά κινήματα διαμορφώνονται από την ανάγκη της κοινωνίας των πολιτών να διαμαρτυρηθεί. Τα κινήματα έρχονται σε σύγκρουση μέσω πρακτικών ακτιβισμού με το Κράτος. Αντίθετα οι ΜΚΟ διαμορφώνονται μέσα από πρακτικές lobbying ενώ συχνά συμπράττουν με τις Κυβερνητικές αρχές σε πρακτικές συνεργατισμού. Αντίστοιχα, όταν αναπτύσσουν τις στρατηγικές τους εφαρμόζουν πολιτικές lobbying. Η αλληλεπίδραση ανάμεσα στο κράτος και τις ΜΚΟ οφείλεται στο ότι οι ΜΚΟ είναι ενταγμένες στα διαμορφωμένα πλαίσια δημόσιου διαλόγου ενώ αποτελούν αξιόπιστους συνομιλητές για το Κράτος. Κάτι που δεν συμβαίνει στην περίπτωση των κινήματων τα οποία εφαρμόζουν στρατηγικές μη ένταξης. Τέλος, ενώ τα κινήματα προέρχονται από την «κοινωνία των πολιτών» οι ΜΚΟ απευθύνονται σε αυτήν προκειμένου να αντλήσουν πόρους.

Σχήμα 3: Σχέσεις Εντός και μεταξύ των Διαφόρων Οργανωσιακών Μορφών

Επιφανειακά, φαίνεται πως οι ομάδες που συγκροτούν τις περιβαλλοντικές ΜΚΟ ως μέλη της κοινωνίας των ενεργών πολιτών μοιράζονται ένα κοινό στόχο: την προστασία και βελτίωση του φυσικού περιβάλλοντος. Ωστόσο, όπως επαναλαμβάνουν οι Richards και Heard (2005, σ. 37) η σύνθετη και πολύπλευρη φύση του τομέα των περιβαλλοντικών ΜΚΟ και ότι ιδιαίτερες απαιτήσεις των διαφόρων ομάδων για δημόσια στήριξη και χρηματοδότηση σημαίνει ότι οι επιμέρους οργανώσεις δεν θέλουν να αναπτύξουν από κοινού στρατηγικές ή να μοιραστούν τα φώτα της δημοσιότητας με άλλες ομάδες. Η ανάλυση που οι ίδιοι

συγγραφείς αναπτύσσουν επιβεβαιώνει πως οι περιβαλλοντικοί ΜΚΟ είναι ιδιωτικοί οργανισμοί των οποίων τα συμφέροντα και η ημερήσια διάταξη είναι διαφορετικά και όχι απαραίτητα σύμφωνα με το δημόσιο συμφέρον ή τη δημοκρατική διακυβέρνηση (Ehrenberg, 1999; Lipsky και Smith, 1990; Putnam, 2000). Δεδομένου ότι συχνά οι ΜΚΟ προβάλλουν ως σημαντικοί παράγοντες σε συμμετοχικές διαδικασίες διαβούλευσης και διατύπωσης της περιβαλλοντικής πολιτικής (και σε ορισμένες περιπτώσεις ακόμη και στην εφαρμογή της), οι ΜΚΟ μπορούν να διακριθούν οργανωτικά από σχήματα χωρίς δομική οργάνωση (όπως τα περιβαλλοντικά κοινωνικά κινήματα). (Breckenridge, 1999). Οι Richards και Heard (2005, σ. 37) παρατηρούν πως η πλούσια βιβλιογραφία για την συμμετοχή των πολιτών έχει περιορισμένη χρησιμότητα στην ανάλυση του ρόλου των ΜΚΟ στην περιβαλλοντική πολιτική. Εξάλλου το μέγεθος των ΜΚΟ και ο ρόλος αυτών των ιδιωτικών οργανισμών στη συγκρότηση της επίσημης δημόσιας πολιτικής απαιτεί την έρευνα αναφορικά με το ποιο / πώς το δημόσιο συμφέρον επιδιώκεται υπό αυτές τις συνθήκες.

Από την άλλη μεριά το κράτος πρέπει – οφείλει να έχει μακροπρόθεσμο σχεδιασμό ενώ είναι επίσης υπεύθυνο για την ανάπτυξη της εθνικής περιβαλλοντικής πολιτικής, αλλά και την ενσωμάτωση της ευρωπαϊκής νομοθεσίας στο εθνικό δίκαιο. Ο παρακάτω πίνακας ταξινομεί τα χαρακτηριστικά των οργανωσιακών μορφών με βάση τις διαδοχικές φάσεις διαμόρφωσης μιας δημόσιας πολιτικής, όπως προτείνει η ευρετική προσέγγιση που υιοθετήσαμε ως ερμηνευτικό πλαίσιο. Στον πίνακα αυτόν απεικονίζονται οι έννοιες που συνδέονται με τις αντίστοιχες φάσεις και για τις οποίες υπάρχουν μετρήσιμα στοιχεία. Όπως φαίνεται από τον πίνακα οι διαφορές μεταξύ των οργανωσιακών σχημάτων που εξετάζονται είναι εξαιρετικά έντονες και σημαντικές.

Πίνακας 3: Ταξινόμηση και Χαρακτηριστικά των Οργανωσιακών Σχημάτων

<i>Φάση</i>	<i>Έννοια</i>	<i>Κοινωνικά Κινήματα</i>	<i>Μη κυβερνητικές Οργανώσεις</i>	<i>Κράτη / Κυβερνήσεις</i>
Αναγνώριση του προβλήματος, όπως είναι δημόσια και θέσης σε δημόσιες συζητήσεις.	<i>Οργανωτική μορφή</i>	Όχι	Ναι	Ναι
	<i>Επίπεδο</i>	Τοπικό	Τοπικό / περιφερειακό / εθνικό	Εθνική
	<i>Νομιμότητα - Νομιμοποίηση</i>	Ad hoc	Νομική θέσμιση	Per se
Κατασκευή της ίδιας της πολιτικής	<i>Εστίαση Πολιτικών</i>	Τοπικές	Παγκόσμιες	Εθνικές
	<i>Εισροές Πολιτικών</i>	Τοπικές	Παγκόσμιες	Ευρωπαϊκές
Εφαρμογή των Δημόσιων Πολιτικών	<i>Στρατηγική</i>	Ακτιβισμός	Εκστρατείες πίεσης	Πολιτικές
	<i>Προσδόκιμο ζωής</i>	Βραχυπρόθεσμες	Μεσοπρόθεσμες	Μακροπρόθεσμες
	<i>Προσέγγιση Εκστρατείας</i>	μη-ένταξη	ένταξη	-

Οι Alexandropoulos και Serdedakis (2000) περιγράφουν τη διαδικασία θεσμοποίησης (institutionalization) του ελληνικού περιβαλλοντικού κινήματος) ως μια sui generis διαδικασία που δεν έχει αναδυθεί ως το αποτέλεσμα της αναγνώρισης του περιβαλλοντικού κινήματος αλλά έχει κινηθεί αντίθετα από τις κρατικές στρατηγικές με στόχο τη ροή των σημαντικών κεφαλαίων που παρέχονται από την Ευρωπαϊκή Ένωση και τα οποία διαχειρίζονται από την ελληνική κυβέρνηση. Οι ίδιοι συγγραφείς επισημαίνουν πως «[υ]πό αυτές τις συνθήκες, μια περιβαλλοντική οργάνωση δεν έχει ισχυρά κίνητρα για να αναζητήσει μια «οριζόντια» δικτύωση με άλλους οργανισμούς ή μια διεύρυνση της συμμετοχής δεδομένου ότι μπορεί να βρεθούν οι απαραίτητοι πόροι διαμέσου πολιτικών θεσμικών μέσων που

προσφέρονται ως «άλλοι δρόμοι». Έτσι, έχει ισχυρά κίνητρα για να αναζητήσει μια «κάθετη» δικτύωση με εθνικές και διακρατικές επίσημες υπηρεσίες (Alexandropoulos και Serdedakis, 2000, σ. 29). Αυτή η διαδικασία του επαγγελματισμού (managerialism) και της κάθετης δικτύωσης συμβάλλει περαιτέρω στη διαμόρφωση μιας νέας εταιρικής (ή corporatistic) λειτουργίας της περιβαλλοντικής οργάνωσης.

Συμπεράσματα και Συζήτηση

Στόχος αυτής της εργασίας ήταν να διερευνήσει τις διεργασίες για την κατασκευή, την άρθρωση και την εφαρμογή των περιβαλλοντικών πολιτικών, μέσα από τη μελέτη της εξέλιξης και της δυναμικής των κύριων οργανωσιακών φορέων με ιδιαίτερη έμφαση στην οργανωτική τους μορφή. Κύρια ερευνητική πρόθεση υπήρξε να συμβάλει στην κατανόηση της πολυπλοκότητας του τρόπου με τον οποίο διάφορες οργανωσιακές μορφές αναπτύσσουν τη διαλεκτική και τις πολιτικές τους δράσεις αναφορικά με το περιβάλλον. Αυτό θεωρούμε πως μπορεί να αποτελέσει ερμηνευτικό πλαίσιο, ενδεικτικό του τρόπου με τον οποίον αρθρώνεται η δημόσια συζήτηση για το περιβάλλον και παράγεται η σύγχρονη περιβαλλοντική πολιτική.

Στο πρώτο μέρος της αυτής εργασίας αναπτύχθηκαν θεωρητικά ζητήματα που σχετίζονται με τον σχηματισμό και την διάρθρωση του δημόσιου λόγου για το περιβάλλον καθώς και αναφορικά με τις διαθέσιμες και δυνατές δράσεις και στρατηγικές. Στα πλαίσια αυτά αναπτύχθηκαν θέματα αναφορικά με τον ρόλο των κοινωνικών κινημάτων, των ΜΚΟ και του Κράτους ως νομιμοποιημένων περιβαλλοντικών παραγόντων (stakeholders), σε ένα διάνυσμα που καλύπτει όλη την ποικιλία των οργανωσιακών σχημάτων, από τις ιδιωτικές οργανώσεις μέχρι και τα δημόσια ιδρύματα. Στο εμπειρικό μέρος της παρούσας μελέτης, αναπτύχθηκαν με τη χρήση μιας μεικτής μεθοδολογικής προσέγγισης και τον συνδυασμό διακριτών μεθοδολογικών εργαλείων (συνεντεύξεις, συμμετοχική και μη συμμετοχική παρατήρηση) τρεις μελέτες περίπτωσης προκειμένου να συμβάλλουν στην κατανόηση των σχέσεων των διαφορετικών οργανισμών σε δυο διακριτά επίπεδα ανάλυσης: πρώτα, σχετικά με τη διαμόρφωση των πολιτικών προστασίας του περιβάλλοντος και έπειτα αναφορικά με τη συγκρότηση των σχέσεων μεταξύ των ίδιων των ομάδων των φορέων που περιγράφηκαν παραπάνω.

Η ανάλυσή που προηγήθηκε συμβάλλει στο να καταδείξει το πλαίσιο στο οποίο η δημόσια συζήτηση που λαμβάνει χώρα ενώ ισχυριζόμαστε ότι οι ομάδες συμφερόντων φαίνεται να είναι συχνά ανταγωνιστικές με γνώμονα ιδιοτελούς στόχους τους, και όχι συνεργατικές με γνώμονα τις κοινές τους επιδιώξεις. Ακόμη συχνότερα δε, ως αποτέλεσμα των παραπάνω, αναπτύσσουν κοντόφθαλμες και μάλλον καιροσκοπικές δράσεις, καθώς δεν υπάρχουν προηγούμενες συνεκτικές στρατηγικές ή σχετική θεματική ατζέντα. Επιπλέον, το άρθρο αυτό πρέπει να θεωρηθεί ως συμβολή στην αυξανόμενη συζήτηση για τη διακυβέρνηση και τον ρόλο των διαφόρων περιβαλλοντικών κυβερνητικών και μη κυβερνητικών οργανώσεων (περιβαλλοντικών ΜΚΟ), στην συγκρότηση μιας αγοράς που περιβαλλοντικά ευαίσθητων πολιτών που στην λιανική της έκφραση, στην Ελλάδα υπερβαίνει σε ετήσιο κύκλο εργασιών τα 15 εκατ. ευρώ (εκτίμηση για το έτος 2007). Ο ρόλος και η επιρροή του κράτους στον καθορισμό της περιβαλλοντικής ατζέντας φαίνεται να χάνει ολοένα και περισσότερο τη σημασία του ως το μόνο όργανο χάραξης πολιτικής, ενώ άλλες οργανωσιακές μορφές το αντικαθιστούν.

Τέλος, μια σημαντική συνεισφορά αυτής της εργασίας είναι ότι μέσα από την ανάλυση που προηγήθηκε έρχεται να επιβεβαιώσει προηγούμενα συμπεράσματα από σχετικές εργασίες (ενδεικτικά, Lanea & Morrison, 2006; Paraskevoopoulos, 2007, κα). Η συμβολή αυτής της έρευνας συνίσταται στη δυνατότητα που προσφέρει για την γενίκευση των παραπάνω συμπερασμάτων. Δεδομένου του ότι επιβεβαιώνει τις αρχικές υποθέσεις αναφορικά με τη συμβολή της οργανωσιακής δομής ως δομικής συνιστώσας της συμπεριφοράς του οργανισμού. Μπορούμε λοιπόν, με ασφάλεια να υποστηρίξουμε πως οι συμπεριφορές που περιγράφηκαν στα πλαίσια των παραπάνω περιπτώσεων από προηγούμενες μελέτες δεν οφείλονται σε περιπτώσιολογικές κατασκευές της τυχαιότητας ή άλλων παραγόντων, όπως οι τοπικές ιδιαιτερότητες (πχ Mediterranean Syndrome, κα), αλλά αντίθετα προέρχονται από την φύση της οργανωτικής δομής του κάθε οργανωσιακού σχήματος και για αυτό έχουν οικουμενική αναφορά. Μια φύση που καθορίζει τον τρόπο που οι οργανισμοί / συλλογικότητες που μελετήσαμε αναγνωρίζουν τα περιβαλλοντικά προβλήματα, αναπτύσσουν τις στρατηγικές τους και εφαρμόζουν στην πράξη τις πολιτικές τους αναφορικά με το περιβάλλον σε όλες τις κοινωνίες.

Βιβλιογραφία

Alexandropoulos S. & Serdedakis N. 2000. Greek Environmentalism: From the Status Nascendi of a Movement to its Integration, *ECPR Joint Sessions, Workshop on "Environmental Organisations: A Comparative Assessment"*, Copenhagen 14-19 April 2000

Anderson J. 1984. *Public Policy Making*, 3rd Edition. Holt, Rinehart and Winston Publ., New York

Anderson, A. 1997. *Media, Culture and the Environment*, UCL Press: London.

Beck, U. 1992. *Risk Society: Towards a New Modernity*. Sage: New Delhi.

Bellamy, D. & Wilkinson, P. 2001. Oskar 98/3: An Environmental Turning Point or a Flawed decision? *Marine Pollution Bulletin*, 42, pp.87–90.

Berger, P.L. & Neuhaus, R.J. 2000. To Empower People: From State to Civil Society. in: Eberly, D.E. (Ed.), *The Essential Civil Society Reader: The Classic Essays*. Rowman & Littlefield, Lanham, pp. 143–182.

Boudourides M.A. & Kalamaras D.B. 2002. Environmental Organisations in Greece, *Stage Thematic Network, Gothenburg Workshop*, October 24-26, 2002

Breckenridge, L.P. 1999. The Role of the Nonprofits, Watershed Organizations, and the Unorganized Public in Environmental Decision Making. *Ecology Law Quarterly* 25: 692–703.

Brick, P., Snow, D., Van De Wetering, S. (Eds.). 2001. *Across the Great Divide: Explorations in Collaborative Conservation and the American West*. Island Press: Washington, DC.

Carson E.D. 2002. Public Expectations and Nonprofit Sector Realities: A Growing Divide with Disastrous Consequences. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly* 31(3), 429–436.

Carter N. 2001. *The Politics of the Environment*. Cambridge University Press, Cambridge.

Close D.H. 1999. Environmental Crisis in Greece and Recent Challenges to Centralized State Authority. *Journal of Modern Greek Studies*. Volume 17, 1999. p.325-352

Considine, M., Lewis, J.M. 2003. Bureaucracy, Network, or Enterprise? Comparing Models of Governance in Australia, Britain, the Netherlands, and New Zealand. *Public Administration Review* 63 (2), 131–140.

Cortner, H.J., Moote, M.A. 1999. *The Politics of Ecosystem Management*. Island Press, Washington, DC.

Coxall, B. (2001) *Pressure Groups in British Politics*. Pearson Education Ltd: Essex, UK.

Cracknell, J. (1993) *Issues Arenas, Pressure Groups and Environmental Agendas*, in: A. Hansen (ed.) *The Mass Media and Environmental Issues*, pp.1–21 (Leicester: Leicester University Press).

Demertzis N. 1995. *Greens at the Periphery: Greece*", in Richardson D. & Rootes C. (eds), *The Green Challenge: the Development of Green Parties in Europe*, Routledge: London & New York, pp. 193-207

Diani, M. & Donati, P. 1999 *Organisational Change in Western Europe Environmental Groups: A Framework for Analysis*, *Environmental Politics*. Vol. 8, pp.13–34.

Diani, M. 1992. *The Concept of Social Movement*. *Sociological Review*, vol. 40, pp. 1-25.

Dunleavy P. 1980. *Urban political analysis: The politics of collective consumption*. Macmillan Publ.: London, UK.

Egdell, J. & Thomson, K. 1999. *The Influence of UK NGOs on the Common Agricultural Policy*, *Journal of Common Market Studies*. 37, pp.121–131.

Ehrenberg, J. 1999. *Civil Society: A Critical History of an Idea*. New York University Press: New York

Eikenberry, A.M., Kluver, J.D., 2004. *The Marketization of the Nonprofit Sector: Civil Society at Risk?* *Public Administration Review* 64 (2), pp.132-140.

Eisenhardt K.M. & Graebner M.E. 2007. *Theory Building from Cases: Opportunities & Challenges*, *Academy of Management Journal*, 50(1), 25-32.

Eisenhardt K.M. 1989. *Building Theories from Case Study Research*, *Academy of Management Review*, 14(4), 532-550.

Friedmann, J. 1992. *Empowerment: The Politics of Alternative Development*. Blackwell Publishers: Cambridge.

Friedmann, J. 1998. *The New Political Economy of Planning: The Rise of Civil Society*. in: Douglass, M., Friedmann, J. (Eds.), *Cities for Citizens*. Wiley, London, pp. 19–35.

Gibson, C.C., McKean, M.A. and Ostrom, E., 2000. *Explaining Deforestation: The Role of Local Institutions*. in: Gibson, C.C., McKean, M.A. and Ostrom, E. (eds), 2000. *People and Forests: Communities, Institutions, and Governance*, MIT Press, London, pp. 1–26

Glaser B.G., & Strauss A.L. 1967. *The Discovery of Grounded Theory*. Chicago: Aldine.

- Grant, W. 2000. *Pressure Groups and British Politics*. MacMillan Press Ltd: Hampshire.
- Jennings, S.F., Moore, S.A. 2000. The Rhetoric behind Regionalization in Australian Natural Resource Management: Myth, Reality and Moving Forward. *Journal of Environmental Policy & Planning* 2, 177–191.
- Jones N., Malesios C., Iosifides Th., Sophoulis C.M., (2008), Social capital in Greece: Measurement and comparative perspectives, *South European Society and Politics*, Vol. 13 No. 2, pp.175-193
- Jordan, G. & Maloney, W. 1997. *The Protest Business? Mobilising Campaign Groups*. Manchester University Press: Manchester, UK.
- Jordan, G. 1998. Politics Without Parties: A Growing Trend? *Parliamentary Affairs*. 51, pp.314-328.
- Kousis M. & Dimopoulou E. 2000. Environmental Movement Organisations in Greece in the 1990s: A Preliminary Assessment, *ECPR Joint Sessions Environmental Organisations: A Comparative Assessment'*, Copenhagen 14-19 April 2000
- Kousis, M. 1994. Environment and the State in the EU Periphery: The Case of Greece. *Regional Politics and Policy*, Vol.4, No.1, pp.118-135
- Koutalakis Ch. 2004. Environmental Compliance in Italy and Greece: The Role of Non-state Actors, *Environmental Politics*, Vol.13, No.4, pp.754-774
- Koutalakis, C. 2003. From the Mediterranean to the Iron Curtain Syndrome. Lessons from the Southern Enlargement for Central Eastern Accession Countries, *ECPR workshop Explaining Environmental Policy in Central Europe*, Edimburgh, March 28-April 2, 2003
- Lane, M.B. & Morrison T.H. 2006. Public Interest or Private Agenda? A Meditation on the Role of NGOs in Environmental Policy and Management in Australia. *Journal of Rural Studies* 22, pp.232–242
- Lane, M.B., McDonald, G.T., Morrison, T.H., 2004. Decentralisation and Environmental Management: a Comment on the Prescriptions of the Wentworth Group. *Australian Geographical Studies*. March 42 (1), 103–115.
- Lanea M.B. & Morrison T.H., (2006), Public Interest or Private Agenda? A Meditation on the Role of NGOs in Environmental Policy and Management in Australia. *Journal of Rural Studies*, 22, pp.232-242
- Leipold, G. 2000. Campaigning: A Fashion or the Best Way to Change the Global Agenda? *Development in Practice*, 10, pp.453–60.
- Lipsky, M., Smith, S.R., 1990. Nonprofit Organizations, Government, and the Welfare State. *Political Science Quarterly* 104 (4), pp.625–648.

- Lister, S. 2000. Power in Partnership? An Analysis of an NGO's Relationships with its Partners, *Journal of International Development*, 12, pp.227–39.
- Mavrogordatos, G. 1988. *Between Pityokamptes and Prokroustes : Professional Associations in Today's Greece*, Odysseas: Athens, (in Greek).
- Mazey, S. & Richardson, J. 2002. Environmental Groups in the EC: Challenges and Opportunities, in: Jordan A. (ed.). *Environmental Policy in the European Union: Actors, Institutions and Processes*, Earthscan Publications Ltd: London, pp.141–157.
- Miles M.B. & Huberman A.M. 1994. *Qualitative Data Analyses, An Expanded Sourcebook*, Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Mitchell, R.K., Agle B.R., and Wood D.J. 1997. Toward a Theory of Stakeholder Identification and Salience: Defining the Principle of Who and What really Counts. *Academy of Management Review* 22(4), pp.853 - 888.
- Ostrom, E. 1967. (ed.). *People and Forests: Communities, Institutions, and Governance*. The MIT Press, London, pp. 1–26.
- Paraskevopoulos C.J., (2007), Social Capital and Public Policy in Greece, *GreeSE Paper No 9 Hellenic Observatory Papers on Greece and Southeast Europe*, LSE.
- Paraskevopoulos, C.J., P. Getimis and N. Rees (eds.) .2006. *Adapting to EU Multi-Level Governance: Regional and Environmental Policies in Cohesion (Greece, Ireland, Portugal) and CEE (Hungary, Poland) Countries*, London: Ashgate
- Potter, C. & Lobley, M. 1990. Adapting to Europe: Conservation Groups and the European Community, *ECOS*, 11, pp.3–7.
- Putnam, R. 1993. *Making Democracy Work. Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Putnam, R.D. 2000. *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. Simon & Schuster, New York.
- Raustiala, K. 1997. States, NGOs, and International Environmental Institutions, *International Studies Quarterly*, 41, pp.719–40.
- Rawcliffe, P. 1998. *Environmental Pressure Groups in Transition*, Manchester University Press: Manchester, UK.
- Ribot, J.C., 2002. *Democratic Decentralization of Natural Resources: Instituting Popular Participation*. World Resources Institute, Washington, DC.
- Richards J.P. & Heard J. 2005. European Environmental NGOs: Issues, Resources and Strategies in Marine Campaigns, *Environmental Politics*, Vol. 14, No. 1, pp.23-41

- Rootes, C. 1999. The Transformation of Environmental Activism: Activists, Organisations and Policy-Making, *Innovation*, 12, pp.155-173.
- Rhodes, R.A.W., 2001. *Understanding Governance: Policy Networks, Governance, Reflexivity and Accountability*. Open University Press: London.
- Savage, G.T., Nix T.W., Whitehead and Blair. 1991. Strategies for Assessing and Managing Organizational Stakeholders. *Academy of Management Executive* 5 (2), pp.61-75.
- Strauss A. & Corbin J. 1990. *Basics of Qualitative Research, Grounded Theory Procedures and Techniques*, Sage Publications, Newbury Park CA.
- Tsashakkori A. & Teddlie C. 1998. *Mixed Methodology. Combining Qualitative and Quantitative Approaches*, Applied Social Research Method Series Volume 46. Sage Publications. California.
- Wagner, A. 2000. Reframing “Social Origins” Theory: the Structural Transformation of the Public Sphere. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly* 29 (4), pp.541-543.
- Wondolleck, J.M., Yaffee, S.L., 2000. *Making Collaboration Work: Lessons from Innovation in Natural Resource Management*. Island Press, Washington, DC.
- Wurzel, R.K.W. 2002. *Environmental Policy-Making in Britain, Germany and the European Union*, Manchester University Press: Manchester, UK.
- Yin R.K. 2002. *Case Study Research. Design and Methods*. Third Edition. *Applied Social Research Method Series Volume 5*. Sage Publications. California.
- Young, D.R. 2000. Alternative Models of Government-Nonprofit Sector Relations: theoretical and International Perspectives. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly* 29 (1), pp/149–172.
- Young, I.M. 1990. *Justice and the Politics of Difference*. Princeton University Press: Princeton, NJ.

[Επιστροφή στο ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ](#)

Παπαδημητρίου Ευαγ. & Παπαστυλιανού Αντ. (Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης),
Κοινωνικές αξίες και περιβαλλοντική ευαισθητοποίηση.

[Επιστροφή στο ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ](#)

Βουλβούλη Αιμιλία
(University College London)

Περιβαλλοντικές Συγκρούσεις Στην Τουρκία: Ανάμεσα στην 'Κοινωνία των Πολιτών' και στο Κράτος

Περίληψη

Οι συγκρούσεις που έχουν περιβαλλοντικές διαστάσεις αποτελούν ένα συχνό φαινόμενο στη σύγχρονη Τουρκία. Αποτελέσματα τέτοιων συγκρούσεων είναι οι μεγάλες κινητοποιήσεις ενάντια στην κατασκευή υδροηλεκτρικών φραγμάτων (KHRP 1999, Inगतow 2005a και 2005b) στην Νοτιοανατολική Τουρκία, η κινητοποίηση στην Πέργαμο ενάντια στη λειτουργία ενός χρυσωρυχείου (Sachs 1997, Öncü and Koçan 2001 και 2002, Arsel 2003, Özdemir 2003, Beşpınar-Ekici and Gökalp 2006) και η κινητοποίηση ενάντια στην κατασκευή μιας γέφυρας στον Βόσπορο της Κωνσταντινούπολης (Voulvouli 2004a, 2004b, 2008). Σύμφωνα με τους συμμετέχοντες σε τέτοιες κινητοποιήσεις, οι λόγοι που παρακινούν στην αντίδραση τους σχετίζονται με τα καταστρεπτικά αποτελέσματα που η κατασκευή τέτοιων έργων θα έχει στο φυσικό και πολιτιστικό πλούτο των περιοχών τους, καθώς επίσης και στη ζωή των κατοίκων τους. Επιπλέον, ασκούν κριτική στην άσκηση της πολιτικής με την έννοια του ποιος έχει δικαίωμα να αποφασίζει τι. Διερευνώντας αυτά τα επιχειρήματα στο πλαίσιο διεξαγωγής επιτόπιας έρευνας διάρκειας 18 μηνών, η παρούσα εργασία εστιάζει στην ανάλυση αυτών των κινητοποιήσεων - με ιδιαίτερη έμφαση στην πρωτοβουλία ενάντια στην κατασκευή της γέφυρας στο Βόσπορο - ως συλλογικές δράσεις που δρουν στη σφαίρα της δημόσιας ζωής (public life) (Navaro – Yashin 2002). Λέγοντας δημόσια ζωή εννοούμε την ενιαία - όχι ως δύο διαφορετικών επιπέδων ανάλυσης - ανάλυση των πολιτών και του κράτους στο πλαίσιο των περιβαλλοντικών συγκρούσεων, διευκολύνοντας έτσι την κατανόηση τέτοιων κινητοποιήσεων ως αντιδράσεις σε συγκεκριμένες πολιτικές και όχι ως μεμονωμένες θεματικές (issue-specific) ή NIMBY⁵⁵ κινητοποιήσεις.

⁵⁵ Το ακρωνύμιο NIMBY προκύπτει από την αγγλική φράση Not In My Back Yard, η οποία περιγράφει τις αντιδράσεις πολιτών σε συγκεκριμένες αποφάσεις για την κατασκευή έργων υποδομής στην περιοχή τους, χωρίς να τους ενδιαφέρουν οι επιπτώσεις που θα έχει η κατασκευή του σε άλλη περιοχή.

Εισαγωγή

Οι συλλογικές δράσεις ενάντια στο κράτος ή σε ιδιωτικές επιχειρήσεις, τείνουν να γίνουν κοινό φαινόμενο τόσο στις αναπτυγμένες όσο και στις αναπτυσσόμενες χώρες. Από τοπικές - σε επίπεδο βάσης - σε εθνικές και διεθνικές εκστρατείες, τέτοιες ενέργειες ασκούν κριτική στην εξάσκηση πολιτικών και στις υπάρχουσες μορφές δημοκρατίας με την έννοια του ποιος έχει δικαίωμα να αποφασίσει τι. Οι αποφάσεις για την κατασκευή έργων υποδομής όπως υδροηλεκτρικά φράγματα, δρόμοι, ορυχεία, εργοστάσια παραγωγής ενέργειας, προκαλούν συχνά την αντίθεση από το μέρος της κοινότητας στην οποία αυτά τα έργα πρόκειται να κατασκευαστούν. Εκείνοι που αντιδρούν υπογραμμίζουν τα αποτελέσματα που τέτοια έργα έχουν στην υγεία καθώς επίσης και στην κοινωνική και οικονομική ζωή των κατοίκων των περιοχών αυτών και ως απάντηση οργανώνουν κινητοποιήσεις αντίδρασης. Κοινωνικοί επιστήμονες από διάφορους επιστημονικούς κλάδους (κοινωνική ανθρωπολογία, κοινωνιολογία, πολιτικές επιστήμες, γεωγραφία, οικονομικά) έχουν μελετήσει τέτοια φαινόμενα και έχουν συμβάλει στην κατανόηση τέτοιων κινητοποιήσεων και της συμβολής τους στην κοινωνική αλλαγή.

Παραδείγματα τέτοιων διαμαρτυριών είναι οι μεγάλες κινητοποιήσεις ενάντια στην κατασκευή υδροηλεκτρικών φραγμάτων στη Βραζιλία (Movimento DOS Antigos por Barragens - M.A.B.) (Cummings 1990, McCormick 2006, Σπυριδάκη 2007), στην Ινδία (Narmada Bachao Andolan - N.B.A.) (Arundhati 2000, Σπυριδάκη 2007) και στην Τουρκία (KHRP 1999, Inगतow 2005 και 2007), η κινητοποίηση κατά της κατασκευής του αυτοκινητοδρόμου M11 στο Ανατολικό Λονδίνο (Derek 1999, McKay 1996). Επίσης η κινητοποίηση ενάντια στην κατασκευή μιας γέφυρας στο νησί Hindmarsh στην Αυστραλία (Kenny 1998), η κινητοποίηση στην Πέργαμο της Τουρκίας ενάντια στη λειτουργία ενός χρυσωρυχείου (Sachs 1997, Öncü and Koçan 2001 και 2002, Arsel 2003, Özdemir 2003, Beşpınar-Ekici and Gökalp 2006) και πολλά άλλα ακόμη.

Η παρούσα έρευνα αποτελεί μια εθνογραφική μελέτη μιας κινητοποίησης βάσης (grassroots mobilisation) σε μια γειτονιά της Κωνσταντινούπολης στην Τουρκία. Η κινητοποίηση αφορά στην αντίδραση των κατοίκων μιας γειτονιάς στις όχθες του Βοσπόρου, αποτέλεσμα της κυβερνητικής απόφασης για την κατασκευή

μιας γέφυρας που θα συνδέσει τις ασιατικές με τις ευρωπαϊκές ακτές της πόλης. Σαν απάντηση, οι κάτοικοι της γειτονιάς πάνω από την οποία θα κατασκευαστεί η γέφυρα (στην ευρωπαϊκή πλευρά της πόλης), έχουν οργανώσει μια πρωτοβουλία αποκαλούμενη Πρωτοβουλία Περιοχής Αρναβούτκιοϊ (στα τουρκικά Arnavutköy Semt Girişimi - ASG), αντιτιθέμενοι στην κατασκευή της. Σύμφωνα με τους συμμετέχοντες στην Πρωτοβουλία, οι λόγοι που παρακινούν στην αντίδραση τους αφορούν στα καταστρεπτικά αποτελέσματα που η κατασκευή της γέφυρας θα έχει στο φυσικό και πολιτιστικό πλούτο της περιοχής καθώς επίσης και στη ζωή των κατοίκων της. Το θέμα έγινε γνωστό τόσο εντός όσο και εκτός Τουρκίας με πολύ συχνά δημοσιεύματα στον τύπο να αναφέρονται στη σύγκρουση για την – έτσι όπως η διαμάχη έχει επικρατήσει πλέον να αναφέρεται - Τρίτη Γέφυρα.

Διερευνώντας αυτά τα επιχειρήματα στο πλαίσιο διεξαγωγής επιτόπιας έρευνας διάρκειας 18 μηνών, η παρούσα εργασία εστιάζει στην ανάλυση αυτής αλλά και παρόμοιων κινητοποιήσεων ως συλλογικές δράσεις που δρουν στη σφαίρα της *δημόσιας ζωής* (public life) (Navarro – Yashin 2002). Λέγοντας *δημόσια ζωή* (διαχωρίζοντας την από την έννοια της κοινωνίας των πολιτών) εννοούμε την ενιαία – όχι ως δύο διαφορετικών επιπέδων ανάλυσης – ανάλυση των πολιτών και του κράτους στο πλαίσιο των περιβαλλοντικών συγκρούσεων, διευκολύνοντας έτσι την κατανόηση τέτοιων κινητοποιήσεων ως αντιδράσεις σε (περιβαλλοντικές) πολιτικές και όχι ως μεμονωμένες θεματικές (issue-specific) κινητοποιήσεις.

Η επιλογή του αναλυτικού εργαλείου της *δημόσιας ζωής* βασίζεται στην πεποίθηση ότι στο Τουρκικό πλαίσιο η λεγόμενη κοινωνία πολιτών δεν είναι τόσο απολιτική όπως εμφανίζεται να είναι. Αντιθέτως, συνδέεται με την πολιτική «μέσω των διαδικασιών που λαμβάνουν χώρα κατά την αποσαφήνιση και την εφαρμογή κοινών στόχων καθώς και μέσω των διαδικασιών που αφορούν στον καθορισμό και στην εφαρμογή δημόσιων στόχων και τέλος μέσω της προσπάθειας συσσώρευσης δύναμης από τα μέλη μιας ομάδας» (Swartz κ.α. σε Lewellen 2003:85). Για παράδειγμα διάφορες ομάδες πολιτών – σε μερικές από τις οποίες θα αναφερθούμε παρακάτω - συνδέουν αιτήματα για την προστασία του περιβάλλοντος με αιτήματα για εκδημοκρατισμό, προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, των ατομικών και θρησκευτικών ελευθεριών. Τέτοιες ομάδες ζητούν δικαιώματα συμμετοχής στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων σχετικά με το περιβάλλον (και όχι μόνο). Επομένως χρειάζεται επαναπροσδιορισμός της έννοιας της κοινωνίας των πολιτών όχι ως

σφαίρας ξεχωριστής από αυτή του κράτους δεδομένου ότι τέτοιες συγκρούσεις έχουν σχεδόν πάντοτε σημείο αναφοράς κρατικές πολιτικές και αποζητούν πολιτική λύση των ζητημάτων που θέτουν.

Κοινωνία των «Πολιτών»;

Η έννοια της κοινωνίας των πολιτών έχει τις ρίζες της στο Μεσαίωνα. Η κατοχή ιδιοκτησίας οδήγησε στην ρητή έκφραση πολιτικών δικαιωμάτων και υποχρεώσεων με στόχο την επίτευξη αρμονικής διακυβέρνησης ιδιαίτερα από τον 16^ο αιώνα και μετά με την ενδυνάμωση των αρμοδιοτήτων του κράτους (Mardin 1995). Ως όρος η «κοινωνία των πολιτών» χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά από τον γερμανό φιλόσοφο Georg Wilhelm Friedrich Hegel το 1827 στο βιβλίο του [*Elements of the Philosophy of Right*](#). Σύμφωνα με αυτόν, η κοινωνία των πολιτών είναι η σφαίρα που υπάρχει ανάμεσα στο κράτος και στην οικογένεια. Έκτοτε ο όρος έχει ερμηνευτεί πολλαπλά. Σήμερα ο όρος αναφέρεται συνήθως για να περιγράψει ένα ευρύ φάσμα μη-κρατικών, μη-εμπορικών και μη-κερδοσκοπικών οργανώσεων (Salamon κ.α. 2003). Συνεπώς, μερικοί θεωρούν ότι η κοινωνία των πολιτών έλκει τη νομιμότητα και τη δύναμή της εκτός κρατικής εξουσίας. Με αυτή την έννοια η κοινωνία πολιτών δεν χρειάζεται το κράτος για να ορισθεί αλλά είναι η ίδια ένα σημείο αναφοράς (Dahrendorf 1990, Keyman and Içduygu 2003). Σύμφωνα με τους Salamon κ.ά. (2003: 2) «η ανάπτυξη της κοινωνίας των πολιτών αποδεικνύεται τόσο σημαντική για τον 20^ο και τον 21^ο αιώνα όσο η ανάπτυξη του έθνους κράτους αποδείχθηκε για τον 19^ο αιώνα δεδομένου ότι είναι σε θέση να αντισταθμίσει την κρατική κυριαρχία (Gellner 1994).

Ωστόσο άλλοι κοινωνικοί επιστήμονες τονίζουν ότι η ανάλυση της κοινωνίας των πολιτών ως μία σφαίρα ξεχωριστή από αυτή του κράτους είναι προβληματική και ατελέσφορη. Αφενός μεν γιατί ξεχνάει το γεγονός ότι «η κοινωνία πολιτών χρειάζεται το κράτος προκειμένου να εξασφαλίσει την ύπαρξη της» (Hall 1995:16) αλλά και ότι δεν αποφεύγει τις ηγεμονικές δομές που το κράτος και άλλες κυρίαρχες ομάδες της επιβάλλουν (Abélès σε Gledhil 1994).

Σύμφωνα με τον ορισμό του Κέντρου Κοινωνίας των Πολιτών της Οικονομικής Σχολής του Λονδίνου (LSE CCS), «ακόμα κι αν θεωρητικά οι θεσμικές μορφές που η κοινωνία των πολιτών λαμβάνει είναι ευδιάκριτες από εκείνες του

κράτους στην πράξη τα όρια μεταξύ κράτους και κοινωνίας των πολιτών, της οικογένειας και της αγοράς είναι συχνά θολά. Οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών συχνά συνδέονται με επαγγελματικές οργανώσεις, συνδικάτα, κοινωνικά κινήματα, επιχειρηματικές ενώσεις». Εκτός αυτού, όπως μας υπενθυμίζει ο Warner (1996: 153) «οι δραστηριότητες που πραγματοποιούνται στην σφαίρα της κοινωνίας των πολιτών έχουν συνέπειες στην κρατική σφαίρα και το αντίστροφο». Επιπλέον, νέο-Γκραμσιανές προσεγγίσεις υποστηρίζουν ότι τόσο η κοινωνία πολιτών όσο και η κοινή γνώμη επηρεάζονται από κέντρα δύναμης μέσω προπαγάνδας και με βάση αυτή την άποψη φαίνεται ότι η μελέτη της κοινωνίας πολιτών συνδέεται με τη μελέτη της πολιτικής (Lewellen 2003). Επομένως, η μελέτη της κοινωνίας πολιτών ως ξεχωριστή σφαίρα από αυτή του κράτους δεν είναι τόσο εύκολη. Αφενός μεν, επειδή οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών χρησιμοποιούν κρατικές μεθόδους για να επιτύχουν τους στόχους τους. Αφετέρου δε, επειδή σε αρκετά σημεία τέτοιου είδους οργανώσεις λειτουργούν όπως οι κυβερνητικές οργανώσεις και εκτός αυτού χρηματοδοτούνται από κυβερνήσεις.

Κοινωνία των Πολιτών στην Τουρκία: ‘Σύνθημα παρά πραγματικότητα’.

Η ίδρυση του τουρκικού κράτους το 1923, σηματοδότησε μία σειρά ριζικών αλλαγών σε θεσμικό, οικονομικό και πολιτισμικό επίπεδο. Μέχρι το θάνατο του ιδρυτή του, Mustafa Kemal Atatürk το 1938 – ο οποίος είχε δηλώσει ότι η Τουρκία άνηκε στη δύση, η χώρα δοκίμασε μια σειρά αλλαγών οι οποίες αντικατοπτρίστηκαν στην άσκηση της πολιτικής, στους θεσμούς, στη γλώσσα, στην ενδυμασία, στις σχέσεις των φύλων και στις θρησκευτικές συνήθειες. Από το 1938, η Τουρκία ήλθε αντιμέτωπη με την μετάβαση από ένα μονοκομματικό σ’ ένα πολυκομματικό πολιτικό σύστημα. Η μετάβαση αυτή κάθε άλλο παρά ομαλή αποδείχθηκε γεγονός που αποδεικνύεται από τις πολιτικές αναταραχές (συμπλοκές, πραξικοπήματα, επαναλαμβανόμενες εκλογές) που συγκλόνισαν την πολιτική ζωή της χώρας μέχρι ουσιαστικά τον 1997 οπότε και έγινε το τελευταίο στρατιωτικό πραξικόπημα.

Ταυτόχρονα παρατηρήθηκε ένα οικονομικό άνοιγμα της χώρας στη δύση, το οποίο χαρακτηρίστηκε από μία τεχνοκρατική αντίληψη της ανάπτυξης. Η παράδοση που άρχισε από το Τμήμα Κρατικών Εθνικών Οδών, το οποίο δημιουργήθηκε κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1950 υπό την επίβλεψη των ΗΠΑ (Mango 2004),

ακολουθήθηκε από όλες τις επόμενες κυβερνήσεις (δες Keyder 1999). Πιο συγκεκριμένα, οι κυβερνήσεις Özal παρέμειναν στην ιστορία ως κυβερνήσεις που επένδυσαν μεγάλα ποσά χρημάτων στην κατασκευή εθνικών οδών (Şimşek 2004). Τέτοιου είδους επιλογές γίνονται πιο ευδιάκριτος σε μεγάλες πόλεις, όπως η Κωνσταντινούπολη, οι οποίες χαρακτηρίζονται από τις προσπάθειές τους να προσελκύσουν ξένες επενδύσεις. Προκειμένου να επιτύχουν αυτόν τον στόχο, οι μεγάλες πόλεις δίνουν προτεραιότητα σε έργα υποδομής τα οποία διευκολύνουν την πρόσβαση σε επιχειρηματικά κέντρα που κάθε μεγάλη τουρκική πόλη διαθέτει. Στην περίπτωση της Κωνσταντινούπολης η κατασκευή μεγάλων περιφερειακών οδών που διευκολύνουν την πρόσβαση στα επιχειρηματικά κέντρα της πόλης (Levent και Taksim) μπορούν να θεωρηθούν τέτοια παραδείγματα. Αυτές οι επιλογές όμως, έχουν ως αποτέλεσμα τον απεντοπισμό πληθυσμών και τις ομαδοποιημένες αντιδράσεις πολιτών όπως στην περίπτωση της Τρίτης Γέφυρας.

Η εμφάνιση και η ανάπτυξη της κοινωνίας πολιτών στην Τουρκία έχουν συζητηθεί ευρέως από κοινωνικούς επιστήμονες (Gellner 1994, Göle 1994, Jalali 2002, Navaro-Yashin 2002, Keyman and Içduygu 2003, Şimşek 2004, Kadioğlu 2005, Rumelili 2005, Beşpınar-Ekici and Gökalp 2006, Gürbey 2006). Ένα από τα κεντρικά ζητήματα στη σχετική βιβλιογραφία αποτελεί η ανάπτυξη της κοινωνίας πολιτών στην εποχή μετά το στρατιωτικό πραξικόπημα του 1980, οπότε – σύμφωνα με αρκετούς ερευνητές - η κοινωνία των πολιτών έγινε πιο ορατή. Το συμπέρασμα αυτό στηρίζεται στην εμφάνιση αρκετών Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων (ΜΗΚΥΟ) με θρησκευτικό, επιχειρηματικό, εθνοτικό, φεμινιστικό και περιβαλλοντικό χαρακτήρα. Η ρητορική αυτών των οργανώσεων συμπεριλαμβάνει αιτήματα πολιτικών δικαιωμάτων, εκδημοκρατισμού, ελεύθερης εθνοτικής και θρησκευτικής έκφρασης. Όλα αυτά έρχεται να τα συμπληρώσει μια κρίση νομιμότητας της παράδοσης του ισχυρού-κράτους, μέσω της εμφάνισης νέων φορέων πολιτικής και πολιτισμικής δράσης, νέων νοοτροπιών και ενός νέου εκσυγχρονιστικού λόγου (discourse) (Kubicek 2005).

Για μερικούς, αυτές οι αλλαγές είναι το αποτέλεσμα διαδικασιών εκδημοκρατισμού που η ενταξιακή πορεία της χώρας στην Ευρωπαϊκή Ένωση υπαγορεύει γεγονός που με τη σειρά του έχει ως αποτέλεσμα την εμφάνιση εναλλακτικών μορφών εκμοντερνισμού. Για παράδειγμα η κοσμικότητα δεν αποτελεί πλέον μονόδρομο εκσυγχρονισμού καθώς τόσο το πολιτικό Ισλάμ και η ισλαμική

ταυτότητα έχουν κερδίσει έδαφος στην αρένα του νεωτερισμού (Keyman and Içduygu 2003). Άλλοι υποστηρίζουν ότι, μετά από τη δεκαετία του 1980, η κοινωνία πολιτών στην Τουρκία διαμορφώθηκε βάσει της καταστολής αριστερών οργανώσεων, γεγονός που οδήγησε στη δημιουργία οργανώσεων χωρίς ρητό πολιτικό προφίλ (Beşpınar-Ekici and Gökalp 2006), το οποίο όμως έχει στην ουσία επιβληθεί από την πολιτική εξουσία.

Για πολλούς κοινωνικούς επιστήμονες οι ΜΗΚΥΟ έχουν θεωρηθεί φορείς εκδημοκρατισμού (Robins 1996, Göle σε Robins 1996 (72), Keyman and Içduygu 2003) και η προώθηση της ιδέας της κοινωνίας των πολιτών υποστηρίχθηκε τόσο σε ακαδημαϊκό επίπεδο όσο και στη δημόσια ζωή της χώρας στη διάρκεια της δεκαετίας του 1990. Η αποτυχία του τουρκικού κράτους να ανταποκριθεί γρήγορα σε καταστάσεις κρίσης, όπως στους σεισμούς του 1999, και η παράλληλη κινητοποίηση των ΜΗΚΥΟ ενίσχυσαν τη θέση των τελευταίων στην κοινή γνώμη γεγονός που έδωσε αφορμή να εκφραστούν αιτήματα συμμετοχής στην πολιτική από τέτοιου είδους οργανώσεις (Keyman and Içduygu 2003).

Εντούτοις, άλλοι μελετητές υποστηρίζουν ότι, ακόμα κι αν οι 61.000 ΜΗΚΥΟ αποτελούν έναν μεγάλο αριθμό, ο αντίκτυπός τους στη δημόσια ζωή δεν είναι τόσο σημαντικός (Şimşek 2004, Beşpınar-Ekici and Gökalp 2006). Η κοινωνία πολιτών στην Τουρκία υπάρχει «περισσότερο ως σύνθημα παρά ως πράξη» υποστηρίζει ο Kubicek (2005) ο οποίος τονίζει ότι τέτοιου είδους οργανώσεις φαίνονται αδύναμες, παθητικές και ελεγχόμενες από το κράτος, γεγονός που έχει τις ρίζες του στον οθωμανικό πολιτικό πολιτισμό, τη γραφειοκρατική φύση της πρώτης τουρκικής δημοκρατίας και την εξάρτηση των Τούρκων πολιτών από κράτος-πατέρα (devlet-baba). Η τουρκική δημοκρατία ακολούθησε τις κοινωνικές συμβάσεις της οθωμανικής αυτοκρατορίας σχετικά με τον περιορισμό της συμμετοχής πολιτών στη διαδικασία λήψης αποφάσεων, γεγονός που δημιούργησε μία παράδοση άκαμπτης πόλωσης κράτους-κοινωνίας (Özdemir 2003).

Επιπλέον, η συμβολή της κοινωνίας των πολιτών στον εκδημοκρατισμό έχει αμφισβητηθεί από μελετητές όπως ο Şimşek (2004) ο οποίος υποστηρίζει ότι μπορεί ορισμένα χαρακτηριστικά της κοινωνίας των πολιτών στην Τουρκία να συμβάλλουν αποφασιστικά σε διαδικασίες εκδημοκρατισμού αλλά αυτό δεν αποκλείει την παρέμβαση του κράτους και του στρατού στις δραστηριότητες των ΜΗΚΥΟ. Το γεγονός αυτό σε συνδυασμό με τη ρητή απαγόρευση της συμμετοχής δημοσίων

υπαλλήλων σε πολιτικά κόμματα και σε διαδικασίες λήψης αποφάσεων καθιστά την τουρκική κοινωνία των πολιτών αδύναμη.

Το παράδοξο είναι ότι στην Τουρκία υπάρχουν ΜΗΚΥΟ που άσχετα από τον βαθμό επιρροής τους θέτουν μεγάλα πολιτικά ζητήματα όπως τα Κεμαλιστικά ιδεώδη, η προστασία ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ζητήματα εκδημοκρατισμού και θρησκευτικών ελευθεριών. Επιπλέον όπως μερικοί ερευνητές ισχυρίζονται, υπάρχουν παραδείγματα που αποδεικνύουν ότι η κοινωνία των πολιτών στην Τουρκία έχει λειτουργήσει νομιμοποιητικά της κρατικής εξουσίας, γεγονός που υπαγορεύει την ανάλυση της όχι μόνο σε σχέση ή σε αντίθεση με το κράτος αλλά και ως υποκατάστατο του (Jalali 2002, Beşpınar-Ekici and Gökalp 2006).

Τέτοια παραδείγματα θα συναντήσει κανείς σε περιπτώσεις ΜΗΚΥΟ που εστιάζουν στην ένταξη της χώρας στην ΕΕ, σε επιχειρηματικές ενώσεις που προωθούν οικονομικές πολιτικές (ενώσεις όπως η Τουρκική Ένωση Βιομηχανιών και Επιχειρήσεων –TÜSIAD, η Ανεξάρτητη Ένωση Βιομηχανιών και Επιχειρήσεων - MÜSIAD) αλλά και σε περιβαλλοντικές οργανώσεις. Σε πολλές περιπτώσεις το τουρκικό κράτος έχει χρησιμοποιήσει τέτοιες ενώσεις προκειμένου να εφαρμοστούν νεοφιλελεύθερα οικονομικά μέτρα, γεγονός που αποδεικνύει ότι έχουν πολιτικό ρόλο και μάλιστα σημαντικό. Ένα παράδειγμα μιας περιβαλλοντικής οργάνωσης το οποίο συναντήσαμε κατά τη διάρκεια της παρούσας έρευνας βοηθάει να δούμε τι ακριβώς εννοούμε. Το καλοκαίρι του 2003, επισκεφθήκαμε μία περιοχή της τουρκικής υπαίθρου όπου εφαρμόζονταν ένα ευρωπαϊκό πρόγραμμα με αντικείμενο πρακτικές βιώσιμης γεωργίας. Την ευθύνη για την εφαρμογή του προγράμματος είχε μία ΜΗΚΥΟ η οποία ήταν υπεύθυνη μεταξύ άλλων και για την μεταφορά τεχνογνωσίας στους ντόπιους αγρότες. Σε μία συζήτηση μας, ο συντονιστής του προγράμματος είπε:

«Εγώ ήλθα εδώ για να εφαρμόσω αυτό το πρόγραμμα που αποτελείται από τρία μέρη. Το πρώτο μέρος είναι η εκπαίδευση των ντόπιων. Δεν με ενδιαφέρει αν συμφωνούν ή διαφωνούν με αυτά που τους παρουσιάζω, είναι όμως υποχρεωμένοι από το κράτος να με ακούσουν».

Όπως ένας εκτιμητής από την Παγκόσμια Τράπεζα δήλωσε το 1985 οι ΜΗΚΥΟ είναι πολύ αποτελεσματικές στην εφαρμογή πολιτικών. Πρότεινε μάλιστα την αντικατάσταση ορισμένων κρατικών δράσεων με δράσεις Μη Κυβερνητικών

Οργανώσεων οποίες ουσιαστικά κάνουν την ίδια δουλειά (Carroll 1992). Με άλλα λόγια, ο εκτιμητής ισχυρίστηκε ότι οι ΜΗΚΥΟ μπορούν εύκολα να εργαστούν ως κρατικές υπηρεσίες στο πλαίσιο εφαρμογής πολιτικών, πράγμα που τα λεγόμενα του παραπάνω πληροφορητή επιβεβαιώνουν για την περίπτωση της Τουρκίας. Το παράδειγμα αυτό όπως και μία σειρά άλλων περιπτώσεων υποδεικνύει ότι η ανάπτυξη της κοινωνίας των πολιτών στην Τουρκία συνδέεται άμεσα με την πολιτική εξουσία η οποία ενσωματώνεται σε μια ιδιαίτερα συγκεντρωτική κρατική δομή (Beşpınar-Ekici and Gökalp 2006).

Ακόμα και στις περιπτώσεις που θα συζητήσουμε παρακάτω οι οποίες αφορούν ομάδες πολιτών που συγκρούονται με την κεντρική πολιτική εξουσία, το κράτος είναι ένα σταθερό σημείο της αναφοράς. Αυτό είναι επίσης εμφανές στην περίπτωση της Τρίτης Γέφυρας οι εμπλεκόμενοι στην οποία θεωρούν το κράτος υπεύθυνο όχι μόνο για την συγκεκριμένη επιλογή κατασκευής της γέφυρας - που στην συγκεκριμένη στιγμή εκφράζεται από την σημερινή κυβέρνηση - αλλά και για την – κατά την άποψη τους - αρνητική ανάπτυξη που η χώρα έχει ακολουθήσει για πάρα πολλά χρόνια.

Η περίπτωση της Περγάμου

Μια πολύ μελετημένη διαμαρτυρία είναι αυτή της Περγάμου η οποία αφορά στη σύγκρουση μεταξύ των κατοίκων της περιοχής της Περγάμου και της εταιρίας Eurogold για την λειτουργία ενός ορυχείου χρυσού. Η πλειοψηφία των κατοίκων της περιοχής αντιδρά έντονα στην λειτουργία του ορυχείου με την αιτιολογία ότι η χρήση κυανίου που κάνει το ορυχείο είναι εξαιρετικά επιβλαβής για τη δημόσια υγεία. Η διαμάχη αυτή μεταξύ των κατοίκων της ευρύτερης περιοχής της Περγάμου έφτασε μέχρι το τουρκικό Ανώτατο Δικαστήριο (Öncü and Koçan 2001 και 2002, Arsel 2003, Özdemir 2003, Beşpınar-Ekici and Gökalp 2006).

Η περίπτωση της Περγάμου έχει αναλυθεί με διάφορους τρόπους. Ως μία διαμαρτυρία με διεθνικό χαρακτήρα εξαιτίας των διασυνδέσεων των εμπλεκομένων κατοίκων με ομάδες εκτός της χώρας, ως μία περιβαλλοντική σύγκρουση και ως ένα κοινωνικό κίνημα. Η τελευταία αυτή προσέγγιση – η ανάλυση της διαμαρτυρίας ως κοινωνικό κίνημα – βασίζεται στα αιτήματα των διαμαρτυρομένων για γενικότερο εκδημοκρατισμό της τουρκικής πολιτικής ζωής, στο αίτημα της συμμετοχής τους

στην λήψη της απόφασης για την λειτουργία του ορυχείου, στο αίτημα προστασίας του περιβάλλοντος.

Μητροπολιτικός Δήμος Κωνσταντινούπολης εναντίον του Τεχνικού Επιμελητηρίου Κωνσταντινούπολης

Μία παλαιότερη περίπτωση διαμαρτυρίας ήταν αυτή ανάμεσα στο Δήμο Κωνσταντινούπολης και το Τεχνικό Επιμελητήριο της Πόλης. Η διαμάχη αφορούσε στην κατεδάφιση ενός μεγάλου αριθμού διατηρητέων κτιρίων του 19^{ου} αιώνα προκειμένου να κατασκευαστεί μία οδική αρτηρία που θα διευκόλυνε την κυκλοφορία οχημάτων στο κέντρο της πόλης (Bartu 1999). Σύμφωνα με την Bartu (1999) η διαφωνία των εμπλεκόμενων πέρα από τις κατεδαφίσεις αφορούσε στην καταστροφή χώρων πρασίνου αλλά κυρίως συνεπάγονταν μια σειρά ζητημάτων που κατά την διάρκεια της σύγκρουσης απέκτησαν δημόσιο χαρακτήρα ως κρίσιμα πολιτικά ζητήματα. Εάν μάλιστα σκεφτούμε ότι η διαμάχη έγινε λίγο καιρό μετά την αποκατάσταση της δημοκρατίας από το στρατιωτικό πραξικόπημα του 1980 – για πολλούς ένα από τα σκληρότερα πραξικοπήματα στην νεότερη τουρκική ιστορία – μπορούμε να αντιληφθούμε ότι η αντίδραση στις κατεδαφίσεις ήταν ένας τρόπος να εκφραστεί η δυσαρέσκεια για τη γενικότερη πολιτική κατάσταση που επικρατούσε τότε στη χώρα.

Το φράγμα του Ιλισού

Η σύγκρουση για την κατασκευή του φράγματος Ιλισού είναι άλλο ένα παράδειγμα περιβαλλοντικής σύγκρουσης στην Τουρκία. Αφορά στην διαμάχη των κατοίκων της περιοχής Ιλισού στη νοτιοανατολική Τουρκία και της κυβέρνησης για την κατασκευή ενός φράγματος. Οι αντιρρήσεις των κατοίκων βασίζονται στο γεγονός ότι η Μελέτη Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων υποδεικνύει ότι η κατασκευή του φράγματος θα επηρέαζε δραματικά το οικοσύστημα της περιοχής καθώς θα πλημμύριζε ένα μεγάλο κομμάτι δασικής περιοχής. Επιπλέον, οι αντιρρήσεις των κατοίκων προκλήθηκαν από την προοπτική να πλημμυρίσει η πόλη Ιλισού η οποία είναι μεγάλης ιστορικής και αρχαιολογικής σημασίας καθώς επίσης και από την προοπτική απεντοπισμού τους εφόσον θα πλημμύριζε η πόλη τους (KHRP 1999). Και αυτή η σύγκρουση εμπεριέχει και άλλα, πέραν του περιβαλλοντικού, ζητήματα. Η

περιοχή στην οποία το φράγμα επρόκειτο να χτιστεί κατοικείται κυρίως από τους κουρδικούς πληθυσμούς, οι οποίοι υποστηρίζουν ότι η κατασκευή του φράγματος είναι άλλη μία πράξη του τουρκικού κράτους ενάντια τους. Έτσι η εκστρατεία ενάντια στην κατασκευή του φράγματος αποτέλεσε όχημα της τουρκικής μειονότητας να εκφράσει την δυσαρέσκεια της όχι μόνο αναφορικά με το φράγμα αλλά και με γενικότερες αντι-κουρδικές – όπως υποστηρίζουν – πολιτικές.

Η εκστρατεία της περιοχής Τούντζελι

Μια παρόμοια περίπτωση είναι η εκστρατεία αντίθεσης στην κατασκευή ενός άλλου φράγματος στην περιοχή Τούντζελι. Η περιοχή είναι επίσης κατοικημένη από κουρδικούς πληθυσμούς γεγονός που έχει χαρακτηρίσει και αυτή τη σύγκρουση (Ignatow 2008). Οι ανησυχίες των κατοίκων βασίζονται και πάλι στο φόβο πλημμύρας της πόλης Τούντζελι αλλά και των δρόμων που συνδέουν με τα ήδη απομονωμένα κουρδικά χωριά της περιοχής.

Η περίπτωση της Τρίτης Γέφυρας

Αρναβούτκιοϊ (Arnavutköy): Το αλβανικό χωριό

Το όνομα Arnavutköy δόθηκε στην περιοχή λόγω του μεγάλου αριθμού κατοίκων απόμων αλβανικής καταγωγής που κατοικούσαν στην περιοχή τον 17^ο αιώνα [Arnavutköy στα ελληνικά μεταφράζεται ως αλβανικό (Arnavut) χωριό (köy)] (Keyder 1999). Βρίσκεται στις ευρωπαϊκές ακτές του Βοσπόρου ανάμεσα στην πρώτη γέφυρα που ενώνει το στενό του Βοσπόρου (την ομώνυμη Γέφυρα του Βοσπόρου – Boğaziçi Köprüsü) και στην δεύτερη γέφυρα (την γέφυρα του Μωχάμετ του Πορθητή - Fatih Sultan Mehmet Köprüsü). Διοικητικά ανήκει στο δήμο Beşiktaş (Beşiktaş Belediyesi) και βρίσκεται μερικά χιλιόμετρα μακριά από το κέντρο της πόλης. Το χαρακτηριστικό της περιοχής είναι τα οθωμανικά ξύλινα σπίτια (Εικόνα 1) τα οποία προσδίδουν μια γραφικότητα στην περιοχή και τα οποία όπως και όλη η ακτή του Βοσπόρου έχουν ανακηρυχθεί προστατευόμενα μνημεία πολιτισμικής κληρονομιάς.

**Εικόνα 1: Μερικά από τα
χαρακτηριστικά ξύλινα
σπίτια της περιοχής
(Φωτογραφία Α. Βουλβούλη)**

Η σύγκρουση

Έως το 1997 η συζήτηση για το εάν ή όχι μία Τρίτη Γέφυρα πάνω από το Βόσπορο είναι αναγκαία, είχε περιοριστεί ανάμεσα σε γραφειοκράτες και το Τεχνικό Επιμελητήριο της πόλης. Οι μεν πρώτοι υποστήριζαν ότι το κυκλοφοριακό πρόβλημα στην Κωνσταντινούπολη είναι τόσο μεγάλο που ένα τρίτο πέρασμα θα διευκόλυνε την κυκλοφορία. Το Τεχνικό Επιμελητήριο από την άλλη υποστήριζε ότι η κατασκευή μίας τρίτης γέφυρας θα είχε αντίθετα αποτελέσματα από τα επιθυμητά και υποστήριζαν την δημιουργία και ανάπτυξη ενός δικτύου μέσων μαζικής μεταφοράς ως λύση στην κυκλοφοριακή συμφόρηση.

Στις αρχές του 1998, ο Δήμος της Κωνσταντινούπολης (Istanbul Büyükşehir Belediyesi) ανέθεσε την προετοιμασία μιας κυκλοφοριακής μελέτης στο Πολυτεχνείο της Κωνσταντινούπολης (Istanbul Teknik Üniversitesi - İTÜ). Η μελέτη η οποία παραδόθηκε στο δήμο το Δεκέμβριο του 1998, δεν προέβλεπε την κατασκευή τρίτης γέφυρας. Εντούτοις, το Νοέμβριο του 1998, έναν μήνα πριν την παράδοση της μελέτης στο δήμο, υπήρξαν δημοσιεύματα στον τύπο, τα οποία ανακοίνωναν την πρόθεση του Υπουργείου Δημοσίων Έργων για την κατασκευή μιας τρίτης γέφυρα η οποία θα βρισκονταν ανάμεσα στο Arnavutköy (ευρωπαϊκή πλευρά) και στο Kandilli (ασιατική πλευρά).

Η πρωτοβουλία περιοχής Αρναβούτκιοϊ - ASG δημιουργήθηκε το 1998 αμέσως μετά από αυτά τα δημοσιεύματα. Έκτοτε και μέχρι σήμερα η Πρωτοβουλία είναι ενεργή και δραστήρια (πραγματοποίηση εβδομαδιαίων συναντήσεων, έκδοση δελτίων τύπου, διοργάνωση φεστιβάλ, χοροεσπερίδων, ομιλιών, πραγματοποίηση έρευνας σε συνεργασία με το Πανεπιστήμιο του Βοσπόρου με θέμα την προφορική ιστορία της περιοχής). Όλες οι δραστηριότητες της πρωτοβουλίας στοχεύουν στην διάδοση της πολιτισμικής και αρχιτεκτονικής ιστορίας της περιοχής καθώς επίσης και των καταστρεπτικών αποτελεσμάτων που η κατασκευή της γέφυρας θα είχε τόσο στα μνημεία όσο και στο φυσικό και κοινωνικό περιβάλλον της.

Τα επιχειρήματα όμως του ASG δεν εξαντλούνται στα παραπάνω. Ο λόγος του ενσωματώνει ζητήματα δημοκρατικότητας και ανθρωπίνων δικαιωμάτων αποδεικνύοντας έτσι αυτό που υποστηρίζουν οι Kousis and Eder (2001) ότι η περιβαλλοντική πολιτική επηρεάζει λιγότερο το περιβάλλον απ' ότι την κοινωνία. Είναι μία δράση που δεν διαμορφώνει μόνο το περιβάλλον αλλά την κοινωνία και

κατά συνέπεια οποιαδήποτε συλλογική δράση που περιλαμβάνει περιβαλλοντικά ζητήματα, περιλαμβάνει ταυτόχρονα και κοινωνικά ζητήματα. Έτσι λοιπόν διαμαρτυρίες όπως αυτή του ASG αλλά και οι παραπάνω περιπτώσεις μπορούν να εξετασθούν ως διαπεριβαλλοντικές διαμαρτυρίες, όρος που περιγράφει «Συλλογική δράση η οποία υπερβαίνει τον στενό περιβαλλοντικό καθορισμό του ζητήματος, ορίζοντας τον περιβάλλοντισμό ως κάτι παραπάνω από το «να κάνω κάτι καλό για τη φύση» (Kousis and Eder 2000: 11). (Kousis and Eder 2001:11). Μια τέτοια ανάλυση μπορεί να βοηθήσει την κατανόηση τέτοιων ομάδων σε σχέση με τα πολιτικά πλαίσια στα οποία λειτουργούν αφού η ίδια η δημιουργία τους συνιστά αντίδραση σε συγκεκριμένες πολιτικές αποφάσεις αλλά και σε γενικότερες πολιτικές.

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω η δημιουργία του τουρκικού έθνους έδωσε νέο νόημα στο αστικό τοπίο. Η Κωνσταντινούπολη απέκτησε μεγάλες λεωφόρους, περιφερειακές οδούς, γέφυρες η οποίες ήταν επιλογή μιας συγκεκριμένης πολιτικής ανάπτυξης η οποία όπως φαίνεται έχει αποδομηθεί πλήρως από τους συμμετέχοντες στην Πρωτοβουλία. Σε μία από τις συνεντεύξεις μας με έναν συμμετέχοντα στην Πρωτοβουλία μας είπε:

Εάν θέλετε να μελετήσετε τη διαμαρτυρία μας, πρέπει να κοιτάξετε στο παρελθόν. Εμείς δεν αντιδράμε μόνο στην κατασκευή της γέφυρας. Αντιδράμε σε μια σειρά πολιτικών που εφαρμόζονται σε αυτήν την χώρα, στην πόλη μας. Αυτές οι πολιτικές ξεκίνησαν πριν από περίπου πενήντα χρόνια όταν η Τουρκία αποφάσισε να λάβει χρήματα ως βοήθεια από την Αμερική. Ξέρετε... Το σχέδιο Μάρσαλ.

Για τους πληροφορητές μας οι γέφυρες του Βοσπόρου και ειδικά η Τρίτη Γέφυρα δεν είναι απλά ανεπιθύμητες αλλά αποτελούν σύμβολα της τουρκικής υποτέλειας σε ξένα κεφάλαια. Όπως μας εξηγεί ένας άλλος συμμετέχοντας:

Κάποια στιγμή αυτοί που κυβερνούν αυτή τη χώρα πρέπει να καταλάβουν ότι οι άνθρωποι, όλοι οι τούρκοι έχουν δικαίωμα να ακουστούν και να γίνει η γνώμη τους παράγοντας λήψης αποφάσεων.

Δυστυχώς για την Πρωτοβουλία η Κωνσταντινούπολη ενσωματώνεται στην παγκόσμια πολιτική οικονομία σε διαδικασίες που ξεπερνούν το πλαίσιο της χώρας. Όπως αναφέραμε και παραπάνω το εθνικό σχέδιο δημιουργίας εθνικών οδών έγινε υπό την καθοδήγηση των Ηνωμένων Πολιτειών με σκοπό την εξασφάλιση της

διανομής της βοήθειας σε τέτοιου είδους έργων υποδομής. Ένας άλλος πληροφορητής μας υποστηρίζει:

Όλες οι κυβερνήσεις έχουν προσπαθήσει να αλλάξουν την πόλη σύμφωνα με τις ανάγκες που η χρήση αυτοκινήτων δημιουργεί, ενώ θα έπρεπε να έχει γίνει το αντίθετο... Υπάρχει ένα λόμπι αυτοκίνητο-βιομηχανιών πίσω από τις πολιτικές αποφάσεις που δεν αφορά μόνο την Κωνσταντινούπολη ή μόνο την Τουρκία. Η προσπάθεια να αυξηθεί το όριο ταχύτητας σε διάφορες ευρωπαϊκές χώρες για παράδειγμα αφορά στην προσπάθεια να καταστεί το αυτοκίνητο ανταγωνιστικό σε σχέση με τα υπόλοιπα μέσα μεταφοράς. Η αγορά αυτοκινήτων στην Ευρώπη μειώνεται και αυτό ανησυχεί τις αυτοκινητοβιομηχανίες.

Φαίνεται λοιπόν ότι και στην περίπτωση της Πρωτοβουλίας ASG το περιβάλλον ενσωματώνει μια σειρά άλλων θεμάτων τα οποία εμπλέκουν ζητήματα διακυβέρνησης, εκδημοκρατισμού ακόμα και ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Όπως μας είτε ένας πληροφορητής:

Όταν διάβασα στην εφημερίδα για την κατασκευή της γέφυρας αισθάνθηκα σαν είχε μπει κάποιος κλέφτης μέσα στο σπίτι μου. Πώς είναι δυνατόν να διώχνεις έτσι βάρβαρα κάποιον από την εστία του;

Σε άλλο σημείο της συζήτησης είπε:

Μερικοί άνθρωποι που ζουν κάτω από τη δεύτερη γέφυρα δεν ακούνε τίποτα πέρα από τον θόρυβο των αυτοκινήτων που περνάνε από τη γέφυρα. Ούτε τους σεισμούς δεν αισθάνονται!

Όπως θα δούμε και παρακάτω, για την Πρωτοβουλία το ζήτημα της Τρίτης γέφυρας είναι πρωτίστως ένα πολιτικό ζήτημα. Ο συνδυασμός της περιβαλλοντικής προστασίας με αιτήματα όπως δημοκρατική συμμετοχή και ανθρώπινα δικαιώματα καθώς και η έκκληση σε πολιτικά κόμματα αλλά και Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις να πάρουν θέση στο θέμα υποδεικνύουν ότι σημείο αναφοράς της Πρωτοβουλίας είναι το κράτος το οποίο και καλούν να λύσει το πρόβλημα λαμβάνοντας υπόψη την

άποψη τους, δίνοντας τους λόγο και θέση στη λήψη της απόφασης για την κατασκευή ή όχι της γέφυρας.

ASG και πολιτικά κόμματα

Από την αρχή της συγκρότησης της η Πρωτοβουλία έχει εκδηλώσει σαφώς την άποψη ότι η αντίθεση της στην κατασκευή της Τρίτης Γέφυρας έχει πολιτικές διαστάσεις. Χωρίς να υπάρχει κάποια σχέση με συγκεκριμένα πολιτικά κόμματα, η υποστήριξη από πολιτικούς, βουλευτές, τοπικούς άρχοντες γίνεται δεκτή από την Πρωτοβουλία αν και με σχετική δυσπιστία. Όπως μας είπε ένας πληροφορητής:

Όποια κυβέρνηση έχει αναλάβει την εξουσία από το 1998 και μετά δεν έχει κάνει τίποτα για να εμποδίσει την κατασκευή της γέφυρας.

Είτε Κεμαλιστές είτε Ισλαμιστές όλοι ελέγχονται από οικονομικά λόμπι που επιθυμούν την κατασκευή της γέφυρας.

Εντούτοις, είναι σαφές για τους συμμετέχοντες στην Πρωτοβουλία ότι η λύση του προβλήματος είναι θέμα πολιτικής βούλησης και γι' αυτό στις 27 Ιουνίου 2002 μια αντιπροσωπεία από την Πρωτοβουλία επισκέφτηκε το τουρκικό Κοινοβούλιο όπου συναντήθηκε με βουλευτές στους οποίους δήλωσε επίσημα την αντίθεσή της στην κατασκευή της Τρίτης Γέφυρας.

Τα πολιτικά κόμματα φαίνεται να έχουν κατανοήσει τα πολιτικά οφέλη που η στήριξη της πρωτοβουλίας μπορεί να τους αποφέρει γεγονός που έγινε εμφανές κατά την διάρκεια της προεκλογικής περιόδου για τις τοπικές εκλογές του 2004. Λίγες εβδομάδες πριν τις εκλογές οι υποψήφιοι δήμαρχοι περιόδευαν στην πόλη με ανοιχτά διώροφα λεωφορεία διακοσμημένα με τη σημαία του κόμματος από το οποίο στηρίζονταν. Στα λεωφορεία υπήρχαν συνήθως άτομα από τον συνδυασμό τα οποία βρίσκονταν στο δεύτερο όροφο του λεωφορείου και χαιρετούσαν τους εν δυνάμει ψηφοφόρους τους. Η μουσική που συνόδευε όλη αυτή την προεκλογική «τελετουργία» διακόπτονταν όταν το λεωφορείο περνούσε από το κέντρο της συνοικίας για να δώσει στους υποψηφίους την ευκαιρία να αναγγείλουν σημεία του προεκλογικού τους προγράμματος. Τη στιγμή που τα λεωφορεία διέρχονταν από το Αρναβούτκιοϊ, το θέμα της Τρίτης Γέφυρας και η αντίθεση τους στην κατασκευή της ήταν πάντα μέσα σε αυτά που οι υποψήφιοι ανακοίνωναν.

Όλη αυτή η διάδραση μεταξύ της Πρωτοβουλίας και των πολιτικών κομμάτων, καθώς επίσης και η επιθυμία της να είναι οι κάτοικοι της Κωνσταντινούπολης αυτοί που θα αποφασίσουν την κατασκευή ή όχι της γέφυρας⁵⁶ καταδεικνύει την δυσκολία να αναλυθεί ως μέρος της κοινωνίας των πολιτών με την έννοια που τη διαχωρίζει από το κράτος. Τόσο η Πρωτοβουλία ASG όσο και οι υπόλοιπες περιπτώσεις που αναφέρθηκαν παραπάνω ζητούν τη λύση του προβλήματος από το ίδιο το κράτος ακόμα και αν ζητούν τη συμμετοχή τους στη διαδικασία αυτή.

Συμπερασματικά

Το 1840 ο Alexis de Tocqueville έγραψε ότι οι πολίτες, παρά τις συγκρούσεις που δημιουργούνται, θεωρούν το κράτος ως το μόνο φορέα που έχει συμφέρον και δύναμη να τους υπερασπιστεί. Γι' αυτό συχνά εμπιστεύονται το κράτος για την υπεράσπιση των συλλογικών συμφερόντων τους. Με αυτόν τον τρόπο όμως το κράτος έχει τη δυνατότητα να υπερασπιστεί όχι μόνο τα συμφέροντα των πολιτών αλλά και την κυριαρχία του στην συλλογική συνείδηση (σε Ψημίτης 2006). Επομένως, η δύναμη του κράτους γίνεται οργανική σε μια κοινωνία με τρόπο τέτοιο που ασκεί μια σειρά κοινωνικών ελέγχων και κανονιστικών επιρροών (Foucault 1980). Μία τέτοια προσέγγιση μπορεί να εξηγήσει γιατί σε περιπτώσεις συγκρούσεων, οι πολίτες νομιμοποιούν την αντίδραση τους στο κράτος χρησιμοποιώντας μεθόδους του κράτους όπως για παράδειγμα το αίτημα για δημοψήφισμα που διάφορες οργανώσεις ζητούν όταν προκύπτουν ζητήματα στα οποία διαφωνούν με κρατικές αποφάσεις. Με αυτόν τον τρόπο ωστόσο οι πολίτες νομιμοποιούν την κρατική εξουσία πολλές φορές ασυνείδητα γεγονός που καθιστά την διάκριση μεταξύ του κράτους και της κοινωνίας των πολιτών ιδιαίτερα προβληματική. Όπως γράφει η Navaro-Yashin (2002) αναφερόμενη στην Τουρκική πραγματικότητα, ακόμα και όταν οι πολίτες φαίνεται να αποδοκιμάζουν το κράτος, οι καθημερινές πρακτικές τους αποδεικνύουν ότι σκέφτονται και δρουν με κατηγορίες οι οποίες έχουν ως κύριο σημείο αναφοράς αυτό το οποίο αποδοκιμάζουν. Όπως

⁵⁶ Όπως δύο από τους συμμετέχοντες στην πρωτοβουλία υπογραμμίζουν σε μία ανακοίνωση τους σ' ένα συνέδριο: «Η τελική νίκη της Πρωτοβουλίας ASG θα έλθει όταν η κυβέρνηση θα αποφασίσει να επιτρέψει στους κατοίκους της Κωνσταντινούπολης να πάρουν αυτοί απόφαση για την κατασκευή ή όχι της Τρίτης Γέφυρας» (Danışman and Üstün 2003:8).

αποδεικνύει η εθνογραφική εμπειρία, τόσο μπλεγμένες είναι οι κατηγορίες της κοινωνίας των πολιτών με αυτές του κράτους που ο αναλυτικός διαχωρισμός τους είναι μάταιος (ο.π. 136).

Όπως ήδη αναφέρθηκε παραπάνω όλες οι συγκρούσεις που συζητήθηκαν έχουν ως κύριο σημείο αναφοράς τους το κράτος το οποίο κατακρίνουν αλλά και από το οποίο ζητούν αναγνώριση και λύση. Επομένως για την κατανόηση τέτοιου είδους ομάδων και συγκρούσεων οφείλει κανείς να μελετήσει όχι τόσο τα χαρακτηριστικά που αυτές οι ομάδες, ως κομμάτια της σφαίρας της κοινωνίας των πολιτών, έχουν αλλά τη σχέση που έχουν με τη σφαίρα του κράτους, η οποία σε μεγάλο βαθμό διαμορφώνει τον χαρακτήρα τους. Μία τέτοια προσέγγιση δίνει χώρο στην ανάλυση τέτοιων συγκρούσεων όχι ως μεμονωμένες ή NIMBY συγκρούσεις αλλά ως συγκρούσεις που διαμορφώνονται από πολιτικές επιλογές. Όπως φαίνεται και από τα σχόλια των πληροφορητών μας η Πρωτοβουλία ASG δεν αντιδρά απλά στην κατασκευή της γέφυρας αλλά και ίσως περισσότερο στην αδιαλλαξία της κυβέρνησης να συμπεριλάβει την άποψη τους στην ατζέντα για το θέμα της Τρίτης Γέφυρας.

Ελληνόγλωσση Βιβλιογραφία

- Arundhati, R 2000 *Η αξία της ζωής*. Αθήνα: Ψυχογιός.
- Σπυριδάκη, Ε 2007 *Μελέτη του Καθεστώτος Κατασκευής Μεγάλων Φραγμάτων στη Βραζιλία και στην Ινδία. Βασικά Σημεία Συγκριτικής Αξιολόγησης των Κινημάτων Ενάντια στα Φράγματα στις Χώρες αυτές*. Αδημοσίευτη Πτυχιακή Εργασία. Πανεπιστήμιο Αιγαίου.
- Ψημίτης, Μ 2006 *Εισαγωγή στα σύγχρονα κοινωνικά κινήματα*. Αθήνα: Ατραπός.

Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία

- Arsel, M 2003 Risk Society at Europe's Periphery? The Case of the Bergama Resistance in Turkey. In: Gökşen et al (eds.) *Integrating and Articulating Environments: A Challenge for Northern and Southern Europe*. Swets and Zeitlinger.
- Bartu, A 1999 Who Owns the Old Quarters? Rewriting Histories in Global Era. In: Keyder, Ç (ed.) *Istanbul between the Global and the Local*. Rowman & Littlefield Publishers, Inc.
- Beşpınar-Ekici, U F and D Gökalp 2006 Power Brokers, Local Beneficiaries and Empowering the Powerless: A Critical Assessment of the NGOs, Civil Society and Democracy in Turkey. Paper presented in the Graduate Student Conference. Institute for International and Regional Studies, Princeton University, 7-8 April 2006.
- KHRP, *The Ilisu Dam: A Human Rights Disaster in the Making*. November 1999.
- Carroll, T 1992 *Intermediary NGOs: The Supporting Link in Grassroots Development*. Connecticut, Kumarian Press
- Cummings, B 1990 *Dam the rivers, damn the people: Development and Resistance in Amazonian Brazil*. Earthscan Publications Ltd., London
- Dahrendorf, R 1990 *Reflection on the revolution in Europe*. London, Chatto & Windus.
- Danişman, G ve İ Üstün 2003 *Contentious Politics at a Bosphorus Neighbourhood. Perspectives on Conflict and Solidarity during the 20th Century*. Paper presented at the conference on Contentious Politics and the Economic

Opportunity Structure: Mediterranean Perspectives. University of Crete, Rethimno 17-18 October 2003.

- Derek, W 1999 *Earth First! And the Anti-Roads Movement: Radical Environmentalism and Comparative Social Movements*. Routledge.
- Foucault, Michel 1980 *Power/Knowledge - Selected Interviews and Other Writings 1972-1977*. In Colin, G (ed.). Brighton, Harvester Press.
- Gellner, E 1994 *Conditions of Liberty: Civil Society and Its Rivals*. London, Penguin.
- Gledhil, J 1994 *Power and its Disguises: Anthropological Perspectives on Politics*. Pluto Press.
- Göle, N 1994 Towards an Autonomization of Politics and Civil Society in Turkey. In: Heper, M (ed.) *Politics in the Third Turkish Republic*. Boulder: Westview Press.
- Gürbey, S 2006 *Civil Society and Islam in Turkey*. Paper Presented at the Graduate Conference of Columbia University. Spring 2006.
- Hall, J 1995 In Search of Civil Society. In: Hall, J (ed.) *Civil Society: Theory, History, Comparison*. Polity Press.
- Ignatow, G 2005a From Science to Multiculturalism: Postmodern Trends in Environmental Organizations. *Global Environmental Politics* 5(2): 88-113.
- ——— 2005b 'Economic Dependency and Environmental Attitudes in Turkey'. *Environmental Politics* 14(5): 648-66.
- ——— 2007 *Transnational Identity Politics and the Environment*. Lexington Books.
- ——— 2008 Globalizations and the Transformation of Environmental Activism: Turkey since the 1980s. *Globalizations* 5(3): 433-447.
- Jalali, R 2002 Civil Society and the State: Turkey after the Earthquake. *Disasters* 26(2): 120-139.
- Kadioğlu, A 2005 Civil Society, Islam and Democracy in Turkey: A Study of Three Islamic Non-Governmental Organizations. *The Muslim World* 95: 23-41.
- Kenny, S 1998 *The Hindmarsh Island Bridge: Case-Implications for Native Title* Paper presented at the AIC Native Title Conference, April 1998.
- Keyder, Ç 1999 A Tale of Two Neighbourhoods. In: Keyder, Ç (ed.) *Istanbul between the Global and the Local*. Rowman & Littlefield Publishers, Inc.

- Keyman, E F and A Içduygu 2003 Globalization, Civil Society and Citizenship in Turkey: Actors, Boundaries and Discourses. *Citizenship Studies* 7(2): 219-234.
- Kousis, M and K Eder 2001 Introduction: EU policy-making, local action, and the emergence of institutions of collective action. A theoretical perspective on Southern Europe. In: Kousis, M and K Eder (eds.) *Environmental Politics in Southern Europe: Actors, Institutions and Discourses in a Europeanizing Society*. Dordrecht, Kluwer Academic Publishers.
- Kubicek, P 2005 The European Union and Grassroots Democratization in Turkey. *Turkish Studies* 6(3): 361-377.
- Lewellen, T C 2003 *Political Anthropology: An Introduction*. Praeger Publishers.
- Mango, A 2004 Atatürk: The Biography of the Founder of Modern Turkey. The Overlook Press.
- Mardin, Ş 1995 Civil Society and Islam. In: Hall, J (ed.) *Civil Society: Theory, History, Comparison*. Polity Press.
- McCormick, S 2006 The Brazilian Anti-dam Movement. *Organization&Environment* 19(3): 321
- McKay, G 1996 *Senseless Acts of Beauty: Cultures of Resistance*. Verso.
- Navaro – Yashin, Y 2002a *Faces of the State*. Princeton and Oxford, Princeton University Press.
- Öcü, A and G Koçan 2001 Political Identity and Citizenship Politics. Nationalism and Cosmopolitanism in the Bergama Movement in Turkey. *New Perspectives on Turkey* 26: 29 – 57.
- Öncü, A and G Koçan 2002 Democratic Citizenship Movements in the Context of Multi-layered Governance: The Case of the Bergama Movement. Sabancı University and Bilkent University.
- Özdemir, İ 2003 The Development of Environmental Consciousness in Modern Turkey. In: Richard Foltz (ed.), *Environmentalism in the Muslim World*. Boston: MIT Press.
- Robins, K 1996 Interrupting Identities: Turkey/Europe. In: Hall S and du Gay P (eds.) *Questions of Cultural Identity*. London, SAGE Publications.

- Rumelili, B 2005 Civil Society and the Europeanization of Greek–Turkish Cooperation. *South European Society & Politics*. **10**(1): 45-56.
- Sachs, A 1997 *What do human rights have to do with environmental protection? Everything*. Paper prepared for the Local Libraries: Global Awareness Project.
- Salamon, L M, S W Sokolowski and List, R 2003 *Global Civil Society: An Overview*. Baltimore, The John Hopkins University.
- Şimşek, S 2004 New Social Movements in Turkey Since 1980. *Turkish Studies* **5**(2): 111 – 139.
- Voulvouli, A 2004a *Environmentalism as Social Critique: The case of ASG*
- Paper presented at the International Conference on Nature, Science and Social Movements, Department of Sociology, University of the Aegean, 25 -28 June 2004.
- ——— 2004b *From ‘NIMBYism’ to ‘Transenvironmentalism’: The struggle against the Third Bosphorus Bridge*. Paper presented at the EASA 8th Bi-annual Conference: Face to face: Connecting Distance and Proximity, University of Vienna, 8 - 12 September 2004.
- ——— 2008 *Arnavutköy District Initiative. From Environmentalism to Transenvironmentalism: Practicing Democracy in a neighbourhood of Istanbul*. Αδημοσίευτη Διδακτορική Διατριβή. University College London – University of London.
- Wapner, P K 1996 *Environmental Activism and World Civic Politics*. New York: State University of New York Press.

[Επιστροφή στο ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ](#)

Τσιφοδήμου Κορτέσσα, Μανωλάς Ευάγγελος & Τσαντόπουλος Γεώργιος
(Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης),

*Τα περιβαλλοντικά δημοσιεύματα στον Ελληνικό ημερήσιο Τύπο
την τριετία 1997-2000*

Περίληψη

Η εργασία αυτή μελετά τα περιβαλλοντικά δημοσιεύματα στα φύλλα τεσσάρων μεγάλων εφημερίδων πανελλαδικής κυκλοφορίας. Οι εφημερίδες αυτές είναι η Ελευθεροτυπία, ο Ελεύθερος Τύπος, η Καθημερινή και Τα Νέα. Η εργασία καλύπτει ένα χρονικό διάστημα τριών συνεχών ετών από την 1^η Μαΐου 1997 έως την 1^η Μαΐου 2000. Μελετήθηκαν συνολικά 1874 δημοσιεύματα.

Τα περιβαλλοντικά ζητήματα στις επιλεγμένες εφημερίδες παρουσιάστηκαν περισσότερο ως γεγονότα και χωρίς εκτενή ανάλυση για την πλήρη κατανόηση των προβλημάτων και την ενημέρωση του κοινού. Τα περισσότερα περιβαλλοντικά δημοσιεύματα φιλοξενήθηκαν από τις εφημερίδες Ελευθεροτυπία (28,6%) και Ελεύθερος Τύπος (27,7%). Μικρό μόνο ποσοστό των δημοσιευμάτων συμπεριελήφθη στα πρωτοσέλιδα κυριακάτικα φύλλα (8,7%). Περίπου τα μισά από τα περιβαλλοντικά δημοσιεύματα φιλοξενήθηκαν στη δεξιά σελίδα (49%), μεγάλο ποσοστό δημοσιευμάτων φιλοξενήθηκε στην αριστερή σελίδα (38,7%), ενώ συγκριτικά λιγοστά δημοσιεύματα κατέλαβαν τη θέση «σαλόني» στην εφημερίδα που τα φιλοξένησε (8,3%). Οι περιβαλλοντικές ειδήσεις συνήθως προβλήθηκαν ως έρευνες-ρεπορτάζ (56,1%) ενώ στο μεγαλύτερο ποσοστό τους η πλαισίωση ήταν περιπτωσιολογική (72%). Από μια πληθώρα θεμάτων τα θέματα τα οποία προβλήθηκαν εντονότερα ήταν η ατμοσφαιρική ρύπανση (11,5%) και η ρύπανση των υδάτων (10,6%). Υπήρξε ελάχιστη αύξηση του αριθμού των περιβαλλοντικών δημοσιευμάτων από το 1997 ως το 2000. Συμπερασματικά, κατά την τριετία 1997-2000 τα περιβαλλοντικά ζητήματα κατέλαβαν μειονεκτική και υποβαθμισμένη θέση στις υπό μελέτη εφημερίδες.

Abstract

This paper examines publications related to environmental issues as published in four Greek newspapers of nationwide circulation. These newspapers are Eleftherotypia, Eleftheros Typos, Kathimerini and Ta Nea. The paper covers a period of three consecutive years, i.e. from 1st May 1997 to 1st May 2000. In total 1874 publications were studied.

All the environmental issues in the selected newspapers were presented mainly as facts and lacked the necessary depth for promoting full understanding of the issues by the readers of the newspapers. Most publications were included in Eleftherotypia (28, 6%) and Eleftheros Typos (27, 7%). Only a small percentage of these publications were included in the first page of Sunday issues of the newspapers studied (8, 7%). About half of the environmental publications were included in the right page (49%), a large percentage was included in the left page (38, 7%), and comparatively very few of these publications were included in the double truck area of the newspapers (8, 3%). The environmental news were usually presented as projects-reports (56, 1%) and in a case study framework (72%). The most popular topics were air pollution (11, 5%) and water pollution (10, 6%). The number of environmental publications increased only slightly in the course of the three year period studied. In the period 1997-2000 environmental issues were downgraded as topics in the newspapers under study in this paper.

Λέξεις-Κλειδιά: ημερήσιος τύπος, περιβαλλοντικά θέματα, ανάλυση περιεχομένου

Key-words: daily press, environmental issues, content analysis

1. Εισαγωγή

Σε έναν κόσμο στον οποίο πολλαπλασιάζεται ο πληθυσμός ολοένα και περισσότερο και στον οποίο υπάρχουν πεπερασμένοι πόροι η ανησυχία για τα περιβαλλοντικά ζητήματα παραμένει σημαντική. Ο τρόπος με τον οποίο ανταποκρίνεται το κοινό στις περιβαλλοντικές προκλήσεις, εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τις πληροφορίες τις οποίες λαμβάνει. Τα MME (Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης) διαδραματίζουν ένα σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση των προσωπικών αντιδράσεων του κοινού στα περιβαλλοντικά προβλήματα (Keating, 1993).

Υπάρχει διαφωνία για το βαθμό στον οποίο η προβολή των περιβαλλοντικών ζητημάτων από τα MME επηρεάζουν πραγματικά την κοινή γνώμη, ανεξάρτητα από τον τρόπο με τον οποίο τα μέσα προβάλλουν το κάθε ζήτημα (Taylor and Nathan, 2002). Ενώ οι περιβαλλοντικές ομάδες και τα MME μπορεί να θεωρούν ότι επηρεάζουν την κοινή γνώμη, ορισμένοι ερευνητές, όπως η Aderson (1991) και ο Hansen (1991), διαφωνούν.

Τα MME ασκούν σημαντική επιρροή στην εστίαση της δημόσιας προσοχής. Κατά τη διάρκεια των προηγούμενων 25 ετών ένας πλούτος στοιχείων έχει συσσωρευτεί για την επιρροή των MME στο περιεχόμενο της δημόσιας ημερήσιας θεματολογίας, ειδικά για την ημερήσια θεματολογία των βασικών ζητημάτων που απασχολούν μια κοινότητα (Dearing and Rogers, 1996, McCombs and Bell, 1996). Ο ρόλος των MME είναι να προσεγγίσουν τα δημόσια ζητήματα και να τα ταξινομήσουν με την ανάλογη σημασία τους (Lopez- Escobar et al., 1998).

Οι Rogers και Dearing (1988) ορίζουν την ημερήσια θεματολογία ως μια διαδικασία μέσω της οποίας τα MME διαβιβάζουν την ανάλογη σημασία των διαφόρων ζητημάτων στο κοινό (Chan, 1999). Η έρευνα των Hester και Gibson (2003) που αναφέρεται στη ρύθμιση της ημερήσιας θεματολογίας αναφέρει ότι τα MME επηρεάζουν την κοινή γνώμη, η οποία επηρεάζεται από τα συναισθήματα και ιδιαίτερα από τις αρνητικές ειδήσεις. (Hester and Gibson, 2003). Οι McCombs et al. (1999) προτείνουν ότι αυτή η πτυχή της ρύθμισης των ημερήσιων διατάξεων δίνει έναν ακόμα ισχυρότερο ρόλο στα μέσα καθώς και στην πολιτική διαδικασία.

Η ύπαρξη σωστής περιβαλλοντικής πληροφόρησης δεν σημαίνει απαραίτητα μια απλή αύξηση των περιβαλλοντικών ειδήσεων που διαχέονται από τα MME, παρόλο

που η αύξηση αυτή ενισχύει την πιθανότητα το κοινό να λάβει γνώση για την ύπαρξη τέτοιων μηνυμάτων (Shanahan, 1993, CEIA, 2000). Το να ενισχυθεί η ροή των περιβαλλοντικών ειδήσεων, αν και θεωρείται χρήσιμο, δεν καταπολεμά την ιδεολογική βάση του προβλήματος, που είναι μια εδραιωμένη, ανάμεσα στους πολίτες, στάση να αγνοείται ο παράγοντας περιβάλλον στη διαδικασία λήψης των καθημερινών αποφάσεων (Shanahan, 1993). Η πραγματική και ουσιαστική περιβαλλοντική πληροφόρηση γίνεται πράξη όταν οι πολίτες εφοδιάζονται, μέσα από κατάλληλες μεθόδους, επαρκείς πληροφορίες έτσι ώστε να είναι σε θέση να σχηματίζουν μια ολοκληρωμένη άποψη και να αποφασίζουν για πραγματικές δράσεις σε ότι αφορά τα περιβαλλοντικά θέματα (Σκαναβή, 2004).

Τα τελευταία 25 περίπου χρόνια, το περιβάλλον αναδείχθηκε σε ένα από τα σημαντικότερα θέματα των διεθνών, εθνικών και τοπικών μέσων ενημέρωσης. Γύρω στα τέλη του '60 και στις αρχές του '70, τα ευρωπαϊκά και αμερικάνικα ΜΜΕ αναγόρευσαν το περιβάλλον σε είδηση πρώτης κατηγορίας στα πλαίσια της οποίας εντάσσονταν θέματα όπως το κυκλοφοριακό, η μόλυνση της ατμόσφαιρας και των υδάτων ή τα πυρηνικά ατυχήματα (Δεμερτζής, 1999). Ωστόσο, τη δεκαετία του '80 και του '90 δεν παρουσιάστηκε κανένα σημάδι μείωσης (Keating, 1993).

Στην Ελλάδα, τα ΜΜΕ άρχισαν να ασχολούνται συστηματικά με το περιβάλλον στις αρχές του '80. Βεβαίως και πριν υπήρχαν στην τηλεόραση και στις εφημερίδες, ενημερωτικές εκπομπές φυσιολατρικού και οικολογικού περιεχομένου, όπως επίσης και κάλυψη θεμάτων έκτακτης περιβαλλοντικής επικαιρότητας, αλλά κυρίως από τις αρχές του '80 το περιβάλλον άρχισε να απασχολεί συνεχώς τα ΜΜΕ. Σε αυτό βοήθησε, μεταξύ άλλων, η μόνιμη πλέον εγκατάσταση του νέφους πάνω από την Αθήνα και τα συχνά κρούσματα εμπρησμών και άλλων περιβαλλοντικών καταστροφών. Εφημερίδες εγκαινιάζουν οικολογικές στήλες, εκδίδονται νέα περιοδικά με ειδικευμένα περιβαλλοντικά θέματα, κυκλοφορούν βιβλία ανάλογου περιεχομένου και, φυσικά, η τηλεόραση καλύπτει κάθε περιβαλλοντική είδηση που κρίνεται ενδιαφέρουσα από τους υπεύθυνους του προγράμματος (Δεμερτζής, 2002).

Παρά την έντονη δημόσια ανησυχία σε θέματα που αφορούν τα περιβαλλοντικά ζητήματα, δεν υπάρχει η ανάλογη κάλυψη από τα ΜΜΕ. Στην πραγματικότητα, μια σύγκριση της περιβαλλοντικής κάλυψης της ρύπανσης μεταξύ του 1972 και του 2000 στις αμερικάνικες εφημερίδες, διαπίστωσε ότι η φύση της κάλυψης ήταν αμετάβλητη (Kenix, 2005). Παρόλο που έγινε εκστρατεία γύρω από τα ζητήματα της ρύπανσης,

δεν υπήρξε σχεδόν καμία επίδραση στον τρόπο με τον οποίο τα ΜΜΕ πλαισίωσαν το ζήτημα. Παραδείγματος χάριν, ακόμα και αν το 73% των άρθρων προσδιόρισε τη βιομηχανία ως αιτία της ρύπανσης, ένα σημαντικό ποσοστό του 78% των άρθρων, αναφερόταν στο γεγονός ότι το σώμα το οποίο ήταν αρμόδιο ήταν η κυβέρνηση. Η διαμόρφωση όμως αυτή, αφήνει τους πολίτες με μειωμένη την αίσθηση της προσωπικής επείγουσας ανάγκης για τη μείωση της ρύπανσης, δεδομένου ότι η κυβέρνηση είναι αυτή η οποία έχει την υποχρέωση. Η αμερικάνικη μελέτη έδειξε επίσης ότι το 90% των άρθρων δεν ανέφεραν την παρουσία τοπικών περιβαλλοντικών οργανώσεων, οι οποίες εργάζονται ώστε να καταπολεμήσουν τη ρύπανση, καθώς και το 83% παρέλειψαν οποιαδήποτε αναφορά των εθνικών περιβαλλοντικών ομάδων. Επιπλέον, οι όροι οικολογία και συμμετοχή, χρησιμοποιήθηκαν μόνο στο 15% και 2% των άρθρων αντίστοιχα (Barker, 2007).

Όσον αφορά την εξέταση του βρετανικού τύπου, παρουσιάστηκαν παρόμοια προβλήματα με τον αμερικανικό τύπο. Οι Carvalho και Burgess (2005), μελέτησαν τον τρόπο με τον οποίο τα βρετανικά ΜΜΕ προβάλλουν στο κοινό τις πληροφορίες που αναφέρονται στην κλιματική αλλαγή. Κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι η αλλαγή κλίματος οφείλεται, σύμφωνα με πολλές μη κυβερνητικές οργανώσεις, στην απεριόριστη κατανάλωση (Barker, 2007). Επίσης, παρατήρησαν ότι το κοινό δεν ενημερώνεται ορθά από τα ΜΜΕ σε θέματα που αφορούν το περιβάλλον. Δεδομένου ότι η επιστήμη της αλλαγής κλίματος έχει πλέον ωριμάσει, η κάλυψη των ΜΜΕ για το συγκεκριμένο θέμα έχει μειωθεί.

Στη συνέχεια, σε μια έρευνα που διεξάχθηκε στο Χόνγκ Κόνγκ, μια πόλη η οποία είναι αρκετά ανεπτυγμένη και υποφέρει από πολλά διαφορετικά περιβαλλοντικά προβλήματα, όπως η ρύπανση των υδάτων, η ατμοσφαιρική ρύπανση και τα απόβλητα, παρατηρήθηκε ότι πάνω από το 98% των κατοίκων συμφώνησαν ότι τα άτομα είναι αυτά που έχουν την ευθύνη προστασίας του περιβάλλοντος. Εντούτοις, όταν ρωτήθηκαν εάν είχαν ασκήσει πραγματικά την αναμενόμενη στάση, βάση της αναγνώρισης της ευθύνης τους για την προστασία του περιβάλλοντος, εάν για παράδειγμα συμμετείχαν στην ανακύκλωση, τα αποτελέσματα δεν ήταν τα αναμενόμενα, διότι μόνο το 30 με 60% των ερωτηθέντων απάντησαν θετικά. Υπήρξε δηλαδή μια σημαντική απόκλιση μεταξύ των τοποθετήσεων των ανθρώπων και της πραγματικής συμπεριφοράς τους, πράγμα που σημαίνει ότι αυτό που πραγματικά

πιστεύει ένα άτομο φαίνεται από τις πράξεις του και όχι από τις πεποιθήσεις που δηλώνει ότι έχει.

Τέλος, σε μια ακόμα έρευνα που έγινε στους σπουδαστές της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης του Χόνγκ Κόνγκ, διαπιστώθηκε ότι οι σπουδαστές μαθαίνουν περισσότερο για το περιβάλλον από τις τηλεοπτικές ειδήσεις και από τις εφημερίδες.

Συμπερασματικά, η δημιουργία ενός περιβαλλοντικά ενημερωμένου κοινού προϋποθέτει την ενίσχυση της κάλυψης των περιβαλλοντικών ζητημάτων από τα ΜΜΕ (Chan, 1999).

Τα ΜΜΕ ανέβασαν το επίπεδο της περιβαλλοντικής ενημέρωσης και σωστά ή λανθασμένα, έστρεψαν τη προσοχή των πολιτών σε συγκεκριμένα περιβαλλοντικά θέματα (Dasgupta et al, 2000). Από την άλλη μεριά, η αντίδραση του κοινού απέναντι σε αυτή τη περιβαλλοντική πληροφόρηση αντιστρέφεται πίσω στα ΜΜΕ (Dasgupta et al, 2000) και τα ΜΜΕ θα πρέπει να ανταποκρίνονται στις απαιτήσεις και τις επιθυμίες του κοινού. Ο ρόλος των ΜΜΕ θεωρείται αναπόσπαστο πεδίο της δημόσιας σφαίρας και είναι σημαντικός στη διαμόρφωση της κοινής γνώμης (Θεοδοσιάδου κ.α., 2005). Ο κεντρικός προβληματισμός που προαναφέρθηκε, εστιάζεται στην ανίχνευση των παραγόντων που διαμορφώνουν την ειδησεογραφική κάλυψη των περιβαλλοντικών ειδήσεων διεθνώς.

Σκοπός της συγκεκριμένης έρευνας είναι αφενός μεν να παρουσιάσει τις απόψεις του κοινού για τα σημαντικότερα περιβαλλοντικά προβλήματα και αφετέρου να διερευνήσει τα χαρακτηριστικά των περιβαλλοντικών δημοσιευμάτων όπως αυτά παρουσιάζονται μέσα από τον ελληνικό ημερήσιο τύπο.

2. Μεθοδολογία

Η μεθοδολογία εστιάζεται κυρίως στην συγκέντρωση του υλικού, στην ανάλυση δημοσιευμάτων, στο ποιες μεταβλητές θα χρησιμοποιηθούν στην έρευνα και τέλος τον τρόπο επεξεργασίας των στοιχείων που συγκεντρώθηκαν. Η διερεύνηση της θεματολογικής ιεράρχησης του κοινού βασίστηκε το 1999, στα δεδομένα της Έρευνας για τις Ευρωεκλογές (European Election Survey). Τέλος χρησιμοποιήθηκαν τα αποτελέσματα της έρευνας που διεξήγαγε η ΚΑΠΑ RESEARCH το 1996 προκειμένου να διερευνηθεί η στάση του κοινού για τα σημαντικότερα περιβαλλοντικά προβλήματα για την υπό μελέτη περίοδο.

2.1 Συγκέντρωση υλικού

Αναλύθηκε το περιεχόμενο των δημοσιευμάτων που εμφανίστηκαν στις εφημερίδες Ελευθεροτυπία, Ελεύθερος Τύπος, Καθημερινή και Τα Νέα. Οι συγκεκριμένες εφημερίδες επιλέχθηκαν βάση της κυκλοφορίας τους και της ιδεολογικής τους τοποθέτησης. Τα δημοσιεύματα της κάθε εφημερίδας επιλέχθηκαν ως αντιπροσωπευτικά των απόψεων και των τοποθετήσεων των εφημερίδων. Προκειμένου να καταγραφεί η διαχρονική μεταβολή του όγκου των θεμάτων του περιβάλλοντος, επιλέξαμε ένα χρονικό διάστημα τριών συνεχών ετών από την 1^η Μαΐου 1997 έως την 1^η Μαΐου 2000, διότι σκοπός μας ήταν να εξετάσουμε ορισμένα έτη τα οποία καλύπτουν κατά μεγάλο ποσοστό μια ολοκληρωμένη περίοδο διακυβέρνησης. Διερευνήθηκε η συγκεκριμένη χρονική περίοδος και δεν έγινε μια πιο πρόσφατη ανάλυση εξαιτίας συγκεκριμένων δυσκολιών που παρουσιάστηκαν κατά τη συλλογή των δεδομένων: Από το 2001 και μετά, οι εφημερίδες υπήρχαν σε ηλεκτρονική και όχι σε έντυπη μορφή σε δύο μόνο βιβλιοθήκες στην Ελλάδα (Βιβλιοθήκη Βουλής και Βιβλιοθήκη Δήμου Θεσσαλονίκης) και σε ένα CD ανά βιβλιοθήκη, το ηλεκτρονικό αυτό υλικό δεν ήταν διαθέσιμο εκτός βιβλιοθήκης, ο αριθμός των διαθέσιμων υπολογιστών ανά βιβλιοθήκη ήταν εξαιρετικά περιορισμένος και, επιπλέον για την περίοδο από το 2001 και μετά διαπιστώθηκαν και ορισμένες ελλείψεις υλικού. Τα προβλήματα αυτά θα εμπόδιζαν τη ροή της μελέτης και συνεπώς την επιστημονικά ορθή ανάλυση των αποτελεσμάτων. Η συλλογή των άρθρων πραγματοποιήθηκε μετά από επίσκεψη στο αρχείο των εφημερίδων της Κεντρικής Βιβλιοθήκης του Δήμου Θεσσαλονίκης. Στη συνέχεια στις επιλεγμένες εφημερίδες έγινε αποδελτίωση των θεμάτων που αναφέρονται στο περιβάλλον και τέλος, τοποθετήθηκαν τα εξαγόμενα αποτελέσματα σε βάση δεδομένων για να επέλθει η τελική τους επεξεργασία ώστε να προκύψουν τα πορίσματα.

2.2 Ανάλυση δημοσιευμάτων

Ως αποτελεσματικότερη μέθοδος για τη διερεύνηση ερωτημάτων της ιστορίας του τύπου θεωρείται η ανάλυση περιεχομένου. Το πλεονέκτημά της είναι ότι ως μια εμπειρική μέθοδος στοχεύει σε μια συστηματικά κατανοητή περιγραφή ουσιαστικών και τυπικών χαρακτηριστικών των μηνυμάτων, τα οποία αναλύει ποσοτικά και ποιοτικά. Έτσι τεκμηριώνονται επιστημονικές υποθέσεις εργασίας που στηρίζονται σε συστήματα κατηγοριών και έχουν ως στόχο την απάντηση συγκεκριμένων ερευνητικών ερωτημάτων (Λούλος, 2005). Η ανάλυση περιεχομένου ως μέθοδος αναφέρεται στην μετατροπή δευτερογενούς υλικού ποιοτικής φύσης σε μορφή ποσοτικών δεδομένων. Είναι δηλαδή μια ερευνητική μέθοδος που χρησιμοποιείται για να ποσοτικοποιήσει και να αναλύσει τις έννοιες και τις σχέσεις των παραμέτρων που βρίσκονται στο κείμενο. Η μέθοδος αυτή έχει συνδεθεί με την ανάλυση γραπτών κειμένων τα οποία αναφέρονται σε άρθρα εφημερίδων και περιοδικών, σε τηλεοπτικά και ραδιοφωνικά προγράμματα, σε διαφημίσεις, σε ομιλίες δημόσιων προσώπων κ.λ.π.. Είναι η ερευνητική μέθοδος που χρησιμοποιεί συγκεκριμένους κανόνες για την εξαγωγή έγκυρων συμπερασμάτων από την ανάλυση γραπτών κειμένων. Οι κανόνες της συγκεκριμένης διαδικασίας διαφέρουν ανάλογα με το θεωρητικό υπόβαθρο και το υπό έρευνα θέμα.

Οι έρευνες οι οποίες χρησιμοποιούν την ανάλυση περιεχομένου εστιάζουν, τις περισσότερες φορές, στα βασικά θέματα τα οποία καλύπτει το κείμενο, στη συγκριτική τους σημασία, στο χώρο που αφιερώνεται σε αυτά, καθώς και σε άλλα στοιχεία του περιεχομένου τα οποία επιτρέπουν στον ερευνητή να περιγράψει το μήνυμα σε σχέση με τις κατηγορίες που τον ενδιαφέρουν (Ιωσηφίδης, 2003). Η διαδικασία της ανάλυσης περιεχομένου, είναι κατάλληλη μόνο για περιγραφικούς λόγους, για την ταξινομητική κατανομή, για τις διερευνητικές πειραματικές μελέτες που στοχεύουν στη διατύπωση των αρχικών υποθέσεων και για τις μεμονωμένες μελέτες περίπτωσης. Η ανάλυση περιεχομένου βοηθά στη συστηματική διερεύνηση ενός κειμένου. Στη συνέχεια, δημιουργήσαμε μια βάση δεδομένων. Ακολούθησε και δεύτερος ηλεκτρονικός έλεγχος του αρχείου με στατιστικές τεχνικές επεξεργασίας στοιχείων, με τη χρήση του στατιστικού πακέτου SPSS, με το οποίο έγινε και η στατιστική ανάλυση και παρουσίαση των δεδομένων.

2.3 Μεταβλητές της έρευνας

Σύμφωνα με το σχεδιασμό της έρευνας, επελέγησαν ως μονάδες ανάλυσης όλα τα δημοσιεύματα με περιβαλλοντικές ειδήσεις από τις τέσσερις εφημερίδες. Συνολικά εξετάστηκαν 1874 δημοσιεύματα ως μονάδες ανάλυσης. Για τη διερεύνηση των δημοσιευμάτων αυτών σύμφωνα με τους Wanta and Wu (1992), Zhu (1992), Mc Combs et al. (1991) και Σκαναβή (2004), διερευνήθηκαν τα παρακάτω χαρακτηριστικά και οι κατηγορίες τους:

1. Η προέλευση κάθε δημοσιεύματος, δηλαδή η αντίστοιχη εφημερίδα και ημερομηνία.
2. Το αν η εκάστοτε περιβαλλοντική είδηση δημοσιεύεται σε κυριακάτικο φύλλο ή όχι. Τα κυριακάτικα φύλλα θεωρούνται ότι διαθέτουν μεγαλύτερο κύρος, μιας και έχουν τη δυνατότητα να φιλοξενήσουν αναλυτικά δημοσιεύματα για θέματα τα οποία η αρχισυνταξία θεωρεί ουσιώδη. Η δημοσίευση μιας είδησης ή ενός σχολίου στην κυριακάτικη έκδοση μιας εφημερίδας, αναβαθμίζει όλο το θέμα, λόγω του ότι τα κυριακάτικα φύλλα διαθέτουν μεγαλύτερο κύρος (Δεμερτζής, 1999).
3. Η καταχώρηση της είδησης στη δεξιά ή αριστερή σελίδα της εφημερίδας. Η δεξιά σελίδα θεωρείται πιο περίοπτη σε σύγκριση με την αριστερή, τουλάχιστον στις εφημερίδες μεγάλου σχήματος.
4. Η ύπαρξη φωτογραφίας στην ανάλυση του εκάστοτε δημοσιεύματος καταχωρήθηκε με κλίμακα «ναι» και «όχι». Συγκεκριμένα οι εικόνες, προσελκύουν την προσοχή του κοινού και είναι τρόποι «συσκευασίας» μηνυμάτων για την εξασφάλιση της μεγαλύτερης προσοχής των αναγνωστών. Υποστηρίζεται ότι τα σύμβολα είναι συνοπτικά μέσα διαμέσου των οποίων πραγματοποιείται μια επίκληση των απαραίτητων στερεότυπων εικόνων από εκείνον που τα αντιλαμβάνεται.
5. Επίσης, τα περιβαλλοντικά δημοσιεύματα ταξινομήθηκαν ανάλογα με τον τύπο τους ως: «βασικό άρθρο», «ανάλυση γνώμης», «έρευνα-ρεπορτάζ» και «συνέντευξη». Τα δημοσιογραφικά ρεπορτάζ διαπνέονται ως επί το πλείστον από δικαιοσύνη και αντικειμενικότητα, επειδή τα κριτήρια αυτά συνιστούν τους λειτουργικούς όρους του δυτικού δημοσιογραφικού προτύπου για αντικειμενικότητα στην ειδησεογραφία.

6. Για την περαιτέρω διερεύνηση του περιεχομένου των περιβαλλοντικών ειδήσεων έγινε καταγραφή του αριθμού αναφορών ενός εκάστου δημοσιεύματος, έτσι ώστε να εντοπισθούν οι πιθανές διαχρονικές αλλαγές στον προσανατολισμό των περιβαλλοντικών δημοσιευμάτων. Καταμετρήθηκαν τα θέματα των περιβαλλοντικών ειδήσεων που αναφέρονται στη ρύπανση υδάτων, την ατμοσφαιρική ρύπανση, τις πλημμύρες, τα απόβλητα, την ηχορύπανση, τη βιοποικιλότητα, τη μείωση του αγροτικού χώρου, τους κινδύνους από πυρηνική ενέργεια, την τρύπα όζοντος, τη μείωση μη ανανεώσιμων πόρων και ενέργειας, το φαινόμενο θερμοκηπίου, τους κινδύνους της βιοτεχνολογίας, τη βιώσιμη ανάπτυξη, την ανακύκλωση, τους οικολογικούς τρόπους μετακίνησης, τις πυρκαγιές, την αναδάσωση, τη λειψυδρία, το Πρωτόκολλο του Κιότο, τις περιοχές που κινδυνεύουν από μόλυνση καθώς επίσης και διάφορα άλλα περιβαλλοντικά δημοσιεύματα.
7. Επίσης, τα δημοσιεύματα ταξινομήθηκαν ανάλογα με την ειδησεογραφική τους πλαισίωση. Έγινε διάκριση σε «θεματικά» (thematic) και «περιπτωσιολογικά» (episodic) δημοσιεύματα. Σε δημοσιεύματα, δηλαδή, στα οποία η είδηση πλαισιώνεται από ευρύτερη ανάλυση και αναφορά σε δεδομένα που βοηθούν στην πληρέστερη κατανόηση των όσων γράφονται και σε δημοσιεύματα στα οποία η είδηση ακολουθεί το συνηθισμένο πρότυπο της προσωποποιημένης, αποσπασματικής και δραματουργικής δημοσιογραφίας.

2.4 Επεξεργασία των στοιχείων

Για την επεξεργασία των στοιχείων χρησιμοποιήθηκε η περιγραφική στατιστική προκειμένου να παρουσιαστούν οι εκατοστιαίες αναλογίες για κάθε ζήτημα και για κάθε περίπτωση. Η περιγραφική στατιστική περιλαμβάνει μεθόδους ταξινόμησης, σύνοψης και τελικά παρουσίασης των δεδομένων με πίνακες κατανομής συχνοτήτων και γραφήματα.

3. Αποτελέσματα

3.1 Τα χαρακτηριστικά των περιβαλλοντικών δημοσιευμάτων

Προκειμένου να διαπιστωθεί με ποιον τρόπο παρουσιάζουν οι ελληνικές εφημερίδες τα περιβαλλοντικά ζητήματα, μελετήθηκαν 1874 δημοσιεύματα από τέσσερις μεγάλες εφημερίδες. Στην παρούσα έρευνα, λαμβάνοντας ως μονάδα ανάλυσης το εκάστοτε περιβαλλοντικό δημοσίευμα, καταγράφουμε το πότε και με ποιο τρόπο παρουσιάζονται από τις εφημερίδες.

Εξετάζοντας τα δημοσιεύματα ως προς την κατανομή τους ανά έτος, σύμφωνα με τον Πίνακα 1, παρατηρείται ότι τα περισσότερα δημοσιεύματα εμφανίζονται το 1999 με ποσοστό 32,2% και συνολικά 604 δημοσιεύματα και στη συνέχεια το 1998 με ποσοστό 28,3%. Ακολουθεί το 1997 με ποσοστό 23,1% και τέλος το 2000 με ποσοστό 16,4%.

Πίνακας 1: Κατανομή δημοσιευμάτων ανά έτος

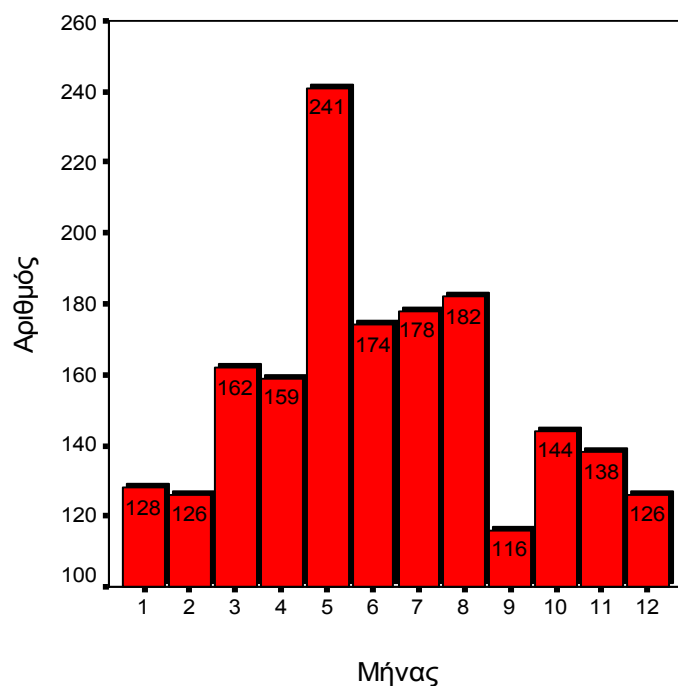
		Συχνότητα	Ποσοστό (%)
Έτος	1997	432	23,1%
	1998	531	28,3%
	1999	604	32,2%
	2000	307	16,4%
Σύνολο		1874	100,0%

Όσον αφορά στη συχνότητα με την οποία εμφανίζονται τα δημοσιεύματα στις εφημερίδες, σύμφωνα με τον Πίνακα 2 προκύπτουν τα εξής συμπεράσματα: οι 1874 μονάδες ανάλυσης κατανέμονται σχεδόν ομοιόμορφα στην Ελευθεροτυπία και στον Ελεύθερο τύπο. Συγκεκριμένα, το ποσοστό του 28,6% προέρχεται από την Ελευθεροτυπία, ακολουθεί ο Ελεύθερος τύπος με ποσοστό 27,7%, στη συνέχεια τα Νέα με ποσοστό 24,1% και τέλος ακολουθεί η Καθημερινή με τα λιγότερα περιβαλλοντικά δημοσιεύματα με ποσοστό 19,6%.

Πίνακας 2: Κατανομή δημοσιευμάτων ανά εφημερίδα

		Συχνότητα	Ποσοστό (%)
Εφημερίδα	Ελευθεροτυπία	536	28,6%
	Ελεύθερος Τύπος	519	27,7%
	Καθημερινή	368	19,6%
	Τα Νέα	451	24,1%
Σύνολο		1874	100,0%

Στο Σχήμα 1 παρατηρείται ότι τον μήνα Μάιο δίνεται μεγαλύτερη έμφαση στα περιβαλλοντικά ζητήματα συγκριτικά με τους υπόλοιπους μήνες. Συγκεκριμένα τον μήνα Μάιο εμφανίζονται 241/1874 (12,8%) δημοσιεύματα ενώ αντιθέτως ο μήνας με τα λιγότερα δημοσιεύματα στο σύνολο της χρονικής περιόδου στην οποία έγινε η έρευνα, είναι ο Σεπτέμβριος με μόλις 116/1874 (6,1%) δημοσιεύματα.

Σχήμα 1. Κατανομή των δημοσιευμάτων ανά μήνες

Πολύ μικρό ποσοστό (8,7%) των κυριακάτικων δημοσιευμάτων είναι αυτό το οποίο παρουσιάζεται στα πρωτοσέλιδα φύλλα (Πίνακας 3). Το γεγονός αυτό είναι μια πρώτη ένδειξη ότι το βήμα το οποίο προσφέρουν οι ελληνικές εφημερίδες στα περιβαλλοντικά ζητήματα δεν είναι το πλέον περίοπτο (αρκεί να θυμηθεί κανείς ότι οι κυριακάτικες εκδόσεις έχουν πολύ μεγαλύτερη κυκλοφορία από εκείνη των ημερήσιων φύλλων, και ότι είναι γενικά αποδεκτό ότι διαθέτουν μεγαλύτερο κύρος).

Πίνακας 3: Κατανομή κυριακάτικων δημοσιευμάτων στα πρωτοσέλιδα

		Συχνότητα	Ποσοστό (%)
Πρωτοσέλιδα	Ναι	26	8,7%
	Όχι	272	97,3%
Σύνολο		298	100,0%

Χωρίς να υπάρχει ιδιαίτερα μεγάλη διαφορά στη θέση στην οποία φιλοξενούν οι εφημερίδες τα δημοσιεύματά τους, τα περισσότερα δημοσιεύματα εμφανίζονται στην δεξιά σελίδα, που κατά τεκμήριο θεωρείται πλεονεκτικότερη της αριστερής από αναγνωστική άποψη, όπου εμφανίζεται το 49% των εν λόγω δημοσιευμάτων και στην αριστερή σελίδα εμφανίζεται το 38,7%. Μόνο το μικρό ποσοστό του 8,3% των δημοσιευμάτων καταλαμβάνει θέση «σαλόني» στις εφημερίδες που τα φιλοξενούν (Πίνακας 4).

Πίνακας 4: Κατανομή δημοσιευμάτων ανά θέση σελίδας

		Συχνότητα	Ποσοστό (%)
Θέση σελίδας	Αριστερά	726	38,7%
	Δεξιά	919	49,0%
	Σαλόني	156	8,3%
Σύνολο		1801	100,0%

Αθροιστικά, για όλη την εξεταζόμενη περίοδο, στην πλειοψηφία τους τα περιβαλλοντικά δημοσιεύματα παρουσιάζουν φωτογραφίες κατά την ανάλυσή τους, σε ποσοστό 66,5%, ενώ μόνο το 33,2% δεν παρουσιάζουν φωτογραφίες (Πίνακας 5).

Πίνακας 5: Κατανομή δημοσιευμάτων ανά φωτογραφία

		Συχνότητα	Ποσοστό (%)
Φωτογραφία	Ναι	1247	66,5%
	Όχι	622	33,2%
Σύνολο		1872	99,9%

Σημασία δεν έχει μόνο το τι και που δημοσιεύεται κάτι για το περιβάλλον, αλλά και το πώς. Έτσι, κατ' αρχήν, εξετάσαμε τον τύπο του δημοσιεύματος που φιλοξενεί την εκάστοτε περιβαλλοντική είδηση. Διότι έχει σημασία αν αυτή φιλοξενείται σε ένα κύριο άρθρο, αν αποτελεί βασικό θέμα στην εφημερίδα ή αν απλώς περιλαμβάνεται σε άλλες στήλες. Στον Πίνακα 6 είναι εμφανές ότι τα περισσότερα περιβαλλοντικά

δημοσιεύματα παρουσιάζονται ως ρεπορτάζ στις εφημερίδες που τα φιλοξενούν, με ποσοστό 56,1% και στη συνέχεια ακολουθούν τα άρθρα με ποσοστό 38,4%. Σπανιότατα μια περιβαλλοντική είδηση γίνεται αντικείμενο ανάλυσης γνώμης ή συνέντευξης. Κατά κανόνα, φαίνεται ότι οι εφημερίδες μεταχειρίζονται την περιβαλλοντική είδηση ως τρέχον δημοσιογραφικό υλικό δευτέρας τάξεως.

Πίνακας 6: Κατανομή δημοσιευμάτων ανά τύπο δημοσιεύματος

		Συχνότητα	Ποσοστό (%)
Τύπος δημοσιεύματος	Βασικό άρθρο	720	38,4%
	Ανάλυση γνώμης	71	3,8%
	Έρευνα-Ρεπορτάζ	1052	56,1%
	Συνέντευξη	31	1,7%
Σύνολο		1874	100,0%

Με τον όρο θεματική πλαισίωση αναφερόμαστε στην είδηση η οποία παρουσιάζεται στο κοινό με τέτοιο τρόπο ώστε να προσφέρει στον αποδέκτη πληροφορίες και στοιχεία προκειμένου αυτός να μπορέσει να εξηγήσει τα γεγονότα σε μεγαλύτερο βάθος εντάσσοντάς τα σε ένα συστηματικό εξηγητικό πλαίσιο αναφοράς. Αντιθέτως, με τον όρο περιπτωσιολογική πλαισίωση αναφερόμαστε στην είδηση η οποία παρουσιάζει τα γεγονότα ως απομονωμένα, τυχαία και εξειδικευμένα συμβάντα, που παρέχουν γνώση μόνο όσον αφορά τα στιγμιότυπα ενός υπαρκτού και γενικότερου προβλήματος, χωρίς να συνδέει τα στιγμιότυπα αυτά σε μια ολοκληρωμένη εικόνα (Σκαναβή, 2004).

Η περιπτωσιολογική πλαισίωση φαίνεται πως είναι από τα βασικά χαρακτηριστικά της δημοσιογραφικής κάλυψης των περιβαλλοντικών ζητημάτων στην Ελλάδα και αυτό είναι εμφανές αφού το 72% των περιβαλλοντικών δημοσιευμάτων πλαισιώνονται περιπτωσιολογικά, ενώ μόνο το 28% πλαισιώνονται θεματικά (Πίνακας 7).

Πίνακας 7: Κατανομή δημοσιευμάτων ανά πλαισίωση δημοσιεύματος

		Συχνότητα	Ποσοστό (%)
Πλαισίωση δημοσιεύματος	Θεματική	525	28,00%
	Περιπτωσιολογική	1349	72,00%
Σύνολο		1874	100,00%

Αθροιστικά, για όλη της εξεταζόμενη περίοδο, στον παρακάτω πίνακα φαίνεται ότι τα δύο βασικά περιβαλλοντικά ζητήματα που απασχολούν τις εφημερίδες στις οποίες γίνεται η έρευνα, είναι η ατμοσφαιρική ρύπανση και η ρύπανση των υδάτων με ποσοστά 11,5% και 10,6% αντίστοιχα. Ακολουθούν τα περιβαλλοντικά θέματα που σχετίζονται με τα απόβλητα, με ποσοστό 9,3% καθώς και οι κίνδυνοι πυρηνικής ενέργειας, με ποσοστό 9,1%. Αντιθέτως, τα περιβαλλοντικά θέματα που παρουσιάζουν λιγότερο ενδιαφέρον από τον ελληνικό τύπο είναι η αναδάσωση και η ανακύκλωση, με ποσοστά 0,9% και 1,0% αντίστοιχα (Πίνακας 8).

Πίνακας 8: Κατανομή των δημοσιευμάτων ανά θέμα περιβαλλοντικής είδησης

	Συχνότητα	Ποσοστό	
Θέμα περιβαλλοντικής είδησης	Ρύπανση υδάτων	198	10,6%
	Ατμοσφαιρική ρύπανση	215	11,5%
	Πλημμύρες	83	4,4%
	Απόβλητα	175	9,3%
	Ηχορύπανση	24	1,9%
	Βιοποικιλότητα	84	4,5%
	Μείωση αγροτικού χώρου	48	2,6%
	Κίνδυνοι από πυρηνική ενέργεια	170	9,1%
	Τρύπα όζοντος	47	2,5%
	Μείωση μη ανανεώσιμων πόρων και ενέργειας	62	3,3%
	Φαινόμενο θερμοκηπίου	128	6,8%
	Κίνδυνοι βιοτεχνολογίας	103	5,5%
	Βιώσιμη ανάπτυξη	156	8,3%
	Ανακύκλωση	18	1,0%
	Οικολογικοί τρόποι μετακίνησης	45	2,4%
	Πυρκαγιές	94	5,0%
	Αναδάσωση	17	0,9%
	Λειψυδρία	80	4,3%
	Πρωτόκολλο του Κιότο	58	3,1%
	Άλλες περιοχές που κινδυνεύουν από μόλυνση	26	1,4%
Άλλα	43	2,3%	
Σύνολο	1874	100,0%	

3.2 Στάση του κοινού για τα σημαντικότερα περιβαλλοντικά προβλήματα

Οι θεματικές προτεραιότητες του κοινού καταγράφονται στις απαντήσεις του κοινού στο ερώτημα που αφορά το «σημαντικότερο πρόβλημα που καλείται να αντιμετωπίσει η χώρα σήμερα». Βασιζόμενοι στα δεδομένα της Ευρωπαϊκής Έρευνας για την περίοδο των Ευρωεκλογών του 1999, στον Πίνακα 9 σημειώνονται τα ποσοστά του κοινού που θεωρούν καθένα από τα ζητήματα ως το σημαντικότερο για τη χώρα τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο.

Πίνακας 9. Η θεματική ιεράρχηση των πολιτών για το κυριότερο πρόβλημα (1999)

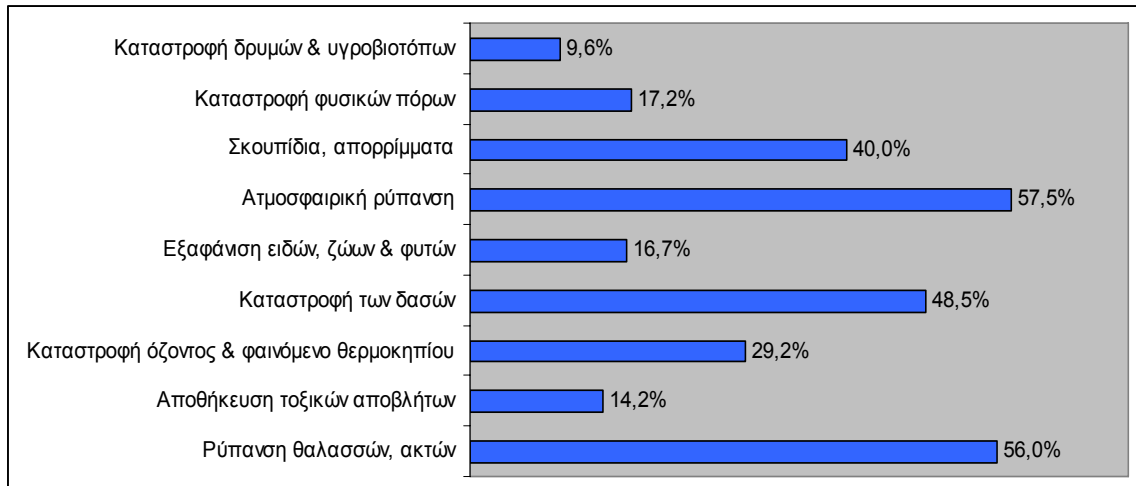
	1999
Ανεργία	34,2
Οικονομία	16,8
Διεθνή θέματα	12,6
Υγεία & κοινωνικές παροχές	11,9
Εγκληματικότητα	7,2
Παιδεία	4,9
Κοινωνικά θέματα	3,4
Θεσμικά ζητήματα	2,8
Περιβάλλον & πολιτισμός	2,7
Εκλογική αναμέτρηση	0,7

Πηγή: European Election Survey 1999

Έτσι, οι πολίτες θεωρούν το κυριότερο πρόβλημα της παραπάνω περιόδου την ανεργία και ακολουθούν η οικονομία και τα διεθνή θέματα. Τέλος το περιβάλλον, μόλις το 2,7% των πολιτών το θεωρούν ως κυριότερο κοινωνικό πρόβλημα και καταλαμβάνει σχεδόν μία από τις τελευταίες θέσεις της ιεράρχησης.

Στον πίνακα που ακολουθεί, παρουσιάζονται τα αποτελέσματα μιας έρευνας που διεξήγαγε η ΚΑΠΑ RESEARCH A.E. για την clean – up Greece για τη περίοδο 7-10 Οκτωβρίου 1996, στην οποία το μέγεθος του δείγματος ήταν 600 νοικοκυριά. Όπως προέκυψε ότι τα σημαντικότερα περιβαλλοντικά προβλήματα είναι η ατμοσφαιρική ρύπανση, καθώς και η ρύπανση των θαλασσών. Αναλυτικότερα, η ατμοσφαιρική ρύπανση θεωρείται το πιο σημαντικό πρόβλημα, με ποσοστό 57,5%, και ακολουθεί η ρύπανση των θαλασσών και ακτών με ποσοστό 56%. Η καταστροφή των δασών και το πρόβλημα των σκουπιδιών – απορριμμάτων, θεωρούνται εξίσου σημαντικά προβλήματα για τους πολίτες, με ποσοστά 48,5% και 40% αντίστοιχα, ενώ η καταστροφή του όζοντος και το φαινόμενο του θερμοκηπίου, καταλαμβάνουν την 5η θέση των περιβαλλοντικών προβλημάτων, με ποσοστό 29,2% (Σχήμα 2).

Σχήμα 2. Τα σημαντικότερα περιβαλλοντικά προβλήματα

Πηγή: ΚΑΠΑ RESEARCH, 1996

4. Συμπεράσματα

Από την ανάλυση των αποτελεσμάτων της έρευνας, αποτυπώθηκαν και προέκυψαν ποικίλα συμπεράσματα. Συγκεκριμένα, το 1999 σημειώθηκαν τα περισσότερα δημοσιεύματα για το περιβάλλον συγκριτικά με τα υπόλοιπα έτη. Τα περισσότερα περιβαλλοντικά δημοσιεύματα τα φιλοξενούν οι εφημερίδες της Ελευθεροτυπίας και στη συνέχεια ο Ελεύθερος Τύπος. Στη συνέχεια, διαπιστώνεται ότι μικρό ποσοστό των δημοσιευμάτων προέρχεται από πρωτοσέλιδα κυριακάτικα φύλλα. Αυτό είναι μια ένδειξη ότι τα θέματα των περιβαλλοντικών προβλημάτων δεν είναι τα πλέον περίοπτα, διότι οι κυριακάτικες εκδόσεις είναι γενικά αποδεκτό ότι διαθέτουν μεγαλύτερο κύρος. Τα κυριακάτικα φύλλα θεωρείται ότι διαθέτουν μεγαλύτερο κύρος, μιας και έχουν τη δυνατότητα να φιλοξενήσουν αναλυτικά δημοσιεύματα για θέματα τα οποία η αρχισυνταξία θεωρεί ουσιώδη.

Επιπλέον, περίπου τα μισά από τα περιβαλλοντικά δημοσιεύματα φιλοξενούνται στη δεξιά σελίδα, ενώ συγκριτικά λιγότερα δημοσιεύματα καταλαμβάνουν τη θέση «σαλόνι» στην εφημερίδα που τα φιλοξενεί. Όπως προαναφέρθηκε, η δεξιά σελίδα θεωρείται πιο περίοπτη σε σύγκριση με την αριστερή.

Οι περιβαλλοντικές ειδήσεις συνήθως προβάλλονται ως έρευνες- ρεπορτάζ από τις εφημερίδες, και στο μεγαλύτερο ποσοστό τους η πλαισίωση είναι περιπτωσιολογική. Τα δημοσιογραφικά ρεπορτάζ διαπνέονται ως επί το πλείστον από αντικειμενικότητα, επειδή τα κριτήρια αυτά συνιστούν τους λειτουργικούς όρους του δυτικού δημοσιογραφικού προτύπου για αντικειμενικότητα στην ειδησεογραφία. Άλλος

σημαντικός παράγοντας είναι η ύπαρξη φωτογραφίας στα περισσότερα περιβαλλοντικά δημοσιεύματα. Η χρήση εικόνων στον αναγνώστη, λειτουργεί ως φίλτρα μέσα από τα οποία ο καθένας μας επεξεργάζεται με το δικό του τρόπο τις εμπειρίες του. Αυτές οι εικόνες προσφέρουν ένα άλλοθι ψυχολογικής ασφάλειας.

Όσο αφορά τη στάση του κοινού για κυριότερα προβλήματα που τους απασχολούν το περιβάλλον καταλαμβάνει μία από τις τελευταίες θέσεις που αυτό συνάγει με τη στάση των εφημερίδων, δηλαδή με τις λιγιστές αναφορές πάνω σε περιβαλλοντικά ζητήματα. Από την άλλη μεριά λαμβάνοντας υπόψη πως η αποστολή των εφημερίδων είναι να ενημερώνουν και να πληροφορούν το κοινό κρίνεται αναγκαίο η μεγαλύτερη παρουσίαση περιβαλλοντικών θεμάτων λόγω της σπουδαιότητας που παρουσιάζουν στις μέρες μας.

Καταμετρήθηκαν τα θέματα των περιβαλλοντικών ειδήσεων που αναφέρονται στη ρύπανση υδάτων, ατμοσφαιρική ρύπανση, πλημμύρες, απόβλητα, ηχορύπανση, βιοποικιλότητα, μείωση αγροτικού χώρου, κίνδυνοι από πυρηνική ενέργεια, τρύπα όζοντος, μείωση μη ανανεώσιμων πόρων και ενέργειας, φαινόμενο θερμοκηπίου, κίνδυνοι βιοτεχνολογίας, βιώσιμη ανάπτυξη, ανακύκλωση, οικολογικοί τρόποι μετακίνησης, πυρκαγιές, αναδάσωση, λειψυδρία, Πρωτόκολλο του Κιότο, περιοχές που κινδυνεύουν από μόλυνση καθώς επίσης και διάφορα άλλα περιβαλλοντικά δημοσιεύματα. Όσον αφορά την κατανομή αυτών των δημοσιευμάτων ανά θέμα περιβαλλοντικής είδησης, τα θέματα τα οποία προβάλλονται από τις εφημερίδες εντονότερα είναι η ατμοσφαιρική ρύπανση καθώς και η ρύπανση των υδάτων. Παρόμοιες είναι και οι απόψεις του κοινού. Πιο συγκεκριμένα οι απόψεις του κοινού για τα σημαντικότερα περιβαλλοντικά προβλήματα είναι η ατμοσφαιρική ρύπανση καθώς και η ρύπανση των θαλασσών και των ακτών.

Γενικότερα, η κάλυψη των περιβαλλοντικών ζητημάτων παρουσιάστηκε χωρίς ιδιαίτερη έμφαση αλλά με περιεκτικό τρόπο. Επιπλέον, οι αναφορές των εφημερίδων στα περιβαλλοντικά ζητήματα παρουσιάστηκαν περισσότερο ως γεγονότα και χωρίς εκτενή ανάλυση για την πλήρη κατανόηση των προβλημάτων και την ενημέρωση του κοινού.

Συνοψίζοντας, η ελάχιστη αύξηση του αριθμού των περιβαλλοντικών δημοσιευμάτων από το 1997 έως το 2000 γεγονός ότι πολύ λίγα από αυτά εμφανίζονται σε πρωτοσέλιδα κυριακάτικα φύλλα, σε συνδυασμό με το ότι αρκετά από τα δημοσιεύματα βρίσκονται στην αριστερή σελίδα και σπανιότατα σε εσωτερικό

«σαλόνι» είναι ορισμένες πρώτες σοβαρές ερευνητικές ενδείξεις για να υποστηρίξει κάποιος ότι τα περιβαλλοντικά ζητήματα καταλαμβάνουν μειονεκτική και υποβαθμισμένη θέση στην «ατζέντα» των ελληνικών εφημερίδων.

Βιβλιογραφία

- Anderson A. (1991). Source strategies and the communication of environmental affairs. *Media Culture and Society*, No. 13, pp. 459- 476
- Barker M.J. (2007). Global Greens and the Mass Media: Building for a Participatory Future?. *Griffith Journal of the Environment*, Issue 2 Article 2, διαθέσιμο στο <http://www.griffith.edu.au/faculty/ens/gje/issues/2006-2/articles/gje-2006-02-barker.pdf>
- Carvalo A. and Burgess J. (2005). Cultural circuits of climate change in U.K. broadsheet newspapers, 1985- 2003. *Risk Analysis* No. 6, pp. 1457- 1469
- Chan K. (1999). The media and environmental issues in Hong Kong 1983-95. *International Journal of Public Opinion research* No. 2, pp. 135- 151
- Chan K.W. (1999). Mass media and environmental knowledge of secondary school students in Hong Kong. *The Environmentalist*, Vol. 19, pp. 85-97
- Δεμερτζής Ν. (2002). Πολιτική Επικοινωνία. Εκδ. Παπαζήση Αθήνα
- Δεμερτζής Ν, και Αρμενάκης Α. (1999). Το κοινοβούλιο στον Τύπο και την τηλεόραση. Αθήνα
- Dasgupta S., Laplante B. and Meisner C. (2000). Environmental news in Argentina, Chile, Mexico and the Philippines. Taylor and Francis, *Local Environment* No. 3, pp. 351- 359
- Dearing J. and Rogers E. (1996). *Agenda setting*, thousand Oaks. CA, Sage
- European Environmental Agency – Centre of Environmental Information Studies (CEIA) (2000). *A New Model of Environmental Communication For Europe From Consumption To Use Of Information*, Expert Corner Report
- Hansen A. (1991). The media and the social construction of the environment. *Media Culture and Society*, No. 13, pp. 443- 458
- Hansen A. (1991). The media and the social construction of the environment. *Media Culture and Society*, No. 13, pp. 443- 458
- Hester B. and Gibson R. (2003). The economy and second- level agenda setting: A time series analysis of economic news and public opinion about the

- economy. *Journalism and Mass Communication Quarterly*, Vol. 80, No. 1, pp. 73- 90
- Θεοδοσιάδου Σ., Κωσταρέλλα Ι., Τσαντόπουλος Γ. (2005). Πως καλύπτουν οι Έλληνες δημοσιογράφοι τα θέματα της Ευρώπης. *Ζητήματα Επικοινωνίας* (2) σελ. 113-130
- Keating M. (1993). *Covering the environment. A handbook on environmental journalism*. Forward by Peter Desbarats. Published in conjunction with the Graduate school of Journalism. The University of Western Ontario. National Round Table on the environment and the economy
- Kenix L. J. (2005). A Comparison of Environmental Pollution Coverage in the Mainstream, African American, and Other Alternative Press. *The Howard Journal of Communications* 16, pp. 49-70.
- Ιωσηφίδης Θ. (2003). *Ανάλυση ποιοτικών δεδομένων στις κοινωνικές επιστήμες*. Αθήνα: Κριτική
- Λούλος Κ. (2005). Ο τύπος ως πηγή της σύγχρονης ιστορίας: εφημερίδες, επικαιρότητα και ιστορική έρευνα. *Ζητήματα Επικοινωνίας*, Τεύχος 2, σελ. 56- 65
- Lopez- Escobar E., Llamas J.P. and McCombs M. (1998). Agenda setting and community consensus: First and second level effects. *International Journal of public opinion research*, No. 4, pp. 335- 348
- McCombs M. and Bell T. (1996). The agenda setting role of mass communication. In Salwem M and Stacks D (Eds), *An Integrated Approach to Communication Theory and Research*, Mahwah, NJ., Lawrence Erlbaum, pp. 93- 110
- McCombs M., Einsiedel E. and Weaver D. (1991). *Contemporary public opinion issues and the news*. Lawrence Erlbaum Associates
- McCombs M., Lopez- Escobar E., Tolsa A., Martin M. and Llamas J.P. (1999). Measuring the public images of political leaders: A methodological contribution of agenda- setting theory. Presented at the World Association of Public Opinion Research Regional Conference in Sidney, Australia, June
- Rogers E.M. and Dearing J.W. (1988). Agenda- setting research: Where has it been, where is it going? In J. Anderson (ed.) *Communication Yearbook*, Newbury Park, CA, Sage, pp. 555-594

- Σκαναβή Κ. (2004). Περιβάλλον και Επικοινωνία: Δικαίωμα στην επιλογή. Εκδόσεις Καλειδοσκόπιο
- Shanahan J. (1993). Television and the cultivation of environmental concern: 1988-1992. στο: The Mass Media And Environmental Issues, edited by Anders Hansen, Leicenster University Press
- Taylor N. and Nathan S. (2002). How science contributes to environmental reporting in British newspapers: a case study of the reporting of global warming and climate change. The Environmentalist, Kluwer Academic Publishers, Manufactured in the Netherlands, Vol. 22, No. 4, pp.325- 331
- Wanta W. and Wu I.C. (1992). Interpersonal Communication and the Agenda- setting process', Journalism Quarterly, Vol.69, No.4, pp. 847-55
- Zhu, J. H. (1992). Issue competition and attention distraction: a zero-sum theory of agenda-setting, Journalism Quarterly, Vol. 69, No. 4, pp. 825-836.

[Επιστροφή στο ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ](#)

Χατζηευσταθίου Μιχάλης & Σπιλάνης Ιωάννης

(Πανεπιστήμιο Αιγαίου)

Μεθοδολογία εκτίμησης της συμβολής της θαλάσσιας ιχθυοκαλλιέργειας στην βιώσιμη ανάπτυξη των νησιωτικών περιοχών

Περίληψη - Abstract

Η μεθοδολογία που έχει αναπτύξει το Εργαστήριο Τοπικής & Νησιωτικής Ανάπτυξης του Τμήματος Περιβάλλοντος του Πανεπιστημίου Αιγαίου επιτρέπει την μέτρηση του επιπέδου βιωσιμότητας σε μία νησιωτική περιοχή καθώς και του αποτυπώματος των δραστηριοτήτων στη περιοχή αυτή (των κινητηρίων δυνάμεων). Η μέθοδος έχει προσαρμοσθεί κατάλληλα ώστε να επιτρέπει να εκτιμηθεί η συμβολή της θαλάσσιας ιχθυοκαλλιέργειας στη βιώσιμη ανάπτυξη των προς εξέταση περιοχών.

The Laboratory for Local & Insular Development has elaborated a method to estimate the sustainability level to an island region and the footprint of human activities on this region (the driving forces). This method has been appropriate modified to allow us to measure the contribution of marine fish farming to the sustainable development of these island regions.

Λέξεις Κλειδιά - Keywords

Υδατοκαλλιέργειες, νησιά, βιώσιμη ανάπτυξη

Aquaculture, islands, sustainable development

Εισαγωγή

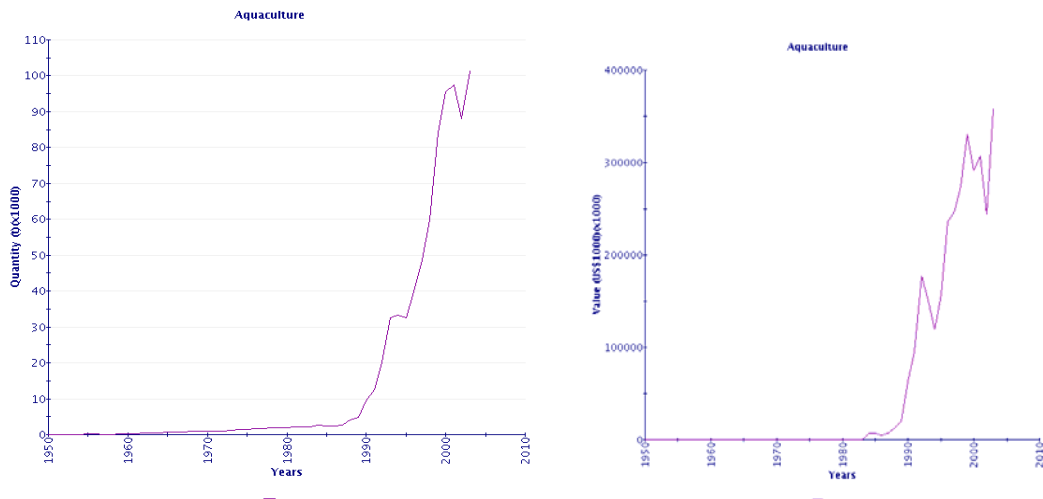
Η μεθοδολογία που έχει αναπτύξει το Εργαστήριο Τοπικής και Νησιωτικής Ανάπτυξης του Τμήματος Περιβάλλοντος του Πανεπιστημίου Αιγαίου επιτρέπει την μέτρηση του επιπέδου βιωσιμότητας σε μία νησιωτική περιοχή και το αποτύπωμα των δραστηριοτήτων στην περιοχή (κινητηρίων δυνάμεων).

Η μέθοδος έχει προσαρμοσθεί κατάλληλα ώστε να επιτρέπει να εκτιμηθεί η συμβολή της θαλάσσιας ιχθυοκαλλιέργειας στη βιώσιμη ανάπτυξη των προς εξέταση περιοχών. Η προσπάθεια αυτή έχει στόχο να αποτελέσει ένα ευέλικτο εργαλείο χάραξης πολιτικής στον τομέα, μέσα από δείκτες εύκολα μετρήσιμους, με δυνατότητα ρεαλιστικής αποτίμησης της υφιστάμενης κατάστασης και με δυνατότητα πρόβλεψης των κυριοτέρων επιπτώσεων.

Ο Τομέας των Υδατοκαλλιεργειών στην Ελλάδα

Η γρήγορη επέκταση του τομέα των Ελληνικών ιχθυοκαλλιεργειών κατά την τελευταία δεκαετία οφείλεται κυρίως στα θαλάσσια είδη τσιπούρα και λαβράκι. Χρειάστηκε ένας καλός συνδυασμός μεγάλων προσπαθειών και επενδύσεων, η οποία κατέληξε σε μία εντυπωσιακή αύξηση κατά 60 φορές στην παραγωγή ψαριών, από σχεδόν 500 τόνους το 1988, σε περίπου 30.000 τόνους το 1998 και σχεδόν τριπλασιασμό της από τότε φτάνοντας τους 85.000 τόνους το 2005.

Ο τομέας της ιχθυοκαλλιέργειας στην Ελλάδα αποτελεί τον δεύτερο πιο εξαγωγικό κλάδο τροφίμων της χώρας, με ετήσιες εξαγωγές πάνω από 400 εκατ. ευρώ ή το 75% περίπου των συνολικών πωλήσεών του. Το 2004 οι εξαγωγές έφθασαν τα 317 εκατ. ευρώ έναντι 290 εκατ. ευρώ το 2003 και 222 εκατ. ευρώ το 2002. Σύμφωνα με τα στοιχεία της Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας, το πρώτο εξάμηνο του 2005 οι ελληνικές εξαγωγές έφθασαν τα 155 εκατ. Ευρώ.

Σήμερα 8 εταιρείες του κλάδου είναι εισηγμένες στο Χρηματιστήριο Αθηνών, 15 εταιρείες κατατάσσονται στις 100 μεγαλύτερες εταιρείες τροφίμων όλης της χώρας, ενώ απασχολούνται άμεσα 9.500 εργαζόμενοι στον κλάδο, που δραστηριοποιείται στην περιφέρεια και κυρίως σε ακριτικές περιοχές. Αυτή τη στιγμή οι 10 μεγαλύτερες εταιρείες συγκεντρώνουν το 75% της ελληνικής παραγωγής, ενώ μέσα στην επόμενη πενταετία το ποσοστό αυτό εκτιμάται ότι θα φτάσει έως και το 90%. Συνολικά η εγχώρια αγορά υπολογίζεται σε 460 εκατ. ευρώ, ενώ αναμένεται τα επόμενα χρόνια ότι θα ξεπεράσει τα 600 εκατ. ευρώ (πηγή ΣΕΘ, 2007).

Πλωτοί κλωβοί βρίσκονται διασκορπισμένοι σε όλη την Ελληνική επικράτεια και εκτιμάται ότι περίπου 315 μονάδες παραγωγής ψαριών βρίσκονται σε λειτουργία, ενώ οι 40 ιχθυογενετικοί σταθμοί παράγουν περίπου 400 εκατομμύρια ιχθύδια θαλασσινών ψαριών (το 2006). Έτσι, ένα από τα μεγαλύτερα προβλήματα που αντιμετώπισαν οι πρωτεργάτες του κλάδου, δηλαδή αυτό της εξάρτησης από εισαγόμενο γόνο του οποίου ο ποιοτικός έλεγχος ήταν σχεδόν αδύνατος, έχει πλέον επιλυθεί.

Τετράγωνοι ιχθυοκλωβοί

Κυκλικοί ιχθυοκλωβοί

Κυκλικοί ιχθυοκλωβοί ανοιχτής θαλάσσης

Βυθιζόμενοι κυκλικοί ιχθυοκλωβοί

Η Ελληνική τεχνογνωσία εξάγεται παγκοσμίως αφού αναγνωρίζεται ως πολύ επιτυχημένο μοντέλο βιομηχανικής εφαρμογής. Η θαλάσσια υδατοκαλλιέργεια στην Ελλάδα, έχοντας περάσει από μεταβατική περίοδο προσαρμογής έχει καταφέρει να γίνει σήμερα η κυρίαρχη δύναμη στην Μεσόγειο, παράγοντας το 50% της μεσογειακής παραγωγής.

Το προφίλ του Τομέα Υδατοκαλλιεργειών στην Ελλάδα

ΕΤΑΙΡΕΙΕΣ		
<i>Ενεργές στον Τομέα</i>	126 επιχειρήσεις	
<i>Απασχόληση (άμεση)</i>	9.500 άτομα	
<i>Τζίρος</i>	460.000.000 ευρώ	
<i>Εξαγωγές</i>	340.000.000 ευρώ	πρωταθλητής στις εξαγωγές μεταξύ όλων των γεωργικών προϊόντων (ελαιόλαδο, καπνός, βαμβάκι)
<i>στο Χρηματιστήριο Αθηνών</i>	8 επιχειρήσεις	
<i>με Κεφαλαιοποίηση</i>	455.000.000 ευρώ	
<i>και Μετόχους</i>	38.000 άτομα	
ΘΑΛΑΣΣΙΑ ΠΑΡΚΑ		
<i>Θέσεις Εγκατάστασης</i>	315 άδειες	κυρίως σε απομακρυσμένες περιοχές
<i>Έκταση που Καταλαμβάνουν</i>	7,8 km ²	το διεθνές αεροδρόμιο της Αθήνας (Ελευθέριος Βενιζέλος) καταλαμβάνει μία συνολική έκταση 16,5 km²
ΠΑΡΑΓΩΓΗ		
<i>Ψαριών Εμπορεύσιμου Μεγέθους</i>	100.000 tn	το 50% της παραγωγής τσιπούρας και του λαβρακιού στην Μεσόγειο
<i>Ιχθύδια (Γόνος)</i>	400.000.000 άτομα	

Πηγή: ΣΕΘ, 2007

Μέτρηση Βιώσιμης Ανάπτυξης

Το πρόβλημα που υπάρχει αφορά στη **σύγκριση** και την **αξιολόγηση** του ρόλου των θαλάσσιων ιχθυοκαλλιεργειών και την **αδυναμία μέτρησης της συμβολής τους στην βιώσιμη ανάπτυξη μίας περιοχής** και πηγάζει απ' το συνολικό πρόβλημα που

παρατηρείται στη μέτρηση του επιπέδου βιωσιμότητας μίας περιοχής, καθώς και των διαφόρων επιμέρους παραμέτρων που το επηρεάζουν.

Η μέτρηση της βιωσιμότητας γίνεται **με τον έλεγχο των δεικτών απόδοσης** (ρύπανση, απασχόληση, παραγόμενο προϊόν) και το πως αυτοί επηρεάζουν τη κατάσταση της περιοχής (οι επιμέρους δείκτες απόδοσης δεν χρησιμοποιούνται για την μέτρηση της απόδοσης, αλλά για τον εντοπισμό των παραμέτρων που επηρεάζουν την συνολική απόδοση της προς εξέταση δραστηριότητας).

Το ίδιο το περιεχόμενο της έννοιας της βιωσιμότητας μας οδηγεί προς την υιοθέτηση συγκεκριμένων παραμέτρων για την εκτίμηση της βιωσιμότητας της παρούσας κατάστασης στην περιοχή-στόχο, και τον προσδιορισμό του τι είναι επιθυμητό και τι μη-αποδεκτό.

Στη συνέχεια, η προβολή των δεικτών που χρησιμοποιούνται κάνει δυνατή και την εκτίμηση των επιπέδων της βιώσιμης ανάπτυξης της περιοχής, άρα την εύρεση της μελλοντικής της βιωσιμότητας (Spilanis *et al.* 2005).

Νησιά και Ιχθυοκαλλιέργειες

Όλα **τα νησιά** αντιμετωπίζουν προβλήματα: είναι απομακρυσμένα, είναι απομονωμένα, έχουν περιορισμένους φυσικούς κι ανθρώπινους πόρους, εμφανίζουν πολλές δυσκολίες σε επίπεδο ανταγωνιστικότητας και οικονομικής ανάπτυξης, έχουν ευαίσθητο περιβάλλον, ενώ η ανάπτυξη του τουρισμού εμφανίζεται τις τελευταίες δεκαετίες ως αναπτυξιακός μονόδρομος.

Η εγκατάσταση **των ιχθυοτροφείων** σε αυτά βασίζεται σε ένα συγκριτικό τους πλεονέκτημα. Οι πλωτές μονάδες χρησιμοποιούν δύο πόρους που βρίσκονται σε αφθονία σε αυτά: **την (καθαρή) θάλασσα** και **την εύκολη πρόσβαση από τις (απομακρυσμένες) ακτές** (Klaoudatos *et al.* 1996).

Υπάρχει όμως ένα θέμα, σχετικά με το **κατά πόσον**, αλλά και **με ποιο τρόπο**, αυτή η δραστηριότητα μπορεί να συμβάλει στην βιώσιμη ανάπτυξη των νησιών. Οι ανησυχίες σχετίζονται με το περιβάλλον (Karakassis *et al.* 2005), με θέματα υγείας και ποιότητας ζωής των ψαριών, καθώς και με δυνητικές συγκρούσεις με την συλλεκτική αλιεία και με τις δραστηριότητες αναψυχής.

Οι ιχθυοκαλλιέργειες είναι μία νέα δραστηριότητα που ανταγωνίζεται τις υφιστάμενες χρήσεις για τους ίδιους πόρους. Ο ανταγωνισμός πρέπει να κρίνεται με

βάση την αποδοτικότητα της χρήσης των πόρων και την περιβαλλοντική συμβατότητα κάθε χρήσης, με κοινά κριτήρια (που να συμπεριλαμβάνουν όλα τα κόστη και οφέλη) (Burbridge *et al.* 2001).

Η δραστηριότητα αυτή έρχεται μεν να προσφέρει σήμερα στους κατοίκους των νησιών εναλλακτικές πηγές απασχόλησης και εισοδήματος, αλλά τίθεται το κύριο ερώτημα κατά πόσο ο στόχος της βιώσιμης ανάπτυξης της προς εξέταση νησιωτικής περιοχής εξυπηρετείται μέσα από την λειτουργία των μονάδων.

Η εκτίμηση του οικονομικού, κοινωνικού & περιβαλλοντικού αποτυπώματος των θαλάσσιων ιχθυοκαλλιεργειών, καθώς και των παραμέτρων που το επηρεάζουν, αποτελεί ένα πρώτο βήμα προς την απάντηση του.

Αξιολόγηση των Θαλάσσιων Ιχθυοκαλλιεργειών

Εξειδίκευση της Μεθοδολογίας της έρευνας

Η μεθοδολογία αξιολόγησης βασίζεται στο διευρυμένο μοντέλο DPSR (eDPSR) και στην **συσχέτιση των επιπτώσεων** που έχουν στην οικονομική αποτελεσματικότητα, στην κοινωνική δικαιοσύνη και στην περιβαλλοντική διατήρηση της περιοχής υποδοχής (δηλαδή, στα νησιά), **οι παράγοντες της ζήτησης, προσφοράς και τρόπου οργάνωσης της αγοράς μιας δραστηριότητας** (οι θαλάσσιες ιχθυοκαλλιέργειες στην περίπτωση μας).

Για την επίτευξη του ανωτέρω σκοπού γίνονται δύο διαφορετικές μετρήσεις:

- 1. της απόδοσης και των επιπτώσεων των θαλάσσιων υδατοκαλλιεργειών,**
- 2. των παραγόντων, που επηρεάζουν την απόδοση και τις επιπτώσεις.**

Οι παράγοντες που επηρεάζουν την απόδοση, ομαδοποιούνται σε παράγοντες **ζήτησης, προσφοράς και οργάνωσης της αγοράς.**

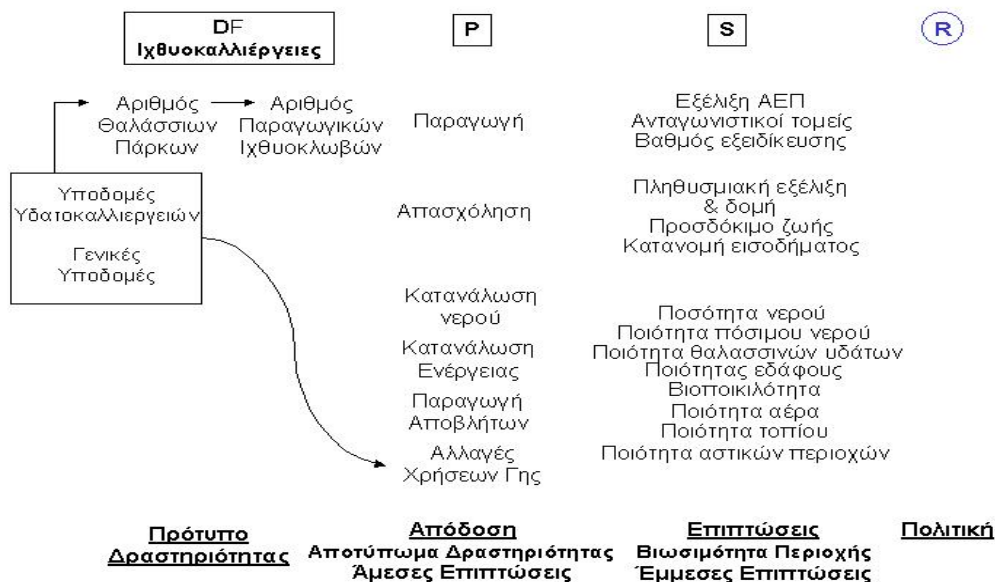
Πλαίσιο eDPSR για τις Θαλάσσιες Ιχθυοκαλλιέργειες

Η παρούσα προσέγγιση αντανάκλα το γεγονός ότι **η βιώσιμη ανάπτυξη έχει διαφορετικό περιεχόμενο για διαφορετικές περιοχές** και ότι οι συγκρίσεις μπορεί να είναι παραπλανητικές (Katranidis *et al.* 2003).

Πλεονέκτημα της μεθόδου είναι ότι ενώ σε πρώτη φάση εκτιμά την απόδοση της δραστηριότητας, επιτρέποντας τις συγκρίσεις με τις άλλες δραστηριότητες, στη συνέχεια, με την εξέταση των παραγόντων που επηρεάζουν την απόδοση της, διευκολύνει την εφαρμογή πολιτικών βελτίωσης του επιπέδου βιωσιμότητας (Chatziefstathiou *et al.* 2006).

Η **ένταση των πιέσεων** εξαρτάται από την οικονομική, την κοινωνική και την περιβαλλοντική απόδοση κάθε δραστηριότητας και κάθε επιχείρησης ξεχωριστά.

Η **απόδοση**, διαφοροποιείται από τους παράγοντες της ζήτησης, προσφοράς και οργάνωσης αγοράς προϊόντος, της δραστηριότητας που εξετάζουμε (δηλαδή των θαλάσσιων ιχθυοκαλλιεργειών).

Βιώσιμη Ανάπτυξη Νησιωτικών Περιοχών

Αξιολόγηση των Θαλάσσιων Ιχθυοκαλλιεργειών

Η αξιολόγηση των θαλάσσιων ιχθυοκαλλιεργειών γίνεται με βάση τους παράγοντες που επηρεάζουν τις αποδόσεις τους, οι οποίοι με τη σειρά τους επηρεάζουν και το επίπεδο ευημερίας της περιοχής.

Πρέπει λοιπόν:

- 1. να εκτιμηθεί η απόδοση κάθε μονάδας** θαλάσσιας ιχθυοκαλλιέργειας ανά μονάδα πωλούμενου προϊόντος της και στις τρεις διαστάσεις της βιώσιμης ανάπτυξης (οικονομία, κοινωνία, περιβάλλον), και,
- 2. να εκτιμηθούν οι επιπτώσεις στην περιοχή υποδοχής** στη βάση του συνόλου της παραγωγής όλων των μονάδων θαλάσσιας ιχθυοκαλλιέργειας που υπάρχουν στην ευρύτερη περιοχή.

Εκτίμηση της Απόδοσης των Θαλάσσιων Ιχθυοκαλλιεργειών

Κυριότερο στοιχείο της μεθόδου που έχουμε αναπτύξει είναι η μέτρηση της απόδοσης της θαλάσσιας ιχθυοκαλλιέργειας και ως προς τις τρεις (3) διαστάσεις της βιώσιμης ανάπτυξης:

- ➔ την **οικονομική**, όπου ο ετήσιος τζίρος ανά τόνο παραγόμενου προϊόντος αποτελεί τον πιο κρίσιμο δείκτη, αφού **εμπεριέχει κι επηρεάζεται από το σύνολο των οικονομικών δεδομένων**, ενώ βοηθάει και στην εκτίμηση της συμβολής του κλάδου στο ΑΕΠ,
- ➔ την **κοινωνική**, όπου πρέπει να εκτιμηθούν η δημιουργούμενη απασχόληση (ποσοτικά, αριθμός απασχολούμενων, διάρκεια, αμοιβές) και τα ποιοτικά της χαρακτηριστικά (επίπεδο εκπαίδευσης, φύλο, εθνικότητα), και,
- ➔ την **περιβαλλοντική**, όπου η ανά παραγόμενο τόνο προϊόντος κατανάλωση πόρων και παραγωγή αποβλήτων, αλλά και η πάγια μεταβολή (αλλοίωση) του περιβάλλοντος που προκαλούν οι υποδομές και οι εγκαταστάσεις αποτελούν τις προς εξέταση παραμέτρους.

Στην εκτίμηση της **απόδοσης**, οι παράγοντες που επηρεάζουν την απόδοση του προϊόντος της θαλάσσιας ιχθυοκαλλιέργειας (δηλαδή τα ψάρια από ιχθυοκαλλιέργειες) ομαδοποιούνται σε παράγοντες **ζήτησης, προσφοράς και οργάνωσης της αγοράς** του.

Η **ζήτηση** αφορά στους επιμέρους λόγους που διαφοροποιούν την αγορά των προϊόντων ιχθυοκαλλιέργειας, και στο κίνητρο που υπάρχει για την δημιουργία μίας συγκεκριμένης αγοράς.

Η **προσφορά** αφορά στα χαρακτηριστικά των υποδομών, των εγκαταστάσεων και των υπηρεσιών, που διαμορφώνουν τα προσφερόμενα προϊόντα.

Η **οργάνωση** αφορά στον τρόπο της προώθησης και της διακίνησης των προϊόντων αυτών στην αγορά.

Ομαδοποίηση παραγόντων που επηρεάζουν την απόδοση

ΟΜΑΔΑ ΠΑΡΑΓΟΝΤΩΝ	ΠΑΡΑΜΕΤΡΟΙ	ΔΕΙΚΤΕΣ
ΖΗΤΗΣΗ	Διασφάλιση Ποιότητας	3
	Διαφοροποίηση Προϊόντος	3
	Περιβαλλοντική Προστασία	12
	Παραγωγή γόνου	2
	Ευζωία & Υγεία Ιχθύων	5
	Βιοποικιλότητα	4
	Προμήθεια Υλικών	6
ΠΡΟΣΦΟΡΑ	Θέση Εγκατάστασης	8
	Εργαζόμενοι	8
	Δημόσια Εικόνα	7
ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΑΓΟΡΑΣ	Όμιλος Εταιρειών	3
	Βαθμός Τυποποίησης	9
	Διακίνηση	3
	Προώθηση	4
	ΣΥΝΟΛΟ	77

Παράμετροι Επίδρασης της Δραστηριότητας στην Περιοχή

Για την μέτρηση της επίδρασης της δραστηριότητας στην περιοχή μελέτης, δηλαδή για την **εκτίμηση των επιπτώσεων στην περιοχή υποδοχής** στη βάση του συνόλου παραγωγής όλων των θαλάσσιων ιχθυοκαλλιεργειών που υπάρχουν στην περιοχή, γίνεται χρήση του βασικού μοντέλου του ETNA (με χρήση 9 οικονομικών, 11 κοινωνικών και 19 περιβαλλοντικών δεικτών) (Spilanis *et al.* 2005).

Η έρευνα στη συνέχεια προχώρησε στην δημιουργία δεικτών για την καλύτερη μέτρηση των επιπτώσεων των θαλάσσιων ιχθυοκαλλιεργειών, στα πλαίσια

πρωτότυπης ερευνητικής εργασίας, για την **συμπλήρωση** και την **προσαρμογή** της μεθοδολογίας.

Η συμπλήρωση με **2 επιπλέον** περιβαλλοντικούς δείκτες ήρθε να καλύψει την περίπτωση κατά την οποία στην περιοχή μελέτης, που είναι νησιωτικές περιοχές, **υπάρχουν και δραστηριότητες που πραγματοποιούνται στο θαλάσσιο περιβάλλον.**

Ειδικότερα δημιουργήθηκαν οι παρακάτω δύο (2) δείκτες:

- **Π20** - Καταγραφή εμφάνισης ξενικών ειδών, καλλιέργεια ή εκτροφή ξενικών ειδών,
- **Π21** - Ποιότητα θαλάσσιων υδάτων.

Ο δείκτης **Π20** με την καταγραφή της εμφάνισης ξενικών ειδών, ή την ύπαρξη μονάδας εκτροφής ξενικών ειδών στην περιοχή, βοηθάει στην εκτίμηση της πίεσης που δέχονται τα θαλάσσια οικοσυστήματα (π.χ. από τους λεσεψιανούς μετανάστες), καθώς και της απειλής που μπορεί να δεχτούν τόσο η βιοποικιλότητα ανά τύπο οικοσυστήματος όσο και τα διάφορα οικοσυστήματα του νησιού από τις ανθρωπογενείς δραστηριότητες

Ο δείκτης **Π21** μας βοηθάει στην εκτίμηση της ποιότητας των θαλάσσιων υδάτων, που είναι ιδιαίτερα σημαντική στην περίπτωση των θαλάσσιων ιχθυοκαλλιεργειών, αφού αποτελούν το περιβάλλον μέσα στο οποίο γίνεται η παραγωγική διαδικασία που επηρεάζεται σε σημαντικό βαθμό από αυτά, ενώ την ίδια στιγμή τα επηρεάζουν και οι μονάδες με την δική τους λειτουργία.

Θεματική ενότητα	Αριθμός Δεικτών
<i>Οικονομία</i>	
Απασχόληση	Ο1 - Ο5
Εξαγωγές	Ο6
Οικονομική απόδοση επιχειρήσεων	Ο7
Προϊόν	Ο8 - Ο9
<i>Κοινωνία</i>	
Ένεργοι	Κ1 - Κ2
Άνεργοι	Κ3 - Κ5
Θέση στο επάγγελμα	Κ6 - Κ7
Εισόδημα – κατανομή	Κ8 - Κ9
Πληθυσμός	Κ10 - Κ11
<i>Περιβάλλον</i>	
Βιοποικιλότητα	Π1 - Π2 και Π20
Αλλαγή χρήσεων γης	Π3 - Π7
Ποιότητα και Ποσότητα Υδάτων - Παράκτια Ύδατα	Π8 - Π12 και Π21
Ποιότητα και Ποσότητα Εδαφικών Πόρων	Π13 - Π16
Αστικό περιβάλλον	Π17 - Π19

Συμπεράσματα

Το σύστημα μέτρησης που αναπτύχθηκε είναι σχετικά **απλό** και δίνει **γρήγορα** στους υπεύθυνους για την χάραξη πολιτικής **αξιοποιήσιμα αποτελέσματα**, αφού μπορεί να κάνει χρήση ήδη δημοσιευμένων ή εύκολα προσβάσιμων δεδομένων.

Η μέθοδος αυτή μπορεί να χρησιμοποιηθεί και ως εργαλείο για προσδιορισμό των ακατάλληλων θέσεων σε περιοχές - και μη νησιωτικές - που είχαν αρχικά θεωρηθεί κατάλληλες για την ανάπτυξη υδατοκαλλιεργειών.

Με **monitoring** μπορεί να διασφαλιστεί ότι οι εγκατεστημένες δραστηριότητες δεν θα αποκλίνουν από τους καθορισμένους στόχους βιωσιμότητας. Στο τέλος της περιόδου εφαρμογής της πολιτικής βιώσιμης ανάπτυξης που χαράχθηκε, η **επανάληψη** της μέτρησης θα προσδιορίζει εύκολα κι άμεσα αν η συνολική κατάσταση βιωσιμότητας του νησιού βελτιώθηκε.

Βιβλιογραφία

- Burbridge P., V. Hendrick, E. Roth & H. Rosenthal, 2001. Social and economic policy issues relevant to marine aquaculture. *Journal of Applied Ichthyology* 17 (2001), 194 - 206.
- Chatziefstathiou M., I. Spilanis & H. Vayanni, 2006. Developing a Method to Evaluate the Contribution of Different Human Activities to the Sustainable Development of Islands: Case Study on Marine Aquaculture. *Sustainable Management and Development of Mountainous & Island Areas. International Conference. 29/9/2006 – 1/10/2006, Naxos.*
- Karakassis I., K. Papadopoulou, E. Apostolaki & D. Koutsoubas, 2005. Mesoscale effects of fish farming zones on macrobenthic communities in the Aegean Sea. *The X European Ecological Congress (Eureco '05), 11/2005, Kusadasi, Aydin, Turkey.*
- Katranidis S., E. Nitsi & A. Vakrou, 2003. Social Acceptability of Aquaculture Development in Coastal Areas: The Case of two Greek Islands. *Coastal Management* 31:37-53 2003.
- Klaoudatos S., A. Conides & M. Chatziefstathiou, 1996. Environmental Impact Assessment studies in floating cage culture systems in Greece. «*Littoral '96*» 3rd *International Conference of the European Coastal Association for Science & Technology*, Portsmouth, UK, 16 - 19/9/96.
- Spilanis I., T. Kizos, J. Kondili, M. Koulouri, H. Vakoufaris, 2005. Sustainability measurement in islands: The case of South Aegean islands, Greece. *International Conference on Biodiversity Conservation & Sustainable Development in Mountain Areas of Europe*, Ioannina, 20-24/9/05.

[Επιστροφή στο ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ](#)

Κόγια Φωτεινή, Αγγελίδης Γρηγόριος & Αγγελίδης Πολυχρόνης
(ΤΕΙ Καβάλας, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης)

Περιβαλλοντικές επιπτώσεις των σύγχρονων διατάξεων αξιοποίησης της ενέργειας της θάλασσας

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Μία ανανεώσιμη πηγή ενέργειας, η οποία μέχρι σήμερα ελάχιστα έχει αξιοποιηθεί, είναι η θάλασσα. Οι θαλάσσιες μάζες καλύπτουν το 75% της επιφάνειας του πλανήτη μας και μπορούν να θεωρηθούν ένα κολοσσιαίο, «παγκόσμιο» ενεργειακό ρεζερβουάρ.

Η θαλάσσια επιφάνεια απορροφά τεράστιες ποσότητες ηλιακής και αιολικής ενέργειας, η οποία εμφανίζεται στη θάλασσα σε διάφορες μορφές, όπως κύματα ή ρεύματα. Επιπλέον, το θαλάσσιο σύστημα επηρεάζεται από τις βαρυτικές αλληλεπιδράσεις του πλανήτη μας με τον Ήλιο και τη Σελήνη. Ο μηχανισμός αυτός, αργά αλλά ρυθμικά, κινητοποιεί ασύλληπτες ποσότητες ύδατος, δημιουργώντας το φαινόμενο της παλίρροιας. Διάφορες άλλες μορφές ενέργειας, που προέρχονται από το θαλάσσιο περιβάλλον, είναι η ενέργεια που οφείλεται στο θερμοκλίνο των ωκεανών, δηλαδή στη διαφορά θερμοκρασίας μεταξύ των ανώτερων και των κατώτερων ψυχρότερων θαλάσσιων στρωμάτων, καθώς και η ενέργεια που οφείλεται στις διαφορετικές πυκνότητες των θαλάσσιων στρωμάτων διαφορετικής αλατότητας.

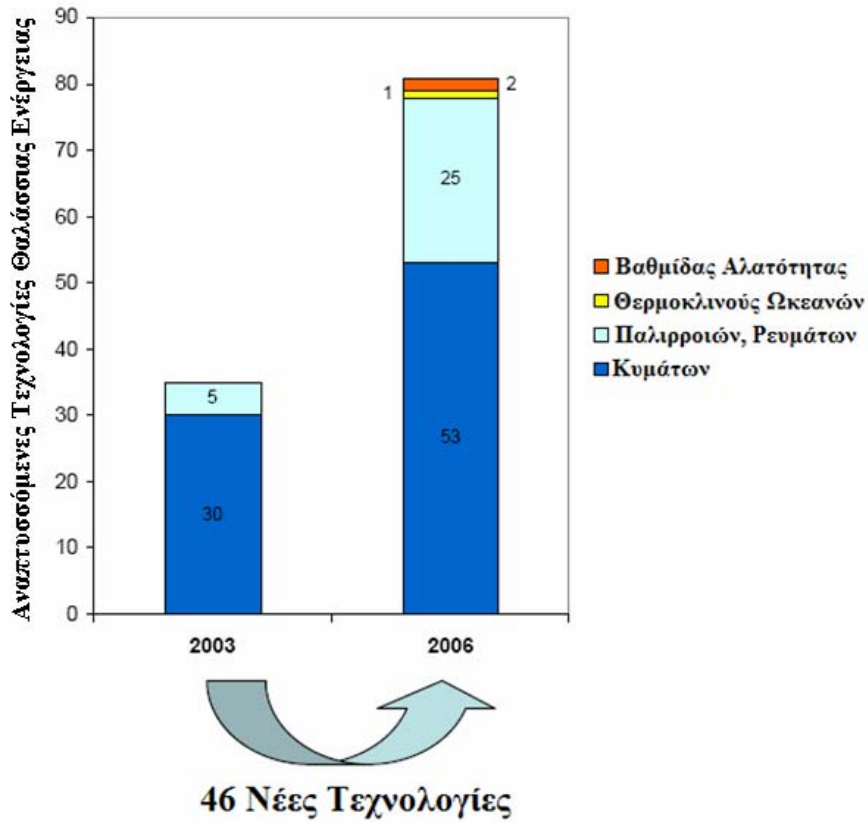
Η παραγωγή ενέργειας από τη θάλασσα ενδιαφέρει άμεσα τη χώρα μας, με το μεγάλο αριθμό νησιών, αλλά και την τεράστια ακτογραμμή της (περίπου 13700 km), η οποία είναι η μακρύτερη στην Ε.Ε. Το Αιγαίο Πέλαγος διαθέτει αξιοποιήσιμο θαλάσσιο ενεργειακό δυναμικό, το υψηλότερο της Μεσογείου, με την εκμετάλλευση του οποίου θα μπορούσε να καλυφθεί σημαντικό ποσοστό των ενεργειακών αναγκών μας.

Στην πραγματικότητα τα ορυκτά καύσιμα δεν έχουν να κάνουν μόνο με τον κίνδυνο εξάντλησης, ούτε με την ανησυχία της ανασφάλειας του ανεφοδιασμού, αλλά υπάρχουν και άλλοι λόγοι, κυρίως περιβαλλοντικοί, που ωθούν στην ανάπτυξη των Α.Π.Ε. τον 21^ο αιώνα.

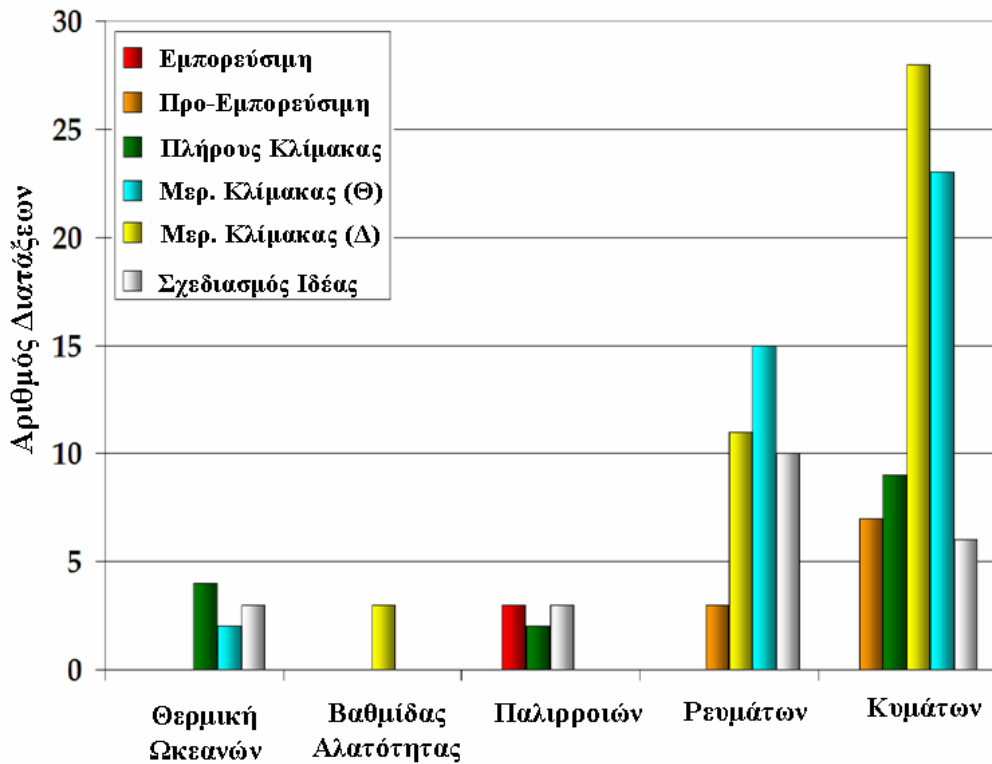
Οι υψηλές τιμές του πετρελαίου, η μείωση της προσφοράς καυσίμων και οι αυξανόμενες πιέσεις για τον έλεγχο του φαινομένου του θερμοκηπίου καθιστούν ιδιαίτερα δημοφιλή την προοπτική της θαλάσσιας ενέργειας τόσο στις εθνικές κυβερνήσεις όσο και στις εταιρείες παροχής υπηρεσιών κοινής ωφέλειας. Η πρόκληση σήμερα έγκειται στην επιτυχή εκμετάλλευση της συσσωρευμένης πλέον γνώσης, η οποία δεν κατέστη εφικτή τα προηγούμενα χρόνια. Ουδείς υποστηρίζει ότι η εκμετάλλευση της κίνησης των κυμάτων για την παραγωγή ενέργειας δεν αποτελεί μια καλή ιδέα. Στο κάτω κάτω, το «καύσιμο» αυτό θα παράγεται δωρεάν και συνεχώς, ενώ η διαδικασία της παραγωγής δεν είναι ρυπογόνος.

Η ενέργεια από τη θάλασσα είναι προφανώς αξιοπρόσεκτη, αλλά είναι αρκετά διασκορπισμένη και επομένως πολύ δύσκολη ως προς τη συλλογή της. Επίσης βρίσκεται συνήθως μακριά από τους τόπους κατανάλωσης.

Η μόνη μορφή που έχει ως τώρα αποτελέσματα και είναι συγκεντρωμένη σε ορισμένες περιοχές της Γης, είναι η **ενέργεια των παλιρροιών**. Άλλες μορφές οι οποίες βρίσκονται σε πλήρη εξέλιξη και εφαρμόζονται σήμερα σε μικρή κλίμακα, αλλά έχουν μεγάλες προοπτικές εξέλιξης, είναι **η ενέργεια των κυμάτων, η θερμική ενέργεια των ωκεανών και η ενέργεια λόγω της διαφοράς αλατότητας του γλυκού από το θαλασσινό νερό**.

Σχήμα 1. Αυξανόμενη Ανάπτυξη της Τεχνολογίας

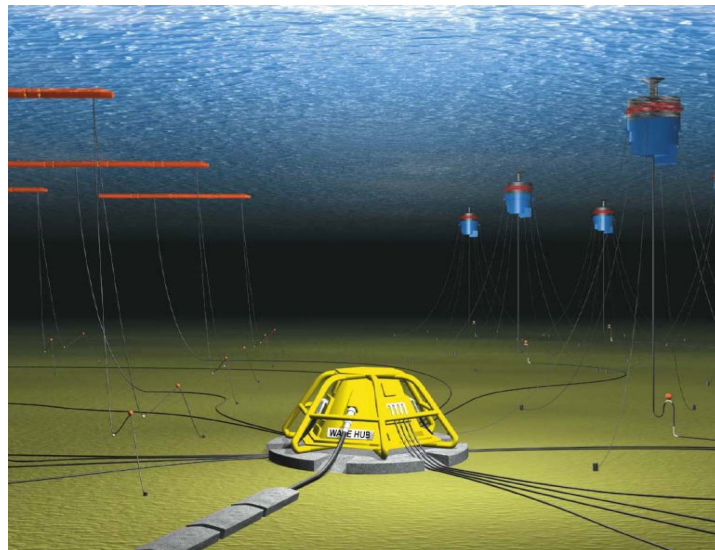
Σχήμα 2. Παγκόσμια αναπτυξιακή κατάσταση των τεχνολογιών θαλάσσιας ενέργειας
(Ιανουάριος 2008)

Στο σχήμα 1 φαίνεται η αυξανόμενη ανάπτυξη της τεχνολογίας για την αξιοποίηση της ενέργειας της θάλασσας ενώ στο σχήμα 2 φαίνεται η Παγκόσμια αναπτυξιακή κατάσταση των τεχνολογιών θαλάσσιας ενέργειας

Τα ποσά ενέργειας που εμπεριέχονται στη θάλασσα είναι τεράστια. Η δυσκολία έγκειται στο πώς να τα ανακτήσουμε.

ΠΛΗΜΝΗ ΚΥΜΑΤΩΝ

Η Πλήμνη Κυμάτων (σχήμα 3) είναι σα μια γιγαντιαία ηλεκτρική πρίζα στο βυθό της θάλασσας η οποία τροφοδοτείται από διάφορες διατάξεις αξιοποίησης της θαλάσσιας ενέργειας κι έχει εγκατασταθεί στην Κορνουάλη της Μεγάλης Βρετανίας. Θα αρχίσει να λειτουργεί το 2009, θα παράγει 20 MW και θα τροφοδοτεί 7500 σπίτια. Με τον τρόπο αυτό θα αποφευχθεί η εκπομπή 300000 τόνων διοξειδίου του άνθρακα και θα δημιουργηθούν 1800 νέες θέσεις εργασίας.

Σχήμα 3. Πλήμνη Κυμάτων, Wave Hub, Cornwall, 20MW, 2009

ΕΝΕΡΓΕΙΑ ΤΩΝ ΚΥΜΑΤΩΝ

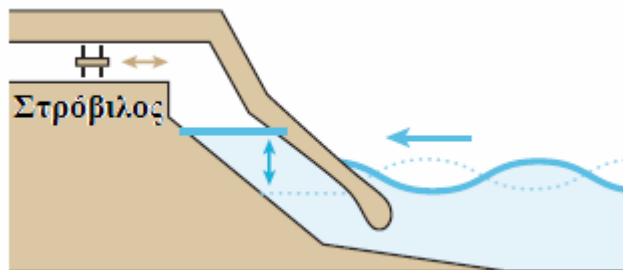
Η αρχή λειτουργίας των διατάξεων αξιοποίησης της ενέργειας των κυμάτων είναι η εξής:

Η κίνηση του κύματος μετασχηματίζεται σε μια μηχανική ή μια υδραυλική δύναμη. Ένας σύνδεσμος μεταδίδει τη δύναμη σε ένα σύστημα μετατροπής ισχύος που παράγει ηλεκτρική ενέργεια. Το ποσό της παραγόμενης ισχύος εξαρτάται από το ύψος του κύματος και από τη φύση του συστήματος μετατροπής.

ΔΙΑΤΑΞΕΙΣ ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗΣ ΤΗΣ ΕΝΕΡΓΕΙΑΣ ΤΩΝ ΚΥΜΑΤΩΝ

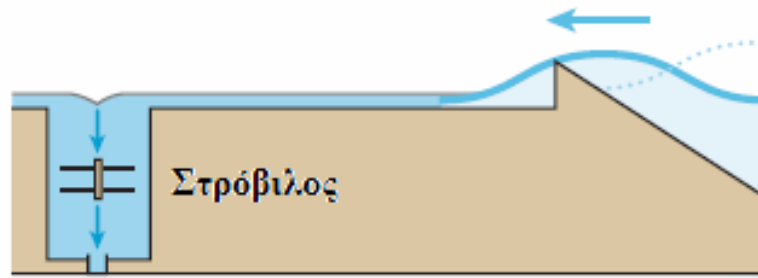
Υπάρχουν ουσιαστικά τέσσερις βασικοί τύποι μηχανισμών που έχουν δοκιμαστεί πειραματικά για τη σύλληψη της ενέργειας των κυμάτων. Τα συστήματα αυτά κυματικής ενέργειας βασίζονται στις εξής αρχές λειτουργίας:

Παλλόμενη Στήλη Νερού (σχήμα 4). Στην απλούστερή του μορφή το σύστημα αυτό είναι μια στήλη με τη μια έδρα μέσα στο νερό και την άλλη έδρα ανοιχτή στον αέρα. Όταν η στάθμη του νερού μετατοπίζεται, τότε και η στήλη του αέρα μετατοπίζεται επίσης. Η παλινδρομική κίνηση της θαλάσσιας επιφάνειας προκαλεί ρυθμική συμπίεση - αποσυμπίεση της αέριας μάζας μέσα στο θάλαμο, η οποία χρησιμοποιείται για την κίνηση αεροστρόβιλου. Εάν τοποθετηθεί ένας αεροστρόβιλος στην ανοιχτή πλευρά της στήλης, η ροή του αέρα θα παράγει ισχύ. Οι λεγόμενοι στρόβιλοι Wells κατέχουν την ικανότητα να περιστρέφονται μονίμως κατά την ίδια κατεύθυνση, όποια και αν είναι η φορά του ρεύματος του αέρα μέσω του στρόβιλου. Μια τέτοια στήλη μπορεί να τοποθετηθεί είτε υπεράκτια είτε παράκτια.

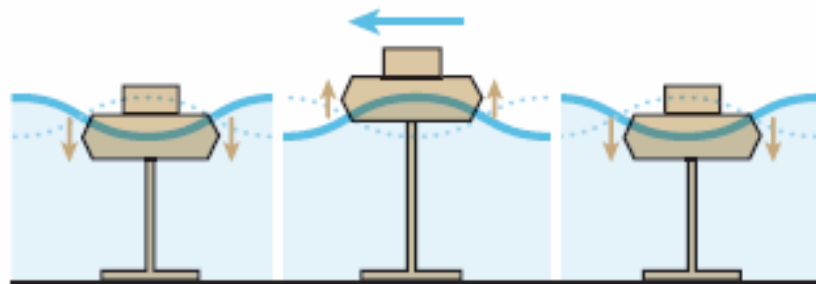
Σχήμα 4. Καθώς η στάθμη του νερού ανεβοκατεβαίνει, μια στήλη αέρα συμπιέζεται και αποσυμπιέζεται, θέτοντας σε κίνηση ένα στρόβιλο.

Υπερκαλυπτόμενη Διάταξη (σχήμα 5). Σε αυτόν τον τύπο το νερό κυλά υπεράνω μιας κεκλιμένης επιφάνειας και γεμίζει μια τεχνητή δεξαμενή. Το αποθηκευμένο νερό στη συνέχεια διοχετεύεται μέσω ενός σωλήνα διαμέσου ενός υδροστρόβιλου για την παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας.

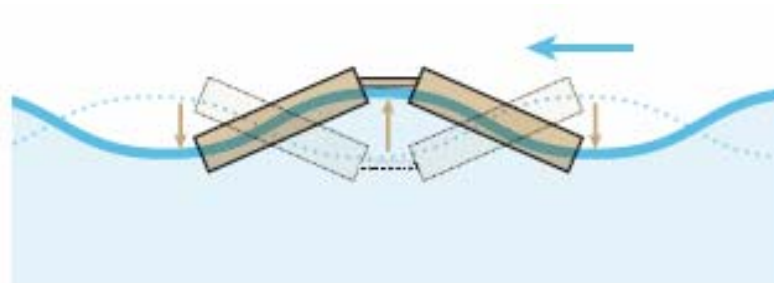
Σχήμα 5. Συλλέγοντας νερό από τα κύματα σε μια δεξαμενή, αυτή η διάταξη θέτει σε κίνηση ένα στρόβιλο καθώς το συγκεντρωμένο νερό αποστραγγίζει.

Σημειακός Απορροφητήρας (σχήμα 6). Σε αυτόν τον τύπο ένα «σημείο», όπως ένας επιπλέον σημαντήρας, ο οποίος είναι αγκυρωμένος στο θαλάσσιο πυθμένα, ανταποκρίνεται στην κατακόρυφη κίνηση της επιφάνειας της θάλασσας. Η παλινδρομική κίνηση του πλωτήρα μετατρέπεται μέσω μηχανικών ή υδραυλικών συστημάτων σε περιστροφική κίνηση, για την κίνηση ηλεκτρογεννήτριας.

Σχήμα 6. Αυτός ο πλωτήρας απορροφά κυματική ενέργεια από όλες τις κατευθύνσεις καθώς κινείται παλινδρομικά πάνω και κάτω.

Πλωτό αρθρωτό σύστημα (σχήμα 7), το οποίο στις αρθρώσεις φέρει αντλίες. Με τις κινήσεις του κυματισμού οι αντλίες συμπιέζουν υδραυλικό υγρό και δίνουν κίνηση σε υδραυλικούς κινητήρες.

Σχήμα 7. Αυτή η επιπλέον διάταξη δαμάζει αποτελεσματικά τα κύματα ελισσόμενη στην κίνησή τους καθώς περνούν.

ΕΝΕΡΓΕΙΑ ΤΩΝ ΡΕΥΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΠΑΛΙΡΡΟΙΩΝ

Η αρχή λειτουργίας των διατάξεων αξιοποίησης της ενέργειας των ρευμάτων και των παλιρροιών είναι η εξής:

Τα ρεύματα του ωκεανού και οι παλίρροιες είναι σαν υποθαλάσσιοι άνεμοι και μπορούν να παράγουν ηλεκτρική ενέργεια κινώντας ένα συνηθισμένο περιστρεφόμενο στοιχείο. Το ποσό της παραγόμενης ισχύος εξαρτάται από την ταχύτητα του ρεοντος ύδατος και από τη διάμετρο του ρότορα.

ΔΙΑΤΑΞΕΙΣ ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗΣ ΤΗΣ ΕΝΕΡΓΕΙΑΣ ΤΩΝ ΡΕΥΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΠΑΛΙΡΡΟΙΩΝ

Υπάρχουν διάφοροι τύποι μηχανισμών που δοκιμάζονται για τη σύλληψη της ενέργειας των ρευμάτων και των παλιρροιών. Τα συστήματα αυτά θαλάσσιας ενέργειας βασίζονται στις εξής αρχές λειτουργίας:

ΠΑΛΙΡΡΟΙΑΚΩΝ ΡΕΥΜΑΤΩΝ (TIDAL STREAM)

Οι διατάξεις αυτές χρησιμοποιούνται για τη μετατροπή της παλιρροιακής ενέργειας σε ηλεκτρική ενέργεια αναγκάζοντας το νερό να περάσει διαμέσου των στρόβιλων. Οι στρόβιλοι περιστρέφουν μια γεννήτρια για την παραγωγή ηλεκτρικού ρεύματος. Αυτή η τεχνολογία αντιμετωπίζεται ευνοϊκά γιατί έχει χαμηλότερα κόστη κεφαλαίου και εκτιμάται ότι έχει λιγότερες περιβαλλοντικές επιπτώσεις από τα παλιρροιακά συστήματα διακύμανσης.

Στρόβιλοι Παλιρροιακών Ρευμάτων (οριζόντιου ή κατακόρυφου άξονα). Βασίζονται στην ίδια αρχή λειτουργίας με τις ανεμογεννήτριες και στην πραγματικότητα έχουν και ακριβώς την ίδια εμφάνιση. Χρησιμοποιούν την ενέργεια ενός ρεύματος που ρέει με μεγάλη ταχύτητα για την περιστροφή των πτερυγίων στρόβιλων, με τον ίδιο τρόπο όπως ο άνεμος περιστρέφει τους αεροστρόβιλους στην ξηρά.

Εμβολοφόρες ταλαντευόμενες διατάξεις παλιρροιακών ρευμάτων. Έχουν υδρολισθητήρες που κινούνται πίσω-μπρος, σε ένα επίπεδο, στρωτά με το παλιρροιακό ρεύμα, αντί περιστρεφόμενα πτερύγια. Ένα σχέδιο χρησιμοποιεί

υδραυλικά έμβολα, για την τροφοδοσία ενός υδραυλικού κυκλώματος, που περιστρέφει έναν υδραυλικό κινητήρα και γεννήτρια, για την παραγωγή ισχύος.

Διατάξεις παλιρροιακών ρευμάτων που λειτουργούν με αγωγό Venturi. Σε αυτές η παλιρροιακή ροή κατευθύνεται διαμέσου ενός αγωγού, που συγκεντρώνει τη ροή, και δημιουργεί μια διαφορά πίεσης. Αυτό προκαλεί μια δευτερεύουσα ροή ρευστού διαμέσου ενός στροβίλου.

ΠΑΛΙΡΡΟΙΑΚΗΣ ΔΙΑΚΥΜΑΝΣΗΣ (TIDAL RANGE)

Παλιρροιακά Φράγματα. Εκμεταλλεύονται τη δυναμική ενέργεια λόγω της διαφοράς ύψους μεταξύ των υψηλών και των χαμηλών παλιρροιών (που είναι γνωστή σαν παλιρροιακή διακύμανση).

Σχήμα 8. Παλιρροιακή Διακύμανση

Παλιρροιακές Λιμνοθάλασσες. Λειτουργούν με παρόμοιο τρόπο με τα παλιρροιακά φράγματα όμως χρησιμοποιούν μια κατασκευή εγκλωβισμού αντί ένα φράγμα. Η υπεράκτια κατασκευή εγκλωβισμού μοιάζει με ένα βραχώδες νησί. Η κατασκευή αυτή προσαρμόζεται σε μια συμβατική συσκευή υδροηλεκτρικής παραγωγής και παράγει προβλέψιμη ηλεκτρική ισχύ.

Παλιρροιακές Φραγές. Οι παλιρροιακές φραγές μοιάζουν με γιγαντιαίες περιστρεφόμενες πύλες. Μπορούν να τοποθετηθούν στα κανάλια ανάμεσα σε μικρά νησιά ή σε στενά μεταξύ της ηπειρωτικής χώρας και ενός νησιού. Οι περιστρεφόμενες πύλες περιστρέφονται με τη βοήθεια των παλιρροιακών ρευμάτων που είναι χαρακτηριστικά των παράκτιων υδάτων. Μερικά από αυτά τα ρεύματα κινούνται με ταχύτητα 5-8 κόμβους (5,6-9 μίλια ανά ώρα) και παράγουν τόση ενέργεια όσο και άνεμοι πολύ υψηλότερης ταχύτητας.

ΕΝΕΡΓΕΙΑ ΤΟΥ ΘΕΡΜΟΚΛΙΝΟΥΣ ΤΩΝ ΩΚΕΑΝΩΝ ΚΑΙ ΑΡΧΗ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ ΤΩΝ ΣΥΣΤΗΜΑΤΩΝ ΠΟΥ ΕΚΜΕΤΑΛΛΕΥΟΝΤΑΙ ΤΗΝ ΕΝΕΡΓΕΙΑ ΤΟΥ ΘΕΡΜΟΚΛΙΝΟΥΣ ΤΩΝ ΩΚΕΑΝΩΝ

Η εταιρία OTEC (Ocean Thermal Energy Conversion) χρησιμοποιεί τη διαφορά θερμοκρασίας μεταξύ του κρύου, βαθιού νερού και του θερμού, ρηχού νερού της θάλασσας για την τροφοδότηση ενός θερμοδυναμικού κύκλου που μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να παραγάγει ηλεκτρική ενέργεια. Βασίζεται στους κύκλους Claude ή Rankine. Απαιτείται ελάχιστη διαφορά θερμοκρασίας γύρω στους 20 °C (κατά προτίμηση 24 °C) για οικονομική βιωσιμότητα.

Υπάρχουν τρεις βασικοί τύποι διεργασιών OTEC:

Κλειστού Κύκλου (Closed-Cycle). Στο σύστημα κλειστού κύκλου, η θερμότητα μεταφέρεται από το θερμό επιφανειακό νερό προκαλώντας την εξάτμιση ενός πρότυπου αερίου (όπως η αμμωνία που βράζει περίπου σε θερμοκρασία -28 °F σε ατμοσφαιρική πίεση). Ο εκτονούμενος ατμός κινεί ένα στρόβιλο που συνδέεται με μια γεννήτρια που παράγει ηλεκτρικό ρεύμα. Το ψυχρό θαλασσινό νερό καθώς περνά διαμέσου ενός συμπυκνωτή που περιέχει το εξατμισμένο βασικό ρευστό το ξαναμετατρέπει σε υγρό το οποίο στη συνέχεια ανακυκλώνεται μέσω του συστήματος.

Ανοικτού Κύκλου (Open-Cycle). Το σύστημα ανοικτού κύκλου χρησιμοποιεί το ίδιο το επιφανειακό θερμό νερό σα βασικό ρευστό. Το νερό εξατμίζεται σε σχεδόν κενό στις θερμοκρασίες του επιφανειακού νερού. Ο εκτονούμενος ατμός κινεί ένα χαμηλής πίεσης στρόβιλο που συνδέεται με μια γεννήτρια που παράγει ηλεκτρική ενέργεια. Ο ατμός, που έχει αφαιραθεί και είναι σχεδόν καθαρό γλυκό νερό, συμπυκνώνεται εκ νέου σε υγρό με έκθεση στις κρύες θερμοκρασίες από το νερό του βαθιού ωκεανού. Αν ο συμπυκνωτής διατηρεί το νερό από την απευθείας επαφή με το θαλασσινό νερό, το συμπυκνωμένο νερό θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί σαν πόσιμο νερό, για άρδευση ή για υδατοκαλλιέργεια. Ένας συμπυκνωτής «απευθείας επαφής» παράγει περισσότερη ηλεκτρική ενέργεια, αλλά ο ατμός αναμιγνύεται με το ψυχρό θαλασσινό νερό και το εξερχόμενο νερό είναι αλμυρό. Αυτό το μίγμα επιστρέφεται στον ωκεανό. Η διαδικασία επαναλαμβάνεται με μια συνεχή παροχή θερμού επιφανειακού θαλασσινού νερού.

Υβριδικού Κύκλου (Hybrid-Cycle). Τα υβριδικά συστήματα χρησιμοποιούν τμήματα των συστημάτων και ανοικτού και κλειστού κύκλου για να βελτιστοποιήσουν την παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας και γλυκού νερού.

ΕΝΕΡΓΕΙΑ ΛΟΓΩ ΤΗΣ ΒΑΘΜΙΔΑΣ ΑΛΑΤΟΤΗΤΑΣ ΤΗΣ ΘΑΛΑΣΣΑΣ ΚΑΙ ΑΡΧΗ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ ΤΩΝ ΣΥΣΤΗΜΑΤΩΝ ΠΟΥ ΕΚΜΕΤΑΛΛΕΥΟΝΤΑΙ ΤΗΝ ΕΝΕΡΓΕΙΑ ΛΟΓΩ ΤΗΣ ΒΑΘΜΙΔΑΣ ΑΛΑΤΟΤΗΤΑΣ ΤΗΣ ΘΑΛΑΣΣΑΣ

Η αρχή στην οποία βασίζεται η παραγωγή ενέργειας λόγω της βαθμίδας αλατότητας είναι η εκμετάλλευση της εντροπίας της ανάμιξης γλυκού νερού με αλμυρό νερό. Η διαφορά στην αλατότητα μεταξύ του νερού της θάλασσας και του γλυκού νερού δημιουργεί μια διαφορά πίεσης. Εάν στο όριο μεταξύ του νερού της θάλασσας και του γλυκού νερού τοποθετηθεί μια ημιπερατή μεμβράνη, το γλυκό νερό θα διαπεράσει αργά διαμέσου της εξαιτίας της όσμωσης. Μπορεί να εξαχθεί ενέργεια με την εκμετάλλευση της διαφοράς πίεσης. Το ποσό ενέργειας που εξάγεται είναι ανάλογο προς αυτήν τη διαφορά πίεσης.

Αυτή η πηγή ενέργειας δεν είναι εύκολο να γίνει κατανοητή γιατί δε γίνεται απευθείας αισθητή στη φύση με τη μορφή θερμότητας, καταρρακτών, ανέμου, κυμάτων ή ακτινοβολίας.

Η ενέργεια λόγω της βαθμίδας αλατότητας είναι από τις μεγαλύτερες ανανεώσιμες πηγές ενέργειας η οποία είναι ακόμη ανεκμετάλλευτη.

Η εκμεταλλεύσιμη ενέργεια είναι μεγάλη και αντιστοιχεί σε 2,6 MW για κάθε m³/s γλυκού νερού που αναμιγνύεται με θαλασσίνο νερό. Υπολογίζεται ότι η εκμετάλλευση της ενέργειας αυτής σε παγκόσμια κλίμακα θα έδινε 2000 TWh/y. Το κόστος εκμετάλλευσης της ενέργειας από αυτήν την πηγή είναι υψηλότερο από την πλέον παραδοσιακή υδροηλεκτρική πηγή ισχύος, αλλά είναι συγκρίσιμο με άλλες μορφές ανανεώσιμης ενέργειας που ήδη παράγονται σε εγκαταστάσεις πλήρους κλίμακας.

Έχουν προταθεί διάφορες μέθοδοι για την εξαγωγή αυτής της ενέργειας. Η πλέον υποσχόμενη μέθοδος είναι η χρήση ημιπερατών μεμβρανών.

Εικόνα 1. Θαλάσσιο Οικοσύστημα

ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΩΝ ΔΙΑΤΑΞΕΩΝ ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗΣ ΤΗΣ ΕΝΕΡΓΕΙΑΣ ΤΩΝ ΚΥΜΑΤΩΝ, ΤΩΝ ΠΑΛΙΡΡΟΙΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΡΕΥΜΑΤΩΝ

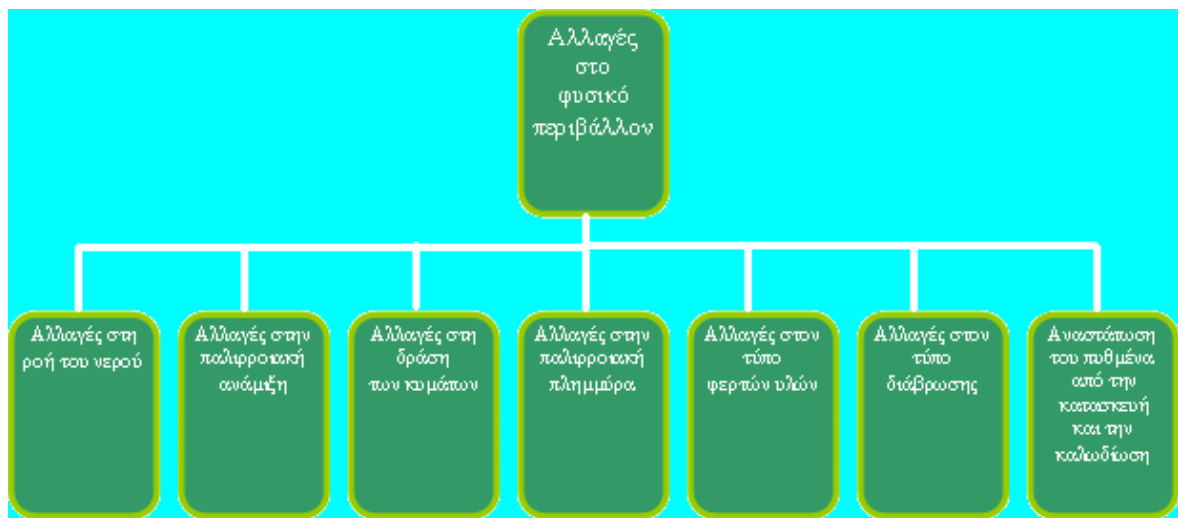
Στάδιο Κατασκευής. Στο στάδιο κατασκευής των διατάξεων αξιοποίησης της ενέργειας των κυμάτων, των παλιρροιών και των ρευμάτων οι περιβαλλοντικές επιπτώσεις αναφέρονται στις γεωτρήσεις που πραγματοποιούνται για την εγκατάσταση των διατάξεων, στο στοίβαγμα των μπαζών που προκύπτουν από τις γεωτρήσεις, στις αυξημένες στάθμες θορύβου λόγω των πραγματοποιούμενων εργασιών, στον αυξημένο κίνδυνο ρύπανσης λόγω των κατασκευαστικών σκαφών και των δραστηριοτήτων στην περιοχή. Μέγιστες είναι επίσης οι επιδράσεις στο βυθό λόγω της εγκατάστασης των διατάξεων και των καλωδίων.

Στάδιο Λειτουργίας και Συντήρησης. Οι περιβαλλοντικές επιπτώσεις στο στάδιο λειτουργίας και συντήρησης αφορούν

α) Την οικολογία των οικοσυστημάτων

Η οικολογία των οικοσυστημάτων διαταράσσεται με την επίδραση στις φυσικές κατοικίες και στα είδη, όπως στα πουλιά, στα ψάρια, στα θαλάσσια θηλαστικά, στο πλαγκτόν και στις βενθικές κοινότητες στο βυθό. Οι γήινες φυσικές κατοικίες μπορεί επίσης να επηρεαστούν από έργα υποδομής που πραγματοποιούνται για τη διευκόλυνση της χερσαίας μεταφοράς του ηλεκτρικού ρεύματος. Οι επιπτώσεις στο φυσικό περιβάλλον φαίνονται στο σχήμα 9. Είναι δυνατόν να προκύψει αλλαγή του χαρακτήρα των θαλάσσιων κοινοτήτων καθώς και μετακίνηση των ειδών από τις περιοχές σίτισης και αναπαραγωγής τους.

Τα ψάρια και τα θαλάσσια θηλαστικά πιθανό να επηρεάζονται ιδιαίτερα από τη δημιουργία υποβρύχιου θορύβου, ηλεκτρομαγνητικών πεδίων από τους υποθαλάσσιους αγωγούς μεταφοράς. Τα ψάρια και τα θαλάσσια θηλαστικά επίσης αντιμετωπίζουν κίνδυνο πρόσκρουσης στις εγκατεστημένες διατάξεις. Αν και ο κίνδυνος από τους στροβίλους που περιστρέφονται αργά υποβρυχίως, λογικά είναι μικρός, αυτός ο κίνδυνος και η πιθανή αλλαγή της συμπεριφοράς αυτών των ειδών, πρέπει να εκτιμάται με προσοχή και πρέπει να ελέγχεται η εγκατάσταση των πειραματικών διατάξεων.

Σχήμα 9. Επιπτώσεις στο φυσικό περιβάλλον

Εκτός από τις βλαβερές συνέπειες της λειτουργίας των διατάξεων αξιοποίησης της ενέργειας των κυμάτων, των ρευμάτων και των παλιρροιών, φαίνεται να υπάρχουν και πιθανές θετικές επιδράσεις της εξέλιξης της αξιοποίησης της θαλάσσιας ενέργειας για οικολογική προστασία. Τεχνητές κατασκευές, για παράδειγμα, πάνω από την επιφάνεια της θάλασσας, θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν για κατοικία για φώκιες και για θαλάσσια λιοντάρια ή για να κατασκευάσουν τα πουλιά φωλιές. Οι εγκατεστημένες διατάξεις, επίσης, μπορούν να

παίζουν το ρόλο καταφύγιου για τους πληθυσμούς των ψαριών, λόγω της μειωμένης αλιείας εξαιτίας της δημιουργίας ζωνών που απαγορεύεται το ψάρεμα.

Γενικότερα, τα πιθανά ευεργετήματα από αυτό θα εξαρτηθούν από τις ιδιαίτερες επιπτώσεις της κάθε διάταξης, από την κλίμακα ανάπτυξής της και από τη μελέτη των εκδοχών απόσυρσης, αλλά αυτό μπορεί να προσφέρει μια ευκαιρία σε ολοκληρωμένη παραγωγή ανανεώσιμης ενέργειας και μια εμπορεύσιμη δραστηριότητα με αντικειμενικό στόχο την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος.

β) Το γήινο και το θαλάσσιο τοπίο

Πολλές παράκτιες περιοχές είναι σημαντικά κέντρα αναψυχής με πολύτιμη φυσική κληρονομιά για τις κοινότητες, τους επισκέπτες και τους παραθεριστές. Η εγκατάσταση μιας διάταξης αξιοποίησης της ενέργειας της θάλασσας σε νερά κοντά στην ακτή, πιθανό να έχει επίδραση στο γήινο και στο θαλάσσιο τοπίο της περιοχής, ιδιαίτερα όταν πρόκειται για κατασκευές που διαπερνούν τη θαλάσσια επιφάνεια. Το επίπεδο της επίπτωσης θα εξαρτηθεί από τα χαρακτηριστικά του γήινου τοπίου της παράκτιας περιοχής και από το είδος της διάταξης θαλάσσιας ενέργειας.

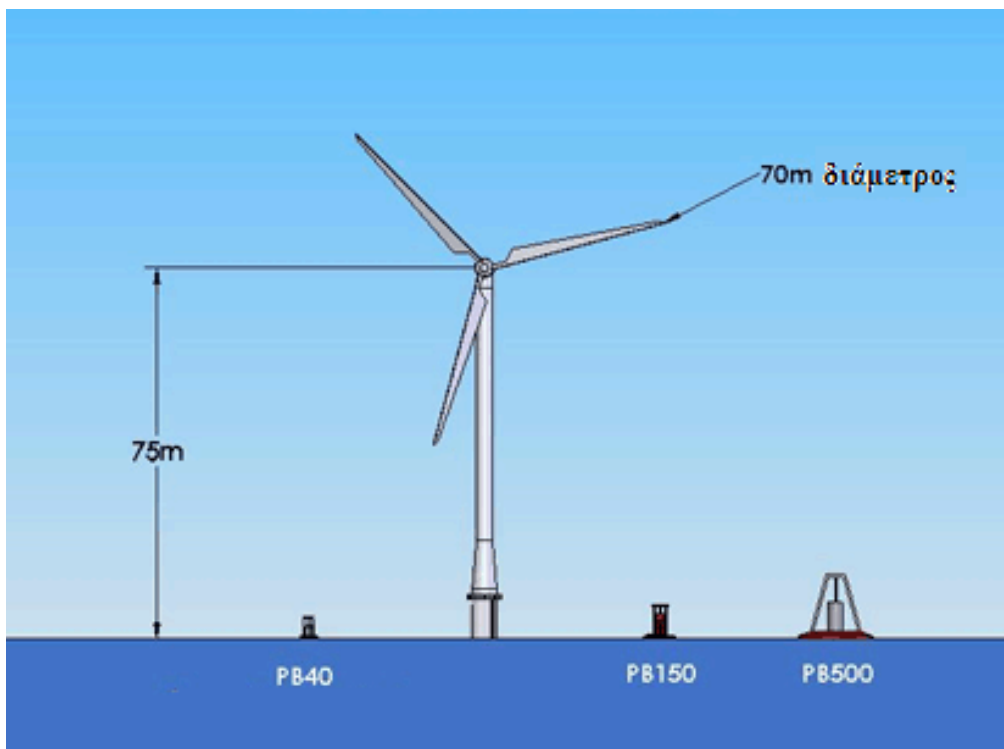

Εικόνα 2. Θέα του Wave Dragon όπως φαίνεται από 100 πόδια πάνω από την επιφάνεια της θάλασσας και σε απόσταση 3 μιλίων

Οι οπτικές επιδράσεις τόσο από την εμφάνιση της διάταξης όσο και από την ορατότητά της από την ξηρά ή από ένα πλοίο, και οι επιδράσεις στο γήινο και στο θαλάσσιο τοπίο είναι συχνά το κύριο θέμα που απασχολεί τις τοπικές κοινωνίες και ως εκ τούτου πρέπει να μελετούνται ο σχεδιασμός και η επιλογή της τοποθεσίας.

Εικόνα 3. Θέα ενός πάρκου κυμάτων της εταιρίας *Ocean Power Technologies*, το οποίο αποτελείται από δέκα διατάξεις *Power Buoys*, σε απόσταση 4 km από την ακτή.

Σχήμα 10 . Συγκριτική οπτική όχληση διατάξεων εκμετάλλευσης αιολικής και θαλάσσιας ενέργειας

Φαίνεται ότι η εκμετάλλευση της ενέργειας της θάλασσας έχει λιγότερες περιβαλλοντικές επιπτώσεις από την εκμετάλλευση της αιολικής ενέργειας. Θα πρέπει όμως οι ασχολούμενοι να πάρουν μαθήματα από τη βιομηχανία αιολικής ενέργειας και να καταλάβουν το πόσο σημαντικό είναι να έρχονται έγκαιρα σε συνεννόηση με τις τοπικές κοινωνίες. Στην περίπτωση μιας νέας τεχνολογίας θα πρέπει να δίνονται καλές πληροφορίες για να φαίνεται η πολύ χαμηλή ορατότητα της διάταξης ή της εξέλιξής της.

Οι οπτικές επιδράσεις της υποστηρικτικής υποδομής, όπως οι υποσταθμοί και οι πυλώνες, πρέπει επίσης να αποτελεί ένα υπό συζήτηση και μελέτη θέμα.

γ) Το θόρυβο (αερομεταφερόμενο και υποβρύχιο)

Ο θόρυβος και οι κραδασμοί διαδίδονται υποβρύχια σε σημαντικές αποστάσεις. Αυξήσεις του θορύβου του περιβάλλοντος κατά τη διάρκεια της κατασκευής και της λειτουργίας πιθανό να έχουν σοβαρές επιδράσεις στα θαλάσσια θηλαστικά και στα ψάρια γεγονός που εξαρτάται από τη στάθμη, τη συχνότητα και τη διάρκεια του θορύβου.

Σε εξάρτηση πάντα από την απόσταση από την ακτή, από τις κλιματικές συνθήκες και από την κατεύθυνση του ανέμου, ο θόρυβος από τις δραστηριότητες της κατασκευής, της συντήρησης και της απόσυρσης επίσης μπορεί να πλήττει τις τοπικές κοινωνίες.

δ) Το θαλάσσιο βυθό, τις φερτές ύλες και τα ρεύματα

Η τοποθέτηση των διατάξεων θαλάσσιας ενέργειας και των σχετικών καλωδίων στον πυθμένα θα έχει σαν αποτέλεσμα τη μεταβολή των φυσικών χαρακτηριστικών της περιοχής και πιθανό να προκαλέσει μια απώλεια φυσικών κατοικιών. Για μια συστοιχία θαλάσσιων διατάξεων, η τακτοποίηση των καλωδίων θα είναι σύνθετη, αυξάνοντας δραστικά τη διάρκεια εγκατάστασης μιας διάταξης. Τα καλώδια μπορεί να έχουν μια σημαντική αλλά σύντομη δυσμενή επίπτωση στο θαλάσσιο πυθμένα. Στο στάδιο του παροπλισμού, τα καλώδια πιθανό να αφεθούν στη θέση τους για την αποφυγή περαιτέρω ενόχλησης, ή για την επαναχρησιμοποίησή τους με μια νέα εγκατάσταση διατάξεων.

Η τοποθέτηση μιας στερεάς κατασκευής, πάνω στο θαλάσσιο πυθμένα σε μια περιοχή ισχυρών παλιρροιακών ροών, θα επηρεάσει τις δομές της διάβρωσης των ιζημάτων, της μεταφοράς και της απόθεσης. Με την εξαγωγή ενέργειας από τη ροή, μια διάταξη παλιρροιακού ρεύματος μπορεί να μειώσει σημαντικά την κατάντη του

στροβίλου ταχύτητα του ρεύματος, με αισθητές επιδράσεις σε κάποια απόσταση μακριά.

Σε περίπτωση, τέλος, συστοιχίας διατάξεων θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη η αθροιστική επίδραση των επιπτώσεων.

ε) Την ποιότητα του νερού

Κατά τη διάρκεια της λειτουργίας και της συντήρησης των διατάξεων είναι δυνατό να συμβεί πιθανή διαρροή λιπαντικών ουσιών ή πιθανή διαρροή υδραυλικών υγρών.

Είναι δυνατόν επίσης να παρατηρηθούν αυξημένες στάθμες διαρροής καύσιμης ύλης και πετρελαίου στο νερό λόγω της αυξημένης κίνησης πλοίων για το συγκεκριμένο σκοπό.

στ) Την αναψυχή και τον Τουρισμό

Οι θαλάσσιες δραστηριότητες αναψυχής και τουρισμού περιλαμβάνουν την ερασιτεχνική αλιεία, την παρατήρηση πουλιών, τις διακοπές για αναψυχή, τις κυματοδρομίες (σέρφινγκ), την καταφυγή τουριστών, το κυνήγι άγριων πουλιών, την ιστιοπλοΐα και άλλα. Σε πολλές περιπτώσεις παρατηρείται ακόμη και αύξηση στον τουρισμό όπως π.χ. στην περίπτωση κατασκευής φράγματος λόγω της εξομάλυνσης των τραχειών συνθηκών της θάλασσας ή και μόνο για να δουν το φράγμα.

Πιθανές αρνητικές επιδράσεις θα μπορούσε να προκαλέσει η απ' ευθείας επίδραση στις δημοφιλείς θελκτικές ακτές, ή η μείωση στον αριθμό των πουλιών με αποτέλεσμα τη μείωση της δραστηριότητας παρατήρησης πουλιών. Πιθανές αρνητικές επιδράσεις επίσης θα μπορούσαν να προκληθούν στο σέρφινγκ, λόγω της μείωσης του ύψους των κυμάτων και στην ιστιοπλοΐα.

ζ) Την αλιεία

Οι επιπτώσεις αφορούν τόσο την εμπορική όσο και την ερασιτεχνική αλιεία. Η λειτουργία και συντήρηση των διατάξεων περιορίζουν τις κινήσεις των αλιευτικών σκαφών, την εμπορική βιωσιμότητα της αλιευτικής προσπάθειας και τις χρησιμοποιούμενες αλιευτικές μεθόδους.

Παρόλα αυτά όμως μια μείωση στο τυρβώδες θα μπορούσε να υποστηρίξει μια αύξηση στις υδατοκαλλιέργειες οστράκων.

η) Τη ναυσιπλοΐα

Εκτός του περιορισμού του πεδίου ναυσιπλοΐας λόγω των εγκατεστημένων πλωτών επιφανειακών και ημιβυθιζόμενων διατάξεων ή πιθανόν και των πακτωμένων

στο βυθό διατάξεων, θα μπορούσαν να προκληθούν και άλλα προβλήματα στη ναυσιπλοΐα. Στην περίπτωση παλιρροιακού φράγματος, για παράδειγμα, απαιτείται εγκατάσταση μιας ή περισσοτέρων δεξαμενών ρύθμισης στάθμης νερού για τη διευκόλυνση της διέλευσης ανάμεσα σε δυο διαφορετικές στάθμες νερού, το οποίο της θα έχει συνέπειες της κινήσεις των πλοίων σε ότι αφορά καθυστερήσεις ή περιορισμούς στο μέγεθος του δυναμένου να διέλθει πλοίου.

Πιθανόν οι διατάξεις να μην είναι ευδιάκριτες τη νύχτα ή τη μέρα. Για το λόγο αυτό θα πρέπει να είναι εφοδιασμένες με φώτα (φάροι ναυσιπλοΐας), ηχητικά σήματα, αντανακλαστές ραντάρ και να είναι βαμμένες με χρώματα που δημιουργούν αντίθεση με τα χρώματα της ημέρας.

Στάδιο Παροπλισμού. Η διάρκεια ζωής των συνήθων διατάξεων είναι γύρω στα είκοσι χρόνια. Οι περιβαλλοντικές επιπτώσεις στο στάδιο αυτό, είναι παρόμοιες με αυτές που επισημάνθηκαν κατά την ανάθεση (κατασκευή). Επιπλέον, κατά το στάδιο του παροπλισμού προκαλείται αναταραχή σε κάθε νέα κοινότητα θαλασσιών οργανισμών που έχουν εγκατασταθεί στη διάταξη.

Μέχρι στιγμής (Οκτώβριος 2007) η γενική παραδοχή είναι ότι οι διατάξεις αξιοποίησης της ενέργειας της θάλασσας, σε αντίθεση με κάποιες άλλες τεχνολογίες παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας, δεν είναι απαραίτητο να αποσυρθούν ακόμη και αν σταματήσουν να παράγουν ισχύ. Εκτός από το υψηλό κόστος απόσυρσης (θα μπορούσε να είναι τόσο υψηλό όσο το κόστος κατασκευής), άλλοι λόγοι για μη απόσυρση της διάταξης είναι η προκαλούμενη αναταραχή στο περιβάλλον το οποίο προσαρμόστηκε μέχρι κάποιο σημείο στην υπάρχουσα κατάσταση και άλλος λόγος θα μπορούσε να είναι η περιβαλλοντική προστασία με τις κατασκευές αυτές, όπως προστασία από πλημμύρες, προστασία των ακτών από τη διάβρωση και επίσης και η χρήση των διατάξεων από τους θαλάσσιους οργανισμούς σαν καταφύγια ή σαν κατοικίες.

Γενικότερες περιβαλλοντικές επιπτώσεις. Γενικότερα στις περιβαλλοντικές επιπτώσεις περιλαμβάνονται και οι συγκρούσεις με άλλους χρήστες του θαλάσσιου περιβάλλοντος. Στους άλλους χρήστες του θαλάσσιου περιβάλλοντος συμπεριλαμβάνονται η εμπορική αλιεία, η εμπορική ναυτιλία και ναυσιπλοΐα, οι γεωτρήσεις και η εξαγωγή ορυκτών, οι δραστηριότητες του Υπουργείου Εθνικής Άμυνας, η Βιομηχανία Πετρελαίου και Φυσικού Αερίου, μια άλλη παράκτια ή υπεράκτια ανανεώσιμη ενέργεια, η αιολική, τα λιμάνια, η αλιεία αναψυχής, η

ναυσιπλοΐα αναψυχής, ο τουρισμός, τα υποθαλάσσια καλώδια και οι αγωγοί και άλλα.

Σχεδιασμός και μέτρα απόλυσης των περιβαλλοντικών επιπτώσεων. Οι μέγιστες περιβαλλοντικές επιδράσεις είναι αναμενόμενο να συμβούν εκεί όπου τοποθετούνται σειρές, πάρκα ή αλληλουχίες πάρκων διατάξεων.

Δυνατές μέθοδοι απόλυσης για την αντιμετώπιση των επιδράσεων στο βυθό, των επιδράσεων από φερτές ύλες και στην υδροδυναμική του συστήματος, περιλαμβάνουν ευαίσθητο σχεδιασμό των κατασκευών θεμελίωσης και επιλογή της τοποθεσίας για την ελαχιστοποίηση των επιπτώσεων σε ευαίσθητες περιοχές. Ο σχεδιασμός των διατάξεων πρέπει επίσης να εξετάζει την αλληλεπίδρασή τους με τα ψάρια, τα πουλιά και τα θαλάσσια θηλαστικά.

Είναι δυνατόν επίσης να επιλεγεί ο κατάλληλος χρόνος δραστηριοτήτων κατασκευής και παροπλισμού ώστε να ελαχιστοποιηθούν οι δυσμενείς επιπτώσεις στους ευαίσθητους οικολογικούς αποδέκτες (όπως τα θαλάσσια θηλαστικά που επηρεάζονται από το θόρυβο).

Συστηματική παρακολούθηση των δοκιμών εγκατάστασης των διατάξεων θα βελτιώσει την κατανόηση των τρόπων με τους οποίους οι επιπτώσεις μπορούν να αποφευχθούν ή να ελαχιστοποιηθούν.

ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΩΝ ΔΙΑΤΑΞΕΩΝ ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗΣ ΤΗΣ ΕΝΕΡΓΕΙΑΣ ΤΟΥ ΘΕΡΜΟΚΛΙΝΟΥΣ ΤΩΝ ΩΚΕΑΝΩΝ

Το ποσόν της συνολικής Παγκόσμιας Ισχύος που θα μπορούσε να παραχθεί από την OTEC θα πρέπει να αντισταθμίζεται με την επίπτωση στο θαλάσσιο περιβάλλον που θα μπορούσε να προκληθεί από τις σχετικά μαζικές ποσότητες θαλασσινού νερού που χρειάζεται για τη λειτουργία των εργοστασίων της OTEC.

Για την ελαχιστοποίηση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων εξαιτίας της επιστροφής του επεξεργασμένου νερού στον ωκεανό (κυρίως μεταβολές στη θερμοκρασία), είναι ικανοποιητικό ένα βάθος απόρριψης 60 m, θεωρούμενο εφικτό για τις περισσότερες περιοχές, γεγονός το οποίο έχει σαν αποτέλεσμα έναν αγωγό που εκτείνεται σε βάθη 60 m.

Πολυάριθμες χώρες ανά τον κόσμο θα μπορούσαν να χρησιμοποιούν την ΟΤΕC σα συνιστώσα της ενεργειακής τους εξίσωσης με σχετικά ελάχιστες περιβαλλοντικές επιπτώσεις.

Περιοχές τροπικών και υποτροπικών νησιών θα μπορούσαν να ανεξαρτητοποιηθούν από τα συμβατικά καύσιμα για την παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας και αφαλατωμένου νερού με τη χρήση εγκαταστάσεων κατάλληλου μεγέθους.

Η απάντηση πάντως στην ερώτηση αν η ΟΤΕC είναι ένας σημαντικός χορηγός Παγκόσμιας Ισχύος δε μπορεί να δοθεί, με μόνο το πειραματικό στάδιο.

Θα προκύψουν έγκυρα δεδομένα για τη λειτουργία και τις περιβαλλοντικές επιπτώσεις της ΟΤΕC μόνο διαμέσου της κατασκευής και της λειτουργίας προ-εμπορικού εργοστασίου.

ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΩΝ ΔΙΑΤΑΞΕΩΝ ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗΣ ΤΗΣ ΕΝΕΡΓΕΙΑΣ ΛΟΓΩ ΤΗΣ ΒΑΘΜΙΑΣ ΑΛΑΤΟΤΗΤΑΣ ΤΗΣ ΘΑΛΑΣΣΑΣ

Η ενέργεια λόγω της βαθμίδας αλατότητας της θάλασσας είναι η πλέον «οικολογικά καθαρή» πηγή ενέργειας.

Κατά τη διάρκεια της χρήσης των σταθμών παραγωγής ηλεκτρικού ρεύματος SGE (Salinity Gradient Energy) το περιβάλλον θα επηρεαστεί μόνον τοπικά αντικαθιστώντας τη φυσική διαδικασία της μη ισορροπημένης μίξης του νερού του ποταμού και του νερού της θάλασσας από την ισορροπημένη ανάμιξη στην εγκατάσταση παραγωγής ισχύος.

Κατά τη χρησιμοποίηση των ιδιαίτερα αλμυρών θαλασσινών νερών η καταστροφική του επίδραση στο περιβάλλον γενικά αποκλείεται επειδή τα αναμεμιγμένα θαλασσινά νερά θα επιστρέψουν πίσω στις ιδιαίτερα αλμυρές δεξαμενές με ελάχιστη ύπαρξη ζωής ή στα υπόγεια ιζήματα άλατος.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η διαβεβαίωση ότι θα έχουμε άφθονη ενέργεια στο μέλλον, εξαρτάται από τη σωστή χρήση της ενέργειας εκ μέρους όλων μας. Εξαρτάται επίσης και από όλους εκείνους που θα δημιουργήσουν τις νέες ενεργειακές τεχνολογίες του μέλλοντος.

Οφείλουμε όλοι να διατηρούμε την ενέργεια και να τη χρησιμοποιούμε αποδοτικά.

Όλες οι πηγές ενέργειας έχουν επίπτωση στο περιβάλλον. Οι ανησυχίες για το φαινόμενο του θερμοκηπίου και για την παγκόσμια θέρμανση, την ατμοσφαιρική ρύπανση και την εξασφάλιση ενέργειας έχουν οδηγήσει σε αυξανόμενο ενδιαφέρον και μεγαλύτερη εξέλιξη στον τομέα των πηγών ανανεώσιμης ενέργειας όπως η ηλιακή, η αιολική, η γεωθερμική, η θαλάσσια και η ενέργεια του υδρογόνου.

Εμείς θα εξακολουθήσουμε να χρησιμοποιούμε ορυκτά καύσιμα και πυρηνική ενέργεια έως ότου αυτές να μπορούν να αντικατασταθούν από νέες, καθαρότερες τεχνολογίες.

Κάθε kWh ηλεκτρικής ενέργειας που παράγεται από ανανεώσιμες πηγές γλυτώνει εκπομπές άνθρακα 0,44 kg. Δεδομένου ότι οι ενδείξεις δείχνουν ότι οι περιβαλλοντικές επιπτώσεις των σύγχρονων διατάξεων αξιοποίησης της ενέργειας της θάλασσας είναι ελάχιστες, φαίνεται ότι έφτασε ο καιρός της στροφής στην ανεξάντλητη αυτή πηγή ανανεώσιμης ενέργειας.

Το μέλλον μας ανήκει, όμως χρειαζόμαστε ενέργεια για να το φτάσουμε.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Δοξάκη Ε. Π., (2008), **ΜΕΛΕΤΗ ΔΙΑΤΑΞΕΩΝ ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗΣ ΤΗΣ ΕΝΕΡΓΕΙΑΣ ΤΗΣ ΘΑΛΑΣΣΑΣ ΣΤΗ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ**, Πτυχιακή Εργασία, επιβλέπουσα: Φωτεινή Κόγια, Τ.Ε.Ι. Καβάλας, Καβάλα
2. <http://www.energyquest.ca.gov/story/conclusion.html>, **Energy Story, Conclusion**
3. <http://www.europeanislands.net/?secid=9&pid=46&>, **Ocean Energy**
4. http://www.esru.strath.ac.uk/EandE/Web_sites/01-02/RE_info/wave%20power.htm, **Wave Power**
5. http://www.esru.strath.ac.uk/EandE/Web_sites/01-02/RE_info/Tidal%20Power.htm#envirob2, **Tidal Power**
6. http://www.handsontv.info/series2/powertothepeople_reports/powertothepeople_mm/turningthetide.pdf, **Series 2: Programme 9 (of 14) - 'Power to the People', Report 1 of 5: Turning The Tide - Scotland**
7. http://www.worldenergy.org/publications/survey_of_energy_resources_2007/tidal_energy/755.asp, **Survey of Energy Resources 2007, Harnessing the Energy in the Tides**
8. <http://www.hammerfeststrom.com/content/view/48/78/lang,en/>, **Energy from Ocean Currents, Technology and environment**
9. <http://www.ecocity.gr/main.php?cat=69&art=377>, **Στο προσκήνιο ξανά η θάλασσα ενέργεια, ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, 5/8/2006**
10. <http://live-sustainably.blogspot.com/2007/03/10-islay.html>, **15 March 2007, Ανανεώσιμη ενέργεια από τα θαλάσσια κύματα, Live Sustainably, Ζήσε Βιώσιμα**

11. **Μανόλης Βουτυράκης, ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΕΝΕΡΓΕΙΑΣ ΑΠΟ ΤΗ ΘΑΛΑΣΣΑ, Σ.Π.Α.Π.Ε.Κ.Ε.Κ. - Ενεργειακό, Πέμπτη 6 Δεκεμβρίου 2007**

12. Λεμονής Γεώργιος, (2007), **Ενέργεια από τη θάλασσα: Ουτοπία ή πραγματικότητα;**

13. <http://kpe-kastor.kas.sch.gr/energy1/alternative/tidalenergy.htm>, **Παλιρροϊκή ενέργεια, 2008**

14.

<http://www.oceansatlas.org/servlet/CDSServlet?status=ND0zMDYzJmN0b19pbmZvX3ZpZXdjc2l6ZT1j>

[dG5faW5mb192aWV3X2Z1bGwmNj1lbiYzMz0qJmM3PWtvcw~~](http://www.oceansatlas.org/servlet/CDSServlet?status=ND0zMDYzJmN0b19pbmZvX3ZpZXdjc2l6ZT1j), **Ocean Thermal Energy Conversion (OTEC)**

[Επιστροφή στο ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ](#)

Ράπτης Κ. κ.α. (ENVIROPLAN A.E.), Στρατηγική μελέτη περιβαλλοντικών επιπτώσεων του ειδικού πλαισίου χωροταξικού σχεδιασμού και αειφόρου ανάπτυξης για τις ανανεώσιμες πηγές ενέργειας στην Ελλάδα

[Επιστροφή στο ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ](#)

Άνωτος Αγγ. (ΤΕΙ Χαλκίδας), Το συντελεστικό υπόβαθρο διαχείρισης περιβαλλοντικών επιπτώσεων στις επιχειρήσεις

[Επιστροφή στο ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ](#)

Σπιλάνης Γ. κ.α. (Πανεπιστήμιο Αιγαίου), Πλαίσιο Ανάλυσης Επιπτώσεων με στόχο την βιώσιμη ανάπτυξη: η περίπτωση του τουρισμού

[Επιστροφή στο ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ](#)

Τσιρτσής Γ. & Σπυροπούλου Α. (Πανεπιστήμιο Αιγαίου), *Ανθρωπογενείς δραστηριότητες στην παράκτια ζώνη και θαλάσσιος ευτροφισμός: Ανάπτυξη ολοκληρωμένης μεθοδολογίας στήριξης αποφάσεων*

[Επιστροφή στο ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ](#)